

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი
BATUMI SHOTA RUSTAVELI STATE UNIVERSITY,
FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია

„ეკონომიკისა და ბიზნესის გლობალური გამოწვევები და მდგრადი განვითარება“ – 2023

International Scientific Conference "Global Challenges and Sustainable Development of Economics and Business" – 2023

2023 წლის 20-21 ოქტომბერი

20-21 OCTOBER 2023

კონფერენცია დაფინანსებულია აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს მიერ უზალღესი განათლების ხელშეწყობის პროგრამის „კონფერენციის მოწყობა“ ფარგლებში.

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია
„ეკონომიკისა და ბიზნესის გლობალური
გამოწვევები და მდგრადი განვითარება“

აბსტრაქტების კრებული

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
"GLOBAL CHALLENGES AND SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF ECONOMICS AND BUSINESS"
BOOK OF PROCEEDINGS

ბათუმი/BATUMI 2023

**ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი
BATUMI SHOTA RUSTAVELI STATE UNIVERSITY,
FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS**

**საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია
„ეკონომიკისა და ბიზნესის გლობალური
გამოწვევები და მდგრადი განვითარება“**

აბსტრაქტების კრებული

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
"GLOBAL CHALLENGES AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF
ECONOMICS AND BUSINESS"**

Book Of Proceedings

ბათუმი/BATUMI 2023

აბსტრაქტების კრებულში წარმოდგენილია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მიერ ჩატარებული საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე „ეკონომიკისა და ბიზნესის გლობალური გამოწვევები და მდგრადი განვითარება“ – 2023 წარმოდგენილი აბსტრაქტები. კონფერენცია დაფინანსებული იყო აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს მიერ უმაღლესი განათლების ხელშეწყობის პროგრამის „კონფერენციის მოწყობა“ ფარგლებში. აბსტრაქტები იბეჭდება ავტორთა მიერ წარმოდგენილი რედაქციით.

საორგანიზაციო კომიტეტი:

ORGANIZING COMMITTEE

პროფ., ნათია წიკლაშვილი ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., ბადრი გეჩბაია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ასოც. პროფ., რამინ ცინარიძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ასოც. პროფ., ნატო ჯაბნიძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ასისტ. პროფ., თამარ ფოლადაშვილი ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ასისტ. პროფ., გიორგი ქათამაძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Prof. Natia Tsiklashvili Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Badri Gechbaia Batumi Shota Rustaveli State University
Assoc. Prof. Ramin Tsinaridze Batumi Shota Rustaveli State University
Assoc. Prof. Nato Jabnidze Batumi Shota Rustaveli State University
Assist. Prof. Tamar Poladashvili Batumi Shota Rustaveli State University
Assist. Prof. Giorgi Katamadze Batumi Shota Rustaveli State University

სამეცნიერო საბჭო

SCIENTIFIC COMMITTEE

პროფ., მერაბ ხალვაში ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., ნათია წიკლაშვილი ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., ვლადიმერ დლონტი ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., ასიე ცინცაძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., ვაჟა ვერულიძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., რეზო მანველიძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., გელა მამულაძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., გიორგი აბუსელიძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., აკადემიკოსი ვლადიმერ ჰაპავა ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია
პროფ., აკადემიკოსი ავთანდილ სილაგაძე ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია
პროფ., აკადემიკოსი მიხეილ ჯიბუტი საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია
პროფ., ეთერ ხარაიშვილი ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Prof. Merab Khalvashi - Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Natia Tsiklashvili Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Vladimir Glonti Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Asie Tsintsadze Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Vazha Verulidze Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Rezo Manvelidze Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Gela Mamuladze Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. George Abuselidze Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Academician Vladimer Papava Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Academician of the Georgian National Academy of Sciences
Prof. Academician Avtandil Silagadze Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Academician of the Georgian National Academy of Sciences
Prof. Academician Mikheil Jibuti Academician of the Georgian National Academy of Sciences
Prof. Eter Kharaiashvili Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

პროფ., რამაზ აბესაძე ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., გელა გვარიშვილი ბათუმის ნავიგაციის სასწავლო უნივერსიტეტი
ასოც. პროფ., გულნაზ ერქომაიშვილი ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ასოც. პროფ., ეკატერინე ბახტაძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ., იგნას დე ბიილდე გენტის უნივერსიტეტი
პროფ., კრისტოფ ვოჩ კრაკოვის ეკონომიკური უნივერსიტეტი
პროფ., ჯიმიზ რედელშეიმერი მინესოტას უნივერსიტეტი
პროფ., დალია იუოჩიუნენე ვიტაუტას მაგნუსის უნივერსიტეტი
პროფ., ბოგუსლავა დრელიჩი ვროცლავის ეკონომიკისა და ბიზნესის უნივერსიტეტი
პროფ., ანა ჰ. იანკოვიაკი ვროცლავის ეკონომიკისა და ბიზნესის უნივერსიტეტი
პროფ., მარეკ პაუკა ვროცლავის ეკონომიკისა და ბიზნესის უნივერსიტეტი
პროფ., ანდრეი ოქრუსეკი ვროცლავის ეკონომიკისა და ბიზნესის უნივერსიტეტი
პროფ., ირინა პილვერი ლატვიის სიცოცხლის მეცნიერებათა და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტი
პროფ., სერგი შკარლეთი „ჩერნიგოვის პოლიტექნიკა“ ეროვნული უნივერსიტეტი
პროფ., ოლგა რუდენკო „ჩერნიგოვის პოლიტექნიკა“ ეროვნული უნივერსიტეტი
პროფ., გალინა კუზმენკო კიევის ვადიმ გეტმანის ეროვნული ეკონომიკური უნივერსიტეტი
პროფ., ნადია დავიდენკო უკრაინის სახელმწიფო საგადასახადო უნივერსიტეტი
პროფ., მარიანა პეტროვა წმინდა კირილესა და წმინდა მეტოდის უნივერსიტეტი
პროფ., ივან დიმიტროვი ასენ ზლატაროვის უნივერსიტეტი
პროფ., ვიტალი სერჟანოვი უჟგოროდის ეროვნული უნივერსიტეტი
პროფ., ნატალია ვდოვენკო უკრაინის ბიორესურსებისა და ბუნებათსარგებლობის ეროვნული უნივერსიტეტი

Prof. Ramaz Abesadze Paata Gugushvili Institute of Economics, Director
Prof. Gela Gvarishvili Batumi Navigation Teaching University
Assoc. Prof. Gulnaz Erkomaishvili - Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Assoc. Prof. Ekaterine Bakhtadze Batumi Shota Rustaveli State University
Prof. Ignace de Beelde Ghent University
Prof. Krzysztof Wach Krakow University of Economics
Prof. James Riddelsheimer University of Minnesota
Prof. Dalia Juočiūnienė Vytautas Magnus University
Prof. Bogusława Drelich Wrocław University of Economics and Business
Prof. Anna H. Jankowiak Wrocław University of Economics and Business
Prof. Marek Pauka Wrocław University of Economics and Business
Prof. Andrzej Okruszek Wrocław University of Economics and Business
Prof. Irina Pilvere Latvia University of Life Sciences and Technologies
Prof. Serhiy Shkarlet Chernihiv Polytechnic National University
Prof. Olha Rudenko Chernihiv Polytechnic National University
Prof. Halyna Kuzmenko Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Prof. Nadiia Davydenko State Tax University
Prof. Mariana Petrova St.Cyril and St.Methodius University
Prof. Ivan Dimitrov ("Prof. Dr. Asen Zlatarov" University
Prof. Vitaly Serzhanov State Institution of Higher Education "Uzhhorod National University"
Prof. Nataliaa Vdovenko National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

პროფ., ეშგინ ბაირამოვი ბაკოს ბიზნესის
უნივერსიტეტი

პროფ., ზინაიდა სმუტჩაკი სასწავლო და
სამეცნიერო სახელმწიფო უმაღლესი
საგანმანათლებლო დაწესებულების
„განათლების მენეჯმენტის უნივერსიტეტის“
მენეჯმენტისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი

Prof. Eshgin Bayramov Baku Business University

Prof. Zinaida Smutchak Educational and Scientific
Institute of Management and Psychology of State
Higher Educational Institution University of
Educational Management

სარჩევი/Contents

მიხეილ ჯიბუტი	
საქართველოს ეკონომიკის კონსტიტუციური იმუნიტეტი	10
Michael Bourlakis	
Supply Chains In Turbulent Times: Preparing For The Future	12
Viktoriia Riashchenko	
Smart Specialization And The Quadruple Helix: Fostering Sustainable Innovation And Inclusive Growth	13
Zaneta Simanaviciene	
Economic Security And National Competitiveness	16
Tadeusz Trocikowski	
Diagnosis "Innovation Health Check" Of The Innovation Implementation Process In The Enterprise	17
Mariana Petrova and Martin Aleksandrov	
Business Model Of An Online Scientific Journal Platform	18
ნათელა წიკლაშვილი, ნატო ჯაბნიძე, თამილა თურმანიძე	
ადამიანისეული კაპიტალის გავლენა ინოვაციების გლობალურ ინდექსზე	20
Gulnaz Erkomaishvili	
Green Economy And Ecologically Sustainable Development Economic Policy In Georgia	21
თამარ ნოზაძე	
მწვანე ეკონომიკა და ორგანული სოფლის მეურნეობა	22
გიული გიგუაშვილი	
ხელოვნური ინტელექტი და საერთაშორისო მიგრაცია: ახალი შესაძლებლობები და გამოწვევები	25
გია ზოიძე, გიორგი აბუსელიძე, შოთა ვეშაპიძე	
პოლიტიკური არასტაბილურობით გამოწვეული ეკონომიკური დაუცველობა პატარა ძალის მქონე ქვეყნებში	28
Natia Beridze, Megi Diasamidze, Maiko Tebidze	
Methodological Problems Of Data Collection And Analysis In Tourism	31
იამზე სურმანიძე, ნატალია რობიტაშვილი	
აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის თანამედროვე ტენდენციების სტატისტიკური ანალიზი	32
ნინო კონცელიძე	
საქართველოს ლურჯი ეკონომიკა და ეკონომიკური ზრდა	35
ლელა თავდგირიძე, გიორგი ქათამაძე, მაია ბოლქვაძე	
ეკონომიკური ცნობიერების ფორმირების საკითხები	36
დარეჯან ჩხუბაძე	
განათლების გავლენა შრომის ბაზარზე და ახალგაზრდების დასაქმების თავისებურებები საქართველოში	40
Nestan Varshanidze	
Blue growth: business model features of aquaculture farms	43
Giorgi Abashidze	
Learning acceleration in the process of digital transformation	45
რამინ ცინარიძე, მარიამ ფუტყარაძე,	
დაგროვებითი საპენსიო სქემა და საინვესტიციო პორტფელის ფორმირების მექანიზმი საქართველოში	47
Zinaida Smutchak	
Demographic collapse in ukraine and its consequences	50
Vitaliy Serzhanov, Fedir Abramov	
The spread of the practice of manipulating public sentiment as an institutional factor in society's readiness for the global challenges	52

Lela Aduashvili		
Food security problems in the context of digital economy development		56
რამაზ ფუტყარაძე		
ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური უსაფრთხოება და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გაფართოების აუცილებლობა		58
Jurgita Baranauskienė		
Evaluation Of Bioeconomy Socio-Economic Impact		61
Rezo Manvelidze		
The Impact Of Risks On The Financial Security Of An Agricultural Enterprise		62
თამარ ფოლადაშვილი		
უმალღესი განათლების როლი თანამედროვე ეკონომიკის ფორმირებაში		66
ასიე ცინცაძე, ვლადიმერ დლონტი, თამარ დოდობერიძე,		
სახელმწიფო პენსიის ხარჯების გავლენა ქვეყნის ეკონომიკის ზრდაზე		67
Nadiia Davydenko		
State Financial Control In The Context Of Ensuring The Economic Mechanism Of Agricultural Land Restoration		72
ლაშა ბერიძე		
მიკრობანკი, როგორც საფინანსო ბაზრის ახალი მონაწილე		76
Taras Butkevych		
The Role Of Personnel In Ensuring The Financial Security Of Enterprises		80
Sofiia Podyk		
Features Of The Financial And Economic Mechanism Of Ensuring The Competitiveness Of Agricultural Enterprises		83
Adina Sadvakassova		
Investment Attractiveness Of Enterprises Of The Republic Of Kazakhstan: Problems And Ways Of Their Solution		86
ირინა ვაშაყმაძე, ირინე თავაძე		
საქართველოს ფინანსური ბაზრის რეგულირების თანამედროვე მდგომარეობა		88
Dina Popluga, Nargiz Phalavandishvili		
Can Digitalization And Precise Technologies Boost Bioeconomy Development?		89
დავით ქათამაძე, გულიკო ქათამაძე, ინდირა დავითაძე		
ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის ტრანსფორმაცია ციფრული ეკონომიკის პირობებში		91
რეზო მანველიძე, ლეილა ცეცხლაძე		
სასურსათო უსაფრთხოებისა და მდგრადობის ზოგიერთი საკითხისათვის		94
დავით როინიშვილი		
ირაციონალური გადაწყვეტილებების მიღების უცნაურობები: დიმილის პროგნოზირება		96
მთა შაბურიშვილი		
„ქეისი“ როგორც ბიზნესის კვლევის სტრატეგია		98
სალომე სურამელი		
სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემები თანამედროვე პირობებში მასპინძლობის ინდუსტრიაში		101
ანზორ დევაძე, ლელა დევაძე		
ტურიზმის განვითარების საკითხები საქართველოში პანდემიის COVID – 19-ის შემდგომ პერიოდში		104
ნათია ბერიძე, თამარ ბერიძე, ცირა ცეცხლაძე		
სტრატეგიული დონის ძიებების მენეჯმენტის როლი დანიშნულების მარკეტინგში		108
ირმა ჩხაიძე, ლელა დევაძე		
ინოვაციური პროცესების მენეჯმენტი		109

რამინ ცინარიძე, ანანო კუკულაძე, საქართველოს სატრანზიტო დერეფნის რეგიონული და საერთაშორისო ასპექტები	111
მურმან ცეცხლაძე „შუა დერეფნის“ მნიშვნელობა და საქართველოს როლი მის განვითარებაში	113
თამთა ქარცივაძე კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის თანამედროვე გამოწვევები საქართველოში	114
Nino Abesadze, Otar Abesadze, Natalia Robitashvili, Rusudan Kinkkadze Women In The Labor Market Of Georgia: Statistics And Reality	115
Marine (Maia) Mindorashvili, Lia Dzebisauri What Do Business Statistics Show After The Pandemic In Georgia	118
ტარიელ გიორგაძე მმართველობის ეფექტიანობა, რეგულაციების ხარისხი და კორუფციის კონტროლი საქართველოში	121
ნანული მახარაძე სტარტაპები ქართულ ბაზარზე – პრობლემები და გამოწვევები თანამედროვე პირობებში	122
მაია აზმაიფარაშვილი საქართველოს ტურისტული პოტენციალი და კლიმატის ცვლილებით განპირობებული რისკების შეფასება	124
გულიკო ქათამაძე, დავით ქათამაძე, თამილა ქარცივაძე ციფრული მარკეტინგის მენეჯმენტის პრობლემები თანამედროვე პირობებში	127
ნინო მამულაძე თანამედროვე ტენდენციები მომხმარებელთა ქცევაში	131
ანანო შანიძე სამშენებლო ბიზნესის განვითარების პრობლემები საქართველოში	135
ეთერ ხარაიშვილი, ნინო ლობჯანიძე ტანსაცმლის ბაზარი: ინდუსტრიული რევოლუციების გავლენა, ტენდენციები და პერსპექტივები	138
ნათია ყოყუაშვილი ციფრული მეწარმეობა - ინოვაცია ქართულ ბიზნესში, მისი მნიშვნელობა და ძირითადი გამოწვევები	139
ვაჟა ვერულიძე საგადასახადო პოლიტიკის როლი ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებაში	142
ბესიკ ბაუჩაძე კორპორაციული საგადასახადო მენეჯმენტი და მისი მნიშვნელობა თანამედროვე ბიზნესში	144
ალეკო მელაძე საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობის ევროკავშირთან ჰარმონიზაციის გამოწვევები და პერსპექტივები	145
ეკატერინე შაინიძე საჯარო გადაწყვეტილებები საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობაში	148
ნატო ჯაბნიძე, ია მესხიძე სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების საგადასახადო შეღავათები და მართვის ხელშეწყობის საკითხები აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მაგალითზე	150
მერაბი ფუტკარაძე, ლანდა ფუტკარაძე, სანდრო დუაძე ტურიზმის გამოწვევები და პერსპექტივები მაღალმთიან აჭარაში კურორტ ბეშუმის მაგალითზე	152
ჰაატა აროშიძე ეთიკური ბიზნესის გამოყენების არეალი კომერციული ორგანიზაციების მენეჯმენტში	153
ბადრი გეჩბაია, ლევან გვარიშვილი საზღვაო პორტების მნიშვნელობა საქართველოს ეკონომიკაში: სტრუქტურული ტრანსფორმაციის ტენდენციები და პრიორიტეტები	154

Jurgita Baranauskiene		
Evaluation Of Socio-Economic Impact Of Bioeconomy		157
შალვა ურიადმყოფელი		
ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმებით გათვალისწინებული ვალდებულებები საავტომობილო ტრანსპორტის სფეროში		158
Beibit Korabaev		
Accounting And Management Of Environmental Costs In The Business Process Of Companies		159
გიორგი რიჟაძე, რამინ ცინარიძე		
საზოგადოების როლი შუის ენერჯის ინოვაციური პოტენციალის ათვისების პროცესში აჭარის რეგიონის მაგალითზე		163
Vadym Brytan		
Financial Security Assessment Of The Level Of Ukrainian Banking Institutions		166
Viktor Karbivskiy		
The Impact Of Risks On The Financial Security Of An Agricultural Enterprise		170

საქართველოს ეკონომიკის კონსტიტუციური იმუნიტეტი

მიხეილ ჯიბუტი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი
თბილისი, საქართველო
m_djibuti@yahoo.com

ქართველი ხალხი იმ ბედნიერ ერთა შორისაა, ვისაც საკუთარი სახელმწიფო გააჩნია. სახელმწიფოს არსებობა იძლევა შესაძლებლობას ეროვნული ენერჯის უფრო ლაღად და წარმატებულად გამოვლენისათვის. ერის ტრადიცია და წეს-ჩვეულებები სამართლებრივ ნორმებში აისახება და სახელმწიფოებრივი იმუნიტეტის ფორმას იძენს. უზოგადესი სახით, ეს მოცემულია საქართველოს კონსტიტუციაში. ტერმინი „იმუნიტეტი“ საქართველოს მოქმედ კონსტიტუციაში, მართალია, სულ ერთხელაა ნახსენები 51-ე მუხლის სათაურში, მაგრამ რეალურად კონსტიტუცია ქვეყნის შექმნილი იმუნიტეტების უმთავრესი დოკუმენტია. იმუნიტეტი ვლინდება თავისუფლად მოქმედებაში დადგენილი სამართლებრივი პრეროგატივის ფარგლებში. საქართველოს სახელმწიფოებრიობის შემდგომი განვითარების პირობებში, განსაკუთრებულად აქტუალურია ეკონომიკის იმუნიტეტის საერთოდ, ქვეყნის კანონმდებლობაში და განსაკუთრებით, კონსტიტუციაში, შესწავლა. ქვეყნის განვითარების კვალობაზე, ამ საკითხის აქტუალობა კიდევ უფრო გაიზრდება, რამეთუ სულ უფრო მეტი ყურადღება მიექცევა კონსტიტუციაში მოცემული პრინციპებისა და ნორმების პრაქტიკული რეალიზების საკითხებს. ამ გზაზე დიდ პრობლემას ქმნის საქართველოს კონსტიტუციაში არსებული ეკლექტიზმი, რომელიც მისი მიღების დღიდან იყო მასში მოცემული და კიდევ უფრო გადრმავდა კონსტიტუციის შემდგომი რედაქტირების დროს. საქართველოს კონსტიტუციის პრეამბულაში წერია, რომ საქართველოს მოქალაქეები ღვთისა და ქვეყნის წინაშე აცხადებენ ნებას, რომ დაამკვიდრონ „დემოკრატიული საზოგადოებრივი წესწყობილება, ეკონომიკური თავისუფლება, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფო“. საქართველოს კონსტიტუციის მე-5 მუხლი ეძღვნება „სოციალურ სახელმწიფოს“, ხოლო მე-6 თავი „ეკონომიკურ თავისუფლებას“. სოციალური სახელმწიფო - სოციალ-დემოკრატიული პარტიების პოლიტიკის ქვაკუთხედი და გულისხმობს ეკონომიკის, უპირველეს ყოვლისა, მსხვილი ბიზნესის სახელმწიფო რეგულირებას. ეკონომიკური თავისუფლება - ლიბერალური წარმოშობის ცნებაა, რომელიც ემყარება თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკას, კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობას, ეკონომიკის ღერეგულირებას. კონსტიტუციის ნორმების დონეზე, სადაც პრინციპები ჩამოყალიბებულია, ძირითადად, აბსტრაქტული აზროვნების ფარგლებში, იმ დონით, რომ ეს პრინციპები გასაგები იყოს როგორც ჩარჩო, შემდგომი კონკრეტიზაციისთვის კანონებსა და კანონქვემდებარე აქტებში, არსებული წინააღმდეგობის გადაჭრა შეუძლებელია. აქ სუბიექტური ფაქტორით შეიძლება მეტად ან ნაკლებად გამწვავდეს ეს წინააღმდეგობა, მაგრამ ის არ მოიხსნება, მიზეზის-კონსტიტუციური ნორმის შეუცვლელად. ამასთან, მოქმედებს საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების აქტი“ (1.07.2011), რომლის პრეამბულაშივე მითითებულია: „თავისუფლება არის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპი, რომელიც გამოიხატება მთავრობის მცირე ზომაში, პასუხისმგებლობიან მაკროეკონომიკურ პოლიტიკასა და დაბალ გადასახადებში.“ კონსტიტუციური ეკლექტიზმის შემაფერხებელი შედეგის ერთგვარ ნიველირებას ახდენს ქვეყანაში არსებული ფაქტობრივად ერთპარტიული სისტემა. ამასთან, მმართველი პარტიები, ტრანსფორმაციის პერიოდში, ეკონომიკაში მოქმედებენ ეკლექტურად, ხშირად საკითხები წყდება პოლიტიკური მიზანშეწონილობით, სოციალური სფეროს სასარგებლოდ, რაც სო-

ციალურ-ეკონომიკური რყევების დიდ რისკთანაა დაკავშირებული. მათი თავიდან ასაცილებლად მოცემულია რეკომენდაციები ეკლექტიზმის აღმოსაფხვრელად ან მისი უარყოფითი შედეგების მაქსიმალური ნეიტრალიზებისთვის, ინდიკატური დაგეგმვის სისტემის რეანიმაციისა და განვითარების, აგრეთვე, პროგრამული ბიუჯეტირებისა და მმართველობის დეცენტრალიზების რეალური განხორციელებით.

SUPPLY CHAINS IN TURBULENT TIMES: PREPARING FOR THE FUTURE

Michael Bourlakis

Professor, Director of Research & Head of the Logistics, Procurement & Supply Chain Management Group,
Cranfield School of Management, United Kingdom
m.bourlakis@cranfield.ac.uk

Abstract - The presentation will initially set the scene by analysing the major disruptive events in global supply chains over the last twenty years (for example, past financial crises, natural disasters such as tsunami and earthquake in Asia etc) which took place in various countries and regions.

It will then showcase the current and future trends impacting logistics and supply chains (for example, the role of technologies, sustainability, economy and business uncertainty etc.) and the subsequent supply chain challenges which businesses are facing nowadays.

Specific supply chain strategies will be illustrated aiming to address and clarify these supply chain challenges. Subsequently Professor Bourlakis will identify possible ways forward.

The presentation will conclude by showcasing the ongoing transformation for logistics and supply chain operations and it will show how the future supply chains will evolve.

To conclude, the presentation will cover the following learning points for participants and it will display:

1. Key current and future trends in supply chains
2. Major and contemporary supply chain challenges and subsequent strategies to follow
3. Transformative elements for future supply chains

Following this presentation Professor Michael Bourlakis will receive questions from the participants and he will answer and elaborate on various issues accordingly.

He will also be able to connect and meet with these participants after the presentation too and he will be willing to share with them his detailed knowledge and thought leadership in logistics and supply chain management.

Keywords: *financial crises, countries, logistics*

SMART SPECIALIZATION AND THE QUADRUPLE HELIX: FOSTERING SUSTAINABLE INNOVATION AND INCLUSIVE GROWTH

Viktorii Riashchenko

Dr.oec. Prof. ISMA University of Applied Sciences Riga, Latvia
viktorii.riashchenko@isma.lv

Abstract: This scientific article explores the critical interplay between smart specialization, knowledge sharing, and sustainable development, emphasizing the role of the quadruple helix model in fostering innovation and societal progress. Drawing on the adoption of the Sustainable Development Goals (SDGs) and the EU's Research and Innovation Strategies for Smart Specialization (RIS3), the study elucidates the pivotal importance of knowledge-based resources and regional collaboration in achieving sustainability. It presents a comprehensive framework comprising six essential steps for developing smart specialization strategies and discusses exemplary practices from Nordic countries. Additionally, the article highlights the influence of civil society, culture, media, and small to medium-sized businesses within the quadruple helix model, underscoring their significance in innovation processes. The research also examines the equilibrium among government, business, science, and society as a crucial factor in shaping effective innovation ecosystems. In conclusion, the study underscores the need for balanced relationships and policy revisions to maximize the potential of smart specialization and quantifying its impact on sustainable economic growth.

Sustainability has become a universal imperative for all legitimate organizations since the adoption of the Sustainable Development Goals (SDGs) in 2015 at the United Nations General Assembly (United Nations, 2015). SDG 17, which focuses on partnerships, underscores the significance of knowledge-sharing among community members as a crucial element for fostering collaboration and generating fresh solutions to address societal challenges (Cummings, 2004). To achieve sustainability in local contexts, organizations must place greater emphasis on harnessing knowledge-based resources that are both within and beyond their immediate environment, leveraging social and community networks to meet the needs of pertinent members (Cross & Cummings, 2004; Roman, M., Varga, H., Cvijanovic, V., & Reid A., 2020).

Globalization has also reshaped the roles of knowledge and innovation in the sustainable development of any economy (Galvao et al., 2019). A multitude of recent studies have elucidated the pivotal role of knowledge-sharing in bolstering sustainability by cultivating innovation systems within regional contexts, with stakeholders playing a pivotal role in this endeavor (Gouvea et al., 2013; Hasche et al., 2020; Roman et al., 2020; Yun & Liu, 2019). Additionally, the geographical proximity factor should not be overlooked in the knowledge-sharing process, as transferring knowledge between key actors in innovation processes tends to be challenging when it occurs beyond regional or territorial boundaries.

The sole path to ensuring economic growth that is intelligent, sustainable, and inclusive lies in adopting "smart specialization" as a pivotal component of locally-oriented innovation policies. This article investigates the connection between knowledge generation, innovation endeavors, and the heightened competitiveness of regions and nations through the application of smart specialization. It outlines six essential steps that every country or region should undertake to craft a smart specialization strategy rooted in the fundamental principles articulated in the EU's Research and Innovation Strategies for Smart Specialization (RIS3).

These steps are elucidated using exemplary practices from Nordic countries. Special emphasis is placed on the utilization of the quadruple helix concept within the context of RIS3. This concept expands upon the well-known triple helix paradigm by highlighting the role of society, in addition to science, industry, and go-

vernment, in the innovation process. Society often acts as the ultimate consumer of innovation, exerting a significant influence on the creation of knowledge and technology through its demands and realization of user needs. The "four-link" model proves to be well-suited for the development of "smart specialization" strategies, even though this approach demands greater effort. Realizing the potential of this initiative and showcasing its benefits necessitates a corresponding revision of policies. Moreover, there is a growing demand for methodologies to quantify the effects of smart specialization.

From the perspective of foreign researchers such as S. Gakstatter, M. Kotsemir, and D. Meissner, society's role is reflected in the establishment and activities of public organizations, including political parties, unions, and associations, as well as the media (). According to G. Kleiner and D. Petrosyan, society's functioning encompasses the actions of individuals in shaping positions on issues affecting the nation or specific regions. Some scholars, like Y. Karayannis, D. Bart, and D. Campbell, within the framework of the Fourth Spiral concept, consider the impact of innovation on civil society through media and culture, where culture comprises values and traditions, and mass media includes television, the internet, newspapers, news outlets, social networks, and communication platforms (Gackstatter S., Kotsemir M., 2014; Klejner G., Petrosyan D., 2005 ; Carayannis G., Barth D., Campbell D.,2012).

Similarly, according to these authors, the institutional aspect of the quadruple helix is closely intertwined with the development of small and medium-sized businesses, which play a vital role in realizing society's creative potential. Crucial institutions include legal norms that promote the emergence and growth of new inter-firm innovation-oriented relationships, particularly effective anti-monopoly legislation. The development of small and medium-sized businesses is essential not only for creating innovation infrastructure but also for increasing the demand for highly skilled professionals across all sectors of the economy, thus expediting the development of human capital within the innovation-driven economic system.

Let's explore the interaction among government, business, science, and society within a country's economic framework in the context of structural changes. The effectiveness of the economy hinges on the interplay between these four elements, each possessing its own internal dynamics. However, successful socio-economic development can only occur when these forces achieve a certain equilibrium, fostering progressive structural transformations. If one element dominates the others, it results in a distorted social structure that hampers effectiveness. When the state dominates and controls production, suppressing societal initiatives, totalitarianism emerges. When society takes the upper hand, authorities appear weak, and economic activity dwindles, leading to anarchy. In situations where economic interests prevail, and societal structures are weak or fragmented, and the state lacks authority, an "economy of individuals" or disorganization takes root. In such a society, competition among individuals prevails, and heads of firms prioritize their personal gain over enhancing production processes or developing new products.

Within the framework of the innovation process, it is imperative to maintain a balanced relationship among the state, business, and society. An unbalanced relationship impedes the innovation process. Under totalitarianism, innovation activities face challenges because the state dictates production parameters, leaving enterprises with limited opportunities to explore new product ideas. Anarchy is similarly detrimental to innovation, as it hinders production altogether. According to P. Windrum and M. Tomlinson, in an "economy of individuals," innovation also falters because managers prioritize personal profit over improving production processes or innovating new products Windrum P., Tomlinson M., 1999).

Conclusion:

In an era where sustainability has become a universal imperative, the concept of smart specialization emerges as a key driver of intelligent, sustainable, and inclusive economic growth. This article has elucidated the critical nexus between smart specialization, knowledge sharing, and sustainable development, emphasizing the pivotal role of the quadruple helix model in shaping innovation ecosystems.

In conclusion, the integration of smart specialization principles, knowledge sharing, and the quadruple helix model represents a promising path towards sustainable economic growth that benefits all stakeholders. However, realizing this potential necessitates policy revisions and the development of methodologies to quantify the impact of smart specialization, ultimately ensuring that innovation drives inclusive and sustainable development in the modern world.

Keywords: *Smart specialization, Sustainable development, Knowledge sharing, Quadruple helix, Innovation, Sustainability, Regional collaboration, Knowledge-based resources, Inclusive growth, Economic development.*

References

1. Carayannis G., Barth D., Campbell D. The Quintuple Helix innovation model: global warming as challenge and driven for innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. 2012. Vol. 1:2. pp. 53-72.
1. Cummings, J. N. (2004). Work groups, structural diversity, and knowledge sharing in a global organization. *Management Science*, *50*(3), 352–364. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1030.0134> [Crossref] [Web of Science®], [Google Scholar]
2. Gackstatter S., Kotsemir M., Meissner D. Building an Innovation-Driven Economy – The Case of BRIC and GCC Countries. *Foresight*. 2014. Vol. 16. No. 4. pp. 293- 308.
3. Galvao, A., Mascarenhas, C., Marques, C., Ferreira, J., & Ratten, V. (2019). Triple helix and its evolution: A systematic literature review. *Journal of Science and Technology Policy Management*, *10*(3), 812–833. <https://doi.org/10.1108/JSTPM-10-2018-0103> [Crossref] [Web of Science®], [Google Scholar]
4. Gouvea, R., Kassicieh, S., & Montoya, M. J. R. (2013). Using the quadruple helix to design strategies for the green economy. *Technological Forecasting & Social Change*, *80*(2), 221–230. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2012.05.003> [Crossref] [Web of Science®], [Google Scholar]
5. Hasche, N., Høglund, L., & Linton, G. (2020). Quadruple helix as a network of relationships: Creating value within a Swedish regional innovation system. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, *32*(6), 523–544. <https://doi.org/10.1080/08276331.2019.1643134> [Taylor & Francis Online], [Google Scholar]
6. Høglund, L., & Linton, G. (2018). Smart specialization in regional innovation systems: A QH perspective. *R&D Management*, *48*(1), 60–72. <https://doi.org/10.1111/radm.12306> [Crossref] [Web of Science®], [Google Scholar]
7. Ivanov N. Social'nij kontekst innovacionnogo razvitiya [The social context of innovation development]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya = World economy and international relations*. 2013. Vol. 5. pp. 17 -30.
8. Klejner G., Petrosyan D. Vzaimodejstvie gosudarstva i obshchestva pri formirovanii ekonomicheskoi politiki [Interaction of the state and society in the formation of economic policy]. *Obshchestvo i ekonomika = Society and Economy*. 2005. Vol. 4. pp. 48 -69.
9. Roman, M., Varga, H., Cvijanovic, V., & Reid, A. (2020). Quadruple helix models for sustainable regional innovation: Engaging and facilitating civil society participation. *Economies*, *8*(2), 1–15. <https://doi.org/10.3390/economies8020048> [Crossref] [Web of Science®], [Google Scholar]
10. Sampaolo, G., Lepore, D., & Spigarelli, F. (2021). Blue economy and the quadruple helix model: The case of Qingdao. *Environment, Development and Sustainability*, *23*(11), 16803–16818. <https://doi.org/10.1007/s10668-021-01378-0> [Crossref] [Web of Science®], [Google Scholar]
11. United Nations. (2015). *Transforming Our world: The 2030 agenda for sustainable development*. [Google Scholar]
12. Windrum P., Tomlinson M. Knowledge -Intensive Services and International Competitiveness: A Four Country Comparison. *Technology Analysis and Strategic Management*. 1999. Vol. 11. No. 3. pp. 391-408.
13. Yun, J. J., & Liu, Z. (2019). Micro- and macro-dynamics of open innovation with a quadruple-helix model. *Sustainability*, *11*(12), 3301. <https://doi.org/10.3390/su11123301> [Crossref] [Web of Science®], [Google Scholar]

ECONOMIC SECURITY AND NATIONAL COMPETITIVENESS

Zaneta Simanavičienė

Professor, Doctor of Economics, Mykolas Romeris University, Public Security Academy

Vilnius, Lithuania

zasiman@mruni.eu

Abstract. Unlike other sciences, economic science is closely related to social, political processes, with the market economic development not only in individual countries but also in the world. Globalization and social change have influenced not only economic understanding, but also the concept of economic theory. The term economic security and economic security issues have been under consideration at the various levels of government. Moreover, in order to investigate the manifestations of the economic security in Lithuania, it is necessary to analyze the legislation that reveals the legal provisions relating to economic security concept. The economy, which constantly evolving, able to withstand internal and external threats. Economic processes, which are reliability and efficiency, allow processes to mitigate the destabilizing effects. The aim of research is to disclose the manifestations of the economic security in the Lithuanian law system and impact to the country's competitiveness. The object of the research is the country's economic security. The research methods applied: document analysis method- applied to obtain information using qualitative analysis investigating concepts, programs, strategic documents, current legislation, scientific publications, ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Statistical data analysis method- applied to disclose economic security importance in shaping the country's competitiveness. The logical analytic method- used to analyze the information collected on the basis of the formation of the intermediate and final conclusions.

According to the study obtained data, formulated the following conclusions, that economic security, as a phenomenon is examined in both the legal and economic science. Based on analysis of law regulation, it's no uniform and clear definition of economy security. On the contrary, the legislature divulges various conceptions, which meaning is closely related to economy security. It may influence logical contradictions of legal provisions, ambiguities, and flawed law regulation.

Keyword: *Economic security, state security, competitiveness, the concept of economy security, regional security and stability*

DIAGNOSIS "INNOVATION HEALTH CHECK" OF THE INNOVATION IMPLEMENTATION PROCESS IN THE ENTERPRISE

Tadeusz Trocikowski

DESc., DMSc., Dr h. c.

Cuiavian University in Włocławek, Poland

instytutst@gmail.com

Abstract: In building a knowledge-based economy, a significant factor in the development of modern enterprises is the ability to create and implement innovations, which is simultaneously a measure of their success and determines their market position. The degree of innovative activity of enterprises affects their development and the level of achievement of the set goals, both short-term and strategic. The innovative activity of companies determines their market position, and is also a fundamental factor shaping their image. Enterprises can be active in the field of innovative activity if it is managed according to standards. It is important to have knowledge of the conditions of innovative processes, determining the impact, as well as the effectiveness of instruments stimulating innovative activity, and barriers that hinder or prevent enterprises from undertaking innovative behaviors. For proper management of innovative processes in the company, it is necessary to conduct an audit "Innovation Health Check" which checks to what extent a specific enterprise is "innovation-oriented". Scientific research has shown that 50% of enterprises that do not introduce innovations into their activity disappear from the market after 10 years. IHC is designed to assess the innovative processes taking place in the company. It is examined how the market captures customer needs (defined and undefined), how ideas are generated and developed, how new products and services are created, and finally how they are commercialized. Innovation benchmarking will also provide information on the impact of the innovation culture in the enterprise, its business strategy and organizational structure, available resources, and potential as well as the degree of advancement of innovative processes. Innovations in the business sense mean doing something new or significantly improved to achieve business benefits and/or competitive advantage. Implementation of scientific-research projects (R&D) in the connection of science and business co-financed from European funds is another indicator of the growth of competitiveness of enterprises.

Keyword: *Indicator, Customer, Innovative*

BUSINESS MODEL OF AN ONLINE SCIENTIFIC JOURNAL PLATFORM

Mariana Petrova¹ and Martin Aleksandrov²

¹Professor, Department of Information technologies St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Veliko Tarnovo, Bulgaria

²PhD student «Application IT in economics» Department of Business Informatics Tsenov academy of economics, Svishtov, Bulgaria
Corresponding author: m.petrova@ts.uni-vt.bg

Abstract: The transition of a journal to the global databases requires the transformation of all business processes: planning, implementation of strategy, a lot of effort of the whole team, consistent and purposeful actions. An important stage on the way to the indexation of the scientific journal is an analysis of the readiness for the registration and monitoring procedure in the international scientometric systems. Compliance with the selection criteria of scientific periodicals for inclusion in the leading international scientometric and reference databases Web of Science, Scopus is a challenge for every scientific organization and publisher of a scientific journal.

No less important is the selection and implementation of reliable and standardized software that implements the concept of open access to research results and provides an opportunity to increase the readership of any electronic scientific publication worldwide. (Shishmanov & Aleksandrov, 2022).

The implementation of online platforms, developed individually for a specific journal, lead to a fundamental change - from linear to network business models, and recently the approach of the portfolio of business models has become especially relevant, with the aim of better efficiency.

The article examines the problem of using electronic open journal systems in scientific journals and building a Business Model based on a specific real model developed and implemented by the authors. The business model offers the procedure for introducing a scientific journal into an Internet-based system for service, maintenance and management of electronic publications through the implementation of a business model of an online platform and a journal developed according to Web of Science criteria.

The business model applied during the creation of the online platform was adapted according to the Business Model Canvas, as a tool for strategic planning and analysis, and based on the defined structure, the real activities enabling the management of the system are realized.

The idea that arose years earlier was realized in 2020 and represents a peculiar kind of startup by creating an online platform for publishing activity, which in addition to the possibilities for publishing monographs, conference proceedings, dissertations also includes an online platform for scientific journals, following the main criteria to include Scopus and WoS.

The created model is of a scientific journal, strictly following the criteria of the world databases: international scientific journal "ACCESS: Access to science, business, innovation in the digital economy"¹.

Access Journal is included in The National Reference List (NRL) of contemporary Bulgarian scientific publications with scientific review, maintained by the Minister of Education and Science through the National Center for Information and Documentation and in the official list of peer reviewed scientific journals of the Ministry of Education and Science of Poland from July 17, 2023.

¹ <https://journal.access-bg.org/>

All papers published in the ACCESS Journal: Access to science, business, innovation in digital economy are listed, indexed and abstracted in: Advanced Science Index, BASE, CiteFactor, Crossref, Dimensions, DOAJ, DRJI, EconPapers/ RePEc (Research Papers in Economics), eLibrary, ERIH PLUS, ESJI, EuroPub, Index Copernicus International, InfoBase Index, International Services for Impact Factor and Indexing (ISIFI), ISSUU, Google Scholar, Polska Bibliografia Naukowa (portal of the Polish, Ministry of Science and Higher Education), ResearchBib, Root Indexing, Web of Science: Emerging Sources Citation Index.

In addition to NRL and a number of prestigious databases, the journal was accepted in WoS (ESCI) after its second year, and all articles have been approved for indexing since its inception.

Strictly following the original business model, the journal has consistently increased its rating, already in Q4 with an IF of 0.5 (2022) and 0.6 over a 5-year period. The journal is indexed in the following sections of Web of Science: BUSINESS; COMPUTER SCIENCE, INTERDISCIPLINARY APPLICATIONS; ECONOMICS; MANAGEMENT.

The online platform is also available for rent to already established scientific journals created in a printed version, as well as electronic ones that strive to meet the criteria for inclusion in Scopus and WoS. The flexibility of the business model makes it possible to implement various options for interaction with potential editors and scientific organizations, including the creation of a new journal or periodical, according to set parameters.

Keywords: *electronic scientific journal, scientometric database, abstract database, criteria, model, methodology*

References:

1. Shishmanov, K., Aleksandrov, M. Integration of Bulgarian scientific periodicals in the world scientific and information space: problems and solutions, Kemerovo, 2022, pp.5-14
2. Александров, М. (2022). *Отвореният достъп до научна информация - необходимо условие за конкурентоспособност и устойчивост на науката в България*. Учим управляват и учимся управляват: Восьмой сб. науч. тр. / Кузбас. гос. технический ун-том. Т. Ф. Горбачева; сост. и науч. ред. К.В. Востриков. – Кемерово: Кемерово. гос. тех. ун-т. им. Т. Ф. Горбачева, 2022. – 305 с. 24 февраля 2022 г. с.14-19
3. Petrova M. (2015). Software solution for implementing a web-based e-journal system in the St Cyril and St Methodius University of Veliko Turnovo, The 13th International Conference IT&M'2015, ISMA, Riga, Latvia, ISSN 1691-2489 Information Technologies, Management and Society, 2015, p. 197-199
4. Shishmanov, Kp. (2019). Digital Transformation in Bulgaria. International Conference INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN BUSINESS AND EDUCATION Conference proceedings, Varna, University publishing house "Science and economics" University of Economics – Varna, ISBN 978-954-21-1004-0, pp.52-61
5. Aleksandrov, M. (2022). Strategy for building and adapting a journal model through OJS. Proceedings of the VI International Conference on Sustainable Transport System and Maritime Logistics. Pp. 29-32 p. Ed. Prof.Dr. Badri GECHBAIA, ISBN 978-9941-492-80-8
6. Aleksandrov, M., Petrova, M. (2021) Multi-website single-repository architecture for e-journal web platform. IEEE International Conference "Problems of Infocommunications. Science and Technology" (PIC S&T'2021). Kharkiv, Ukraine 05-07 October 2021, Kharkiv National University of Radio and Electronics. p.38–43. doi: 10.1109/PICST54195.2021.9772108.
7. ACCESS: Access to science, business, innovation in the digital economy: <https://journal.access-bg.org/>

ადამიანისეული კაპიტალის გავლენა ინოვაციების გლობალურ ინდექსზე

¹ ნათელა წიკლაშვილი, ² ნატო ჯაბინძე, ³ თამილა თურმანიძე

¹ პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

² ასოცირებული პროფესორი, ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

³ ასისტენტ-პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Corresponding author: natia.tsiklashvili@bsu.edu.ge

ქვეყანაში ინოვაციური გარემოს შესაფასებლად გლობალური ინოვაციური ინდექსი გამოიყენება. ამ ინდექსის შემავალი კომპონენტები, ძირითადად, ადამიანის ცოდნასა და განათლებას მოიაზრებს. ადამიანისეული კაპიტალი ეკონომიკური ზრდისა და ინოვაციების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მამოძრავებელი ფაქტორია.

ადამიანისეულ კაპიტალში ინვესტიციების ზრდა ხელს შეუწყობს განათლების ეკონომიკური ღირებულების ზრდას, რესურსების სწორად განაწილებას, დაგეგმვას, სახელმწიფო პოლიტიკის სწორად წარმართვას.

ჩვენი კვლევის მიზანია ადამიანისეულ კაპიტალში ინვესტირების საჭიროების დასაბუთება და მისი ეფექტიანობის შეფასება, რაც გრძელვადიან პერიოდში ინოვაციური ეკონომიკის განვითარების მთავარი ფაქტორია. ინოვაციური ეკონომიკისა და ადამიანისეულ კაპიტალს შორის ეფექტიანობის შესაფასებლად ჩავატარეთ კვლევა კომპანიებში. კვლევაში შესწავლილია აჭარის რეგიონში მოღვაწე დამსაქმებლებისა და დასაქმებულების დამოკიდებულება პროფესიული ზრდის ღონისძიებების (ტრენინგ/სემინარები) მიმართ, რომელიც უშუალოდ დაკავშირებულია ინოვაციურ ტექნოლოგიებთან.

აწმყოში გაწეული დანახარჯები განათლებაზე, მომავალში მაღალი შემოსავლის მიღების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გზაა. ქვეყანაში ადამიანისეული კაპიტალის სიდიდე დამოკიდებულია განათლებაზე, სწორედ ამიტომ, განვითარებულ ქვეყნებში შემოშუავებულია დანახარჯებისა და მოგების თანაფარდობაზე განათლების ინვესტირების ეფექტიანობა და სტრატეგიები.

გლობალური ინოვაციური ინდექსის მიხედვით, საქართველო ზედა-საშუალო შემოსავლის ქვეყნების კატეგორიაშია. 2022 წლის ანგარიშის მიხედვით საქართველომ მაღალი შედეგები აჩვენა 7-დან მხოლოდ 2 კატეგორიაში.

თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ინდექსის შემავალი კომპონენტები უფრო მეტად დაფუძნებულია რაოდენობრივ მაჩვენებელზე, ვიდრე ხარისხობრივ მაჩვენებლებზე, ამიტომ ერთი ინდექსი სრულყოფილი შემფასებელი ვერ იქნება.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციური ეკონომიკა, ადამიანისეული კაპიტალი, ინვესტიციები ადამიანისეულ კაპიტალში

GREEN ECONOMY AND ECOLOGICALLY SUSTAINABLE DEVELOPMENT ECONOMIC POLICY IN GEORGIA

Gulnaz Erkomaishvili

PHD, Associate Professor,
Economics and Business Faculty of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Tbilisi, Georgia
gulnazi.erkomaishvili@tsu.ge

One of the most important issues of state economic policy in the 21st century is the problem of environmental protection. The Georgian government considers the green economy as one of the most important means of sustainable economic development and takes the initiative to implement voluntary measures to promote sustainable development. In this context, it is important to promote the development of ecosystem services, clean production, environmental education and green jobs. The development of the green economy significantly reduces the inefficient use of natural resources, waste generation, emissions into the atmosphere and the discharge of untreated water into bodies of water. It is therefore an important instrument in the environmental orientation of sustainable development.

The aim of the paper is to analyze the current status of the green economy in Georgia and identify effective ways to improve the environmental economic policy of sustainable development.

A green economy is a key outcome of human well-being and social justice when environmental risks and ecological deficits are significantly reduced. The transition to the „green economy“ is the most important driving force for ensuring sustainable economic processes. In the „Green Economy“ the natural environment is viewed not as a place for waste disposal, but as a decisive factor of economic growth. The Green Economy is actively spreading around the world and almost all countries are involved in this process.

This paper uses general and specific methods, in particular, analysis, synthesis, induction, deduction, scientific abstraction, comparative and statistical methods, as well as experts' evaluation. Publications of the National Statistics Office of Georgia are used to determine the regularity between analytical and statistical estimations. Also, theoretical and applied research of international organizations and scientist-economists are used.

The article discusses the ecological orientation of sustainable development and its economic policy in Georgia. The role and importance of the green economy is presented, the national programs for environmental protection measures in Georgia are assessed. It is noted that environmental protection and the rational use of natural resources are one of the most important conditions for the preservation of Georgia's natural heritage, its national and global value, the protection of human health and life, and the economic and social development of the country.

Key words: Green economy, environmental protection, environmental protection economic policy, instruments of environmental protection policy.

მწვანე ეკონომიკა და ორგანული სოფლის მეურნეობა

თამარ ნოზაძე

აგრარულ მეცნიერებათა დოქტორი,
საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია,
ახალგაზრდა მეცნიერთა და სპეციალისტთა საბჭოს წევრი.
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
tamar.nozadze27@gmail.com.

აბსტრაქტი: მსოფლიოში არსებულმა ფართომასშტაბიანმა ეკოლოგიურმა, სოციალურმა და ეკონომიკურმა გამოწვევებმა განაპირობა, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურმა ასამბლეამ 2015 წლის 25 სექტემბერს მიიღო A/RES/70/1 რეზოლუცია „ჩვენი სამყაროს გარდაქმნა: 2030 წლის დღის წესრიგი მდგრადი განვითარებისთვის“, რომლის განუყოფელი ნაწილია მდგრადი განვითარების 17 მიზანი და 169 ამოცანა“. მიზნები, რომლებიც ემსახურება ეკონომიკურ განვითარებას, ემყარება მწვანე ზრდის კონცეფციას, რაც გულისხმობს ეკოლოგიურად მდგრადი ეკონომიკური მოდელების განვითარებას. ტერმინი „მწვანე“ ეკონომიკა პირველად გამოყენებული იქნა ნაშრომში „მწვანე ეკონომიკის პროექტი“ („Blueprint for a Green Economy“). მწვანე ეკონომიკის კონცეფცია გადმოცემულია რიო-დეჟანეიროს მდგრადი განვითარებისადმი მიძღვნილი კონფერენციის დოკუმენტში „მომავალი, რომელიც ჩვენ გვსურს“ („Future we want“).

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გარემოსდაცვითი პროგრამის (United Nations Environment Programme – UNEP) განმარტებით, „მწვანე“ ეკონომიკა არის ეკონომიკა, რომელიც უზრუნველყოფს ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლებას გრძელვადიან პერიოდში და ხელს უწყობს უთანაბრობის შემცირებას, რათა მომავალ თაობას მისცეს გარემოს და მისი გაღარიბების არსებითი რისკების თავიდან არიდების შესაძლებლობა. განმარტებაში ძირითადი აქცენტი გადატანილია ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლებაზე, ვინაიდან ბუნების შენარჩუნება, დაცვა და რიგ შემთხვევაში გაუმჯობესება, თავისთავად ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლებას ემსახურება. უფრო კონკრეტულად კი „მწვანე“ ეკონომიკა გულისხმობს ეკოლოგიური მოთხოვნების – რესურსების რაციონალური გამოყენების, ბუნების კვლავწარმოების პროცესების შენარჩუნების, ცოცხალი ორგანიზმების უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და მწარმოებლურობის გაზრდის გზით ადამიანთა ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

თანამედროვე ეტაპზე მწვანე ეკონომიკა ექვს მთავარ სექტორად იყოფა:

1. განახლებადი ენერჯია - მზის, ქარის, გეოთერმული, ზღვის, მათ შორის ტალღების და მიქცევა-მოქცევის, ბიოგაზის და სითბური უჯრედების ენერჯია;
2. მწვანე შენობები - ენერჯის მწვანე მოდიფიკატორები, მწვანე პროდუქტები და მასალები;
3. სუფთა ტრანსპორტი - ალტერნატიული საწვავი, საზოგადოებრივი ტრანსპორტი, ჰიბრიდული ელექტროსატრანსპორტო საშუალებები;
4. წყლის მენეჯმენტი - წყლისა და წვიმის გამწმენდი სისტემები, შიდა წყლის ლანდშაფტი, წყლის გამოყენება;
5. ნარჩენების მენეჯმენტი - ნარჩენების მართვა, უტილიზაცია, მუნიციპალური ნარჩენების მასალის გამოყენება, ნიადაგის ნაყოფიერების გაუმჯობესება, გაწმენდა;
6. მიწის მენეჯმენტი - ორგანული სოფლის მეურნეობა, ურბანული ტყეები და პარკები, ტყეების მენეჯმენტი.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მწვანე ეკონომიკის მიწის მენეჯმენტის სექტორის მდგრადობასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაჭრის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პერსპექტივაა ორგანული სოფლის მეურნეობა, რომელიც სოფლის მეურნეობის სფეროში მდგრადი განვითარების პრინციპების პრაქტიკული რეალიზაციაა. ორგანული სოფლის მეურნეობა აერთიანებს და ჰარმონიულად განავითარებს საზოგადოების ეკოლოგიურ, ეკონომიკურ, სოციალურ სფეროებს და აქვს შემდეგი ძირითადი ამოცანები:

1. სოციალური ამოცანები: ტრადიციული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მიღება, სასურსათო პროდუქციის გარანტირებული უზნებლობა.
2. ეკოლოგიური ამოცანები: გარემოს დაცვა, ნიადაგის ნაყოფიერების შენარჩუნება, ბუნებრივი რესურსების შენარჩუნება, ცხოველთა მოშენების მართებული მეთოდების შემუშავება.
3. ეკონომიკური ამოცანები: ეკოლოგიურ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე ბაზრის მზარდი მოთხოვნის დაკმაყოფილება, სოფლის ეკონომიკური განვითარების ალტერნატიული მეთოდი, სოფლად დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნა, ჩაკეტილი სისტემების დანერგვა და შესაბამისად, გარემოზე ნეგატიური ზემოქმედების შემცირება.

ტერმინი “ორგანული” პირველად გამოიყენა ლ. ნორტბურმა წიგნში - “შეხედე მიწას”. ტერმინი “ორგანული სოფლის მეურნეობა” ცნობილი გახდა მხოლოდ XX საუკუნის 60-იან წლებში, რომელიც, ასევე, განიმარტა საერთაშორისო სტანდარტში „Codex Alimentarius GL32”, სადაც აღნიშნულია, რომ „ორგანული სოფლის მეურნეობა“ ჰოლისტიკური წარმოების მენეჯმენტის სისტემაა, რომელიც უზრუნველყოფს და ხელს უწყობს ეკოსისტემის სიჯანსაღეს, ბიომრავალფეროვნებას, ბიოლოგიურ ციკლს და ნიადაგის ბიოლოგიურ აქტივობას. შემდგომში ტერმინი გაფართოვდა და ამჯერად, ის მოიცავს ორგანული და ბიოდინამიკური პროდუქტების მიწოდების მთლიან ჯაჭვს, დაწყებული წარმოების ფაქტორებით, მასალებითა და ნედლეულით, დამთავრებული საბოლოო სახის მზა პროდუქციით, შეფუთვით და ეტიკეტირებით.

ორგანული სოფლის მეურნეობა ემყარება შემდეგ ძირითად პრინციპებს: 1. ჩაკეტილი ციკლის უზრუნველყოფა. ეკოლოგიური თვალსაზრისით, გულისხმობს თავის შეკავებას აგროქიმიკატების გამოყენებისგან, აგრეთვე კონვენციური სათესლე მასალისა და საქონლის საკვების შექმნისგან. ეკონომიკური თვალსაზრისით ჩაკეტილი წრებრუნვა მეურნეობის რესურსების აქტიური გამოყენებით ამცირებს ფერმერის დანახარჯებს და მეურნეობა ნაკლებად დამოკიდებული ხდება ქიმიურ მრეწველობაზე. 2. ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლება საკუთარი რესურსებით. მეცნიერებიც და გამოცდილებაც ადასტურებს, რომ ნიადაგის ნაყოფიერებას, მცენარის ზრდას, ცხოველთა ჯანმრთელობასა და ადამიანის ჯანმრთელობას შორის პირდაპირი კავშირი არსებობს. 3. ბუნებრივი რესურსებისადმი ფრთხილი დამოკიდებულება. ბიოლოგიური სოფლის მეურნეობის კონცეფციის მიხედვით, ბუნებისადმი ფრთხილი დამოკიდებულება გულისხმობს არა მარტო დამაბინძურებელი ზემოქმედების თავიდან აცილებას, არამედ ბუნებრივი რესურსების პასუხისმგებლიან, რაციონალურ ხარჯვას, რომ არ დაირღვეს ბუნებრივი ბალანსი. 4. ბუნებრივ კანონზომიერებათა გათვალისწინება და გამოყენება. პრაქტიკული მიზნების გარდა (მცენარეებისა და ცხოველების მავნებლების/დაავადებებისგან დაცვა), ბიომეურნეობაში სტაბილური გარემოს შენარჩუნება და ჯიშთა მრავალფეროვნება, ბუნებრივი კანონზომიერებებისა და რეგულირების მექანიზმების გათვალისწინება, ხელს უწყობს ბუნების დაცვასა და გადაშენების პირას მყოფი ადგილობრივი ჯიშების შენარჩუნებას. 5. მაღალხარისხოვანი სასურსათო პროდუქტების წარმოება. გარემოს საერთო დაბინძურების არსებულ ფონზე, ნიადაგში ყოველთვის არსებობს მავნე ნივთიერებების ნარჩენი რაოდენობება - პესტიციდების, სასუქების ან ნებისმიერი სინთეზური ნივთიერებების გარკვეული რაოდენობა, რომლებიც ბოლომდე არ დაიშალა და შესაძლებელია, სხვადასხვა ფორმით არსებობდეს ნიადაგში, მცენარეში ან საბოლოო პროდუქტში. მიუხედავად ამისა, ვინაიდან ბიომეურნეობაში

არ გამოიყენება მინერალური სასუქები და მცენარეთა დაცვის ქიმიური საშუალებები, საბოლოო პროდუქციაში არ უნდა იყოს ნარჩენი რაოდენობები.

ყოველივე ზემოაღნიშნული გვაძლევს განცხადების საფუძველს, რომ ეკონომიკის გამწვანება მდგრადი განვითარებისა და სიღარიბის აღმოფხვრის ერთ-ერთი მექანიზმია, რომლის შედეგია ადამიანის გაუმჯობესებული კეთილდღეობა და სოციალური თანასწორობა, რითაც მცირდება გარემოსდაცვითი რისკები და ეკოლოგიური დეფიციტი, ორგანული სოფლის მეურნეობა კი მწვანე ეკონომიკის მიწის მენეჯმენტის სექტორის მდგრადობასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაჭრის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პერსპექტივაა, რესურსების მდგრადი მართვის მექანიზმი და მდგრადი განვითარების საფუძველია, რომელიც მიღწევადს ხდის სასურსათო უსაფრთხოებას, სურსათის მომარაგების ჯაჭვის სტაბილურობას, გარანტირებულ სურსათის უვნებლობას, გაუმჯობესებული კვების მიღწევას, მდგრადი ეკონომიკური მოდელის განვითარებას, მდგრადი სოფლის მეურნეობის სისტემების დანერგვას, სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებას და მიგრაციის შემცირებას.

საკვანძო სიტყვები: მდგრადი განვითარება, მწვანე ეკონომიკა, ორგანული სოფლის მეურნეობა

ლიტერატურა:

1. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა კრებული „ბიოეკონომიკა და სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარება“. თბილისი. 2013წ.
2. საქართველოს მთავრობის 2013 წლის 30 ივლისის №198 დადგენილება „ბიოწარმოების შესახებ“.
3. მ. ნაცვალაძე. სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარების ეკონომიკური მექანიზმი. თბილისი. 2009
4. Baronio, A. M. Green Economy and the dimensions of sustainability, 2019.
5. Green Growth and Developing Countries A Summary for Policy Makers, 2012.
6. <https://sdgs.un.org/>
7. <https://www.ifoam.bio/>

ხელოვნური ინტელექტი და საერთაშორისო მიგრაცია: ახალი შესაძლებლობები და გამოწვევები

გიული გიგუაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი
გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გორი, საქართველო
giuligiguashvili@gmail.com

აბსტრაქტი. საერთაშორისო მიგრაცია გლობალური სამყაროს მნიშვნელოვანი მახასიათებელია და განსაკუთრებით აქტიურდება მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისების, კლიმატთან დაკავშირებული კატასტროფების, პანდემიების, შეიარაღებული კონფლიქტების გამწვავების დროს. ერთი მხრივ, მიგრაცია ხელს უწყობს ქვეყნების ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებას მდგრადი განვითარების მიზნების (SDGs) მისაღწევად; ზრდის მიგრანტთა შემოსავლებს და აუმჯობესებს ცხოვრების ხარისხს მათი წარმოშობის ქვეყნებში სამუშაო ძალის ახალი უნარებისა და ფინანსური რესურსების გადაცემის გზით. თუმცა, მეორე მხრივ, არ უნდა დაგვავიწყდეს ქვეყნიდან „ტვინების გადინებით“ გამოწვეული ზარალის შესახებ.

საერთაშორისო მიგრაციის დინამიკაზე მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია (IOM): 2019 წელს დაახლოებით 272 მილიონი საერთაშორისო მიგრანტი იყო მთელ მსოფლიოში, რაც მსოფლიოს მოსახლეობის 3,5%-ს შეადგენდა. 2020 წლისთვის კი მიგრანტთა რაოდენობამ 281 მილიონს მიაღწია (ზრდა 0,6%). მიგრაციის დინამიკა მზარდია საქართველოშიც: 2020 წელს საზღვარგარეთ მყოფ ქართველ ემიგრანტთა რიცხვმა შეადგინა 861 077 ადამიანი, რაც მთლიანი მოსახლეობის დაახლოებით 22%-ია. 2021-2022 წლებში საქართველოდან ემიგრაციაში წავიდა 87 222 ადამიანი. ბოლო 10 წელში კი ემიგრირებულთა რაოდენობა 245 000-ს აღწევს. მიგრანტთა შესახებ მონაცემებს საქსტატი აქვეყნებს. სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით, 2022 წელს, ემიგრანტების რიცხოვნობა წინა წელთან შედარებით 25.3 პროცენტით გაიზარდა. უკანასკნელ წლებში საქართველოში იზრდება იმიგრანტთა რაოდენობაც. იმიგრანტთა ძირითადი ჯგუფები, ძირითადად, სასწავლებლად, დროებით სამუშაოდ ან ბიზნესის საწარმოებლად ჩამოდიან საქართველოში.

საერთაშორისო მიგრანტების დიდ ნაწილს შრომითი მიგრანტები შეადგენენ, რომლებიც ფულადი გზავნილების მეშვეობით უზრუნველყოფენ საკუთარი ოჯახების, და ზოგადად, ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური კეთილდღეობის ზრდას. საქართველოში, ისევე როგორც მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, ემიგრაციის და იმიგრაციის გამომწვევი მიზეზები კომპლექსურია, მოიცავს როგორც ეკონომიკურ, ისე სოციალურ ფაქტორებს. ქართველი ემიგრანტებისთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ევროკავშირის ქვეყნები. საქართველოს ამჟამად გააჩნია ცირკულარული მიგრაციის ოთხი ორმხრივი შეთანხმება: საფრანგეთი (2013 წ., ხელშეკრულება მოიცავს კვალიფიციური ახალგაზრდა სპეციალისტების დასაქმებას და ცირკულარულ მიგრაციას), ბულგარეთი (2019 წ.), გერმანია (2020 წ.) და ისრაელი (2020 წ.). ცირკულარული შრომითი მიგრაცია ხელს უწყობს მიგრაციული ნაკადების კანონიერ ჩარჩოში მოქცევას. სამწუხაროდ, მიგრაციული პროცესები, არცთუ იშვიათად, არალეგალურ ხასიათს ატარებს და გარკვეულ რისკებთანაა დაკავშირებული. სიდარების გაზრდილი მაჩვენებლების ფონზე, უახლოეს მომავალში, ემიგრაციული ნაკადების შემცირება ნაკლებად სავარაუდოა. ამდენად, მნიშვნელოვანია საქართველოს მოსახლეობის ინფორმირება ლეგალური მიგრაციის შესაძლებლობების და არალეგალურ მიგრაციასთან დაკავშირებული საფრთხეების შე-

სახებ; მიგრაციული პროცესების სამართლებრივ ჩარჩოში მოქცევა და მისი ეფექტური მართვა, რაც სახელმწიფოს პრეროგატივაა.

საერთაშორისო მიგრაციის მენეჯმენტში ფუნდამენტური როლი აკისრია ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენებას. იზრდება ხელოვნური ინტელექტის (AI) როლი პოსტპანდემიური პერიოდის პრობლემების გადაჭრის, საზღვრებზე ციფრული კონტროლის გაძლიერების პროცესში. AI-ი გამოიყენება საფინანსო, ბიზნესის, სამართლის, განათლების სექტორებში, ელექტრონული მმართველობის პროცესში. ბევრ ქვეყანაში უკვე იყენებენ ხელოვნურ ინტელექტს მიგრანტთა პირადობის შემოწმების (ბიომეტრიული იდენტობის მართვის სისტემა - BIMS); საზღვრის უსაფრთხოებისა და კონტროლის; ვიზისა და თავშესაფრის განმცხადებლების შესახებ მონაცემების ანალიზისთვის, მიგრაციის ნაკადების პროგნოზირებისთვის, მთავრობის პოლიტიკისა და პროგრამების მონიტორინგისა და შეფასებისთვის და ა. შ.

განუსაზღვრელია ხელოვნური ინტელექტის შესაძლებლობები მიგრაციის შესწავლისა და გაგებისთვის: AI-ს შეუძლია, საერთაშორისო მიგრანტებს მიაწოდოს მათთვის საჭირო ინფორმაცია და რჩევები ოპტიმალურ დროში. მიგრანტებისთვის ხელმისაწვდომია არაერთი აპლიკაცია, რომლებიც გამოიყენება მიმღებ ქვეყნებში უკეთესი ინტეგრაციის, ვიზის დამუშავების მოთხოვნების ნავიგაციაში და სხვა. ელექტრონული ფოსტის მონაცემებისა და IP გეოლოკაციის გამოყენებით, შესაძლებელია მნიშვნელოვანი კვლევების განხორციელება საერთაშორისო მიგრაციის ნაკადების შესაფასებლად, მიგრაციისა და მობილობის შესასწავლად.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ტექნოლოგიების დანერგვა ზრდის გარკვეულ რისკებს, რომლებიც დაკავშირებულია პერსონალური ინფორმაციის დაცვასა და კონფიდენციალურობასთან. ხელოვნური ინტელექტის მქონე ინსტრუმენტებს არ გააჩნიათ გამჭვირვალობა და ანგარიშვალდებულება, მათი მზარდი გამოყენება შეიცავს კიბერრისკებს. ამდენად, ეფექტური AI სისტემის შექმნა მოითხოვს შესაბამისი ეთიკური და სამართლებრივი ჩარჩოს ჩამოყალიბებას, რომელიც ითვალისწინებს ხელოვნური ინტელექტის ტექნოლოგიურ ხასიათს.

ხელოვნური ინტელექტის განვითარების პროცესი შეუქცევადია. მისი უსაფრთხო გამოყენებისა და მაქსიმალური სარგებლის მისაღებად, პირველ რიგში, აუცილებელია ხელოვნური ინტელექტის მიმართ სანდოობის გაზრდა. კვლევები ადასტურებს, რომ საქართველოს ხელოვნური ინტელექტის დაფუძნებისთვის ხელშემწყობი ბიზნესგარემო აქვს, თუმცა, ამის მიუხედავად, ქვეყანაში არ არსებობს შესაბამისი საინვესტიციო პროგრამები და საჭირო ინფრასტრუქტურა.

ცალსახაა, რომ ხელოვნურ ინტელექტს შეუძლია, შეაგროვოს და გაანალიზოს დიდი რაოდენობით მონაცემები ბევრად მეტი სიჩქარით, ვიდრე ადამიანს, თუმცა მნიშვნელოვანია იმ გამოწვევების გააზრება, რაც უკავშირდება AI ალგორითმების მომზადებისთვის გამოყენებული მონაცემების ხარისხს, მიგრანტების მონაცემთა კონფიდენციალურობას და ალგორითმულ ანგარიშვალდებულებას და სამართლიანობას. აქედან გამომდინარე, AI ალგორითმების მოსამზადებლად მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული როგორც რაოდენობრივი, ისე ხარისხობრივი მონაცემები, როგორცაა, აკადემიური კვლევითი პროექტებიდან მიღებული მონაცემები, რაც იძლევა შესაძლებლობას, გაანალიზდეს არა მხოლოდ სტატისტიკური მონაცემები, არამედ აისახოს მიგრაციის სრული სურათი. დღეისთვის არ არსებობს საერთაშორისო მიგრაციის მართვის ერთიანი მოდელი, თუმცა ქვეყნებს შორის კომუნიკაციის გაძლიერება და მიგრაციის მართვის საუკეთესო პრაქტიკის გაზიარება, ინოვაციური ტექნოლოგიების და ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება, მნიშვნელოვნად სრულყოფს მიგრაციული პროცესების სამართლებრივ ჩარჩოში მოქცევას და მიგრანტების უსაფრთხოებას.

წარმოდგენილ ნაშრომში - ხელოვნური ინტელექტი და საერთაშორისო მიგრაცია: ახალი შესაძლებლობები და გამოწვევები - აკადემიურ ლიტერატურასა და სამეცნიერო კვლევებზე დაყრდნობით, შესწავლილი და შეფასებულია საერთაშორისო მიგრაციის დინამიკა; მისი გავლენა ქვეყნების ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაზე; ხელოვნური ინტელექტის შესაძლებლობები, მისი გამოყენება საერთაშორისო მიგრაციის მართვისა და საზღვრების უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პროცესში. გამოთქმულია მოსაზრებები ხელოვნური ინტელექტის ეპოქაში საერთაშორისო მიგრაციის მენეჯმენტის სრულყოფისა და მიგრაციის გლობალური მიდგომების დანერგვის მიზნით, როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად ქვეყნებში.

საკვანძო სიტყვები: საერთაშორისო მიგრაცია, ხელოვნური ინტელექტი, მიგრაციის მართვა

ლიტერატურა:

1. Giguashvili G. (2023). CHALLENGES OF INTERNATIONAL MIGRATION IN GEORGIA. VI International Scientific and Practical Conference «SCIENTIFIC TRENDS AND TRENDS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION». September 19-20, 2023; Umea, Sweden. *Scientific Collection «InterConf+»*, No. 37(168).
2. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM) (2022). World Migration Report 2022. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>
3. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. მიგრაცია. URL: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/322/migratsia>
4. Giguashvili, G., Khorguashvili, T., & Makasarashvili, T. (2023). Mechanisms for managing circular labor migration in Georgia. *Scientific Collection «InterConf+»*, (32(151), 77–88. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.04.2023.007>
5. საქართველოს 2021-2030 წლების მიგრაციის სტრატეგია. URL: https://migration.commission.ge/files/ms_2021-2030_geo.pdf
6. Maria Koinova, Franck Düvell, Foteini Kalantzi, Sara de Jong, Christian Kaunert, Marianne H Marchand (2023). International politics of migration in times of ‘crisis’ and beyond the COVID-19 pandemic. *Migration Studies*, Volume 11, Issue 1, March 2023, Pages 242–257, <https://doi.org/10.1093/migration/mnac039>
7. Giguashvili, G., Makasarashvili, T. (2021). Possibilities of Using Artificial Intelligence in Post-Pandemic Georgia. *Globalization and Business*. 12, 83-87. <https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.011>
8. Beduschi, A. (2021). International migration management in the age of artificial intelligence. *Migration Studies*, Volume 9, Issue 3, September 2021, Pages 576–596, <https://doi.org/10.1093/migration/mnaa003>
9. Lucas G. Drouhot, Emanuel Deutschmann, Carolina V. Zuccotti & Emilio Zagheni (2023), Computational approaches to migration and integration research: promises and challenges. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 49, 2023 - Issue 2. DOI: [10.1080/1369183X.2022.2100542](https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2100542)
10. Osmo Kuusi and Sirkka Heinonen (2022). Scenarios From Artificial Narrow Intelligence to Artificial General Intelligence - Reviewing the Results of the International Work/Technology 2050 Study. *World Futures Review* 2022, Vol. 14(1) 65–79. DOI: [10.1177/19467567221101637](https://doi.org/10.1177/19467567221101637)
11. გაბისონია, ზ. (2022). ინტერნეტ სამართალი და ხელოვნური ინტელექტი. *გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“*, თბილისი 2022 წ. 583 გვ.
12. ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი (IDFI) (2021). ხელოვნური ინტელექტი: არსი, საერთაშორისო სტანდარტები, ეთიკური ნორმები და რეკომენდაციები. https://idfi.ge/public/upload/Article/1111Artificial-Intelligence-GEO_Web%20Version.pdf

პოლიტიკური არასტაბილურობით გამოწვეული ეკონომიკური დაუცველობა პატარა ძალის მქონე ქვეყნებში

¹გია ზოიძე, ²გიორგი აბუსელიძე, ³შოთა ვეშაპიძე

¹ეკონომიკის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

²პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

³ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

gia.zoidze@bsu.edu.ge

პატარა ძალის მქონე ქვეყნის წარმოქმნა და არსებობა განპირობებულია გეოგრაფიული, პოლიტიკური, ეთნიკური თუ ეკონომიკური ობიექტური ფაქტორებით და მათი არსებობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი დიდი, ძლიერი ქვეყნების სურვილი და დაინტერესებაა. საერთაშორისო სისტემის სტაბილურობის შენარჩუნებაში ძალთა წონასწორობის მექანიზმიც მონაწილეობს და მისი წყალობით პატარა ძალის მქონე ქვეყნების არსებობა რეგიონულ და მსოფლიო დონეზე, ფუნქციურ აუცილებლობას წარმოადგენს. როცა ძალთა წონასწორობის მექანიზმი დიდ ცვლილებებს განიცდის, სწორედ მაშინ ხდება დრამატული მოვლენები, რომლებიც, პირველ ყოვლისა, პატარა ძალის მქონე ქვეყნებზე ახდენს გავლენას.

ძალის პოლიტიკის პირობებში პატარა ძალის მქონე ქვეყანა ძლიერი მეზობლისგან კარგს არაფერს უნდა ელოდეს. თუ ძლიერი მეზობელი ეკონომიკურად განვითარებული, დემოკრატიული სახელმწიფოა, მაშინ პატარა ძალის მქონე მეზობელზე მისი გავლენა ყველაზე ხშირად ეკონომიკური ექსპანსიის ხასიათს იძენს.

კვლევის მიზანია დიდი თუ პატარა ძალის მქონე ქვეყნის ეროვნული უსაფრთხოების გამოწვევების იდენტიფიცირება, მათი როგორც საგარეო, ასევე საშინაო ასპექტების გამოკვეთა; ამასთანავე, ჩატარებული კვლევის საფუძველზე პატარა ძალის მქონე ქვეყნებისთვის რაციონალური ეკონომიკური და პოლიტიკური სტრატეგიის შემუშავება;

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარი ქვეყნების შესწავლისას ყველაზე დიდი ყურადღება ექცევა მათ სიცოცხლისუნარიანობას, გადარჩენისა და საერთაშორისო სისტემაში საკუთარი ადგილისა და ფუნქციის პოვნის უნარს, მოცემული მიზნების მიღწევისთვის საჭირო პირობებსა და მათი საგარეო პოლიტიკის სპეციფიკურ მახასიათებლებსა და მეთოდებს, რომლებიც ამ მიზნების მიღწევას უზრუნველყოფენ.

არსებული პრობლემატიკიდან გამომდინარე, ჩვენს კვლევაში შევეცადეთ, დაგვეჯგუფებინა ქვეყნები ეკონომიკური განვითარებისა და პოლიტიკური სტაბილურობის მიხედვით; დაგვხასიათებინა ისინი ეროვნული უსაფრთხოებისა და საგარეო პოლიტიკის სპეციფიკური ნიშნების მიხედვით; აგრეთვე, - დაგვედგინა მათი ადგილი, ფუნქცია და როლი საერთაშორისო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სისტემაში.

თავისუფალი ვაჭრობა და სამეურნეო ცხოვრების ინტერნაციონალიზაცია ბევრს აძინებს. ფიქრობენ, რომ პატარა ძალის მქონე ქვეყნები ამ პროცესის შედეგად კიდევ უფრო შესუსტდებიან, მაგრამ ამჟამინდელი ვითარება გვიჩვენებს, რომ თავისუფალი ვაჭრობის მექანიზმებისგან ყველაზე მეტად მოგებულნი პატარა ძალის მქონე ქვეყნები რჩებიან (Thorhallsson, 2017). საერთაშორისო ვაჭრობის განუხრელმა ზრდამ გააძლიერა საწარმოო სპეციალიზაცია. პატარა ძალის მქონე ქვეყნები იძულებულნი გახდნენ კიდევ უფრო ვიწრო სპეციალიზაციაზე გადასულიყვნენ, რამაც მათი საერთაშორისო ბაზრისადმი დამოკიდებულება კიდევ უფრო გაზარდა (Eriksson and Pettersson, 2017). სამაგიეროდ, შედეგიანმა სპეციალიზაციამ მათი განვითარება უზრუნველყო. სპეციალიზა-

ციას ეფექტიანობა უნდა მოყვეს. თუ პატარა ძალის მქონე ქვეყანამ ეფექტიანი სპეციალიზაციის მეშვეობით საერთაშორისო ბაზარზე ადგილი დაიმკვიდრა, მისი ეკონომიკური განვითარება განუხრელად გაიზრდება (Neumann and Gstöhl, 2004).

ამასთან ერთად, ეროვნული უსაფრთხოების სამხედრო კომპონენტი ყოველ პატარა ძალის მქონე ქვეყანას კარგად უნდა ჰქონდეს გააზრებული და განსაზღვრული (Fox and Fox, 1959). პირველ ყოვლისა, პატარა ძალის მქონე ქვეყნებს მართებს იმის განსაზღვრა, თუ საკუთარი ეროვნული ინტერესებისა და ეროვნული უსაფრთხოების რომელი მიზნებისა და პრიორიტეტებისთვის ესაჭიროება შეიარაღებული ძალები. ასევე, ქვეყანას შექმნილი საერთაშორისო და რეგიონული ვითარების, ჭეშმარიტი ეროვნული ინტერესების რეალისტურად ამსახველი სამხედრო დოქტრინა უნდა გააჩნდეს.

ძალის პოლიტიკისა და გეოპოლიტიკური ინტერესების დომინირების პირობებში, პატარა ძალის მქონე, სუსტი ქვეყანა ხშირად ბუფერის როლს ასრულებდა, მაგრამ თანამედროვე საერთაშორისო ეკონომიკურ პირობებში (სამეურნეო ცხოვრების ინტერნაციონალიზაცია და ინტეგრაცია) პატარა ძალის მქონე სახელმწიფოს ამჟამად შესაძლოა, სავაჭრო ტრანზიტული გზის, სატრანსპორტო „დერეფნის“ ფუნქციაც დაეკისროს (Zoidze and Tkhilishvili, 2021). მაგალითად, „აბრეშუმის გზის“ 2000 წლის წინანდელი კონცეფცია, რომლის მეშვეობითაც აზიის, ევროპისა და აფრიკის სახელმწიფოების დაკავშირება ხდებოდა ტრანს-კონტინენტალური დერეფნის მეშვეობით, 21 საუკუნეში იქცა ინსპირაციის წყაროდ Belt and Road Initiative (BRI)-ის სტრატეგიული პროექტისთვის. შედეგად, აღნიშნული ინიციატივის განხორციელება ხელს შეუწყობს მასში შემავალ ქვეყანათა (მათ შორის, საქართველოსა და მისი მსგავსი პატარა ძალის მქონე ქვეყნების) უფრო მეტ ინტეგრირებას საერთაშორისო ლოჯისტიკურ სისტემაში, ვაჭრობისა და ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებას (Abuselidze, 2019). აღნიშნული ინიციატივა კი მოცემულ სატრანზიტო დერეფანში შემავალ პატარა ძალის მქონე სახელმწიფოთა როლს გაზრდის, ხელს შეუწყობს მათ პოლიტიკურ სტაბილურობას და მისცემს უფრო მეტ უსაფრთხოების გარანტიებს (Fredriksson and Svensson, 2003).

დიდი ძალის მქონე ქვეყნებს ინფორმაციის შეგროვებისა და დამუშავების საკმარისი მატერიალური და ინტელექტუალური რესურსები მოეპოვებათ, რასაც პატარა ძალის მქონე ქვეყანა მოკლებულია. პატარა ძალის მქონე ქვეყანას ცვალებად გარემოზე რეაგირების თვალსაზრისით არც საკმარისი მოქნილობა შეიძლება ახასიათებდეს და არც საგარეო პოლიტიკის ინფორმაციული უზრუნველყოფის საკმარისი საშუალებები მოეპოვებოდეს. ამიტომ პატარა ძალის მქონე ქვეყნების საგარეო პოლიტიკური სამსახურები მეტად მოქნილი და პროფესიულად კარგად მომზადებული უნდა იყოს (Rondeli, 2009).

პატარა ძალის მქონე ქვეყანა თავისი მოკრძალებული შესაძლებლობებით და საერთაშორისო პოლიტიკის შედარებით ვიწრო, ლოკალური ხედვით, ბუნებრივია, ცვალებად გარემოსთან შეგუების ნაკლები უნარით ხასიათდება. შესაბამისად, პატარა ძალის მქონე ქვეყანა რაც შეიძლება მეტად უნდა იყოს ჩართული სხვადასხვა საერთაშორისო რეჟიმებით, სამართლითა და ნორმებით საკუთარი უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის უზრუნველყოფაში (Selwyn, 2014).

პატარა ძალის მქონე ქვეყნების ეკონომიკური ასპექტების განხილვიდან და არსებული შეხედულების განზოგადებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია, ჩამოვყალიბოთ შემდეგი სახის რეკომენდაციები, რომელთა განხორციელებაც ნებისმიერი პატარა ძალის მქონე ქვეყნისთვის რთულ ამოცანას წარმოადგენს:

- შედარებითი უპირატესობის იმ ელემენტთა გამოყენება, რომლებიც უკავშირდება ინოვაციურ და პოტენციურად მძლავრ ეკონომიკურ ფაქტორებს;
- ყოველდღიურად ცვალებად გარემოსთან ადაპტირება;
- განათლებისა და მეცნიერების სფეროში შედეგიანი პოლიტიკის გატარება;

- საერთაშორისო სატრანზიტო-ლოჯისტიკურ პროცესებში ჩართულობის ზრდა;
- ბიზნესისთვის, მათ შორის უცხოური ინვესტიციებისთვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნა;
- საკუთარი მეურნეობისა და ექსპორტის დივერსიფიცირება;
- საერთაშორისო ორგანიზაციებში ინტეგრირება;
- საგარეო ვაჭრობის გეოგრაფიის გაფართოება;
- სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნების დივერსიფიცირება (არ იყოს დამოკიდებული მხოლოდ ერთ სავაჭრო პარტნიორზე).

აღნიშნული კვლევის შედეგები მიუთითებს, რომ როგორი მოქნილიც არ უნდა იყოს პატარა ძალის მქონე ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა და როგორი სისწრაფითაც არ უნდა რეაგირებდეს იგი პირობათა და მოვლენათა ცვლაზე, მან საკუთარი სტრატეგიული მიზანი მაინც უნდა განსაზღვროს და სტრატეგიული არჩევანი უნდა გააკეთოს. საკუთარი ეროვნული უსაფრთხოების პრიორიტეტებისა და საგარეო პოლიტიკური სტრატეგიის განსაზღვრისას პატარა ძალის მქონე ქვეყანა ძლიერზე უფრო ზუსტი, შეუცდომელი უნდა იყოს. დიდ, ძლიერ ქვეყანას საკუთარი სტრატეგიული შეცდომების გამოსწორების მეტი რესურსი (ვრცელი ტერიტორია, დიდი მატერიალური და ადამიანური რესურსები, მეტი დრო) გააჩნია. პატარა ძალის მქონე ქვეყანა, რომელიც თავის გადარჩენის სტრატეგიაში არასწორ არჩევანს გააკეთებს, ჩვეულებრივ, განწირულია ხოლმე.

საკვანძო სიტყვები: პატარა ძალის მქონე ქვეყნები, ეკონომიკური თავისუფლება და უსაფრთხოება, ეროვნული უსაფრთხოება, პოლიტიკური არასტაბილურობა.

ლიტერატურა

1. Abuselidze, G. (2019). European integration of Georgia and financial-economic condition: achievements and challenges. *European Journal of Sustainable Development*, 8(1), 53-53.
2. Eriksson, G., & Pettersson, U. (Eds.). (2017). *Special operations from a small state perspective: Future security challenges*. Cham: Springer International Publishing.
3. Fox, A. B., & Fox, B. (1959). *The Power of Small States: Diplomacy in World War II*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Fredriksson, P. G., & Svensson, J. (2003). Political instability, corruption and policy formation: the case of environmental policy. *Journal of public economics*, 87(7-8), 1383-1405.
5. Hilton, R. (1996). *Small Countries, Big Lessons: Governance and the Rise of East-Asia*. New York: Oxford Press.
6. Katzenstein, P. J. (2016). Small states in world markets. In *Small States in World Markets*. Cornell University Press.
7. Kurecic, P., & Kokotovic, F. (2017). The relevance of political stability on FDI: A VAR analysis and ARDL models for selected small, developed, and instability threatened economies. *Economies*, 5(3), 22.
8. Neumann, I. B., & Gstöhl, S. (2004). *Lilliputians in Gulliver's World? - small states in international relations*. Centre for Small State Studies, Institute for International Affairs, University of Iceland.
9. Rondeli, A. (2009). A small country in the international system. Georgian Foundation for Strategic and International Studies. (In Georgian)
10. Selwyn, P. (2014). *Development policy in small countries*. Routledge.
11. Steinmetz, R. (2016). *Small states in Europe: challenges and opportunities*. Routledge.
12. Thorhallsson, B. (2017). *The role of small states in the European Union*. Routledge.
13. Veenendaal, W. P., & Corbett, J. (2015). Why small states offer important answers to large questions. *Comparative Political Studies*, 48(4), 527-549.
14. Zoidze, G., & Tkhilaishvili, G. (2021). Prospects of intermodal transportation and logistics channels development for Georgia. In *Proceedings of 25th International Scientific*

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF DATA COLLECTION AND ANALYSIS IN TOURISM

¹Natia Beridze, ²Megi Diasamidze, ³Maiko Tebidze

¹ Assistant professor, Doctor of Business Administration Faculty of Tourism.
Batumi Shota Rustaveli State University.

² Master's student, Faculty of Tourism. Batumi Shota Rustaveli State University

³ Master's student, Faculty of Tourism. Batumi Shota Rustaveli State University

Beridze.natia@bsu.edu.ge

The tourism sector has an essential role in the sustainable development of a country. Term tourism includes a huge number of different phenomena, entities, behaviors, activities, sectors, objects associated with the movement of people inside and outside countries. Despite this complexity, many actions, strategies, policies at the local and global level depend on the quality of measurement of this complex phenomenon.

The aim of this article is to analyze traditional and modern methodological approaches in the tourism field, basic and economic aspects, impacts and limitations. Three main methods are distinguished for predicting the dynamics of tourism indicators. The assessment of the impact of tourism at the global and local levels on social and economic conditions is carried out using various methods, with the most popular and informative being: the input-output model, the social accounting matrix, the general equilibrium model and the tourism satellite account, which is the only specialized a set of tools in this area.

Keywords: *Tourism sector; tourism and hospitality statistics; modelling; data collection methodology; satellite account for tourism.*

References

1. UNWTO. (2022, September 8). International Recommendations for Tourism Statistics – 2008. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf.
2. McKercher, B., and C. Lam. (2013). The tourism data gap: The utility of official tourism information for the hospitality and tourism industry. *Tourism Management Perspectives*. (6), 11–26.
3. Smeral, E. (2007). World tourism forecasting – keep it quick, simple and dirty. *Tourism Economics*. 13(2), 309–317.
4. Asensio, J. M. L., Peralta, J., Arrabales, R., Bedia, M.G., Cortez, P., & Peña, A.L (2014). Artificial intelligence approaches for the generation and assessment of believable human-like behavior in virtual characters. *Expert Systems with Applications*. 41(16), 7281–7290.
5. Ipk. (2014). ITB world travel trends report 2013/2014. https://sete.gr/media/1848/131213_itb-world-travel-trends-report-2013-2014.pdf
6. De Cantis, S., Parroco, A, M., Ferrante, M., & Vaccina, F. (2015). *Annals of Tourism Research*, (50), 1-18.
7. Hong, S., Li, G., Witt, S. F., & Fei. B. (2010). Tourism demand modelling and forecasting: How should demand be measured?. *Tourism Economics*. (1), 63–81.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის თანამედროვე ტენდენციების სტატისტიკური ანალიზი

¹იამზე სურმანიძე, ²ნატალია რობიტაშვილი

¹ასისტენტ პროფესორი, ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
²ასოცირებული პროფესორი, ბიზნესის მართვის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Surmanidze.iamze@bsu.edu.ge

ქვეყნის დემოგრაფიული პოლიტიკა, სხვა საკითხებთან ერთად, მოიცავს მნიშვნელოვან საკითხებს: მოსახლეობის აღწარმოებას, ქორწინება-განქორწინებას, შობადობას სიკვდილიანობასა და სხვ. მათი განხილვა აუცილებელია, ასევე, რეგიონულ კონტექსტში, რათა შეფასდეს რეგიონის დემოგრაფიული რესურსები და მის საფუძველზე შემუშავდეს ადეკვატური პოლიტიკური მიდგომა, რომელიც თავის თავში მოიაზრებს დემოგრაფიული უსაფრთხოების პოლიტიკას. აქტუალურია ქვეყნის ცალკეული რეგიონების დემოგრაფიული განვითარების თავისებურებების გამოვლენა და შესწავლა, თუ რამდენად დგას მოსახლეობის შემცირებისა და მისი დაბერების პრობლემა, როგორია რეპროდუქციული პოტენციალი, რომელზეც მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული როგორც ეროვნული დემოგრაფიული უსაფრთხოება, ისე ქვეყნის (რეგიონის) სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება.

სტატიაში შესწავლილია აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ბუნებრივი მოძრაობის აბსოლუტური მაჩვენებლების დინამიკა და მისი თავისებურებები რეგიონულ ჭრილში. კერძოდ, აჭარაში რეგისტრირებული ქორწინებებისა და განქორწინებების მაჩვენებლების დინამიკის შესწავლამ აჩვენა, რომ ბოლო წლებში ადგილი აქვს ქორწინებათა რაოდენობის შემცირებას და განქორწინებათა რაოდენობის გაზრდას, რაც გამოწვეულია როგორც სოციალურ-კულტურული და ეკონომიკური ფაქტორებით, ასევე ქორწინების ასაკის გადავადებით. ეს ტენდენცია უარყოფითად აისახება შობადობაზე და გრძელვადიან პერსპექტივაში ის კიდევ უფრო გაამწვავებს დემოგრაფიულ ვითარებას აჭარაში.

მთლიანად საქართველოში შემცირებული ბუნებრივი მატების ფონზე, სხვა რეგიონებთან შედარებით, აჭარა გამოირჩევა მაღალი ბუნებრივი მატებით ანუ შობადობა სჭარბობს სიკვდილიანობას. თუმცა, 2014 წლიდან ადგილი აქვს ბუნებრივი მატების კლებად ტენდენციას, რაც განპირობებულია მრავალი ფაქტორით (ბიოლოგიური, სოციალურ-ეკონომიკური და ა. შ.).

მოსახლეობის აღწარმოების დასახასიათებლად გამოთვლილია პოპროვსკი-პირლის ინდექსი, ე. წ. „სიცოცხლიანობის“ კოეფიციენტი, რომელიც უჩვენებს თანაფარდობას შობადობასა და სიკვდილიანობას შორის. ხოლო „სიცოცხლიანობის“ კოეფიციენტი მაქსიმუმს აღწევს 2014 წელს. ამასთან, 2014 წლიდან ეს კოეფიციენტი ბევრად აღემატება 2014 წლამდე არსებულ მნიშვნელობებს, რაც საკმაოდ დამაიმედებელი ფაქტია, ვინაიდან მოკლევადიან პერსპექტივაში მოსახლეობის კატასტროფული შემცირების საშიშროება არ დგას, თუმცა, გრძელვადიან პერსპექტივაში ეს ტენდენცია დამაფიქრებელია.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ზოგიერთი რეგიონისგან განსხვავებით დეპოპულაცია აჭარაში არ შეინიშნება. ბუნებრივი მატების კოეფიციენტი ყველაზე მაღალი აჭარაშია და ის საფრთ-

ხის კრიტიკულ ზღვარზე (0,0-1.0 პრომილე) მაღალია. ასევე საფრთხის კრიტიკულ ზღვარს (13 პრომილე) მიღმა აღმოჩნდნენ შობადობისა და მოკვდავობის კოეფიციენტები.

ბუნებრივი მოძრაობის უკეთ შესაფასებლად გაანგარიშებული იქნა შობადობის, მოკვდავობის და ბუნებრივი მატების ზოგადი კოეფიციენტები. გამოთვლებმა აჩვენა, რომ ბოლო წლებში ბუნებრივი მოძრაობის ზოგადი კოეფიციენტები უმნიშვნელოდ იცვლება და თითქმის სტაბილურია.

მოსახლეობის აღწარმოების ერთ-ერთი ფაქტორი - დაბადებისას სქესთა თანაფარდობა, თანდათან მცირდება და მეტწილად ნორმალურს (105-107) უახლოვდება. ბუნებრივი მოძრაობის კიდევ ერთი მაჩვენებლის - გარდაცვალების დინამიკის შესწავლამ აჩვენა, რომ კლებადი დინამიკით ხასიათდება ქალთა გარდაცვალება ფერტილობის ასაკში, რაც იძლევა დამაიმედებელ პროგნოზს სამომავლოდ, შობადობის რესურსის გაზრდის თვალსაზრისით.

მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობა შეიძლება დავახასიათოთ მისი ეკონომიურობის ზომით. ბუნებრივი მოძრაობის ეკონომიურობა გულისხმობს შობადობის და გარდაცვალების ჯამში (ადამიანთბრუნვაში) ბუნებრივი მატების წილის მეტობას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რაც მეტი სიდიდის ბუნებრივი მატება (პრომილე) და ნაკლები ადამიანთბრუნვა გვაქვს, ადგილი აქვს ბუნებრივი მოძრაობის ეკონომიურობას. 2014 წელს ეკონომიურობამ ყველაზე მაღალ ნიშნულს (30 %) მიაღწია. ამის შემდეგ კი ეს მაჩვენებელი შემცირდა, მაგრამ ის მაინც აღემატება მანამდე დაფიქსირებულ მაჩვენებლებს. აჭარაში ბუნებრივი მოძრაობის ეკონომიურობის დონის ზრდადი ტენდენცია ნიშნავს, რომ დედათა თაობის შენაცვლებისთვის ერთ ქალს უფრო ნაკლები გოგოს გაჩენა უწევს წინა წლებთან შედარებით, თუმცა მისი მნიშვნელობა (1-ზე ნაკლები) მიუთითებს, რომ აღწარმოება მეტი ადამიანთბრუნვის ხარჯზე ხდება და არა ეფექტურობის („ნაკლები დანახარჯების“) ხარჯზე.

რეგიონში მოსახლეობის დაბერების დონის შესწავლამ აჩვენა, რომ დემოგრაფიული სიბერის დონის ე. როსეტ-ბოჟე-გარნიეს სკალის მიხედვით, აჭარა დაბერების საწყისი დონიდან გადავიდა საშუალო დონეზე, რაც, ძირითადად, გამოწვეულია შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ქვეყნიდან გადინებით (გარე მიგრაცია) სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესების მიზნით. თუმცა საქართველოს სხვა რეგიონებისგან განსხვავებით, აჭარა დემოგრაფიული სიბერის ყველაზე დაბალი მაჩვენებლით გამოირჩევა.

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარაში არსებული დემოგრაფიული მდგომარეობა უკეთესია ქვეყანაში არსებულ საერთო მდგომარეობასთან შედარებით, მაინც ვერ დავარქმევთ პოზიტიურს და დამაიმედებელს გრძელვადიან პერსპექტივაში, რადგანაც ადგილი აქვს ქორწინებათა რაოდენობის შემცირებას და განქორწინებათა რაოდენობის გაზრდას, ბუნებრივი მატების კლებას, დემოგრაფიულ დაბერებას, ბუნებრივი მოძრაობის ეკონომიურობის დონის შემცირებას.

მიღებული დასკვნების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის თანამედროვე ტენდენციები საერთო ჯამში არასახარბიელოა, რაც მომავალში უარყოფითად აისახება რეგიონის როგორც დემოგრაფიულ, ასევე სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე. ამიტომ საჭიროა დროული და ადეკვატური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება, რათა მომავალში თავიდან იქნეს აცილებული მწვავე დემოგრაფიული კრიზისი.

საკვანძო სიტყვები: აღწარმოება, ქორწინება, განქორწინება, შობადობა, ბუნებრივი მატება, დაბერების დონე.

ლიტერატურა:

1. გელაშვილი ს., შონია ზ., ქინქლაძე რ. (2013). სოციალური სტატისტიკა. თბ., თსუ, 213 გვ.
2. გელაშვილი ს., მინდორაშვილი მ., მადრაძე ნ. (2019). „სტუდენტთა დემოგრაფიული ცოდნის დონე საქართველოში“. *ეკონომიკა და ბიზნესი*, ტომი XI, #4.
3. თოთაძე ა. (2018). „საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების პროგრამა“. თბ., გამომცემლობა „პრინტ ავენიუ“, 32 გვ.
4. თოთაძე ა. (2012). „აჭარის მოსახლეობა“. თბ., გამომცემლობა „უნივერსალი“, 80 გვ.
5. სურმანიძე ი. (2020). აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი. პ. გუგუშვილის დაბადებიდან 115-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული „თანამედროვე ეკონომიკა, ეკონომიკური მეცნიერება და ეკონომიკის პანდემიური პრობლემები: გამოწვევები, გადაჭრის გზები“ (გვ. 351-359). 17-18 ოქტომბერი, 2020. თბილისი.
6. შელია მ. (2013). ხანდაზმული მოსახლეობა საქართველოში (*სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები*). თბ., გამომცემლობა „უნივერსალი“, 234 გვ.
<https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39713.pdf>
7. ჩიქავა ლ. (2014). „საქართველოს მოსახლეობის აღწარმოების საერთო ტენდენციები და რეგიონული თავისებურებანი“. დემოგრაფიის და სოციოლოგიის პრობლემები, შრომების კრებული. თბ., ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი, გვ. 6-20
<https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39642.pdf>
8. ხმალაძე მ. (2018). „მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობა პოსტსაბჭოთა საქართველოში“. https://www.researchgate.net/publication/335741456_mosakhleobis_bunebrivi_modzraoba_postsabchota_sak_artveloshi
9. ხმალაძე მ. ჩიტალაძე ქ. დემოგრაფიული სტატისტიკა. თბ., 2020.
10. წულაძე გ., სულაბერიძე ა. (2015). *დემოგრაფიის საფუძვლები*. თბ., ილიაუნი, 370 გვ.
<https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39658.pdf>
11. წულაძე გ., სულაბერიძე ა., 2016. *საქართველოს რეგიონების დემოგრაფიული თავისებურებები*. თბ., ილიაუნი, 90 გვ. <https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39663.pdf>
12. საქსტატი. დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში 2018. სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბ., 2019, 144 გვ. <https://www.geostat.ge/media/27214/demograpia-2018.pdf>
13. საქსტატი. საქართველოს 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის ძირითადი შედეგები. თბ., 2018, 380 გვ. <https://www.geostat.ge/media/20679/2014-wlis-aRweris-ZiriTadi-Sedegebi.pdf>
14. საქსტატი. რეგიონული სტატისტიკა.
15. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>

საქართველოს ლურჯი ეკონომიკა და ეკონომიკური ზრდა

ნინო კონცელიძე

ოსუ-ს ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დოქტორანტი. ასისტენტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი

n.kontselidze@bsu.edu.ge

ლურჯი ეკონომიკა მოიცავს ისეთ ეკონომიკურ საქმიანობას, რომელიც დაკავშირებულია ოკეანებთან, ზღვებთან და სანაპირო ზონებთან. ის მოიცავს სექტორებს: თევზჭერას, აკვა კულტურას, ტურიზმის, საზღვაო გადაზიდვებისა და განახლებად ენერჯის, ყველა იმ სექტორს, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელებას ეკოსისტემის დანაგვიანების გარეშე და გაფრთხილების გზით. ლურჯი ეკონომიკის მთავარი მიზანია, უზრუნველყოს ეკონომიკური ზრდა წყლის რესურსებისა და ეკოსისტემის დაცვით. ლურჯი ეკონომიკა ხშირად განიხილება, როგორც მდგრადი ეკონომიკური განვითარების შესაძლებლობა წყლის რესურსების გამოყენებითა და შენარჩუნებით. ჩვენი ამოცანაა შევაფასოთ ლურჯი ეკონომიკის ეკონომიკური ასპექტები კერძოდ კი, გავლენა მთლიან სამამულო პროდუქტზე, სამუშაო ადგილებსა და მდგრად ეკონომიკურ განვითარებაზე. ლურჯი ეკონომიკა ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას, სოციალურ განვითარებას, ასევე ინარჩუნებს და აღადგენს ეკოსისტემასა და ბიომრავალფეროვნებას.

საქართველო მდიდარია საზღვაო რესურსებით, რომელიც წარმოადგენს ლურჯი ეკონომიკის განვითარების საფუძველს. სტატიაში განვიხილავთ და შევაფასებთ საქართველოს საზღვაო პორტების, კერძოდ კი ბათუმისა და ფოთის პორტების, ყულევის ტემინალის, ეკონომიკურ მაჩვენებლებს და მათ ამალღების შესაძლებლობებს. ოკეანეებსა და ზღვებს მნიშვნელოვანი როლი უჭირავს ეკონომიკის მდგრად განვითარებაში, ამის ადასტურებს ის ფაქტი, რომ მსოფლიო გადაზიდვების 80% მოდის საზღვაო ტრანსპორტზე. შავი ზღვა წარმოადგენს მნიშვნელოვან სატრანსპორტო და ლოჯისტიკურ ჰაბს. საზღვაო პორტების განვითარება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი საკითხია რეგიონის ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად. ბოლო წლებში საქართველოს სანაპირო რეგიონში გაიზარდა ტურისტების რაოდენობა, რამაც ხელი შეუწყო სასტუმროებისა და ოჯახური ჰოსტელების რაოდენობის ზრდას, ეს კი აისახება მოსახლეობის ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე. რა თქმა უნდა, საქართველოს აქვს მეტი პოტენციალი ტურიზმის მიმართულებით. მსოფლიოში სანაპირო ტურიზმს სწრაფად მზარდი სექტორია. მდგრადი საზღვაო ტურიზმის შექმნით, ჩვენ შეგვიძლია შევქმნათ ახალი სამუშაო ადგილები და შევამციროთ სიღარიბე.

მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს როლი და ინვესტირების მოზიდვა-ჩართულობა ამ გრძელვადიანი სტრატეგიის განსახორციელებლად. პრაქტიკული გამოყენებისთვის აუილებელია, კარგი მენეჯმენტი და ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა.

ნაშრომში წარმოდგენილია ეკონომეტრიკული ანალიზი, სადაც დაკავშირებულია საქართველოს მთლიანი სამამულო პროდუქტის მონაცემები და ბათუმისა და ფოთის პორტის შემოსავლებთან. სტატისტიკური მონაცემების რაოდენობრივი კვლევისა და ანალიზის საფუძველზე, ეკონომიკურ ზრდასა და ლურჯი ეკონომიკის განვითარებას შორის დადებითი კორელაცია გამოვლინდა. ძირითადი მიგნებები მოიცავს მთლიან სამამულო პროდუქტში საზღვაო ტრანსპორტისა და სანაპირო ტურიზმის სექტორიდან მიღებული შემოსავლების და ამ სექტორებში დასაქმებულთა რიცხვის მზარდი ტენდენცია.

საკვანძო სიტყვები: ლურჯი ეკონომიკა, ეკონომიკური ზრდა, საქართველოს პორტების ეკონომიკური პოტენციალი, წყლის რესურსები

ეკონომიკური ცნობიერების ფორმირების საკითხები²

¹ლელა თავდგირიძე, ²გიორგი ქათამაძე, ³მაია ბოლქვაძე

¹პროფესორი, პედაგოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

²ასისტენტ-პროფესორი, ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

³ფილოლოგიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

giorgi.katamadze@bsu.edu.ge

მაღალი ხარისხის განათლება ქვეყნის წინსვლის, ეკონომიკური, პიროვნული, სოციალური და პროფესიული განვითარების აუცილებელი წინაპირობაა. განათლება, საყოველთაოდ აღიარებული და დაცული ადამიანის ფუნდამენტური უფლების გარდა, ასევე ქვეყნის მდგრადი განვითარებისა და პროგრესის საფუძველია. განათლების სისტემამ და ამ სფეროში დასაქმებულებმა უნდა უზრუნველყოს ახალგაზრდები იმ ცოდნითა და კომპეტენციით, რაც თანამედროვე მსოფლიოს საჭიროებებს პასუხობს. სწორედ ამიტომ, განათლების სხვადასხვა ინსტიტუცია უწყვეტად და სწრაფად უნდა ახდენდა თანამედროვე გამოწვევების შესაბამისი გადაწყვეტილების მიღებასა და სათანადო იმპლემენტაცია განათლების სხვადასხვა საფეხურზე.

საქართველოში ზოგადი განათლების სისტემა მიზნად ისახავს, შექმნას ხელსაყრელი პირობები ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მატარებელი, თავისუფალი პიროვნების ჩამოყალიბებისთვის. „სახელმწიფო უზრუნველყოფს ზოგადი განათლების ღიაობას და თანაბარ ხელმისაწვდომობას ყველასთვის მთელი სიცოცხლის განმავლობაში“ (კანონი ზოგადი განათლების შესახებ) ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნების მოთხოვნით „სასკოლო განათლებამ უნდა განუვითაროს მოზარდს უნარი, რომ სწორად განსაზღვროს საკუთარი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი, კულტურული, ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები, და მისცეს მას სასიკეთო გადაწყვეტილებათა მიღებისა და აქტიური მოქმედების შესაძლებლობა“ (საქართველოს მთავრობა, 2005).

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ და თანმდევა გამოწვევებმა საჭირო გახდა მოზარდთა ეკონომიკურ განათლებასა და აღზრდაზე ფიქრი, დღის წესრიგში დადგა ეკონომიკური ცნობიერების ფორმირების აუცილებლობა. ეკონომიკური და სოციალური საბაზისო განათლების მიღების შესაძლებლობა უნივერსიტეტის დონეზე ხდებოდა, თუმცა ზოგადად, განათლება ადრეული ასაკიდან ქმნის საფუძველს ბავშვის შემდგომი ზრდისა და განვითარებისთვის, რომელზეც შენდება განათლების შემდგომი ეტაპები. ამიტომ მე-20 საუკუნის ბოლო წლებში სკოლის სხვადასხვა საგნებშიც გაჩნდა საბაზისო ინფორმაცია ეკონომიკურ ცნებებზე და ყურადღება დაეთმო მოზარდთა ეკონომიკურ, ფინანსურ განათლებასა და აღზრდას.

განათლებაში ჩადებული ინვესტიცია ადამიანური კაპიტალის განვითარებისა და მოქალაქეთა შესაძლებლობების სრულად რეალიზების, მათი მრავალმხრივი განვითარების, მომავალი ცხოვრებისთვის მომზადების პირობაა და დადებითად აისახება არა მარტო ბავშვების ჯანმრთელობაზე, კეთილდღეობასა და სწავლაზე, არამედ ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზეც საშუალო და გრძელვადიან პერსპექტივაში.

² კვლევა განხორციელდა „შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით (SRNSFG), გრანტის ნომერი FR-22-9547. This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG), grant number FR-22-9547“

კვლევის მიზანი: კვლევის მიზანია, განიხილოს ეკონომიკური განათლებისა და ეკონომიკური ცნობიერების შესახებ ადგილობრივი და საერთაშორისო კვლევები; შეისწავლოს თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები; გამოავლინოს ეკონომიკური ცნობიერების ჩამოყალიბება/განვითარება/გაძლიერების მიდგომები და საუკეთესო პრაქტიკა და განსაზღვროს შესაბამისი სასწავლო მასალების კატეგორია.

კვლევის სიახლე: კვლევის სიახლე მდგომარეობს მეთოდოლოგიურ ნაწილშიც, კერძოდ, ნაშრომი მომზადებულია რამდენიმე დარგის ეკონომიკის, პედაგოგიკის და ფილოლოგიის მიმართულების შერეული კვლევითი მეთოდოლოგიით, რაც ანალიზის საბოლოო შედეგების სინთეზირებითაა წარმოდგენილი.

ლიტერატურის მიმოხილვა

კვლევის ფარგლებში შესწავლილი და გაანალიზებულია ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა თეორიული ნაშრომები ეკონომიკური ცნობიერებისა და ფინანსური განათლების შესახებ, ასევე ზოგადად ეკონომიკური კონცეპტების შესწავლის პროცესის შესახებ სხვადასხვა პრაქტიკული შემთხვევები.

განათლების და ეკონომიკური/ფინანსური ცნობიერების მიმართულებით საყურადღებოა ქართველ ავტორთა: დ. უზნაძის, ქ. ჭუასელის, ივ. ჭუასელის, ნ. ჭიაბრიშვილის, ნ. ანდლულაძის, ა. ჯანელიძის, ნ. ჯიჯავაძე და სხვათა შრომები. ასევე საბაზისო ეკონომიკური ტერმინებისა და ზოგადად სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებს ფუნდამენტურად განიხილავს ქართველი მეცნიერები ვ. პაპავა, ე.მეჭავიძე, ა. სილაგაძე, დ. ნარმანია, ვ. ჭარაია და სხვები.

უცხოური ნაშრომებიდან აღსანიშნავია პიაჟეს, ლოურენს სენეშის, პ. ჰანსენის, ბეკერის, მესზაროს და ევანსის, ქეისი ნათბრაუნის, ანა-გილ გარსიას, ენე სილვია სარვის, პ. სამუელსონის, ჯ. სტიგლიცის, კ. ჰოფის და სხვათა ნაშრომები. ეკონომიკურ განათლებასთან დაკავშირებული საკითხები ნაკლებად განიხილება ქართულ სამეცნიერო სივრცეებში და უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკური განათლება, ძირითადად, განიხილება სასკოლო განათლების საფეხურზე (ნ. ჭიაბრიშვილი, რ. ირემამვილი და სხვა).

ბავშვების ფინანსური განათლების მნიშვნელობა სულ უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს თანამედროვე სამყაროში. ბევრს მიაჩნია, რომ დღევანდელ სამყაროში, ფინანსური განათლება უმნიშვნელოვანესი სასიცოცხლო უნარია. განმანათლებლები, სკოლის რეფორმატორები და სხვები ფინანსურ განათლებას 21-ე საუკუნის იმ უნარად მიიჩნევენ, რომელიც უნდა ისწავლებოდეს სკოლაში (Masnan & Curugan, 2016:113).

გვჭირდება თუ არა ეკონომიკის ცოდნა? ამ კითხვას ილია ჭავჭავაძე ასე პასუხობს: „ხშირად გამიგონია, რომ ქრისტე ღმერთმა თავისი კალთა უხვებისა აქ, ამ ჩვენს პატარა ქვეყანაში დაიბერტყაო. ამას იმიტომ ამბობენ, რომ ჩვენი ქვეყანა ბევრს სხვა ქვეყანაზე უფრო მდიდარია, უფრო სავსეა. არც თვითონ ჩვენა ვართ უხეირონი, ღმერთი-რჯული. მკლავ-ძარღვად კარგები ვართ, ჯანიც და ძალ-ღონეც მოგვდევს, არც ხალისი გვაკლია... მაშ, რატო ვართ ღარიბნი? მკითხავთ თქვენ. იმიტომ, რომ არ ვიცით, სად რა სიმდიდრე ძევს, სად რა განძია. არ ვიცით, საიღამ რა ამოვიდოთ, რა ხერხითა და ოსტატობით ამოვიდოთ, რომ ჯაფაც ადვილი იყოს და ნაჯაფიც ბლომად... ცოდნის გარეშე დედამიწა თავის უხვსა და უხარბელს გულს არ გადაგვიხსნის, ისე უხვად არ მოგვაბარებს“ (ჭავჭავაძე, 1986).

ეკონომიკური განათლება და აღზრდა სამეურნეო საქმიანობის დახვეწა-გაუმჯობესების, ეფექტიანობის ამაღლების და სწორი მართვის საფუძველია. ამიტომ ეკონომიკური აღზრდა მჭიდრო კავშირშია შრომით აღზრდასთან. ბავშვები ეკონომიკური და ფინანსური კონცეპტებს განვითარების თანმიმდევრული ეტაპების კვალდაკვალ ხვდებიან (Sherraden, Johnson, Guo, & Elliott, 2011).

დღეს უკვე აღარავის სჭირდება იმის მტკიცება, რომ ეკონომიკური ცოდნა აუცილებელია – გვინდა თუ არა, ეკონომიკა ჩვენს ცხოვრებაში იჭრება. ბავშვები ჩვენგან დამოუკიდებლად, თავის-თავად (სტიქიურად) სწავლობენ ეკონომიკას. ზრდასრულებმა ეს სტიქიური ცოდნა უნდა მოვუწესრიგოთ, სისტემაში მოვუყვანოთ და გავუფართოოთ. დაფანტული, ერთმანეთთან დაუკავშირებელი ინფორმაციის ნაცვლად ბავშვებმა უნდა შეძლონ გარემომცველი ეკონომიკური სამყაროსა და ამ სამყაროში მცხოვრებ ადამიანთა ეკონომიკური ურთიერთკავშირის მთლიანი სურათის წარმოდგენა (ჭიაბრიშვილი ნ. 2015).

სამწუხაროდ, ეკონომიკური განათლება და აღზრდა ხშირად უსისტემო და დაუგეგმავი პროცესია, არაპერიოდული ხასიათი აქვს და განათლების ენთუზიასტი მუშაკების ძალისხმევაზეა აგებული. ეკონომიკური ცნობიერების ფორმირება რთული პროცესი, მთელი საზოგადოების, განსაკუთრებით კი განათლების სფეროში მომუშავე ადამიანების ხანგრძლივი ძალისხმევის შედეგია. მოხსენებაში ვისაუბრებთ ეკონომიკური განათლების აუცილებლობის ჩასახვის და ისტორიის შესახებ, მოზარდებში საბაზისო ეკონომიკური განათლების და კულტურის, ეკონომიკური ცნობიერების ჩამოყალიბების ხელშეწყობ ფაქტორებზე.

დასკვნები:

ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევით გამოვლინდა, რომ:

- ეკონომიკური ცნობიერების მიმართულებით ერთიანი საგანმანათლებლო სტრატეგია არ არსებობს და შესაბამისად, არ არის განსაზღვრული რეკომენდირებული თემატიკა, მეთოდოლოგია, ლიტერატურა და სწავლების სქემა; საჭიროა ადრეული განათლებისა და ზოგადი განათლების საფეხურზე ეკონომიკური ცნობიერების ჩამოყალიბება/გაძლიერების შესახებ განათლების სტრატეგიის შემუშავება და მისი სასწავლო პროგრამაში იმპლემენტაცია.
- ფინანსური განათლება ხშირად აღიქმება, როგორც ეკონომიკური განათლება, მაშინ როცა ფინანსური განათლება ეკონომიკური განათლების შემადგენელია და ის კონკრეტულად ფინანსებთან და ფულთან დაკავშირებულ საკითხებს მოიცავს;
- ახალგაზრდებში ეკონომიკური ცნობიერების ჩამოყალიბება და გაძლიერება უზრუნველყოფს განათლების შემდეგომი ეტაპებისთვის მოსწავლის/სტუდენტის მზაობას ზოგადად სოციალური მეცნიერებების საკვანძო საკითხების ფუნდამენტურად შესასწავლად.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური ცნობიერება; განათლება; ეკონომიკური კულტურა; ღირებულებები

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო. (2017). Retrieved from https://mes.gov.ge/uploads/files/strategiis_angarishi.docx;
2. ჯიჯავაძე, ნ., & კუხალეიშვილი, თ. (2019). ადრეული და სკოლამდელი განათლების ხარისხის სტანდარტის გზამკვლევი. თბილისი: გაეროს ბავშვთა ფონდი;
3. საქართველოს მთავრობა. (2005). „ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნების“ დამტკიცების შესახებ. მოპოვებული საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/11098?publication=0>-დან
4. საქართველოს პარლამენტი. (2016, 06 08). საქართველოს კანონი ადრეული და სკოლამდელი აღზრდისა და განათლების შესახებ. Retrieved from საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3310237?publication=13>;

5. ჭავჭავაძე, ი. (1986). *ილია ჭავჭავაძე - სიტყვა წინამძღვრიანთკარის სამურნეო სკოლის გახსნაზე*. მოპოვებული [aura.ge: https://www.aura.ge/311-klasika/5992-ilia-tchavtchavadze--sitkva-tsinamdzhvriantkaris-sameurneo-skolis-gaxsnaze.html](https://www.aura.ge/311-klasika/5992-ilia-tchavtchavadze--sitkva-tsinamdzhvriantkaris-sameurneo-skolis-gaxsnaze.html)-დან
6. ჭიბრიჭვილი, ნ. (2015 წლის 17 აპრილი). *ეკონომიკური წიგნიერება როგორც "თამაშის წესების" გაცნობა*. მოპოვებული [mastsavlebeli.ge: https://mastsavlebeli.ge/?p=1714](https://mastsavlebeli.ge/?p=1714)-დან
7. World Health Organization. (2007, March 14). *Early child development : a powerful equalizer*. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/early-child-development-a-powerful-equalizer-final-report-for-the-world-health-organization-s-commission-on-the-social-determinants-of-health>;
8. Hansen, H. S. (1985). The Economics of Early Childhood Education in Minnesota. *The Journal of Economic Education Vol. 16, No. 3*, 219-224;
9. Rodgers, V. Y., Hawthorne, S., & Wheeler, C. R. (2004). Teaching Economics in the Primary Grades: Standards and Strategies*. *SSRN Electronic Journal*, 1-37;
10. Bruker, M. R. (1970). Economic education in the elementary school. *Peabody Journal of Education*, 47(4), 238-242;
11. Collins, J. M., & Odders-White, E. (2015). A Framework for Developing and Testing Financial Capability Education Programs targeted to Elementary School. *The Journal of Economic Education*, 46, 105-120;
12. Piaget, J. (2003). Part I: Cognitive Development in Children--Piaget Development and Learning. *Journal of research in science teaching*, 40;
13. ირემაშვილი რ. (2000). ეკონომიკური კულტურის აღზრდა სკოლაში. In *სკოლაში სააღმზრდელო მუშაობის აქტუალური პრობლემები* (pp. 257-301). თბილისი: ი. გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგიურ მეცნიერებათა ეროვნული ინსტიტუტი;
14. UNICEF. (2023, May). *Early childhood development*. Retrieved from <https://data.unicef.org/topic/early-childhood-development/overview/>;
15. თ. ისაკაძე, ბავშვთა ფსიქოლოგიური დღიურები, 2017 წ;
16. მექვაბიძევილი, ე. (2019). სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი გლობალიზაციის პირობებში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი*, N8, 22-33;
17. Papava, V. (2006). Economic Transition to European or Post-Communist Capitalism. *SSRN Electronic Journal*, 1-16;

განათლების გავლენა შრომის ბაზარზე და ახალგაზრდების დასაქმების თავისებურებები საქართველოში

დარეჯან ჩხუბაძე

სოციალურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
darejan.chkhubadze@bsu.edu.ge

თემის აქტუალობა: დღესდღეობით საქართველოში არსებული ეკონომიკური მდგომარეობა არცთუ ისე სახარბიელოა. არსებობს მრავალი პრობლემა, რომელთაგანაც გამკლავება სახელმწიფოს უჭირს. ერთ-ერთ ასეთ მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს საქართველოს შრომის ბაზრის წინაშე არსებული გამოწვევები. კერძოდ: უმუშევრობის მაღალი მაჩვენებელი; არარეგისტრირებულ თვითდასაქმებულთა დიდი რაოდენობა დასაქმებულებს შორის; უმაღლესდამთავრებულთა უმუშევრობის მაღალი მაჩვენებელი; სამუშაო ძალას არ გააჩნია შრომის ბაზრის მიერ მოთხოვნილი უნარები; შრომის ბაზრის მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არის დისბალანსი და ა.შ.

დასახელებული პრობლემები ძალზედ აქტუალურია, ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და სხვადასხვა კუთხით განიხილება. აღნიშნული პრობლემები წარმოქმნის სწორედ შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის მკვეთრ დისბალანსს. შრომის ბაზარზე არის პარადოქსული სიტუაცია. ერთის მხრივ, სამუშაო ძალის ჭარბი რაოდენობაა, ძირითადად, დემოგრაფიული ფაქტორისა და ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის გამო, მეორე მხრივ, ეროვნული ეკონომიკის ბევრ სფეროში გამოცდილი სამუშაო ძალის დეფიციტია.

მრავალი წელია, რაც საქართველოსთვის ეკონომიკისა და შრომითი ბაზრის მდგრადობის მიღწევა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს. უმუშევრობის შემცირება და დასაქმების ზრდა კვლავ გადაუჭრელ პრობლემებად რჩება, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხია ახალგაზრდების დასაქმების საკითხი. ჩვენს ქვეყანაში უამრავი ახალგაზრდაა, მათ არ გააჩნიათ ის საჭირო უნარები და განათლება, რომელიც საჭიროა სამუშაოს დასაწყებად. დღესდღეობით ახალგაზრდების დასაქმება განსაკუთრებულ ძალას და, ამავდროულად, ხელშეწყობას მოითხოვს. ახალგაზრდების დასაქმებას განსაზღვრავს როგორც განათლების მაღალი დონე, ისე პროფესიული მომზადება. ახალგაზრდების დასაქმების პრობლემის გადაწყვეტა საკმაოდ რთული საკითხია და ის განსაკუთრებულ მიდგომას საჭიროებს, რადგან ახალგაზრდები, ეს არის ის ბირთვი, რომელიც სახელმწიფოში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს. მათი უმუშევრობა არის აღიარებული ყველაზე რთულ გამოწვევად როგორც სოციალურად, ისე ეკონომიკურად. ახალგაზრდების უმუშევრობა გამოიწვევს ეკონომიკის სერიოზულ კრიზისს. სახელმწიფო კარგავს ეკონომიკურ დოვლათს და ქვეყანა მიდის სიდარობისკენ. ახალგაზრდები ცვლიან მოსახლეობაში როგორც ასაკობრივ, სქესობრივ, აგრეთვე, შრომითი პოტენციალის პროფესიულ-კვალიფიციურ შემადგენლობას. ახალგაზრდების უმეტეს ნაწილს მიღებული აქვს უმაღლესი განათლება, შესაბამისად, ისინი უკვე მომზადებულები არიან ინტელექტუალური სამუშაოებისთვის და შესაბამისად, დიდია მათზე მოთხოვნაც. თუმცა შრომის ეფექტიანობის დაცემა იწვევს ბევრი ცუდი ფაქტორის გამოწვევას ერთია, როდესაც შრომის მაღალი დონე იკლებს, მოქალაქე იძულებულია საქმიანობა დაიწყოს არა იმ სფეროში, რომელიც მის პროფილშია, არამედ იქ სადაც მოულოდბს სამუშაოს და ეს შესაძლებელია იყოს ისეთი სექტორიც, რომელიც აცდენილია მისი პროფესიისგან. საკმაოდ მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, დამსაქმებლის მხრიდან არაკვალიფიციურ დასაქმებულს მისცეს კარიერულად განვითარების შესაძლებლობა. ამაში კი, ყოველივე ეს დიდ როლს ითამაშებს, თუნდაც გამოუცდელი სტუდენტის სამსახურში აყ-

ვანა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ახალგაზრდების დასაქმების პრობლემა არის და იქნება ნებისმიერი ცივილიზებული ქვეყნისთვის, მათ შორის საქართველოსთვის მეტად აქტუალური პრობლემა და მისი ანალიზი მნიშვნელოვანია, როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით.

ახალგაზრდა მოსახლეობაში, სადაც ყველაზე მწვავედ დგას დასაქმების პრობლემა, უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზები არის ის, რომ მათი უმრავლესობა ეუფლება უმაღლეს განათლებას, რომლის დასრულების შემდეგ ორი პრობლემის წინაშე დგანან:

1. შრომის ბაზარზე არ არის მოთხოვნა, იმ პროფესიაზე, რომელსაც დაეუფლენ;
2. მათ მიერ მიღებული კვალიფიკაცია შრომის ბაზრის მოთხოვნებს ვერ აკმაყოფილებს.

არსებული რეალობიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, ვიდრე უმაღლესი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტით აღჭურვილი ახალგაზრდების დიდ რიცხვს, რაც ნეგატიურ ზეწოლას ახდენს შრომის ბაზარზე. ბაზრის მოთხოვნადი სპეციალობების საფუძვლიანად მცოდნეთა რიცხვი კი იმდენად მცირეა, რომ შრომის ბაზრის კონიუნქტურაზე გავლენას თითქმის ვერ ახდენს. გარდა ამისა, უმაღლესი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტი საკმარისი არ არის დაქირავებისას - დამსაქმებელი ითხოვს სამუშაო გამოცდილებასა და პროფესიული კომპეტენციების არსებობას.

აღნიშნული პრობლემის ერთ-ერთი გამომწვევი მიზეზი არის მოუწესრიგებელი შრომის ბაზარი, რადგან არ არის სათანადოდ გამოკვლეული და განსაზღვრული შრომის ბაზრისთვის საჭირო კადრების რაოდენობა, რომლის ათვისებასაც ის რეალურად შეძლებს. გარდა ამისა, არაა გამიჯნული, თუ რომელ სექტორში, რა კვალიფიკაციის მუშახელია საჭირო; არაა გამოკვლეული, მომავალში რა დარგები შეიძლება განვითარდეს და გახდეს მოთხოვნადი; არ ხდება პროგნოზირება სხვადასხვა დარგში სპეციალობების ოპტიმალური რაოდენობის განსაზღვრისთვის. შრომის ბაზრის პრობლემას, ასევე, განაპირობებს „ტვინების გადინება,“ რომელიც ძალიან აქტუალური პრობლემაა საქართველოში.

უმუშევრებს შორის უმაღლესი განათლების მქონე პირებისა და ახალგაზრდების მაღალ წილს განაპირობებს ის ფაქტიც, რომ საქართველოს შრომის ბაზარზე დომინირებს ე.წ. „მეორადი შრომის ბაზარი“, მისთვის დამახასიათებელი ნიშნებით (დაბალკვალიფიციური და არაკვალიფიციური სამუშაო ადგილები, შრომის მძიმე პირობები, სოციალური დაცვისა და გარანტიების დაბალი დონე, დაბალი ანაზღაურება და ა. შ.).

„კვლევის მიზანი: კვლევის მიზანია, იდენტიფიცირება და დახასიათება იმ გარკვეული კავშირების, რომლებიც არსებობს განათლებასა და შრომის ბაზარს შორის, ასევე ახალგაზრდების დასაქმების თავისებურებების გამოვლენა საქართველოში და გადაჭრის გზების შემუშავება, სამომავლო პერსპექტივების განსაზღვრა.

კვლევის ამოცანები: კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, კვლევის ძირითადი ამოცანები და ჰიპოთეზები შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს: 1.. შრომის ბაზარზე ადამიანური რესურსების მოთხოვნისა და მიწოდების დისბალანსის კვლევა; 2. განათლების გავლენის შეფასება საქართველოს შრომის ბაზრის განვითარებაზე; 3. დასაქმების კუთხით ახალგაზრდების წინაშე არსებული ბარიერების კვლევა; 4. უმუშევრობის არსებული მდგომარეობის შესწავლა ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით; 5. პრესტიჟული და მოთხოვნადი პროფესიების, ასევე, სახელმწიფოს როლის დახასიათება განათლებისა და დასაქმების სფეროებში და ა.შ.

საქართველოს შრომის ბაზრის წინაშე არსებული გამოწვევების საკითხი განათლებასთან კავშირში მეტად მნიშვნელოვანია, რადგან განათლებას დიდი წვლილი შეაქვს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში.

მსოფლიო იზიარებს იმ აზრს, რომ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებასა და სტიმულირებისთვის უმნიშვნელოვანესი კრიტერიუმი არის მაღალი კვალიფიკაციის მქონე სამუშაო ძალა, ამიტომ

სახელმწიფოს მიზნებს უნდა წარმოადგენდეს ახალგაზრდების ცოდნის დონის ამაღლება, მათთვის სამუშაო უნარების გაუმჯობესება, სამუშაო ადგილების რაოდენობის გაზრდა, საგანმანათლებლო სისტემის ხარისხის ამაღლება და მთელი ცხოვრების მანძილზე სწავლის შესაძლებლობების შექმნის ხელშეწყობა.

განსაკუთრებით გამოკვლეული უნდა იქნას ახალგაზრდა მოსახლეობის კატეგორიაში უმუშევრობის მიზეზები, დასაქმების თავისებურებები, რომლის საფუძველზეც საჭიროა, გატარდეს დასაქმების, იმგვარი პოლიტიკა, რომელიც ხელს შეუწყობს ახალგაზრდების პროფესიულ მომზადება/გადამზადებას, შრომითი უნარ-ჩვევების შექმნას, კვალიფიკაციის ამაღლებასა და ადაპტაციას სამუშაო გარემოსთან. საჭიროა: საშუალო და უმაღლესი განათლების სფეროში, რეფორმის განხორციელების კუთხით, რეალური ნაბიჯების გადადგმა, ასევე შრომის ბაზრის რეგულირების პოლიტიკის დახვეწა არსებული პოლიტიკური ინსტრუმენტების მუდმივი შეფასების გზით.

ამრიგად, სახელმწიფომ უნდა გაატაროს ამ მხრივ ბევრი ღონისძიება, განსაზღვროს სწორი პოლიტიკა, გამოყოს შესაბამისი ბიუჯეტი, რათა შედეგად მივიღოთ სამართლიანი სოციალური გარემო და ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობაც გაუმჯობესდეს. ამისთვის საჭიროა, გამოიკვლიოს შრომის ბაზრი, შეისწავლოს საზღვარგარეთის პრაქტიკა, რომელიც მორგებული იქნება ჩვენს საზოგადოებრივ წეს-წყობილებას, შემდგომ კი შეიმუშაოს დასაქმების, განსაკუთრებით ახალგაზრდების დასაქმების ხელშეწყობის პოლიტიკა.

საკვანძო სიტყვები: რეფორმები განათლების სფეროში, მეორადი შრომის ბაზარი, ახალგაზრდები, დაუსაქმებელი ახალგაზრდების წილი, დასაქმების ბარიერები, დასაქმების ხელშეწყობის პოლიტიკა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბექაური გ. „ახალგაზრდების დასაქმების პრობლემები საქართველოში,“ საქართველოს პროფესიული კავშირების გაერთიანება, თბ. 2019, <https://gtuc.ge/axalgazrdebis-dasaqmebis-problemebi-saqartveloshi/>
2. დუშუაშვილი თ- „რომელი სექტორია საქართველოში ყველაზე მაღალანაზღაურებადი“, თბ.2015. Forbes.ge <http://forbes.ge/blog/142/romeli-seqtoria-saqarTveloSi-yvelaze-maRalanazRaurebadi>
3. საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი, თბ, 2017. <http://www.lmis.gov.ge/Lmis/Lmis.Portal.Web/Handlers/GetFile.ashx?Type=Content&ID=7932b932-0eac-4a14-8ebd-9ec6d2409352>
4. პაიკიძე მ., „ახალგაზრდების დასაქმება და მისი გამოწვევები საქართველოში“, თბ. 2021, <https://youth.gov/youth-topics/youth-employment>
5. შამუგია ე, „დაფინანსების მიუხედავად განათლების ხარისხი არ იზრდება“, თბ. 2019. <https://bm.ge/ka/article/ra-gavlana-aqvs-ganatilebis-sferos-biujetis-zrdas-ganatilebis-xarisxe/44047>
6. „ახალგაზრდების დასაქმების გამოწვევები საქართველოში და გადაჭრის გზები-პროექტი საქართველოს პოლიტიკის ინსტიტუტის (GIP), თბ. 2023. <https://gip.ge/ka/%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%A0%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/>

BLUE GROWTH: BUSINESS MODEL FEATURES OF AQUACULTURE FARMS

Nestan Varshanidze

PhD Student, Batumi Shota Rustaveli State University

varshanidze.nestani@bsu.edu.ge

In conditions of limited resources, sustainable development of the economy is important. Among the modern theories and concepts of the economy, we should highlight the Blue Economy, which corresponds to the goals of sustainable development of the United Nations (goals 1; 8; 14; 15; 17). Although the term „Blue Economy“ was first used in 1994 by Gunter Pauli in his book „Blue Economy 3.0“, the concept and approaches of Blue Economy policies are new, still under discussion and development. According to the World Bank, the Blue Economy is the sustainable use of marine resources for economic growth and development, improved living conditions and jobs, and the health of the ocean ecosystem. The Blue Economy includes sectors such as: coastal tourism, marine living resources - aquaculture, blue energy, blue biotechnologies and seabed mining. For Georgia, as a Black Sea country, the introduction of Blue Economy principles provides an opportunity for the development of the region.

Over the years, aquaculture has gained prominence as a means to supplement declining wild fish stocks and to reduce the pressure on overexploited marine ecosystems. Based on all of the above, the study of the business model of aquaculture farms, the identification of problems plays an important role in the development of the field. Aquaculture, the farming of aquatic organisms such as fish, shellfish, and aquatic plants, has emerged as a critical sector in meeting the growing global demand for seafood. As the industry evolves, various business models have emerged to address the unique challenges and opportunities associated with aquaculture.

By focusing on exporting fish and seafood products to global markets, aquaculture farms can tap into the ever-increasing demand for high-quality and sustainable seafood. As international consumers seek diverse and nutritious protein sources, aquaculture provides a viable solution, contributing significantly to foreign exchange earnings and bolstering the national economy. By providing a controlled environment for aquaculture species, the industry can enhance productivity, minimize environmental impacts, and ensure a more stable supply of fish products. In addition to economic benefits, aquaculture's focus on export markets contributes to strengthening trade balances by reducing the dependence on imported seafood. By substituting imports with locally produced fish, countries can improve their trade position and potentially mitigate trade deficits. The sector has not only become a crucial component of the global food supply but also contributes significantly to employment, economic development, and trade in many countries. Modern aquaculture systems encompass a wide range of techniques and technologies, from traditional pond culture and extensive coastal farming to sophisticated recirculating aquaculture systems and integrated multi-trophic aquaculture (IMTA). The expansion and development of aquaculture businesses can create a multitude of economic opportunities and generate a positive ripple effect across various sectors of the economy.

This comprehensive study explores the diverse aquaculture business models, their advantages, limitations, and implications for sustainable development, economic growth, and social equity. The study aims to review and analyze the different types of aquaculture business models currently in practice, including traditional extensive aquaculture, intensive systems, semi-intensive methods, polyculture, integrated multi-trophic aquaculture (IMTA), recirculating aquaculture systems (RAS). The study draws on existing literature,

case studies, and expert insights to provide a thorough analysis of the different business models employed in the aquaculture sector.

Key words: *Blue Economy; Blue Growth; Sustainable Development; Aquaculture; Business Model.*

References

1. Arellano, N. (2023). Norway aquaculture survey shows low confidence in land-based operations. Retrieved from <https://www.rastechmagazine.com/norway-aquaculture-survey-shows-low-confidence-in-land-based-operations/>
2. Bank, T. W. (2017). THE POTENTIAL OF THE BLUE ECONOMY. Washington DC. Retrieved from <https://bit.ly/3ttb6SN>
3. Creel, L. (2013). Ripple Effects: Population and Coastal Regions. Retrieved from <https://www.prb.org/resources/ripple-effects-population-and-coastal-regions/>
4. Department, A. O. (2018). The state of world fisheries and aquaculture. Retrieved from <https://rb.gy/954e5>
5. discoveragriculture. (2020). Modern Fish Farming Technology | FISH FARMING IN INDIA. Retrieved from <https://discoveragriculture.com/modern-fish-farming-technology-fish-farming-in-india/>
6. Drengstig, A. (2011). Norwegian salmon smolt farms embracing RAS to raise production. Retrieved from <https://www.globalseafood.org/advocate/norwegian-salmon-smolt-farms-embracing-ras-to-raise-production/>
7. El-Sayed, A.-F. M. (2017). Egypt's success with tilapia a blueprint for all Africa. Retrieved from <https://www.globalseafood.org/advocate/egypt-tilapia-blueprint-africa/>
8. El-Sayed, A.-F. M. (2023). From Africa to the world—The journey of Nile tilapia. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/raq.12738>
9. Hossain, A. (2022). Lessons for Coastal Applications of IMTA as a Way towards Sustainable Development: A Review. Retrieved from <https://www.mdpi.com/2076-3417/12/23/11920>
10. Kaminski, A. (2020). A review of inclusive business models and their application in aquaculture development. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.1111/raq.12415>
11. Kaminski, A. M. (2020). A review of inclusive business models and their application in aquaculture development. doi:<https://doi.org/10.1111/raq.12415>
12. Kozul-Wright, A. (2022). A salmon tax: could Norway's plan share the benefits of the seas? Retrieved from <https://rb.gy/ip2wf>
13. Kruijssen, F. (2020). A review of inclusive business models and their application in aquaculture development. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/raq.12415>
14. Nair, M. (2007). Carp polyculture in India. Retrieved from <https://www.globalseafood.org/advocate/carp-polyculture-in-india/>
15. Nations, F. a. (2019). AQUACULTURE METHODS AND PRACTICES: A SELECTED REVIEW. Retrieved from <https://www.fao.org/3/t8598e/t8598e05.htm>
16. Nations, F. a. (2022). TRADE OF FISHERIES AND AQUACULTURE PRODUCTS. Retrieved from <https://www.fao.org/3/cc0461en/online/sofia/2022/trade-of-aquatic-products.html>
17. Pauli, G. (2011, January). The Blue Economy. Retrieved from https://www.jef.or.jp/journal/pdf/175th_cover04.pdf
18. Sinxo, Z. (2022). Rice-fish farming: The perfect pair in one place. Retrieved from <https://www.foodformzansi.co.za/rice-fish-farming-the-perfect-pair-in-one-place/>

LEARNING ACCELERATION IN THE PROCESS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Giorgi Abashidze

PhD student, Researcher Batumi Shota Rustaveli State University

giorgi.abashidze@bsu.edu.ge

Digital transformation stands as a pivotal process in the contemporary economic landscape, ushering in the digitization of all sectors and the emergence of a digital economy. In this digital milieu, the imperative lies not only in the digital transformation of the education system but also in aligning it with the demands of the modern digital labor market, necessitating the cultivation of human capital equipped with relevant digital skills, often referred to as "future skills." The acquisition of digital competence and skills has become as fundamental as traditional literacy in reading, writing, and arithmetic. According to projections from the World Economic Forum, by 2025, approximately 85 million jobs in EU countries will transition from humans to robots. Concurrently, 97 million new jobs will emerge, demanding active human involvement (World Economic Forum, 2020). In light of these trends, this paper delves into the concepts of the digital economy and digital education, with a specific focus on the current situation in Georgia and the strides taken in this transformative direction.

The study employs a mixed-methods approach, encompassing both quantitative and qualitative methods. The initial segment is descriptive, employing statistical data collection, grouping, and employing analysis and synthesis techniques. A comprehensive review of global literature related to the digital economy informs the content analysis conducted within this research framework. The findings underscore the contemporary impossibility of meeting the labor market's demands for skilled human resources through conventional teaching methods. As a response, a paradigm shift is advocated, emphasizing technology-enhanced teaching (TEL). While commendable steps have been initiated in Georgia, they fall short of adequately addressing the swiftly evolving digital landscape. There is an urgent need for further and more robust measures to align higher educational institutions with the ongoing digital transformation of the labor market and the broader economy.

This requires not only an overhaul of educational curricula but also the incorporation of cutting-edge technologies in pedagogical approaches. Embracing innovative teaching methodologies, such as virtual classrooms, online collaboration tools, and immersive learning experiences, is paramount. The paper concludes by emphasizing the critical role of collaboration between academia, industry, and policymakers in ensuring that educational systems evolve in tandem with the dynamic demands of the digital era, thus fostering a workforce that is not just adaptive but thriving in the ever-changing digital landscape.

Keywords: *Digital economy; Industry 4.0; Society 5.0; Digital education, Learning acceleration.*

References

1. Alvin Toffler. (1980). *The Third Wave*. William Morrow (US).
2. Grand View Research. (2023). *3D Printing Market Size, Share & Trends Analysis Report*. Retrieved from [www.grandviewresearch.com: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/3d-printing-industry-analysis#:~:text=The%20global%203D%20printing%20market,23.3%25%20from%202023%20to%202030](https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/3d-printing-industry-analysis#:~:text=The%20global%203D%20printing%20market,23.3%25%20from%202023%20to%202030).

3. HUAWEI AND OXFORD ECONOMICS. (2017). *Digital Spillover*. Retrieved from [www.huawei.com: https://www.huawei.com/minisite/gci/en/digital-spillover/files/gci_digital_spillover.pdf](https://www.huawei.com/minisite/gci/en/digital-spillover/files/gci_digital_spillover.pdf)
4. International Telecommunication Union. (2022). *Digital Development Dashboard*. Retrieved from [www.itu.int: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Dashboards/Pages/Digital-Development.aspx](https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Dashboards/Pages/Digital-Development.aspx)
5. International Telecommunication Union. (2022). *Data and analytics: taking the pulse of the information society*. Retrieved from [www.itu.int: https://www.itu.int/itu-d/sites/statistics/](https://www.itu.int/itu-d/sites/statistics/)
6. International Telecommunication Union. (2021, 5). *Measuring digital development: Facts and figures 2021*. Retrieved from [www.itu.int: https://www.itu.int/itu-d/sites/statistics/](https://www.itu.int/itu-d/sites/statistics/)
7. International Telecommunication Union. (2022). *Global Connectivity Report 2022*. Retrieved from [www.itu.int: https://www.itu.int/hub/publication/d-ind-global-01-2022/](https://www.itu.int/hub/publication/d-ind-global-01-2022/)
8. Klaus Schwab. (2016). *The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond*. Retrieved from [www.weforum.org: https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/](https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/)
9. McKinsey Global Institute. (2018). *An executive's guide to AI*. Retrieved from [mckinsey.com: https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/McKinsey%20Analytics/Our%20Insights/An%20executives%20guide%20to%20AI/Executives-guide-to-AI](https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/McKinsey%20Analytics/Our%20Insights/An%20executives%20guide%20to%20AI/Executives-guide-to-AI)
10. OECD. (2020). *A ROADMAP TOWARD A COMMON FRAMEWORK FOR MEASURING THE DIGITAL ECONOMY*. Retrieved from [www.oecd.org: https://www.oecd.org/sti/roadmap-toward-a-common-framework-for-measuring-the-digital-economy.pdf](https://www.oecd.org/sti/roadmap-toward-a-common-framework-for-measuring-the-digital-economy.pdf)
11. OECD. (2021). *OECD Digital Education Outlook 2021*. Retrieved from [www.oecd-ilibrary.org: https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-digital-education-outlook-2021_589b283f-en](https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-digital-education-outlook-2021_589b283f-en)
12. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019, 10). *OECD Future of Education and Skills 2030*. Retrieved from [www.oecd.org: https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/skills/Skills_for_2030_concept_note.pdf](https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/skills/Skills_for_2030_concept_note.pdf)
13. Rifkin, J. (2015). *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism*. St. Martin's Griffin.
14. Schumpeter, J. (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. The University of Michigan: Allen and Unwin.
15. The Body of European Regulators for Electronic Communications. (2016, 02 29). *BEREC Report on Enabling the Internet of Things*. Retrieved from [bereg.europa.eu: https://bereg.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/reports/5755-berec-report-on-enabling-the-internet-of-things](https://bereg.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/reports/5755-berec-report-on-enabling-the-internet-of-things)
16. The International Federation of Robotics. (2021, 5). *Executive Summary World Robotics 2021 Industrial Robots*. Retrieved from [ifr.org: https://ifr.org/img/worldrobotics/Executive_Summary_WR_Industrial_Robots_2021.pdf](https://ifr.org/img/worldrobotics/Executive_Summary_WR_Industrial_Robots_2021.pdf)
17. WILL KENTON. (2022, 1). *Analysis of Variance (ANOVA)*. Retrieved from [www.investopedia.com: https://www.investopedia.com/terms/a/anova.asp](https://www.investopedia.com/terms/a/anova.asp)
18. World Economic Forum. (2020). *The Future of job report 2020*. Retrieved from [www3.weforum.org: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf)

დაგროვებითი საპენსიო სქემა და საინვესტიციო პორტფელის ფორმირების მექანიზმი საქართველოში

¹რამინ ცინარიძე, ²მარიამ ფუტყარაძე,

¹ასოცირებული პროფესორი, ბიზნესის მართვის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

²მაგისტრი, ფინანსები და საბანკო საქმე,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ramin.tsinaridze@bsu.edu.ge

დაგროვებითი საპენსიო სქემა და საინვესტიციო პორტფელის ფორმირების შესახებ გადაწყვეტილებები სხვა ქვეყნებთან შედარებით ახალია ჩვენს პრაქტიკაში და შესაბამისად, წარმოადგენს აქტუალურ საკითხს. 2018 წელს მიღებული კანონის - „დაგროვებითი პენსიის შესახებ“- საფუძველზე 2019 წლის 1 იანვარს ამოქმედდა საპენსიო დანაზოგის სქემა და შეიქმნა საპენსიო სააგენტო. დღეისთვის ქვეყანაში მოქმედია ორი საპენსიო სისტემა, სახელმწიფო პენსიას 800 ათასზე მეტი პირი ღებულობს და სავალდებულო დაგროვებით სქემაში 1400 ათასზე მეტი პირია ჩართული. სადაზღვევო კომპანიებს აქვთ ნებაყოფლობითი დაგროვებითი სქემაც. აღნიშნულ ცვლილებას მოსახლეობის დიდი ნაწილი ნეგატიურად შეხვდა, რადგან ცვლილებები ამ მიმართულებით დღესაც მიმდინარეობს.

დაგროვებითი საპენსიო სისტემის ერთ-ერთ მთავარ მიზანს ჩანაცვლების კოეფიციენტის ზრდა წარმოადგენს, ამისთვის კი საჭიროა დაგროვების კულტურის ამაღლება, რომელიც დაგროვებით საპენსიო სისტემაში ნებაყოფლობითი ჩართულობით ნამდვილად არ გამოსწორდება. სისტემის ეფექტურობისთვის აუცილებელია მასში დასაქმებული მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი მონაწილეობდეს. კვლავ პრობლემურია ის ფაქტი, რომ საქართველოს მოსახლეობა შემოსავლის უმეტეს ნაწილს დაზოგვის ნაცვლად, ძირითადად, ხარჯავს (მცირე შემოსავლებიდან გამომდინარე). დადებითია ის ფაქტი, რომ სისტემაში მონაწილეობის პირობები და შენატანი ლიბერალურია და მხოლოდ დასაქმებულს არ აწვება ტვირთად, მითუმეტეს, რომ დასაქმებული მოსახლეობის ანაზღაურება არ არის მაღალი, ეს სქემა საშუალებას მისცემს მნიშვნელოვანი რესურსი შეგროვდეს და ამაში დამსაქმებელი და სახელმწიფო ღებულობს მონაწილეობას. სანამ დასაქმებული საპენსიო ასაკს მიაღწევს, მანამ სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ფინანსური აქტივების სწორად გამოყენება, რათა სტიმულირდეს ქვეყნის ეკონომიკა, რისთვისაც აუცილებელია დანაზოგების საინვესტიციო პორტფელში სწორად და მიზნობრივად გადანაწილება.

მოცემული სამეცნიერო-საკონფერენციო ნაშრომის განხილვის მთავარი საკითხია დაგროვებითი საპენსიო ფონდების როლი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის დინამიურ სრულყოფაში, ასევე - ახალი საპენსიო რეფორმა, საინვესტიციო პორტფელის არჩევისას დანაზოგების დაკარგვისა და შემოსავლების შემცირების რისკის ანალიზი. მოცემული საკითხის შესასწავლად ჩატარებული კვლევის საფუძველზე შესწავლილია ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის მოლოდინები საპენსიო რეფორმასთან დაკავშირებით, ასევე საპენსიო სააგენტოს დაარსებიდან დღემდე არსებული რეალობა და შედეგების შედარებითი ანალიზი ეკონომიკური, საინვესტიციო კაპიტალის, რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის თვალსაზრისით.

აღსანიშნავია, რომ დაგროვებითი საინვესტიციო სქემის ფორმირებიდან დღემდე მოქმედი პორტფელის მოგებიანობა შეადგენდა ჯამში 49%-ს, რაც წლიურად 9.3%-ია. ინფლაციასთან მიმარ-

თებით ამ პორტფელმა (ნაკლებად რისკიანი) ჯამში 10.13%-ით მეტი, ხოლო წლიურად საშუალოდ 2.17%-ით მეტი მოგებიანობა აჩვენა.

საპენსიო რეფორმას საერთაშორისო კონტექსტის ჭრილიდან თუ შევხედავთ, ნათლად დავინახავთ მისი გატარების აუცილებლობას, ისეთი სუსტი ეკონომიკისა და სოციალური სიღუფის მქონე ქვეყნისთვის, როგორც საქართველოა. თუმცა არის კონკრეტული საკითხები, რომლებმაც საზოგადოებაში გამოიწვია აზრთა სხვადასხვაობა ამ რეფორმის წარმატებით განხორციელებასთან დაკავშირებით.

აღნიშნული საკითხის კვლევის შედეგები მოსახლეობას ორ ნაწილად ყოფს. განსაკუთრებით აქტუალური და პრობლემური გახდა საპენსიო სააგენტოს მიერ მოქალაქეთათვის სამი საინვესტიციო პორტფელის შეთავაზება – ნაკლებრისკიანი, საშუალო რისკიანი და მაღალ რისკიანი. საქართველოს მოსახლეობის ერთი ნაწილი კვლავ ეჭვის თვალით უყურებს აღნიშნულ რეფორმას და მეტიც, დაგროვილ საპენსიო დანაშოგებს დაკარგულად მიიჩნევს. ფიქრობს, რომ სახელმწიფოს არც ერთი სფეროს გასაუმჯობესებლად არ გამოუყენებია დაზოგილი თანხა. დამსაქმებელს ეზრდება გადასახდელი დასაქმებულის ხელფასის 2%-ის ოდენობით, რაც ისედაც მძიმე მდგომარეობაში არსებული ეკონომიკისთვის კოლაფსის ტოლფასია. მეორე ნაწილი კი ფიქრობს, რომ საპენსიო სქემა ახალია ჩვენი ქვეყნისთვის, ნელ-ნელა უმჯობესდება საპენსიო ფონდი და მათთვის ახალი საპენსიო რეფორმა სრულიად მისაღები და სამართლიანია, რაც დაგროვებითი სქემის საფუძველზე სოციალური უზრუნველყოფის გარანტია, თანაც აღნიშნული ცვლილებები საბოლოოდ ჩვენს ქვეყანას მოუტანს რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის მეტ ზრდას.

მოცემული კვლევის საფუძველზე დავადგინეთ, რომ ქვეყნებში, სადაც ეკონომიკა მზარდია და ფინანსური ბაზარი - განვითარებული, კერძო დაგროვებითი საპენსიო მოდელი ამართლებს, რადგან დაბანდებული პენსია მაღალ სარგებელს იძლევა. თუმცა, საქართველოს ეკონომიკისთვის, სადაც ინფლაცია და რისკები დიდია, საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ფიქრობს, რომ დაგროვილი რესურსი შეიძლება გაუფასურდეს კიდევ.

იმისათვის, რომ სისტემის მიმართ საზოგადოების ნდობა ჩამოყალიბდეს, საჭიროა, შენარჩუნდეს პროცედურული საკითხების გამჭვირვალობა. მნიშვნელოვანია ასევე მონაწილეთათვის პროცესის შესახებ სრულფასოვანი და გასაგები ინფორმაციის სისტემატური მიწოდება, რაც კანონმდებლობითაც არის გათვალისწინებული. აღნიშნული ქმედება უზრუნველყოფს პესიმისტური დამოკიდებულების შემცირებას და ნებაყოფლობით ჩართულ მონაწილეთა რაოდენობის ზრდას. დღეისთვისაც ინვესტირების პროცესის გამჭვირვალობა და გაწეული ინვესტირების შესახებ ინფორმაციის სისტემატურ რეჟიმში მიწოდება კვლავ აუცილებელი რჩება, რაც სამომავლოდ სწორი მოლოდინების გაჩენას ხელს შეუწყობს.

წარმოდგენილ ნაშრომში ობიექტურად (დადებითი მხარე) და მეტ-ნაკლებად კრიტიკულადაც (უარყოფითი მხარე) შეფასებულია საქართველოში საპენსიო სისტემა და ახალი რეფორმის არსი, გაანალიზებულია რეფორმასთან დაკავშირებული რისკ-ფაქტორები, აღნიშნულის საფუძველზე შემუშავებულია გარკვეული რეკომენდაციები და გამოტანილია შესაბამისი დასკვნები.

საკვანძო სიტყვები: საპენსიო სააგენტო, საპენსიო რეფორმა, დაგროვებითი საპენსიო სქემა, დანაშოგები, საინვესტიციო პორტფელი.

ლიტერატურა:

1. საპენსიო სააგენტო - <https://www.pensions.ge/ka/>;
2. საქართველოს ეროვნული ბანკი - დაგროვებითი საპენსიო სქემა <https://nbg.gov.ge/page/%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%98-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%9E%E1%83%94%E1%83%9C%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A5%E1%83%94%E1%83%9B%E1%83%90>
3. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო - 2016 წლის მარტის ანგარიში - საქართველოს საპენსიო რეფორმა გვ. 9 <https://www.economy.ge/uploads/ecopolitic/sapensio/Goverment Report on pensions Final GEO.pdf>;
4. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო - საპენსიო რეფორმა - <http://www.econo-my.ge/?page=reforms&s=15> ;
5. Forbers Georgia - რამ განაპირობა საქართველოს ეკონომიკის ზრდა 2022 წელს? -<https://forbes.ge/ram-ganapiroba-saqarthvelos-ekonomikis-zrda-2022-tsels/>;
6. Forbers Georgia - საპენსიო დანაზოგების თითქმის 75% მაღალრისკიან პორტფელში განთავსდა - <https://forbes.ge/sapensio-danazogebis-thithqmis-75-maghalriskian-portphelshi-ganthavsda/>;
7. დაგროვებითი პენსიის შესახებ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4280127?publication=6>;
8. საპენსიო სისტემათა მსოფლიო მოდელები საქართველოს კონტექსტში - <https://idfi.ge/ge/world-models-pension-schemes-georgia>
9. Tsinaridze, R., Tsetskhladze L, Glonti V. (2019). Accumulative pension system as part of social policy, материалы Международной научной интернет-конференции,“ International scientific and practical conference TOPICAL ISSUES OF ECONOMICS, ACCOUNTING, FINANCE AND HUMAN RESOURCES MANAGEMENT, 15-19. Uzhhorod, Ukraine, <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24747/1/Tsinaridze%20R..pdf>

DEMOGRAPHIC COLLAPSE IN UKRAINE AND ITS CONSEQUENCES

Zinaida Smutchak

*Doctor of economic sciences, professor, Department of Economics, Entrepreneurship and Management, Educational and Scientific Institute of Management and Psychology of State Higher Educational Institution «University of Educational Management», Ukraine, Kyiv
smutchakzv@gmail.com*

The war deepened the demographic crisis in Ukraine, intensified migratory processes, as well as a drop in the birth rate. According to official statistics, at the beginning of 2022, 41,2 million people lived in Ukraine (not including Crimea, Sevastopol, and certain districts of Donetsk and Luhansk regions).

In March 2023, more than 8 million Ukrainians were in Europe. About 5 million of them requested temporary protection in EU countries. In total, since February 24, 2022, 19,5 million movements from Ukraine abroad, and more than 11 million to Ukraine, have been recorded [1].

The number of people, who left Ukraine, continues to exceed the number of those, who returned. Since the beginning of 2023, 2.2 million people have crossed the border of Ukraine to neighbouring countries, and 1,7 million have returned to Ukraine, which indicates an increase in the number of people fleeing war. It is also worth noting, that there has been a problem of fertility in Ukraine for a long time, and the war intensified this aspect even more, because many people went abroad. It should be noted, that the population of Ukraine decreased from 51,9 million people in 1991 to 41,2 million people in 2022. One of the main reasons for the decrease in the population of Ukraine – is also a large emigration due to a low standard of living. Persons, who have left, not only support the economy of EU countries, but also contribute to the development of local companies [2].

As known, the legislation of Ukraine limits the ability of men to emigrate, but after the end of the war, this may become relevant for many families.

The low standard of living, political instability and difficult state conditions caused a dramatic shift in the country's demographic balance. About 17 million Ukrainians are currently economically inactive, which is 58,6% of the population. This calls into question Ukraine's ability to recover from the war without foreign aid.

According to the Central Statistical Office [3], there are only 12 million active citizens in Ukraine, while, for example, Poland has more economically active citizens – more than 17 million.

The war also had a negative impact on the birth rate in Ukraine. If in 2021, 1,2 children were born per woman in Ukraine, then the birth rate in 2022 is estimated at 0,9 children. At the same time, for the population to grow, the fertility rate should be more than 2. If nothing is changed, in a few years' time, there will be twice as many pensioners in Ukraine as there are working people. That is why the issue of demography should be a priority today and requires urgent measures.

Key words: *migration, forced migration, demographic crisis, demographic balance, military aggression, human capital*

References:

1. Demographic collapse in Ukraine: a critical decline in the birth rate and its consequences. URL:<https://slovoproslovo.info/demografichnyy-kolaps-v-ukraini-kritichnyy-spad-rivnya-narodzhuvanosti-ta-yogo-naslidki>.
2. How many Ukrainians will remain after the war: experts on population reduction and the catastrophic ratio of women and men. URL: <https://exclusive/skilki-zalishitsya-ukrayinciv-pislya-viyni-eksperti-poyasnili-chomu-skorochuvatimetsya-kilkist-naselennya-2358379.html>
3. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

THE SPREAD OF THE PRACTICE OF MANIPULATING PUBLIC SENTIMENT AS AN INSTITUTIONAL FACTOR IN SOCIETY'S READINESS FOR THE GLOBAL CHALLENGES

¹Vitaliy Serzhanov, ²Fedir Abramov

¹DSc (Economics), Associate Professor, Ukraine, Uzhhorod, Faculty of Economics Uzhhorod National University

²PhD (Economics), Associate Professor, Ukraine, Kharkiv, Department of General Economic Theory National

Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

vitaliy.serzhanov@uzhnu.edu.ua

In many cases, overcoming the problems faced by society requires large resources. However, an equally important role in the readiness of any society for the global challenges of modern times is played by the quality and effectiveness of the valid formal rules implemented in this society. Indeed, no matter how many resources are allocated to overcome this or that problem, inefficient valid formal rules will not allow to achieve the desired result either because of directing the efforts of the society in the wrong direction, or because of the refusal of the society to comply with their requirements due to numerous bureaucratic procedures and/or due to personal beliefs. At the same time, effective valid formal rules allow establishing such rules of the game in society that coordinate and encourage individual members of society to properly interact in order to achieve the desired result.

It is obvious that a comply formal rule that was implemented to solve a particular problem can be recognized as effective only if the corresponding formal rule allows to achieve the goal. But no less important, from a socio-economic point of view, is the ability of a comply formal rule to achieve its goal with a minimal level of additional transactional costs of bureaucratic procedures, while not contradicting the moral and ethical views of the majority of society. Accordingly, the following main criteria for the effectiveness of the current formal rules can be distinguished [1]:

- target effectiveness,
- transactional effectiveness,
- ethical effectiveness.

Any valid formal rule that meets the specified criteria will be effective, that is, its implementation will allow overcoming the problem for which this formal rule was developed. However, the global challenges of our time require prompt resolution of fundamentally new problems that society has not yet encountered. No matter how effective the old formal rules may be, they will be unsuitable for solving new problems. Moreover, the new realities in which society finds itself may require not only the development of formal rules to overcome fundamentally new problems, but also the revision of already existing formal rules, because the new conditions in which they are applied may cause their significant conditional ineffectiveness [2]. All this leads to the fact that the system of valid formal rules is not static, but is in constant dynamics.

Thus, successful resistance to global challenges mainly depends on society's ability to quickly respond to new challenges and create new more effective formal rules that can be implemented in completely new conditions, that is, society must be able to ensure the positive dynamics of existing formal rules.

Among the existing factors of the dynamics of formal rules, the main role in society's resistance to the global challenges of modern times is played by the spread of the practice of manipulating public sentiments [3]. The global challenges of modern times give rise to many new problems, which are not only relevant, but are also in the center of attention of society. Moreover, the novelty of the relevant problems, which the society has not yet encountered, can cause heightened attention of the society to these problems, and

sometimes an excessive level of anxiety. All this creates favorable conditions for the spread of the practice of manipulating public sentiment. The main negative consequences of the spread of the practice of manipulating public sentiments are: increasing the permanence of ineffective valid formal rules and the spread of induced public resistance to the necessary institutional reforms. Both of the above-mentioned consequences of manipulating public sentiment pose a serious threat to the positive dynamics of the effectiveness of formal rules and reduce their ability to adapt to new realities dictated by global challenges.

The increase in the stability of ineffective formal rules due to the spread of the practice of manipulating public sentiment can be considered using the example of anti-corruption formal rules [4]. The spread of the practice of manipulating public sentiment around the issue of corruption may cause a discrepancy between the public assessment of the level of corruption and the actual level of corruption in the country. At the same time, regardless of whether there will be an underestimated or overestimated public assessment of the level of corruption in the given country, the spread of the practice of manipulating public sentiments will lead to negative dynamics of the effectiveness of anti-corruption formal rules. Thus, in the case of an underestimation of the level of corruption by the public, the level of public concern about this problem is low, because society underestimates the real level of danger. This, in turn, leads to the absence of active pressure from society on political parties with the demand for anti-corruption reforms and, accordingly, leads to the conservation of old ineffective anti-corruption formal rules, i.e. determines high stability of this formal rules [5].

In the case of an overestimated public assessment of the level of corruption in the given country, pro-government political forces find themselves in a situation where they need to quickly demonstrate the "results" of the fight against corruption in order to maintain support from the side of society. Under these circumstances, in most cases, preference will be given not to the most effective anti-corruption measures that eliminate both the factors that stimulate clients to make corrupt deals with officials and the factors that provide officials with ability to provide corrupt services, but to those formal rules that, despite on their complete inability to significantly reduce the level of corruption, allow to quickly demonstrate the "results" to the society in the form of arrested corrupt officials.

The spread of the practice of manipulation of public sentiments can cause not only the conservation of old inefficient formal rules that do not meet the needs of the current state of affairs, but also provoke the spread of such a phenomenon as induced public resistance [6] to the introduction of new, more effective formal rules. Regardless of the form that induced resistance takes — active opposition to the adoption of formal rules or passive refusal to fulfill their requirements — the spread of induced resistance can significantly slow down or even make impossible the implementation of the necessary formal rules, which in some cases can have extremely serious negative consequences for society. So, for example, in the case of a global pandemic, the speed of implementation of anti-epidemic measures is no less important than their effectiveness.

However, as a result of the actions of opportunistic players, who takes advantage of the ignorance of a significant part of the population, abuse fears and an increased level of public concern, numerous anti-vaccination and other movements opposing the introduction of mass vaccination, quarantine and other emergency measures may gain popularity. As a result, the formal rules regulating the implementation of the necessary anti-epidemic measures may be implemented with a significant delay, which will lead to the rapid spread of the disease and the loss of a large number of lives.

In both of the cases discussed above, the spread of the practice of manipulating public sentiments determines the negative dynamics of existing formal rules, either due to the conservation of outdated formal rules that are ineffective in new conditions, or due to resistance from the side of society to the implementa-

tion of new formal rules. Even in those cases where it is possible to implement the necessary formal rules, the spread of the practice of manipulating public sentiments leads to a slowdown in the process of reforming formal rules, which significantly limits society's ability to respond to today's global challenges.

Thus, the spread of the practice of manipulating public sentiments can be the cause of society's unpreparedness for many global challenges of today. To prevent the spread of manipulation of public sentiments and the negative consequences of the spread of this practice, the following measures can be applied [7, 8]:

- repressive measures,
- the policy of comprehensive solution of the general problem,
- measures to increase public education.

From the point of view of ensuring the readiness of society for unexpected global challenges, the main attention, when choosing a measure to prevent the manipulation of public sentiments, should be given to the effectiveness of its application in the early stages of the spread of this phenomenon. This is due to the fact that, in many cases, the problems facing society require immediate solutions, and any delay can have extremely serious negative consequences. With this in mind, the most effective way to increase society's readiness for unexpected global challenges is to use measures to prevent the manipulation of public sentiments, such as increasing public education. This is explained by the fact that, unlike other measures to prevent the manipulation of public sentiments, which can be applied only after the threat of manipulation of public sentiments around a certain current issue has been identified; increasing public education allows to prevent the manipulation of public sentiments long before the degree of public concern about a certain problem reaches a dangerous level. The main consequences of increasing the education of society are the formation in society critical thinking and a more adequate perception of the real level of danger of those dangerous phenomena that humanity encounters, this, in turn, allows to form a certain immunity in society to the actions of manipulator players, which lead to even greater growth level of concern in society.

Thus, the following conclusions can be drawn.

Firstly, one of the main factors that determines society's ability to successfully confront the global challenges of today is the effectiveness of existing formal rules, which should not only ensure the possibility of achieving the goal, but also do it with minimal transaction costs of bureaucratic procedures, and contradicting moral and ethical views of the majority of society.

Secondly, the main danger of the spread of the practice of manipulating public sentiments is the reduction of the ability of formal rules to adapt to the global challenges of today, which can negatively affect the ability of society to resist the global challenges of today.

Thirdly, for society to successfully confront the global challenges of modernity, it is necessary to apply measures to prevent the emergence and spread of the practice of manipulating public sentiments, the most effective of which is to increase the general education of society.

Keywords: *manipulation of public sentiments, formal rules, transaction costs of bureaucratic procedures.*

References

1. Abramov, F. V. "Kriterii effektivnosti formalnykh pravil i ikh vliyaniye na ekonomicheskoye razvitiye" [Criteria for the effectiveness of formal rules and their impact on economic development]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 16, no. 20 (2011): 7-13.
2. Abramov, F. V. "Chynnyky stalosti umovno neefektyvnykh formal'nykh pravyl" [Factors of stability of conditionally ineffective formal rules]. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. Seriya: Tekhnichnyy prohres ta efektyvnist' vyrobnytstva, no. 26 (2015): 125-131.

3. Abramov, F. V. "Manipulivannia suspilnymy nastroiamy yak chynnyk neefektyvnosti neformalnykh pravyl" [Manipulating public sentiment as a factor in the ineffectiveness of informal rules]. *Biznes Inform*, no. 11 (2018): 8-13.
4. Abramov, F. V. "Suspilni nastroi yak faktor dynamiky antykoruptsiinykh formalnykh pravyl" [Public sentiment as a factor in the dynamics of anti-corruption formal rules]. *Biznes Inform*, no. 12 (2018): 26-31.
5. Abramov, F. V.: "Faktory ustoychivosti formalnykh pravil" [Stability factors of formal rules]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*, no. 25 (2012): 122–127.
6. Abramov, F. V. "Indukovanyy opir suspil'stva ta zakhody yoho poperedzhennya" [Induced resistance of society and measures to prevent it]. *Biznes Inform*, no. 5 (2020): 22-28.
7. Abramov, F. V. "Neosvichenist suspilstva yak faktor poshyrennia manipulivannia suspilnymy nastroiamy" [The Society's Lack of Education as a Factor in the Spread of Manipulation with Public Sentiment]. *Biznes Inform*, no. 6 (2019): 8-12.
8. Abramov, F. V. "Zakhody z poperedzhennia manipulivannia suspilnymy nastroiamy" [Measures to Prevent Manipulation with Public Sentiments]. *Biznes Inform*, no. 11 (2019): 22-27.

FOOD SECURITY PROBLEMS IN THE CONTEXT OF DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT

Lela Aduashvili

Phd Student in Economics, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

lela.aduashvili@tsu.ge

The global population is characterized by a rapidly growing trend, doubling in quantity over the past fifty years (currently reaching 8 billion people; The World Bank, 2023), and according to forecasts, it is expected to increase to 10 billion by 2050 (United Nations, 2023). Against this background, the demand for food products reaches new record levels every year. According to the studies conducted on the issue, it is estimated that the demand for food products will increase by 35-56% in the next thirty years (Alfieri, F., Lopez-Padilla, A., Julio-Gonzalez, L. C., 2023). As a result, the world is facing a food security problem that is exacerbated by catastrophic amounts of waste. For the current year, it is a third of the global food volume (The World Counts, 2023). Due to the urgency of the problem, the second goal of sustainable development (SDG2) developed by the United Nations is to end global hunger by 2030 (Sustainable Development Goals, 2023), but its implementation is under threat (Thomson, E., 2023). That is why ensuring food security is a priority direction.

Food security and waste minimization are considered key concerns for food supply chain (FSC) management (Sharma, M., Joshi, S., Govindan, K., 2023). The problem of food security has been exacerbated recently due to intense supply chain disruptions caused by the COVID-19 pandemic and the ongoing Russia-Ukraine war (Bin Alam, F., Tushar, S. R., Zaman, S., Gonzalez, E. S., Manuel Bari, A. B. M., Karmaker, C. L., 2023). In addition, the importance of food security is also indicated by the widespread inflation of food prices. Thus, the issue is moving to the forefront of global innovation, technology and environmental discussions (Gouvea, R., Kapelianis, D., Li, S., Terra, B., 2022).

Under the conditions of the fourth industrial revolution, the development of the digital economy significantly contributes to solving food security problems (Lee, C., Zeng, M., Luo, K., 2023). There is no alternative to the development of smart agriculture to ensure global food security (Bogoviz, A. V., Osipov, V. S., Vorozheykina, T. M., Yankovskaya V., Sklyarov, I. Y., 2023). The goal can be achieved with appropriate actions and conscious commitments to change (Food Security Information Network, 2023).

The concentration and severity of food insecurity vary widely across regions of the world. In this regard, the regions of Asia and Africa are leading (FAO and others, 2023). The problem is less acute in regions with a developed digital economy. For Georgia, the development of agriculture is the main challenge in terms of food security (Kharaishvili, E., 2017), the level of development of which cannot ensure the achievement of sustainable food security (Kharaishvili, E., Zviadadze, E., 2017).

Based on the relevance of the issue, the paper evaluates the role of technology in the process of minimizing the risk of food security, both at the global and local levels; determines the role and importance of government and non-governmental sectors in the process of ensuring sustainable food security; Based on the analysis of theoretical-methodological and statistical data, it offers conclusions and recommendations developed around the problem, by taking into account of which it will be possible to strive for a sustainable and inclusive world.

Keywords: *food security, food supply, digital economy, digital technologies, sustainable development.*

References

1. Alfieri, F., Lopez-Padilla, A., Julio-Gonzalez, L. C. (2023). '1.15 – Politics, Economics and Demographics of Food Sustainability and Security'. *Sustainable Food Science – A Comprehensive Approach*, pg. 157-168. Retrieved from - <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-823960-5.00072-X>
2. Bin Alam, F., Tushar, S. R., Zaman, S., Gonzalez, E. S., Manuel Bari, A.B.M., Karmaker, C. L. (2023). '*Analysis of the drivers of Agriculture 4.0 implementation in the emerging economies: Implications towards sustainability and food security*'. *Green Technologies and Sustainability*, Vol.1, Iss.2, May. Retrieved from - <https://doi.org/10.1016/j.grets.2023.100021>
3. Bogoviz, A. V., Osipov, V. S., Vorozheykina, T. M., Yankovskaya V., Sklyarov, I. Y. (2023). 'Food Security in the Digital Economy: Traditional Agriculture vs. Smart Agriculture Based on Artificial Intelligence'. *Food Security in the Economy of the Future*, pp 59-74. Retrieved from - https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-23511-5_7#citeas
4. Food and Agricultural Organization of the United Nations, International Fund for Agricultural Development, United Nations Children's Fund United Nations World Food Programme, World Health Organization (2023). '*2023 The State of Food Security and Nutrition in the world*'. Rome, pp.22-25 Retrieved from - <https://www.fao.org/3/cc3017en/cc3017en.pdf>
5. Food Security Information Network (2023). '2023 Global Report on Food Crises'. Rome, pp.6-10. Retrieved from - <https://rb.gy/8gmjm>
6. Gouvea, R., Kapelianis, D., Li, S., Terra, B. (2022). '*Innovation, ICT & food security*'. *Global Food Security*, Vol.35, December. Retrieved from - <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2022.100653>
7. Kharashvili, E. (2017). '*Challenges for sustainable food security in Georgia*'. Conference: XV EAAE Congress in Parma: Towards Sustainable Agri-Food Systems: Balancing between Markets and Society, Parma, Italy, August. DOI: [10.13140/RG.2.2.27821.79848](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.27821.79848)
8. Kharashvili, E., Zviadadze, E. (2017). '*Priorities for Food Security and Sustainable Development of Agricultural Sector in Georgia*'. pp.7-8. Retrieved from - <https://rb.gy/4lcjq>
9. Lee, C., Zeng, M., Luo, K. (2023). '*Food security and digital economy in China: A pathway towards sustainable development*'. *Economic Analysis and Policy*, Vol.78, pg. 1106-1125, June. Retrieved from - <https://rb.gy/dtous>
10. Sharma, M., Joshi, S., Govindan, K. (2023). '*Overcoming barriers to implement digital technologies to achieve sustainable production and consumption in the food sector: A circular economy perspective*'. *Sustainable Production and Consumption*, Vol.39, pg. 203-215, Jule. Retrieved from - <https://rb.gy/x7k7x>
11. Sustainable Development Goals (2023). Goal 2: Zero Hunger. Retrieved from - <https://www.un.org/sustainabledevelopment/hunger/>
12. The World Bank (2023). Population, total. Retrieved from - <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>
13. The World Counts (2023). Tons of food lost or wasted. Retrieved from - <https://rb.gy/gc25t>
14. Thomson, E. (2023). '*This is the state of food security in 2023*'. World Economic Forum, August. Retrieved from - <https://www.weforum.org/agenda/2023/08/food-security-hunger-global/>
15. United Nations (2023). Population, Our growing population. Retrieved from - <https://rb.gy/14wo5>

ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური უსაფრთხოება და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გაფართოების აუცილებლობა

რამაზ ფუტკარაძე

*ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ramaz.putkaradze@tsu.ge*

ეკონომიკის გლობალიზაციის პირობებში ნებისმიერი ქვეყნისთვის სასიცოცხლოდ აუცილებელია საგარეო ეკონომიკური კავშირები და მისი გაფართოება. თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარეობს ეკონომიკის გლობალიზაციისა და საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის შეუქცევადი პროცესები, რაც ქვეყანათა შორის კავშირების გაღრმავებას ემსახურება.

საერთაშორისო ეკონომიკური უსაფრთხოების პრობლემის განხილვისას მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული ის გარემოება, რომ საერთაშორისო სისტემაში არ არსებობს ერთიანი სახელისუფლებო ოფიციალური ორგანო. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას, რომ საერთაშორისო სისტემას, განსხვავებით ნაციონალურიდან, რომელიც ხასიათდება მმართველობის იერარქიული სტრუქტურით, გააჩნია ანარქისტული სტრუქტურა. რამდენადაც სახელმწიფოები მოკლებული არიან შესაძლებლობას, საერთაშორისო უსაფრთხოების პრობლემები გადაწყვიტონ მსოფლიო ხელისუფლების მეშვეობით, ცდილობენ, იქონიონ ძალისმიერი უპირატესობა რეალურ, პოტენციურ მოწინააღმდეგესთან შედარებით. ამასთან, მუდმივად ირღვევა ძალთა თანაფარდობა (ძალთა ბალანსი) სახელმწიფოებს შორის.

სახელმწიფოები თავიანთი ინტერესებიდან გამომდინარე, ცდილობენ საკუთარი უსაფრთხოების განმტკიცებას, რაც იწვევს ძალთა თანაფარდობის რღვევას. სწორედ ძალთა ბალანსის რღვევა და აღდგენა ქვეყნებს შორის თავიანთი ინტერესებისთვის ბრძოლაში უზრუნველყოფს როგორც მთლიანად საერთაშორისო სისტემის, ასევე მისი ელემენტების უსაფრთხოება-სტაბილურობას. მეორე მხრივ, საერთაშორისო სისტემის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის საშუალებად შეიძლება დასახელდეს ერთი რომელიმე სახელმწიფოს ჰეგემონია და ლიდერობა, რომელიც დე-ფაქტო თავის თავზე იღებს „მსოფლიო ხელისუფლების“ ზოგიერთ ფუნქციას. თუმცა ერთი სახელმწიფოს ჰეგემონია არაა მუდმივი, რადგან მის ადგილზე სხვა სახელმწიფოს მხრიდან ჩანაცვლება იწვევს ძალთა ბალანსის რღვევას, რასაც ხშირად თან ახლავს სხვადასხვა სახის კონფლიქტები, თვით სამხედრო დაპირისპირებისა და ომების სახით.

ცნობილია, რომ საერთაშორისო ეკონომიკური უსაფრთხოება წარმოადგენს მსოფლიო ეკონომიკისა და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების ისეთ მდგომარეობას, რომლის დროსაც მიიღწევა სახელმწიფოების სტაბილური ეკონომიკური განვითარება და იქმნება პირობები მათ შორის ურთიერთხელსაყრელი ეკონომიკური თანამშრომლობისთვის ისე, რომ გამოირიცხება ეკონომიკური ძალების არასამართლიანი გამოყენება. საერთაშორისო ეკონომიკური უსაფრთხოების სისტემა მოწოდებულია დაიცვას თითოეული სახელმწიფო შემდეგი სამი ძირითადი საფრთხი-საგან:

1. მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების პირობების სტიქიური გაუარესებისგან;
2. სახელმწიფოებს შორის შეუთანხმებელი ეკონომიკური გადაწყვეტილებების არასასურველი შედეგებისგან.
3. გაცნობიერებული ეკონომიკური აგრესიისგან სხვა სახელმწიფოთა მხრიდან.

თანამედროვე ეტაპზე, წარმოიშვა ახალი საფრთხეები, გამწვავდა უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პრობლემები. ამჟამად მუქარები მოდის იმ ტექნოლოგიებიდან, რომელიც კაცობრიობამ შექმნა თავისი კეთილდღეობისთვის. ამ ახალმა მუქარებმა გაზარდეს ავარიების, კატასტროფებისა და სტიქიური უბედურებების რისკი იმდენად, რომ უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პრობლემა უახლოეს პერსპექტივაში გახდა ყველაზე პრიორიტეტული.

ქვეყნის საგარეო ეკონომიკურ უსაფრთხოებას პრობლემებს უქმნის ეკონომიკური, მსოფლიო ეკონომიკის მდგრადობის პრობლემა, ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისები, განუახლებადი რესურსების ამოწურვა, ენერგეტიკული პრობლემები, სიღარიბე, დასაქმება, სურსათის უკმარისობა და სხვა.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ კაცობრიობას მოუწევს დიდი ძალისხმევის, ენერჯის, დროის და ფინანსური რესურსების გაწევა, რათა მოამზადოს პრევენციული ღონისძიებების სისტემა ბუნებრივი ანომალიების მიერ გამოწვეული ნეგატიური მოვლენების წინააღმდეგ. ცალკე საკითხია კოვიდ 19 პანდემია, რომელმაც ქვეყანათა თუ ადამიანთა შორის კავშირები დროებით შეასუსტა და დააფიქრა საერთაშორისო თანამეგობრობა ახალი საფრთხეებისა და გამოწვევების წინააღმდეგ საბრძოლველად მომზადების აუცილებლობაში.

„ეკონომიკის მაღალი ტემპით სტაბილური გრძელვადიანი ზრდისთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა საქართველოს უსაფრთხოების პოლიტიკის ერთ-ერთი უმთავრესი პრიორიტეტია. ამ მიზნით საქართველოს ხელისუფლება უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკის თავისუფალ განვითარებას, საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გაფართოებას, კაპიტალის მოზიდვისთვის საჭირო საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესებას, მცირე მთავრობის პრინციპის შენარჩუნებას, კონსერვატიული ფისკალური და ჯანსაღი მონეტარული პოლიტიკის გატარებას[2]. საქართველოს ეროვნული ინტერესები მოითხოვს სხვა ღონისძიებებთან ერთად, ქვეყნის ევროპული და ევროატლანტიკური ინტეგრაციის გაღრმავებას. საქართველო ესწრაფვის, გახდეს ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყანა, რაც მას საშუალებას მისცემს, ასევე განიმტკიცოს კეთილდღეობა და ეროვნული უსაფრთხოება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Law of Georgia on Planning and Coordination of the National Security Policy.
2. National Security Concept of Georgia, 2022.
3. ILO. Definitions: What we mean when we say “economic security”, 2023.
4. Putkaradze R. (2019). Georgia in the European Union's Eastern Partnership Countries: Historical Aspects and Challenges. Journal, Ecoforum Journal. Volume 8, Issue 1(18).
5. Putkaradze R. ACTUAL ISSUES OF THE FOREIGN TRADE OF GEORGIA. Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane JAvakhishvili Tbilisi State University. Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 60th Birth Anniversary of Professor George Tsereteli NATIONAL ECONOMIES AND GLOBALIZATION. 28-29 June 2012. pp. 51-58
6. Putkaradze R. Historical Aspects of Trade and Economic Relations between Georgia and the European Union. Zeszyty Naukowe UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO w SIEDLACACH Seria: Administracja i Zarządzanie. Scientific Journal Nr 107. Poland. 2015.
7. Putkaradze R. Perspectives of Georgia-European Union trade relations. Istanbul international annual conference on the economic cooperation and development within the black sea basin Countries. Donetsk Nacional University. Collection of Scientific Works. Part I. Istambul-Donetck. 2010.
8. Putkaradze, R. (2010). Trade and Economic Relations between Georgia and the European Union: Problems and Perspectives. Universali, Tbilisi. (In Georgian).

9. Putkaradze, R. (2012). ACTUAL ISSUES OF THE FOREIGN TRADE OF GEORGIA. PaataGugushvili Institute of Economics of IvaneJAvakhishvili Tbilisi State University. Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 60th Birth Anniversary of Professor George Tsereteli NATIONAL ECONOMIES AND GLOBALIZATION. p. 51-58. (In Georgian).
10. Putkaradze, R. (2015). Historical Aspects of Trade and Economic Relations between Georgia and the European Union. ZeszytyNaukowe UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO w SIEDLCACH Seria: AdministracjaiZarządzanie. Scientific Journal, Nr 107, 2015. ZeszytyNaukowe UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO w SIEDLCACH Seria: AdministracjaiZarządzanie, Poland.
11. Putkaradze, R. (2019). Georgia in the European Union's Eastern Partnership Countries: Historical Aspects and Challenges. Journal, Ecoforum Journal. Volume 8, Issue 1(18).
12. Putkaradze, R., Chania, M. (2018) The Priorities of Georgian Economic Development in Conditions of Globalization. **European Journal of Marketing and Economics**, v. 1, n. 1, p. 63-66.

EVALUATION OF BIOECONOMY SOCIO-ECONOMIC IMPACT

Jurgita Baranauskienė

*Assoc. prof. dr. Faculty of Bioeconomy Development, Vytautas
Magnus University, Lithuania*

Numerous research endeavors and discussions are underway with the goal of making information regarding bioeconomy products and processes readily accessible to stakeholders and the general public. Equally vital is the examination of the social and economic ramifications stemming from the development of the bioeconomy.

The socio-economic impact of the bioeconomy is characterized by a multitude of indicators, encompassing factors such as quality of life, health, employment, income fluctuations, and costs, among others. Social phenomena are inherently intertwined with economic effects, making it imperative that the assessment of socio-economic impact be all-encompassing. This necessitates a meticulous selection of indicators that best capture the overall situation, as relying on a single isolated indicator devoid of context can result in erroneous conclusions and decisions.

The primary objective of this research is to identify the most pertinent socio-economic indicators and formulate a theoretical model for appraising the socio-economic impact of the bioeconomy. This theoretical exploration has brought to light the economic and social processes associated with the bioeconomy, which exert an influence on the public. Furthermore, it has pinpointed a prospective research area, namely, the need to amalgamate the analyzed indicators and develop evaluation methods for comprehensively assessing the socio-economic impact of the bioeconomy.

Through a judicious evaluation of the socio-economic impact of the bioeconomy, a deeper understanding of the objectives of bioeconomy development can be attained.

Keywords: *Bioeconomy, social impact, economic impact.*

THE IMPACT OF RISKS ON THE FINANCIAL SECURITY OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

Rezo Manvelidze

Graduate student of the Department of Finance
National University of Bioresources and Nature Management, Kyiv, Ukraine

The article studies the essence of financial security of an enterprise. It has been determined that financial security at an enterprise is characterized by such a financial condition when an enterprise can withstand existing and potential threats through effective financial management to ensure the development of the economic activity of the enterprise. The types of threats are characterized by the main economic trends in the country. It is necessary to identify them to make effective decisions to reduce the negative impact on the financial condition and economic development of enterprises in the current economic environment.

The importance of ensuring the financial security of agricultural enterprises as a component of the country's security and support for its sustainable development is related to the need to address issues of food and environmental security. This is becoming a key strategic direction of the state's economic policy.

The financial security of an agricultural enterprise is a state in which the enterprise ensures a stable financial position capable of withstanding negative external and internal factors, as well as ensuring the fulfillment of its financial obligations and the ability to grow and develop in the long term. The financial security of an agricultural enterprise includes financial risk management, preservation of financial resources, and planning of financial activities, taking into account local and global economic conditions and legal requirements.

The assessment of the level of financial security in agriculture is a prerequisite for preventing financial risks and negative financial phenomena in their production and economic activities in general (Davydenko N., 2015). This assessment helps to ensure the stability and development of the industry in a competitive economic environment.

As part of their operational activities, agricultural enterprises are faced with various risks that arise due to the specifics of their sphere of influence. One of the key factors that has a negative impact is the uncertainty of circumstances, due to the presence of numerous alternative options for decision-making and the length of time during which these decisions affect the activities of the agricultural enterprise.

Investigating the impact of risks on the financial security of an agricultural enterprise requires identifying these risks and finding effective ways to manage them. Specifically, the development of effective risk management methods will ensure the financial security of enterprises and minimize the negative impact they might have (Marusiak N., Buck N., 2022).

Risks primarily mean a possible threat to actions that may require appropriate measures to ensure the financial stability of enterprises. Therefore, it can be easily concluded that the main goal of financial risk management should be to ensure the financial reliability of the enterprise during its operation and development, as well as to prevent a decrease in its market value. In other words, it should be understood that there is a close relationship between risks, especially internal risks, and financial stability at the enterprise level.

Financial risks can arise from various sources and lead to unexpected negative consequences for the company. These may include changes in market conditions, changes in exchange rates, rising raw material costs, and reduced demand for products, along with internal factors such as financial mismanagement or

imperfect and inefficient management. All these risks can lead to losses for the company and, therefore, it is necessary to pay proper attention to them and develop strategies to manage them.

Ensuring the financial security of an enterprise requires a complex approach to the identification, assessment, and management of risks (Davydenko N., 2015). This includes a detailed analysis of the company's financial situation, the development of an action plan to reduce risks and ensure response to possible negative events. The company should also establish control and monitoring mechanisms to identify and resolve its financial problems in a prompt and timely manner.

Hence, risk management plays an important role in ensuring the financial security of an enterprise and helps to maintain its stability and competitiveness in the market.

Risks that may lead to a deterioration in the financial stability of an agricultural enterprise can be defined as the possibility of reducing the financial well-being of the enterprise in general due to the influence of external and internal factors when administrative decisions are made under conditions of uncertainty (Davydenko N.M., 2003).

In formulating a company's development strategy, it can be quite difficult to take into account various risks due to their conditionality by various unpredictable factors related to the overall situation in the country. For example, Covid-19 has had a significant impact on the financial security of many businesses, highlighting the importance of risk management in an uncertain environment.

At the same time, while trying to predict possible risks when formulating our development strategy, we cannot ignore the situation in the country, including potential threats. Such events may have a material adverse effect on the financial performance of companies and will require strategic planning to minimize possible consequences.

The case of agricultural enterprises in 2022 shows how various factors, such as difficulties with harvesting and selling agricultural products, especially to foreign markets, can affect the financial position of these enterprises. All of this requires the management of the company to conduct an in-depth risk analysis and develop strategies to ensure stability and successful development in an uncertain environment.

Political and economic instability in Ukraine, increasing prices for energy resources, and other factors are creating a significant threat to the financial security of domestic enterprises, especially those operating in the real sector of the economy. In such circumstances, they may not always be able to achieve the planned financial result, which was projected under stable operating conditions.

Furthermore, a high level of competition can lead to situations where the profitability of a business can be relatively high, but there are certain risks. For example, a more powerful competitor can easily take over a smaller agricultural enterprise. On the other hand, the higher the rate of growth and development of the enterprise, the more it becomes dependent on external financing, and this can pose a threat of loss of financial stability, independence, and control over the management of the enterprise.

Thus, we emphasize the importance of timely identification of potential threats and the development of strategies to ensure the financial security and long-term sustainability of the enterprise. Effective risk management and adaptation to changes in the business environment are becoming important components of success for any business that wants to survive and thrive in a challenging and unpredictable economic environment.

The key threats that endanger the financial security of an agricultural enterprise include the following aspects:

- Risk of loss of financial stability: this risk involves the possibility of losing the ability of an enterprise to maintain a stable financial position and operate without financial difficulties.

- Commodity price risks: changes in prices for agricultural raw materials such as grain, oil, and meat may affect the income of agricultural enterprises;
- Production risks: growing crops and livestock breeding involve the risk of losses due to diseases, pests, or quality problems;
- Technology risks: the use of new technologies can lead to improved yields and lower costs, but may also require large investments and carry risks associated with technology failure or obsolescence;
- Liquidity risk: this risk refers to the possibility of losing the ability of the enterprise to meet its current financial obligations;
- Credit risk: agricultural enterprises often use loans to finance their production. Changes in interest rates, debt, or inability to repay loans can lead to financial problems.
- Exchange rate risks: if an agricultural enterprise exports its products or imports raw materials, changes in exchange rates may affect its financial results.
- Risk of inefficient capital structure: this threat is the incorrect allocation of financial resources in the capital structure, resulting in high debt or unnecessary attraction of credit funds.
- Investment risk: this risk includes the possibility of losses from investments in objects that do not generate the expected return or are subject to fluctuations in the financial market.
- Tax risk: this threat includes the possibility of misunderstanding or non-compliance with tax legislation, which may lead to unforeseen financial burdens.
- Climate risk: this type of risk considers the impact of adverse weather conditions, climate change, or natural disasters on agriculture and the agricultural sector.
- Environmental and sustainability risks: consumers and regulators may impose requirements for environmental protection and sustainable production, possibly requiring changes in agriculture and increased costs.
- Other types of risk: this is a broad categorical risk that may include independent threats that do not fit into other categories, such as political instability, oil price risks, or changes in public attitudes towards products.

Given these various risks, it is important to develop strategies and management practices to ensure financial stability and maintain the financial security of an agricultural enterprise in an environment of constant change and uncertainty.

It should be noted that financial risks associated with the financial activities of an enterprise can be serious due to their ability to lead to negative consequences.

To ensure financial security, it is necessary to take systematic measures. The first thing to do is to constantly monitor the risks that may arise externally and internally (Lysa O.V., 2016). This includes analyzing market conditions, identifying potential threats, as well as assessing internal processes and the financial condition of the company.

Second, equally important, is the timely diagnosis of risks and the development of strategies for their management (Sukrusheva G.O., Kolyada K.V., 2018). This may include the development of backup plans, the use of financial insurance, and the development of probable scenarios for responding to risks.

The final step is to develop and implement specific measures to reduce the impact of negative factors on financial stability. This may include diversification of funding sources, improving the financial literacy of staff, and the ability to adapt the financial strategy to changes in the market and internal conditions.

Agricultural enterprises that make optimal use of their financial resources and know how to mitigate the negative impact of financial risks have a better chance of successful operation and sustainable development. The implementation of risk mitigation strategies, such as crop insurance, diversification of production, or

effective financial planning, can help agricultural enterprises to maintain financial stability. At the same time, strategies need to be constantly updated and adapted to changing market and agricultural conditions.

Finally, the financial security of the agricultural sector is critically important for its successful operation. The stability and resilience of an enterprise's financial activities can be achieved through careful risk analysis and appropriate risk management measures.

Keywords: *Financial security of the enterprise; Risk, probability, financial threats security; Financial stability.*

References

1. Davydenko, N. (2015). Genesis of enterprise financial security. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*. No. 2. Access mode: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_2/2015_2_3.pdf
2. Marusiak, N. L., & Bak, N. A. (2022). Financial security of the enterprise and threats of its loss in the present economic environment. *Economy and the state*. No. 2. P. 109–113. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.109
3. Davydenko, N. (2015). Modern paradigm of agrarian units' financial security assessment. *Economic magazine XXI*. No. 5 - 6. P. 90 - 93 Davydenko N.M. (2003). Methodological support for the analysis of the financial situation enterprises. *Herald of LIFE*. Vol. 4. P. 92 – 98
4. Lysa, O.V. (2016). Financial security of economic entities in modern conditions. *Economic analysis: collection. of science works Ternopil: TNEU Publishing and Printing Center "Economic thought"*. T. 26. No. 1. P. 58–64.
5. Sukrusheva, G.O., & Kolyada, K.V. (2018). The theoretical essence of the subject's financial security management *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi. Economic sciences*. Vol. 23. P. 560—562.

უმაღლესი განათლების როლი თანამედროვე ეკონომიკის ფორმირებაში

თამარ ფოლადაშვილი

ასისტ. პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Tamar.poladashvili@bsu.edu.ge

განათლება ყველა თვალსაზრისით ეკონომიკური კეთილდღეობის ერთ-ერთი ფუნდამენტური ფაქტორია. შეუძლებელია ქვეყნის მდგრად ეკონომიკურ განვითარებაზე ვისაუბროთ ადამიანურ კაპიტალში არსებითი ინვესტიციების გარეშე. განათლება აუმჯობესებს მოსახლეობის ცხოვრების დონეს და აფართოებს შესაძლებლობებს მეტი სარგებლის მისაღებად, რომელიც თანაბრად მნიშვნელოვანი იქნება როგორც ინდივიდისთვის, ასევე მთლიანად საზოგადოებისთვის. გარდა აღნიშნულისა, განათლებულ ადამიანებში ჩნდება მზარდი ინიციატივები შემოქმედებითი საქმიანობის, მეწარმეობის, ტექნოლოგიური განვითარების და სხვა აქტივობების. ამავდროულად, იცვლება და უმჯობესდება შემოსავლების განაწილება მოსახლეობის ჯგუფებს შორის.

კვლევის მიზანია უმაღლესი განათლების როლის შესწავლა თანამედროვე ეკონომიკის ფორმირებაში, მისი კომპონენტების გამოვლენა, შესწავლა და ანალიზი.

საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან დღემდე, რეფორმებისა და გარდაქმნების კვალდაკვალ, საქართველოს უმაღლესი საგანმანათლებლო სფერო განსაკუთრებული გამოწვევების წინაშე აყენებს განათლების ადმინისტრირების მესვეურებს. ბოლო ათწლეულის განმავლობაში საქართველოს უმაღლესი საგანმანათლებლო სისტემა გახდა ევროპული უმაღლესი განათლების სივრცის (EHEA) და კვლევითი სივრცის (ERA) წევრი. 2005–2006 წლებში ამოქმედდა უმაღლესი განათლების სამსაფეხურიანი სისტემა; კრედიტების, ტრანსფერისა და დაგროვების ევროპული ჩარჩო (ECTS); შიდა და გარე ხარისხის უზრუნველყოფის სისტემები; შეიქმნა და ამოქმედდა ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო; გაიზარდა სტუდენტებისა და აკადემიური პერსონალის მობილობის შესაძლებლობები; შეიცვალა უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ავტორიზაციის სტანდარტები; ცვლილება შეეხო საგანმანათლებლო პროგრამების აკრედიტაციის პროცედურებს და სხვა.

მიუხედავად უამრავი პოზიტიური ცვლილებისა, საქართველოს საგანმანათლებლო სივრცეში პროფესიონალი კადრების ჩამოყალიბება და შემდგომ მათი სპეციალობით დასაქმება ჯერ კიდევ გადაუჭრელ პრობლემად რჩება, რაც მნიშვნელოვნად აფერხებს ეკონომიკური ზრდის ინდიკატორებს.

კრიტიკას ვერ უძლებს საქართველოს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობისა და დასაქმების მაჩვენებლები. პრობლემა აქტუალურია საქართველოს უმაღლესი საგანმანათლებლო სივრცის თითქმის ყველა მონაწილისთვის. პრობლემის სიმწვავე განსაკუთრებით გამოხატულია კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობისა და დასაქმების შესაძლებლობებში.

ნაშრომში განხილულია რაოდენობრივი და თვისებრივი კვლევის შედეგების ანალიზისა და გაკეთებულია დასკვნები. ამასთან, შემუშავებულია კონკრეტული რეკომენდაციები უმაღლესი განათლების პოლიტიკის საკითხებთან დაკავშირებით, რაც მნიშვნელოვანწილად შეცვლის და გააუმჯობესებს თანამედროვე ეკონომიკურ გარემოს.

საკვანძო სიტყვები: უმაღლესი განათლება, კონკურენტუნარიანობა, ეკონომიკის ფორმირება.

სახელმწიფო პენსიის ხარჯების გავლენა ევყენის ეკონომიკის ზრდაზე

¹ასიე ცინცაძე, ²ვლადიმერ დლონტი, ³თამარ დოლობერიძე,

¹პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

²პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

³ასისტენტ პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

საქართველო, ბათუმი

asie.tsintsadze@bsu.edu.ge

სახელმწიფო პენსია სოციალური დაცვის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მექანიზმია. ის ამცირებს უკიდურესი სიღარიბის რისკს მოხუცებულობის პერიოდში. სოლიდარობის პრინციპზე Pay-As-You-Go დაფუძნებული სისტემა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ჩამოყალიბდა. ის გულისხმობს დამსაქმებელი პირების მიერ დაწესებული სოციალური გადასახადის ფარგლებში სახელმწიფო სოციალურ ფონდში შენატანს, რომელიც ყოველწლიურად საპენსიო ასაკის ადამიანებისთვის პენსიის გასაცემად გამოიყენება. რაც დრო გადის, პენსიონერები იღებენ სარგებელს, რომელსაც უხდიან ახალი თაობის „ახალგაზრდები“ და ასე შემდეგ - თაობა - თაობას. საბაზო საპენსიო სისტემის მგრადობა ცვალებადი ეკონომიკური გარემოს პირობებში რთულია შენარჩუნდეს. მასზე გავლენას მრავალი ფაქტორი ახდენს: დემოგრაფიული მდგომარეობა, ეკონომიკის განვითარების დონე, დემოგრაფიული დივიდენდის წარმოქმნის შესაძლებლობა, მოსახლეობის შობადობისა და მოკვდავობის პარამეტრები, სამართლიანი სოციალური პოლიტიკა. „თუ დავფიქრდებით, რაზეა დამოკიდებული ადამიანის კეთილდღეობა, რა ახდენს მასზე დადებით ან უარყოფით ზეგავლენას, გავაანალიზებთ შეძლებულთა და უმწეოთა ყოფას, დავრწმუნდებით, რომ არსებობს მოთხოვნები, რომელთა დაკმაყოფილების გარეშე შეუძლებელია არსებობა, მაგრამ ამავე დროს არსებობს მოთხოვნები, რომელთა დაკმაყოფილების გარეშე შეუძლებელია კეთილდღეობა“ (შატბერაშვილი, 2014).

განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობა უახლოეს ათწლეულში დაბერების მაღალ დონეს მიაღწევს. 65 წელს გადაცილებული მოსახლეობა, სავარაუდოდ, 2030 წლისთვის 690 მილიონი იქნება (არჩვაძე, 2012). ბუნებრივია, დაბერებასთან იზრდება დაავადების რისკიც და სახელმწიფოების მიერ გაწერილი სოციალური დაცვის ხარჯები სულ უფრო და უფრო არასაკმარისი აღმოჩნდება საბაზო პენსიის უზრუნველყოფისთვის. საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპი სოციალური სფეროს მექანიზმების ტრანსფორმაციას უკავშირდება. საქართველოში თითქმის 32 წელია, სოციალური სფეროს ეფექტიანობა ვერ იქნა მიღწეული. ეკონომიკური თვალსაზრისით შრომისუნარო მოსახლეობის კონსტიტუციით განსაზღვრული ცხოვრების პირობების უზრუნველყოფა სფეროში გარდაქმნები წინ უნდა უსწრებდეს მოთხოვნილებათა ზრდას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ვერასოდეს ვერ იქნება მიღწეულის შესაბამისობა გაწეულ ხარჯებსა და მოსახლეობის კმაყოფილებას შორის. ასევე შეუძლებელია აბსოლუტურად საზოგადოების ინტერსებზე მორგებული სოციალური დაცვის სისტემის ჩამოყალიბება, ვინაიდან სოციალური რისკების პროგნოზირება რთულია. რაც შეეხება საპენსიო უზრუნველყოფას რისკის თეორიის თანახმად, ნაწილობრივ განსაზღვრულია და პროგნოზირება იმისა, თუ, სავარაუდოდ, რამდენი მოქალაქე იქნება პენსიონერი ყოველ მომდევნო წელს, მოკვდავობის ცხრილით დგინდება.

რამდენად თავსებადია საბაზრო პრინციპებზე დამყარებული ეკონომიკის პირობებში წარმატებული სახელმწიფო საპენსიო სისტემის და ეკონომიკური ზრდის არსებობა? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად შესწავლილი იქნა წლების განმავლობაში სახელმწიფო პენსიისა და საარსებო მინიმუ-

მის, პენსიით უზრუნველყოფის კოეფიციენტის თანაფარდობა, რაც პასუხობს კითხვას: არის თუ არა საპენსიო სისტემა მდგრადი, ემსახურება თუ არა მოსახლეობის ცხოვრების საშუალო დონის უზრუნველყოფას?

სახელმწიფო პენსიით უზრუნველყოფის დინამიკა (2006-2023 წწ) ცხრილი 1

წლები	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
პენსია	38.0	62.5	77.6	87.1	87.4	107.5	125	150	150	160	180	180	180	200	220	240	260	295
საარსებო	87,1	102	115	111	132	139	132	137	141	143	164	153	155	172	170	198	224	224*
პენსიით უზრუნველყოფის კოეფ.	0.43	0.61	0.67	0.68	0.65	0.77	0.94	1.09	1.06	1.11	1.09	1.17	1.16	1.16	2.29	2.21	1.16	1.31

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის სამსახური, ჩვენი გაანგარიშებები.

***საარსებო მინიმუმის მონაცემები 2023 წლის აგვისტოს ჩათვლით**

ცხრილში მოცემული სტატისტიკა მძიმე მდგომარეობას ასახავს, საარსებო მინიმუმი აღებულია საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმის მიხედვით. ვთვლით, რომ სწორად წარმოაჩენს პენსიონერის მოთხოვნების დაკმაყოფილების შესაძლებლობას. გაეროს ადამიანთა უფლებების დეკლარაციის მიხედვით: საარსებო მინიმუმი არის „სამართლიანი და ხელსაყრელი ანაზღაურების უფლება, რომელიც უზრუნველყოფს ადამიანის ღირსეულ არსებობას“ (გაეროს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, 1948). საარსებო მინიმუმის დეფინიციების უმეტესობა არ ითვალისწინებს დანაზოგს ან პენსიას, და ბევრ შემთხვევაში ჯერ კიდევ არ არის მკაფიო დიფერენცირება ინდივიდის საარსებო მინიმუმსა და ოჯახის საარსებო მინიმუმს შორის (**Brandon Toews, 2021**).

საქართველოს კანონი „საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ“ თანახმად „ერთ მოსახლეზე სამომხმარებლო საქონლის ღირებულებითი გამოხატულება, რომელიც, ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის შესაბამისად, უზრუნველყოფს ადამიანის მინიმალური ფიზიოლოგიური და სოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას“, რომლის დანიშნულებაში მითითებულია „ხელფასების, პენსიების, სტიპენდიების, შემწეობებისა და სხვა სოციალური გასაცემლების მინიმალური ოდენობის განსაზღვრისათვის“ (საქართველოს კანონი საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ, მუხლი2; მუხლი3, პუნქტი გ).

საერთაშორისო პრაქტიკაში გამოყენებული განმარტება ორიენტირებულია ადამიანის ღირსეული არსებობისთვის საჭირო საარსებო მინიმუმზე, ხოლო საქართველოს კანონის მიხედვით მინიმალური მოთხოვნების დაკმაყოფილებაზე.

ქვეყნების მთავრობები ასე თუ ისე ცდილობენ, დააკმაყოფილონ ადამიანების მოთხოვნილებები შრომისუნარო ასაკიდან მათი სიცოცხლის განმავლობაში. განვითარებადი ქვეყნებისთვის რთული საკითხია ისეთი საპენსიო სისტემის შექმნა, რომელიც პენსიონერს სრულფასოვანი ცხოვრების პირობებით დაკმაყოფილებას უზრუნველყოფს. დიდი ხნის განმავლობაში დამკვიდრებული

საპენსიო სისტემები, რომლებიც საკმარისი იყო ათწლეულების განმავლობაში, ახლა საფრთხეს უქმნის პენსიონერების სწრაფად მზარდ პოპულაციას და მცირდება ცხოვრების ხარისხი.

საქართველოს ამჟამინდელი სოციალური დაცვის სისტემა მთლიანად საგადასახადო დაფინანსებას ეფუძნება და მოიცავს სამ ძირითად კომპონენტს: 1. ხანდაზმულთა საყოველთაო პენსია, (დაგროვებითი პენსია); 2. შუბლდული შესაძლებლობების მქონე პირთა საყოველთაო შედავათები და 3. მიზნობრივი სოციალური დახმარება.

მსოფლიოს ქვეყნები განსხვავებული ცხოვრების დონით, საარსებო მინიმუმის და პენსიის განსხვავებული სიდიდით გამოირჩევა. განვითარებული ქვეყნები თავიანთი ტრადიციული მიდგომების დაცვით სახელმწიფო პენსიის უგულებელყოფას ახდენს, მაგალითად, ჩინეთში სახელმწიფო პენსიით მხოლოდ სახელმწიფო მოხელეები სარგებლობენ. 2006 წლიდან მოქმედებს ორსვეტიანი სისტემა, რომლის პირველი სვეტი განიხილავს დამსაქმებლებისა მიერ 20% სავალდებულო შენატანს და მეორე სვეტი შედგება დასაქმებულების მიერ ინდივიდუალური 8% საპენსიო შენატანებით. თუმცა სახელმწიფოს მხრიდან არასწორმა საპენსიო პოლიტიკამ სისტემის დეფიციტი გამოიწვია აღმოსავლურულად ჩაერთო სახელმწიფო და მუნიციპალური ბერკეტები (Hanming Fang..., 2018).

საქართველოში არსებულ საპენსიო სისტემას ვერც ერთი ქვეყნის საპენსიო სისტემას ვერ შევადარებთ, მაგრამ მიზნის ერთგვაროვნება აჩენს კითხვას: შესაძლებელია თუ არა არსებული სახელმწიფო საპენსიო სისტემით ცხოვრების საშუალო დონის შენარჩუნება?

სახელმწიფოც ვერ იქნება ის ბეღელი, საიდანაც მუდმივად მზარდი სამომხმარებლო ფასების პირობებში იქნება შესაძლებელი პენსიის ზრდა. ამიტომ შრომისუნარიანი მოსახლეობის წილის ჩართვით საპენსიო ფონდის ფორმირებაში შესაძლებელი გახდება სოციალური ხარჯების გამოთავისუფლებული რესურსით ეკონომიკის განვითარების ხელშეწყობა. პარალელურად უნდა ამოქმედდეს კერძო დაგროვებადი საპენსიო დაზღვევა, რომელშიც ჩართვის ვალდებულება წლიური შემოსავლით უნდა განისაზღვროს. განვითარების სხვადასხვა დონის ქვეყნების საპენსიო სისტემების გაცნობა ქმნის არსებული მოდელის გარდაქმნის შესაძლებლობას, მაგრამ ძირეული ფაქტორები: ტრადიცია, ეკონომიკური განვითარება, საკუთარი მომავლისადმი პასუხისმგებლობის სხვადასხვა ხარისხი და მათზე დაშენებული მრავალი შემაფერხებელი ფაქტორი (უმუშევრობა, დაბალი საშუალო ხელფასი, ინფლაცია, არასწორად გათვლილი საარსებო მინიმუმი) მოითხოვს არსებული პრობლემების ეტაპობრივ გადაწყვეტას, რომელთა შორის პლატფორმა დასაქმების ბაზის გაზრდაა, რომელიც ერთდროულად შექმნის სახელმწიფო შემოსავლების ზრდის, საპენსიო ფონდის ფორმირების, ცხოვრების დონის ამაღლების და სოციალური პრობლემების გადაწყვეტის შესაძლებლობას.

სტატისის მიზანი სახელმწიფო პენსიით უზრუნველყოფისა და მთავრობის მიერ გაწეული ხარჯების ეფექტიანობის კვლევაა. ემპირიული კვლევის მეთოდით შესწავლილი და გაანალიზებულია სახელმწიფო პენსიის სიდიდის შესაბამისობა საარსებო მინიმუმთან, გაკეთდა დასკვნა სოციალური პოლიტიკის ამ ნაწილის ეფექტიანობაზე. სტატისტიკური მეთოდით განისაზღვრა საპენსიო ხარჯებისა და მშპ-ს თანაფარდობა, რომლის საფუძველზე განისაზღვრა დაგროვებითი საპენსიო სისტემის განვითარებისთვის საჭირო დონისძიებები და მათი გატარების პერიოდი. შემოტანილია პენსიით უზრუნველყოფის კოეფიციენტი და დადგენილია არსებული მდგომარეობა სახელმწიფო პენსიით უზრუნველყოფის მიმართულებით.

მნიშვნელოვანი საკითხია საპენსიო ხარჯების მშპ--თან წილის ზრდის მიზეზების კვლევა: 1. ეკონომიკური ზრდის შემცირება თუ ხარჯების ისეთი ზრდა, რომელიც გავლენას ახდენს ეკონომიკის ზრდაზე. საპენსიო ხარჯები იზრდება ორი მიმართულებით: ერთ პენსიონერზე გასაცემი პენსიის სიდიდის ზრდა და პენსიონერთა რაოდენობის ზრდა.

საქართველოში 2021 წლიდან ამოქმედდა პენსიის ინდექსაციის მექანიზმი, რაც ეკონომიკური მაჩვენებლების გათვალისწინებით პენსიების ყოველწლიურ გარანტირებულ ზრდას გულისხმობს.

ეს მიდგომა არბილებს სოციალურ მდგომარეობას, მაგრამ მუდმივად ამ სისტემის შენარჩუნება შეუძლებელი იქნება. შობადობის შემცირება ამცირებს ჩასანაცვლებელ სამუშაო ძალას და Pay-As-You-Go-ზე დაფუძნებული სისტემის მდგრადობა ჩინში შევა. გამომდინარე აქედან, საჭიროა, დადგინდეს ამჟამინდელი სახელმწიფო სისტემის სიცოცხლისუნარიანობა რეალურად მოქმედი ფაქტორების გავლენით და გაძლიერდეს ალტერნატიული კერძო დაგროვებითი საპენსიო პროგრამა.

საკვანძო სიტყვები: პენსია, ხარჯი, მშპ, კეთილდღეობა, საარსებო მინიმუმი

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Asie Tsintsadze, Vladimer Glonti, Tamar Ghogheridze (2022), **Georgia's Reform of the Pension System and Demographic Dividend, Mathematical Statistician and Engineering Applications.**
2. A Tsintsadze, T Ghogheridze (2019), **Pension system from state pension to private accumulation system, Минск: Институт бизнеса БГУ**
3. Asie Enverovna Tsintsadze, Lilit Zohrakovna Meloyan-Phutkaradze (2015), European Journal of Economics and Management Sciences.
4. ასიე ცინცაძე, ლილი მელოიანი (2012) სოციალური რისკები და მისგან დაცვის მექანიზმები, ეკონომიკა, ყოველთვიური საერთაშორისო რეცენზირებადი და რეფერირებადი სამეცნიერო ჟურნალი, თბილისი [Asie Tsintsadze, Lilit Meloian (2012) Social risks and mechanisms of protection against them, economics, monthly international peer-reviewed and refereed scientific journal, Tbilisi]
5. არჩვაძე იოსებ (2012) მოსახლეობის დაბერება- გამოწვევა თანამედროვე საპენსიო სისტემის უზრუნველყოფისთვის, სამეცნიერო პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკური პროფილი“ №10, ქუთაისის უნივერსიტეტი. [For Ensure, Practical Scientific Journal "Economic Profile" №10, Year 2012, May, Kutaisi University]
6. **DAVID SPLINTER (2017), State pension contributions and fiscal stress, Journal of Pension Economics & Finance , Volume 16 , Issue 1 , , pp. 65 – 80 DOI: <https://doi.org/10.1017/S1474747215000189>**
7. **Eleanor Hart (2022), The effect of rising inflation and interest rates on pension schemes, <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2022/july/20/the-effect-of-rising-inflation-and-interest-rates-on-pension-schemes>**
8. **Louise Sheiner (2023), The Sustainability of State & Local Pensions: A Public Finance Approach, center for retirement research at Boston College.**
9. ზურაბიშვილი დ., გობრონიძე გ(2011), **სამოქალაქო განათლების ლექსიკონი, საიას იურიდ. განათლ. ხელშეწყობის ფონდი, თბ., ISBN 978-9941-0-3354-4.** [. Zurabishvili D., Gobronidze G (2011), Civil Education Dictionary, SAIA Jurid. Educated. Promotion Fund, Tb.,]
10. მელოიანი-ფუტკარაძე ლ, (2015), სოციალური დაზღვევის როლი მოსახლეობის სოციალური რისკებისაგან დაცვაში, მონოგრაფია, თბილისი, გამომცემლობა „უნივერსალი“ 215გვ. [Meloiani Putkaradze-l, The role of social protection in the social security risks, Tbilisi, 2015. Publishing "Universali" 215 p.]
11. **Stefania Basiglio, Noemi Oggero (2020), The Effects of Pension Information on Individuals' Economic Outcomes: A Survey, Economies, 8(3), 67; <https://doi.org/10.3390/economies8030067>**
12. Shouji Sun, Jiye Hu (2014), THE IMPACT OF PENSION SYSTEMS ON FINANCIAL DEVELOPMENT: AN EMPIRICAL STUDY, Risk governance & control: financial markets & institutions / Volume 4, Issue 3
13. **Fisnik Morina 1 , Simon Grima (2022), The impact of pension fund assets on economic growth in transition countries, emerging economies, and developed countries, Quantitative Finance and Economics, Volume 6, Issue 3: 459-504. doi: 10.3934/QFE.2022020**
14. **Frank T. Denton and Byron G. Spencer (1981), A Macro-Economic Analysis of the Effects of a Public Pension Plan, The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'Economique Vol. 14, No. 4 pp. 609-634 (26 pages.**

15. **Florian Blank, Camille Logeay, Erik Türk, Josef Wöss, Rudolf Zwiener (2016), Intereconomics, Rewiev of European Economic Polisy, Number 3.**
16. ქეთევან კრიალაშვილი, საარსებო მინიმუმის კვლევის მეთოდოლოგია გადასახედია, 2015, 19 იანვარი. http://krialashvili.blogspot.com/2015/01/blog-post_19.html [Ketevan Krialashvili, It must be reviewed the Research methodology of the minimum wage, 2015, January 19;]
17. 17. Tsintsadze A, Svanidze N (2013) Georgian Social Insurance found Management Problems and probabilitic and Statistical Analisis of found Capital Management, Journal of Mathematics and System Science,(ISSN:2159-5291-USA), David Publishing Company.
18. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის წელიწადეული, http://www.geostat.ge/?action=page&p_id=142&lang=geo, 20016-2017წწ.[Yearbook of Georgia’s National Statistics Office,]
19. სოციალური მომსახურების სააგენტო „წლიური ანგარიში,, 2011 http://ssa.gov.ge/files/01_GEO/statistika/EXCEL/12/2011/2011.pdf [Social Service Agency, “ Annual Report ,, 2011]
20. <http://frenchparis.ru/pensiya/> <http://visasam.ru/emigration/europe-emigration/zarplaty-vo-francii.html>-- საფრანგეთის საპენსიო სისტემა.[The Pension System of France].
21. Hanming Fang, (2018) The Chinese Pension System * University of Pennsylvania, ShanghaiTech University and the NBER Jin Feng Fudan University.

STATE FINANCIAL CONTROL IN THE CONTEXT OF ENSURING THE ECONOMIC MECHANISM OF AGRICULTURAL LAND RESTORATION

Nadiia Davydenko

*Professor of the Department of Public Finance, Doctor of Economics,
The State Tax University, Irpin, Ukraine*

Over the past decades, the problem of land resource rational use and soil fertility restoration has become a rather urgent issue in the land relations system. The topicality and importance of state financial control over soil fertility restoration in agricultural areas are determined by the contradiction between the need to ensure agricultural sector development and the intensive degradation of the ecological state of the land.

The problem of agricultural land protection and the rational use of land resources is serious and topical not only in Ukraine but also worldwide. Especially in the context of a growing global population and climate change, constant attention to soil protection aimed at increasing soil fertility in agricultural areas indicates the importance of implementing a system of measures in state financial control.

Rational use of agricultural lands is related to three main areas: maintaining their productivity, consistent improvement of economic efficiency of use, and addressing social problems in the respective territories (Baliuk, S. A., 2014). The solution of existing issues in natural resource usage should be accompanied by the adoption of environmentally and socially oriented policies. Thus, changes in the state financial control system over the restoration of agricultural land should affect the transformation of tools for preventing the negative effects of anthropogenic impacts on natural resources and creating a safe environment for the population and nature (Davydenko, N. M., Kliuchka, O. V., & Kliuchka, S. S., 2020).

Today, Ukraine has quite extensive and developed legislation in the system of land relations, and there is a constant process of adapting international practices, but the use of agricultural land does not fully meet the requirements of today, namely, ensuring the economic benefits of contemporaries without harming future generations. Economic levers have been introduced in various fields of economic activity in Ukraine, but such areas of legislation as financial, administrative, economic, and criminal law are not fully interconnected with environmental and soil protection legislation.

State financial control is an important aspect of ensuring the economic sustainability of soil fertility. Such control includes an analysis of financial resources allocated to agriculture as well as an assessment of the effectiveness of their use to support the sustainable development of the agricultural sector. Consider this from the perspective of theoretical and practical experience (Martyniuk, M. P., 2016).

Theoretical approach:

Financial monitoring: State financial control includes monitoring of expenditures directed to agriculture. This means analyzing budget allocations, subsidies, grants, and other financial instruments used to support the agricultural sector.

Cost efficiency: Financial control includes the assessment of cost efficiency. For example, a study of the efficiency of using public funds to support soil fertility may reveal opportunities to reduce excessive spending.

Support for innovation: Financial control should also support innovative approaches to farming that contribute to soil fertility. This could include funding research and the development of new tillage methods and agricultural techniques.

Practical experience:

Subsidies for sustainable agriculture: Some countries provide subsidies to agricultural enterprises that adopt a sustainable approach to farming, use organic methods, and comply with environmental regulations.

Research funding: Governments can allocate funding for agricultural research aimed at studying methods to restore soil fertility and increase yields.

Responsibility for the use of subsidies: Some subsidy programs may include conditions on the responsible use of the funds, such as maintaining soil fertility and preserving the environment.

Contribute to land reform: Reforms in land use and in landowning can affect the efficiency of land use and the restoration of soil fertility.

State financial control should be an integrated part of a comprehensive approach to sustainable agricultural development. It is important to ensure transparency, liability, and efficient use of financial resources to achieve the goals of soil fertility preservation and sustainable use of land resources (Pavlov, V. I., Melnyk, O. M., & Fesina, Yu. H., 2011).

The analysis of the studied problem of state financial control in the context of theoretical and practical experience of economic support for soil fertility restoration made it possible to identify the conceptual problems of soil fertility restoration of agricultural land in Ukraine and obstacles to their solution (Table 1).

Table 1

Conceptual problems of soil fertility restoration of agricultural land in Ukraine

Problem	Obstacle to the solution
defining the idea of protecting agricultural land as a national wealth, ensuring its rational use, restoration and improvement of soil fertility	lack of specific organizational and legal mechanisms aimed at its implementation
the need for society's transition to sustainable development	lack of reasonable mechanisms for implementing strategies to ensure sustainable soil fertility as an integral component of the biosphere
formation of awareness of the dialectical unity of environmental, social and financial efficiency	economic activity is dominated by a mono-directional paradigm of forming economically efficient agribusiness results without taking into account environmental and social aspects
low level of international practices research on the agricultural land restoration	ack of systematic study and generalization in Ukrainian economic theory and business practice
lack of information about the current achievements of the EU community in promoting the introduction of soil protection technologies in agriculture	passive policy of state institutions in the formation and practical implementation of new approaches to financial support for the introduction of these technologies
the need for reasonable eco-friendly agricultural production is not substantiated in view of the difficult environmental situation in the world in general and in Ukraine in particular	lack of scientifically based programs and coordination of their implementation as well as prevalence of the traditional approach to the selection of management methods by agricultural business entities
the need to eliminate existing stereotypes and change views on soil fertility restoration as a problem for commodity producers only	inadequate reflection of this issue in the modern legal and educational field, imperfection of traditional environmental training of relevant specialists

The defined problems and obstacles to the restoration of soil fertility of agricultural land in Ukraine make it possible to formulate the main problem on the way to effective state financial control in the context of ensuring an economic mechanism for the restoration of soil fertility, which consists in developing an effective economic mechanism for the rational use and restoration of soil fertility as well as developing scientific and practical recommendations for the implementation of the main elements of this mechanism.

The main components of the economic mechanism for preserving and restoring soil fertility in agriculture are economic incentives and sanctions, as well as such sub-mechanisms as price, financial and credit, tax, insurance, and investment support sub-mechanism (Khvesyuk, M. A., Holian, V. A. (2007). Undoubtedly, each of the components of this economic mechanism deserves independent study and analysis. At the same time, even a brief description of each group of economic regulators allows us to identify «problem areas» of state policy in the field of soil resource management in Ukraine.

The systemically important elements of this mechanism are economic incentives and sanctions. Unfortunately, the negative aspect is that the measures of economic incentives and administrative liability for efficient, environmentally friendly use and protection of land resources regulated by the Land Code of Ukraine have not yet been specifically implemented. Economic incentives for landowners and land users to independently take measures for the rational use and protection of soil resources remain a group of economic regulators that are completely deprived of practical application in Ukraine.

The balanced use of agricultural land is the basis for the efficient operation of agricultural enterprises and an indicator of the effectiveness of the mechanism for managing the use of renewable natural resources in the industry. The production of bioresources should be accompanied by a parallel increase in soil fertility and should not contradict each other's development. The current potential of bioresources is quite diverse, as they can be used along the technological chain and converted into both food and energy resources (Tsinaridze R., 2022). This changes the approaches to their use and determines the depth of rationality of the latter.

It should be noted that the system of mechanisms for managing renewable natural resources in agriculture, in terms of biological resource management, provides a number of tools aimed at changing the quality characteristics of the biological resources used in the crop production sub-sector. One of the most effective tools is the use of new plant varieties adapted to environmental conditions and high-quality plant seeds. This helps increase crop yields by 25–30% and partially compensates for the weak effect of technological means of production of major crops.

Currently, Ukraine has no legal framework for state financial control over the restoration of agricultural land, and certain legal norms can hardly be called effective elements of a limited «subsystem» in the current system of legislative regulation of land relations.

Thus, due to the lack of a unified program and methodology of work, incompatibility of methods for determining indicators, insufficient management of the institutional network and a number of other shortcomings mentioned above, the very imperfect land monitoring in the country should be replaced by state financial control with coordinated, unified control of all environmental components such as soils, water bodies, air, groundwater, vegetation, subsoil, etc.

Keywords: state financial control, land restoration, soil fertility, economic mechanism.

References

1. Baliuk, S. A. (2014). Conceptual foundations of the economic mechanism of soil fertility restoration. *Bulletin of Agricultural Science*, 2, 60–65.
2. Davydenko, N. M., Kliuchka, O. V., & Kliuchka, S. S. (2020). Ways to improve state financial control in the system of land relations in Ukraine. *31 (70) (4)*, 63–69.
3. Martyniuk, M. P. (2016). Revisiting economic incentives for the rational use and protection of land. *Scientific bulletin of Kherson State University. (19)*, 120–123.
4. Pavlov, V. I., Melnyk, O. M., & Fesina, Yu. H. (2011) Restoration of land resources for agricultural use. NUVHP.
5. Khvesyuk, M. A., Holian, V. A. (2007). Institutional model of environmental management in the context of global challenges. Kondor.
6. Tsinaridze R. (2022). Fiscal effects of import duties and import regulation. *ჟურნალი ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა*, ტომი 9, გამოცემა №3
წ, <https://iem.ge/ojs/index.php/journal/article/view/105/87>

მიკრობანკი, როგორც საფინანსო ბაზრის ახალი მონაწილე

ლამა ბერიძე

ბიზნეს ადმინისტრირების დოქტორი, პროფესორი,
წმინდა ტბელ აბუსერიძის სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი
lashalasha0103@gmail.com

2023 წლის 22 თებერვალს საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ იქნა კანონი „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“, რომელმაც განსაზღვრა ძირითადი დებულებანი ასეთი ორგანიზაციის საქმიანობისა. მთავრობის მიერ მანამდეც, უკვე 2022 წელს, იქნა გაცხადებული ასეთი ორგანიზაციების შექმნის შესახებ, უფრო მეტიც, მიკრობანკების შექმნის შესახებ სამეცნიერო და პოლიტიკურ წრეებში საუბარი იყო ჯერ კიდევ მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების შექმნის დროსაც, შესაბამისად, აღნიშნული კანონით განისაზღვრა ძირითადი მიზნები ამ კანონის მიღების, ასევე განისაზღვრა მიკრობანკების საქმიანობისა და ლიცენზირების წესები და სხვა. მიკრობანკები, რადგან საფინანსო ბაზრის მონაწილეებს წარმოადგენენ თავისთავად ის მოექცა საქართველოს ეროვნული ბანკის ზედამხედველობის ქვეშ, შესაბამისად, საქართველოს ეროვნულ ბანკს დაევალა 2023 წლის 01 ივლისამდე სამართლებრივი აქტების მომზადება. მიმდინარე პერიოდისთვის, საქართველოს ეროვნულ ბანკს მიკრობანკებზე მიღებული აქვს 32 სამართლებრივი და 2 საზედამხედველო აქტი. ფაქტობრივად, საზედამხედველო კუთხით მიკრობანკები მსგავს მოთხოვნებს უნდა აკამყოფილებდნენ, როგორც კომერციული ბანკები, შედარებით შერბილებული მოთხოვნებით და ეს ლოგიკურია. 2023 წლის ივლისისთვის შემუშავებული დოკუმენტებით უკვე შესაძლებელია მიკრობანკების ლიცენზირების გაცემა. განმარტებითი ბარათის მიხედვით, რომელიც წინ უძღვოდა აღნიშნული კანონის მიღებას, განმარტებულია, რომ: „მნიშვნელოვანია, ერთნაირი სტატუსის მიუხედავად, შინაარსობრივად განსხვავებული ბიზნესმოდელები ექვემდებარებოდეს რეგულირებისა და ზედამხედველობის განსხვავებულ რეჟიმს. აღნიშნულმა წარმოშვა არასაბანკო დაწესებულებების საზედამხედველო ჩარჩოს დახვეწის საჭიროება. ხსნებულთან დაკავშირებით საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა შეიმუშავა შესაბამისი რეკომენდაციები. (IMF, 2020) შედეგად, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ახალი ფინანსური ინსტიტუტის - მიკრობანკის საზედამხედველო ჩარჩოს შემუშავების თაობაზე“. (პარლამენტი, 2022) განმარტებითი ბარათის მიხედვით, მიკრობანკი საქმიანობას განახორციელებს იმ სექტორებში, სადაც, საოპერაციო ხარჯები მაღალია და შესაბამისად, კომერციული ბანკების დაბალი ინტერესია. განმარტებითი ბარათითაც და უშუალოდ კანონის 3.1 მუხლით აღინიშნა, რომ „მიკრობანკის მოდელი ეფუძნება სამეწარმეო საქმიანობიდან (მათ შორის, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობიდან) შემოსავლის მიმღები პირების დაკრედიტირებას. კერძოდ, მიკრობანკის საკრედიტო პორტფელის არანაკლებ 70 პროცენტისა უნდა შედგებოდეს სამეწარმეო მიზნით გაცემული სესხებისგან ან/და იმ სესხებისგან, რომელთა დაფარვის წყაროც სამეწარმეო საქმიანობიდან მიღებული შემოსავალია“ (პარლამენტი, 2022).

ასევე, მნიშვნელოვანია, რომ კანონმდებლობით არ იყოფა კლასიკურ, სამეწარმეო და სოფლის მეურნეობის დაფინანსების მიმწოდებელ ორგანიზაციებად სამომხმარებლო სასესხო პროდუქტებზე ორიენტირებულ მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებისგან, შესაბამისად, ასეთი ორგანიზაციების ერთიან რეგულირებაში მოქცევა არასამართლიანია.

მნიშვნელოვანია, რომ კანონპროექტის მიღების განმარტებითი ბარათით დადგენილია კანონის მიღების მიზნები და მისაღწევი შედეგები, კერძოდ:

- ლარის რესურსზე ხელმისაწვდომობის ნაკლებობისა და საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარულ ინსტრუმენტებზე პირდაპირი წვდომის უქონლობის გამო, უცხოურ ვალუტაში მიღებული რესურსის ჰეჯირების აუცილებლობა ზრდის სახსრების ღირებულებას, რაც აისახება ძვირ საკრედიტო პროდუქტებში. მიკრობანკებს მიენიჭებათ საქართველოს ეროვნულ ბანკში საკორესპონდენტო ანგარიშების გახსნის უფლება. აღნიშნულით გაიზრდება პირდაპირი წვდომა მონეტარულ ინსტრუმენტებზე, ხელი შეეწყობა ლარის რესურსის მოზიდვას და შემცირდება ჰეჯირების ხარჯები, რაც არასაპროცენტო შემოსავლების ზრდასთან ერთად პროდუქტების საპროცენტო განაკვეთის შემცირებაზე გავლენას იქონიებს. (პარლამენტი, 2022)

- გასათვალისწინებელია, რომ მიკროსაფინანსო ორგანიზაციები, კანონმდებლობით განსაზღვრული ნებადართული საქმიანობიდან გამომდინარე, მოკლებულნი არიან შესაძლებლობას, თავიანთ კლიენტებს (მიკრო და მცირე დაკრედიტების სეგმენტს) შესთავაზონ სხვა ძირითადი საბანკო მომსახურება, მაგ., ანგარიშის გახსნა და მისი მომსახურება. ეს ერთი მხრივ ზღუდავს კლიენტების ფინანსურ ჩართულობას, განსაკუთრებით რეგიონებში, ხოლო მეორე მხრივ - არასაპროცენტო შემოსავლების მიღების შესაძლებლობას, რაც საბოლოოდ გაძვირებულ საკრედიტო პროდუქტებში აისახება. (პარლამენტი, 2022)

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ მიკრობანკების არსებობამ უნდა უზრუნველყოს მეტი ხელმისაწვდომობა ფინანსურ რესურსებზე და შედარებით მეტი კონკურენცია, კონკურენცია კი განმაპირობებელი უნდა აღმოჩნდეს კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთების შემცირების, ამასთან დაკავშირებით არსებობს მრავალი ნაშრომი, რომლითაც აღიარებულია ასეთი მოსაზრება (Vanroose, Annabel and Bert D’Espallier, 2013). ამასთან, ასევე აღიარებულია, რომ ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფისთვის მნიშვნელოვანია არამართო სხვადასხვა სახეობის საფინანსო ორგანიზაციების არსებობა, არამედ, მათი რაოდენობა და გეოგრაფიული გადანაწილება, იგულისხმება ფილიალები, ბანკომატები და სხვა. (Robert Cull, Asli Demirgüç-Kunt, Jonathan Morduch,)

უნდა აღინიშნოს, რომ მიკრობანკების შექმნის მიზანს წარმოადგენს შუალედური რგოლის დაკავება მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებსა და კომერციულ ბანკებს შორის.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გამოქვეყნებული მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების კონსოლიდირებული ანგარიშგებების მიხედვით, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების ფინანსური მაჩვენებლები ბოლო 8 წლის განმავლობაში არასტაბილურია, რაც შეეხება გაცემული სესხების რაოდენობას, შემცირებულია (იხილეთ ცხრილი 1).

ცხრილი 1

მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების შერჩეული ფინანსური და სტატისტიკური მაჩვენებლები 2015-2023 წწ. (ბანკი, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების კონსოლიდირებული ფინანსური მონაცემები, 2023)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023, II
მთლიანი აქტივები, ათასი ლარი	1,611,272	2,019,805	1,523,790	1,457,978	1,378,550	1,476,855	1,634,315	1,879,170	1,941,271

სესხების რაოდენობა	531,189	1,151,355	794,481	786,117	708,565	662,412	726,736	827,181	853,367
მთლიანი სესხები, ათასი ლარი	1,197,554	1,443,696	1,136,950	1,101,531	1,129,140	1,184,172	1,360,136	1,573,998	1,622,616

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების რაოდენობა შემცირებულია და 2023 წლის მე-2 კვარტლისთვის შეადგენს 34-ს.

საქართველოს ეროვნული ბანკის ანგარიშგების მიხედვით, 2006-2016 წლებში 15-დან 80-მდე გაიზარდა მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების რაოდენობა, ხოლო მათი ფილიალებისა და სერვის-ცენტრების რაოდენობა, 21-დან 430-მდე, რამაც დასაქმებულთა რაოდენობის 5,900-მდე გაზრდა გამოიწვია, შემცირების ტენდენცია დაიწყო 2017 წლიდან, როდესაც ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებულმა გამკაცრებულმა მოთხოვნებმა და მზარდმა კონკურენციამ გარკვეული კრიზისი შექმნა მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების ბაზარზე. (ძაძუა, 2022)

მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებისგან განსხვავებით, გაზრდილია კომერციული ბანკების მთლიანი აქტივები 25 მილიარდი ლარიდან 70 მილიარდამდე, ხოლო წმინდა მოგება 537 მლნ-დან 2 მლრდ-მდე (იხილეთ ცხრილი 2).

ცხრილი 2

**კომერციული ბანკების შერჩეული ფინანსური და სტატისტიკური მაჩვენებლები
2015-2023 წწ (ბანკი, მონეტარული და ფინანსური სტატისტიკა, 2023)**

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023, II
მთლიანი აქტივები, მლნ ლარი	25,632	30,149	34,593	39,983	47,183	56,871	60,021	70,350	69,931
საპროცენტო შემოსავლები სესხებიდან, მლნ ლარი	1,982	2,118	2,456	2,897	3,143	3,465	4,203	4,896	2,736
წმინდა მოგება, მლნ ლარი	537	679	869.8	914.7	953.6	99.3	2,082	2,090	1,258

აღსანიშნავია, რომ, როგორც მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების შემთხვევაში, მიკრობანკებსაც მოუწევთ კონკურენციაში შესვლა კომერციულ ბანკებთან, ხოლო ეს უკანასკნელნი თავიანთი გამოცდილებით, ფინანსური მაჩვენებლებით მეტი კონკურენტული ბერკეტის მფლობელები იქნებიან, ამიტომ ეროვნულმა ბანკმა უნდა მისცეს მიკრობანკებს ისეთი ინსტრუმენტების გამოყენების საშუალება, რომლითაც მიკრობანკები შეძლებენ, დაიკავონ კონკურენტული ადგილი საკმაოდ გაჯერებულ ბაზარზე, როგორც უცხოური პრაქტიკა აჩვენებს, ეს შეიძლება იყოს ონლაინ ინოვაციურ-მომსახურების შეთავაზებები და მცირე მოცულობის კრედიტები მოსახლეობის ძირითადი მასისთვის,

დაბალშემოსავლიანი და საშუალო შემოსავლიანი საზოგადოებისთვის. რა თქმა უნდა პრაქტიკა უფრო მეტ ტენდენციებს გამოკვეთს, მაგრამ ამით რამდენად მიიღწევა ჯანსაღი კონკურენცია ანდა ფინანსურ რესურსებზე წვდომა, რთული განსასაზღვრია. საქართველოში გამოწვევაა მაღალი საპროცენტო განაკვეთები და ჭარბვალიანობა, რაც ფინანსურ სექტორსა და მოსახლეობაზე კარგად ნამდვილად არ აისახება.

საკვანძო სიტყვები: ბანკი, მიკრობანკი, მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია, აქტივები, სესხები
Key words: bank, microbank, microfinance organization, assets, loans

გამოყენებული ლიტერატურა

1. IMF. (2020). *Georgia: Technical Assistance Report-Strengthening Regulation, Supervision, and Oversight of Micro Lending Institutions*. Washington: International Monetary Fund.
2. Robert Cull, Asli Demirgüç-Kunt, Jonathan Morduch, . (2013, 02 07). *Banks and Microbanks* . New York, New York, USA.
3. Vanroose, Annabel and Bert D’Espallier. (2013). “Do Microfinance Institutions Accomplish Their Mission? Evidence from the Relationship Between Traditional Financial Sector Development and Microfinance Institutions’ Outreach and Performance.”. *Applied Economics*, 45(15), 1965-1982.
4. ბანკი, ს. ე. (2023, სექტემბერი 13). *მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების კონსოლიდირებული ფინანსური მონაცემები*. Retrieved from საქართველოს ეროვნული ბანკი:
<https://nbg.gov.ge/page/%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A4%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%A1%E1%83%9D-%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%96%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%94%E1%83>
5. ბანკი, ს. ე. (2023, 09 13). *მონეტარული და ფინანსური სტატისტიკა*. Retrieved from საქართველოს ეროვნული ბანკი: <https://nbg.gov.ge/statistics/statistics-data>
6. პარლამენტი, ს. (2022, 07 18). *განმარტებითი ბარათი „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონზე*. Retrieved from საქართველოს პარლამენტი: <https://parliament.ge/legislation/24469>
7. ძაძუა, მ. (2022, 24 02). რას შეცვლის ახალი კანონი მიკრობანკების შესახებ საქართველოს ფინანსურ ბაზარზე. *ეკონომიკური პროფილი*. ტ. 17, 2(24), pp. 33-34.

THE ROLE OF PERSONNEL IN ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES

Taras Butkevych

Postgraduate student of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Ensuring the optimal functioning of enterprises depends on a rational combination of numerous factors, among which personnel is an important one. The company's staff plays a key role in achieving strategic financial goals and development plans. However, it is important to understand that employees can influence the financial security of the company both positively and negatively (Yastrubetska L. S., 2022).

On the one hand, competent and motivated staff can significantly contribute to the achievement of financial goals set out in the company's development strategy. Their professional efficiency and commitment can lead to increased productivity, reduced costs and increased profits. Experienced professionals can make rational financial decisions and contribute to the sustainable financial position of the enterprise (Davydenko N., 2015).

On the other hand, countless factors can lead to a negative impact of personnel on the financial security of an enterprise. Among them are financial errors that arise as a result of incompetence or misunderstanding of financial processes (Vorobiova O. I., 2012). In addition, there is a risk of abuse of corporate power and fraud among employees, which can cause significant damage to the company's finances.

Therefore, the company's management should carefully study and manage the staff, ensuring their reliability and competence, in order to reduce the risks associated with the financial security of the company and achieve a more stable financial position.

According to the levels of management and the respective types of crimes committed, we can distinguish various forms of abuse by middle managers in the field of entrepreneurship. Let us consider some of these negative phenomena and their possible consequences:

1. Collusion with contractors and suppliers: In this case, managers may enter into criminal agreements with contractors or suppliers, resulting in inappropriate price increases, excessive receivables, or the delivery of low-quality goods and services. This can significantly affect the company's financial position and reputation.
- 2 Unauthorized sale and use of property: Managers may abuse their position by selling or even using company property without authorization. This can cause large losses and breaches of trust.
3. Asset theft: This problem refers to the theft of company assets, which can be quite common. This raises the threat of losing a large amount of assets, which can be from 70% to 95% of the total.
4. Paying for the work of fictitious persons: Managers may abuse the use of fictitious persons to hide illegal activities and reduce tax deductions.
5. Falsification of accounting documents and records: False accounting records can cause serious problems with the financial integrity of an enterprise and its business activities.
6. Selling goods on a deferred payment basis to unreliable customers: This can lead to overdue receivables and financial losses if buyers do not fulfill their financial obligations.
7. Unauthorized transactions with securities, tangible and intangible assets: Illegal actions related to the company's securities and assets can create financial risks and threaten the stability of the company.

Preventing these types of abuses requires the implementation of strict control and supervisory procedures, as well as close monitoring of middle managers. An open and transparent corporate culture can help to identify and prevent such crimes (Davydenko N., 2015).

Financial fraud is a criminal activity that has a serious negative impact on the efficiency and stability of business entities. These misuses of financial resources include various schemes and techniques that result in significant losses and danger to their financial stability (Yastrubetska L. S., Tereshko O. M., 2016).

Financial fraud can lead to direct financial losses for companies. Fraudsters, using various fraudulent and manipulative methods, can seize companies' funds, which leads to a decrease in their liquidity and financial instability.

Fraudulent activities can affect a company's reputation. If customers, partners, and investors become aware of financial fraud, it can lead to a loss of trust and a decline in the company's market value.

In addition, financial fraud can have far-reaching consequences for the economy as a whole. This illegal activity can lead to a decrease in investment and encourage illicit trafficking, which negatively affects the financial stability of society.

In other words, financial fraud is a serious threat to businesses and the economy, affecting their financial security and economic stability. Combating this phenomenon is important to ensure the success and sustainability of the business community.

Many cases of financial fraud have had catastrophic consequences for the functioning of business entities both in Ukraine and globally (Demianyshyn V., Kostetskyi V., 2022).

In our opinion, the most effective methods of combating financial fraud include external and internal audits, a Code of Corporate Conduct, management oversight and certification of financial statements.

The main consequences of mistakes and fraud committed by employees in the financial sector are as follows (Figure 1):

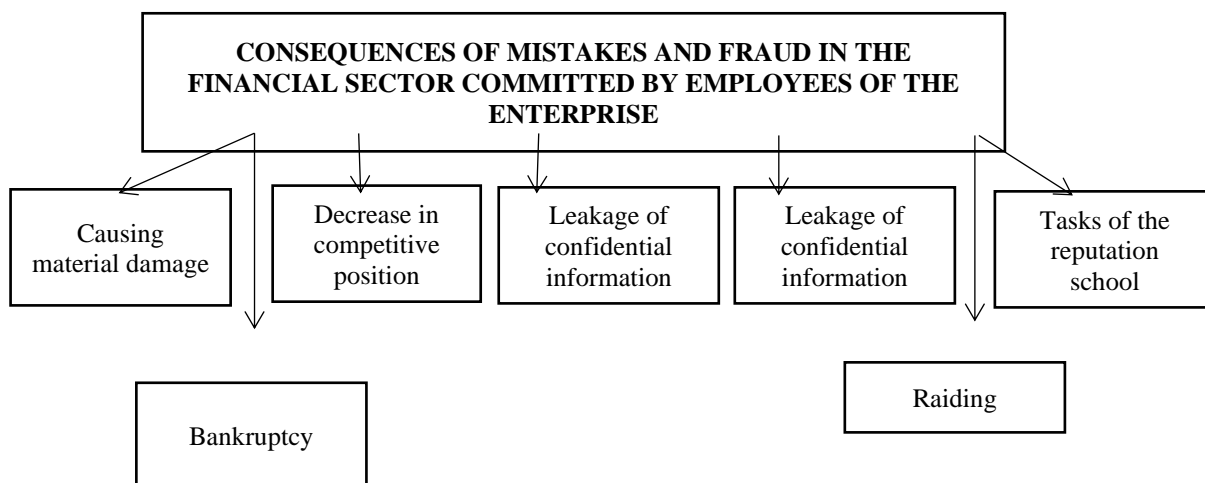

Figure 1. Consequences of mistakes and fraud committed by employees in the financial sector

One of the key reasons for the proliferation of financial fraud may be the increased complexity of the operation of enterprises, and this complexity became particularly relevant in the period from 2020 to 2022. During this time, the world witnessed a number of extraordinary events, such as the COVID-19 pandemic, Russian hybrid aggression, and the full-scale invasion of Ukraine. These external challenges and threats have become extremely important for the financial security of business entities, as they have forced owners and managers to focus their attention on addressing them.

It is in these conditions that the risk of negative impact on the financial and economic activities of enterprises, especially from employees, increases. Owners and managers of enterprises are trying to ensure the neutralization of external threats and implement security measures to prevent possible financial losses (Melnyk S. I., 2020). This affects not only the sustainability of business entities, but also their success and the trust of market participants.

Thus, the difficult geopolitical and economic conditions that arose during this period created an unfavorable environment for the financial security of enterprises and increased their vulnerability to possible financial fraud.

Different levels of employee authority can lead to different consequences and losses. Usually, the most serious threat to the financial security of business entities is fraud by top managers. This is due to the great importance of the financial decisions they make (Davydenko N.M., 2003). At the same time, in the context of digital transformation and the growth of crime related to confidential information, a lower-level employee who illegally accesses the information network and can cause a trade secret leak can also have a serious negative impact on the operations of a large-scale enterprise.

Consequently, the consequences of financial fraud may vary depending on the level of authority of employees. Senior executives are responsible for important financial decisions, while lower-level employees may pose a threat by gaining unauthorized access to information resources and may reveal trade secrets. Both of these aspects can have a devastating impact on the operations of a large-scale enterprise.

Keywords: *financial security, threats, fraud, personnel, enterprise.*

References

1. Yastrubetska, L. S. (2022). Financial security of business entities in Ukraine in the context of hybrid threats: a monograph. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. 370 p.
2. Davydenko, N. (2015). Genesis of enterprise financial security. Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. No. 2. Access mode: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_2/2015_2_3.pdf.
3. Vorobyova, O. I. (2012). Financial security at the micro and macro levels. Scientific Bulletin: Finance, Banks, Investments. № 2. C. 6-10
4. Davydenko, N. (2015). Modern paradigm of agrarian units' financial security assessment. Economic magazine XXI. No. 5 - 6. P. 90 - 93.
5. Yastrubetska, L. S, Tereshko, O. M. (2016). Raiding as a threat to the financial security of business entities in Ukraine // Formation of a market economy in Ukraine: a collection of scientific papers. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. Issue 35 (Part 2). C. 317-322.
6. Demianyshyn, V., Kostetskyi, V. (2022). The impact of raiding on the financial security of business entities. World of Finance. No. 3 (72), pp. 156-164. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1541>.
7. Melnyk, S. I. (2020). Management of financial security of enterprises: theory, methodology, practice: a monograph. Lviv: Raster-7. 384 c.
8. Davydenko, N. M. (2003). Methodological support for the analysis of the financial situation of enterprises. Herald of LIFE. Vol. 4, p. 92 – 98

FEATURES OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Sofiia Podyk

*Postgraduate student of the Department of Finance
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

In the context of Ukraine's market economy, intensification of globalization processes, and growing international competition, issues related to the development and maintenance of competition and improvement of financial levers to ensure the competitiveness of enterprises are of particular relevance. To achieve sustainable development of the agricultural sector, it is impossible to do without ensuring the competitiveness and sustainability of the competitive advantages of agricultural enterprises and food products. Competition unlocks the potential of agricultural market players and plays an important role in the continuous development of agricultural production. Increasing the competitiveness of domestic producers of goods is one of the most important strategic objectives of any country's economic policy. In this context, it is of great theoretical and practical importance to create an efficient financial functioning of an enterprise and adapt it to market conditions. The development of an effective financial mechanism for economic development in Ukraine, including in the agricultural sector, requires a step-by-step and in-depth research, theoretical and methodological development, as well as the accumulation of the necessary practical experience. The essence of the problem lies in the fact that the necessary scientific and practical basis for the dynamic and consistent development of the financial mechanism of an agricultural enterprise is not sufficient in both domestic and foreign practice.

The objective of the study is to identify the features and possible directions of modernization of the financial mechanism of agricultural enterprises.

Agriculture is one of the main sectors of the economy, and it is of great strategic importance, as the country's food security depends on its development. Moreover, one third of Ukraine's national economy is related to the agricultural sector. Each job created in agriculture employs four people working in other sectors of the economy, and a 1% increase in agricultural production leads to a 1.5-2.0% increase in the country's overall economy.

Particular attention should be paid to the financial aspects of the development of agricultural enterprises, as they are determined by the peculiarities of financial and economic relations, the ability to financially self-sufficiency, the need for working capital, and the structure of profits and expenses (Davydenko N.M., 2016). The financial condition of agricultural enterprises affects their efficiency and ability to develop, as well as their competitiveness in the market. Ensuring stable financial resources, cost optimization, and proper financial management are key factors in achieving successful development of the agricultural sector.

The purpose of the enterprise is to achieve competitiveness in the market, which guarantees its efficient and profitable functioning (Dragan O. I., 2006). Enterprise development management can be considered synonymous with competitiveness management, since development serves as a means of achieving competitiveness and profitability through the financial and economic mechanism. It is important to ensure that the enterprise's development strategy meets market requirements and to change management approaches in order to maintain and increase its competitiveness (Tarnavska N. P., 2008).

The financial and economic mechanism of the agricultural sector differs from the general patterns that are characteristic of all sectors of the national economy and includes a number of specific features. This

specificity is due to several key factors. First, it is the technological features of the industry that determine the specifics of agricultural production. Secondly, there are the market characteristics of the industry and its products, as the agricultural sector is subject to seasonal and cyclical changes in the market. Thirdly, social features include the place of the agricultural sector in the life of society, in particular, the role of the agricultural sector in ensuring food security (Davydenko N.M., 2013).

The financial and economic mechanism that ensures the development of the agricultural sector is complex and the interaction of many factors. Therefore, finding optimal solutions to the structure of this mechanism and its current activities is becoming a very important task. The achievement of a single goal for the financial and economic mechanism of competitive development of enterprises is to ensure the processes of expanded reproduction, which in the general economic context means the expansion of the production potential of enterprises.

Given the essential features of agricultural enterprises, it is necessary to take them into account when justifying the financial and economic mechanism, which in the agricultural sector has a complex and often contradictory nature of operation. On the one hand, in a market economy, this mechanism should be based on the principles of self-regulation and market laws. On the other hand, the effective functioning of the mechanism is possible only if the state plays a leading role in regulating the agricultural sector (Davydenko N.M., 2010).

The financial and economic mechanism that determines the competitiveness of agricultural enterprises has a number of features, each of which plays an important role in shaping the successful functioning of this sector. The most significant of these features are the following:

The leading role of the state: In agriculture, it is difficult to overestimate the impact of government regulation and support. The state acts not only as a regulator, but also as an investor in agriculture through subsidies, tax breaks and other measures.

Investment complexity: The industry requires significant investment to modernize equipment, introduce new technologies, and develop infrastructure. This investment complexity can be a limiting factor for many enterprises.

Long capital turnover period: Agriculture, compared to other industries, has a much longer turnover cycle. This means that capital is tied up in the farm for a longer period of time, requiring additional financing and liquidity management.

Dependence on weather and climate conditions: Weather conditions can significantly affect the harvest and productivity of agricultural enterprises. Having a risk management system and insurance policies in place becomes a key aspect of financial management.

Given these features, it is necessary to consider them in the context of creating an effective financial and economic mechanism for the formation of competitive agricultural enterprises. This model should take into account all aspects affecting the financial support and development of the sector and be flexible to adapt to changing conditions and challenges facing the agricultural economy.

In today's market economy, the provision of necessary resources for each enterprise is becoming an important component of its effective functioning. In modern business, there is a whole range of problems that complicate the optimal use of the financial and economic mechanism in the agricultural sector. These problems affect the processes of both simple and extended reproduction in the agricultural sector, which has an impact on the overall performance of the industry.

These problems interact with each other and can create a negative systemic effect that amplifies their impact. For example, insufficient availability of financial resources may limit a company's ability to invest in modern technologies and infrastructure. This, in turn, can affect production processes and competitiveness.

Thus, addressing these problems requires a comprehensive approach and a system of measures. For example, promoting the availability of financial resources for agricultural enterprises may include measures to develop credit and investment support, as well as improving risk management in agriculture. By addressing these issues in a comprehensive manner, more efficient and sustainable development of the agricultural sector can be achieved.

Keywords: financial and economic mechanism, competitiveness, agricultural enterprises, management.

References

1. Davydenko N.M. (2016). Financial mechanism of agricultural business entities: monograph. Edited by N.M. Davydenko. K.: CP "Komprint". 318 c.
2. Dragan O. I. (2006). Managing the competitiveness of enterprises: theoretical aspects: a monograph. Kyiv: DAKKKiM, 2006. 144 c.
3. Tarnavska N. P. (2008). Managing the competitiveness of enterprises: theory, methodology, practice. Ternopil: Ekonomichna Dumka. 570 c.
4. Davydenko N.M. (2013). Financial support for the development of corporate governance in the agrarian sector of the Ukrainian economy: monograph. Kyiv: Komprint. 430 c.
5. Davydenko N.M. (2010). Sources of formation of financial resources of corporate enterprises of the agro-industrial complex. Bulletin of Kamianets-Podilskyi I. Ohienko National University. Series: Economic Sciences. C. 362 - 366.

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND WAYS OF THEIR SOLUTION

Adina Sadvakassova

Doctoral candidate of L.N.Gumilev Eurasian National University.

The Republic of Kazakhstan, Astana

adina2111@bk.ru

The article presents an analysis of the current state of investment attractiveness of enterprises in Kazakhstan on the basis of annual studies of the World Bank, known as Doing Business. The purpose of these studies is to assess and compare the business climate in different countries, taking into account its convenience and transparency for entrepreneurs, the environment for doing business, countries are able to identify areas where improvements in the business environment are needed. Since the choice of an investor depends more on the financial strength of the company and its ability to effectively utilize the invested funds in the short and long term, stakeholders tend to foresee various risks associated with investing money. As a result, the invested investment provides the company with a competitive advantage in the industry and is often the most reliable tool for growth. Since the investor carries out the investment procedure directly with the enterprise as a legal entity, it is no less interested in the investment attractiveness of the whole enterprise realizing this project, in addition to the efficiency of the investment project. Thus, each object of the investment market has its own investment attractiveness and is simultaneously in the "investment field" of all objects of the investment market. That is, all changes occurring in the investment field of the organization, such as political instability, changes in tax legislation, growth of incomes of the population in the region, customs duties on products of certain industries, environmental requirements, are directly reflected in the investment attractiveness of the enterprise. The study and forecasting of an investment project is carried out on the basis of assessment of investment attractiveness of its segments.

In particular, many groups of stakeholders influence the stability of the organization's performance results and the achievement of certain goals. Thus, owners and society may expect and demand from the organization to achieve some goals, while the state and management may have other expectations and requirements that influence the economic policy of the company, on which their investment attractiveness fully depends. For effective interaction with stakeholders, an organization should form a detailed strategic action plan. At the same time, the feasibility and feasibility of such a plan directly depends on the investment attractiveness of the organization, to which different groups of stakeholders may also have different requirements and expectations.

At present, changes in the world market are actively taking place, new requirements for informative support of enterprise management are being formed, and in Kazakhstan there is a problem of inconsistency of the current accounting reporting with the information requirements of stakeholders, real and reliable assessment of business value. The modern accounting and reporting system does not provide sufficiently suitable quality and reliability of the information formed in it, as well as significantly limits the possibilities of useful application of this information by potential investors, which requires further improvement. The need to implement comprehensive measures to improve the functioning accounting and reporting system is primarily due to the change in the economic environment of business entities, the expansion of relations with the subjects of the world market, and the realization of environmental and social responsibility of business.

Key stakeholders, suppliers of financial capital, are interested not only in information on financial position, financial results, cash flow, which is contained in financial statements, and data on social, environmental and economic indicators, which are contained in social reporting, but how the value of the company is created in the short, medium and long term. It is assumed that this task can be solved by integrated reporting, since financial and social reporting do not disclose the existing significant links between strategy and risk, financial and non-financial indicators, management and performance indicators, as well as between the indicators of the own company and other organizations.

In Kazakhstan practice, integrated reporting is a new model of reporting. To date, the methodology of its preparation has not been regulated in the Republic of Kazakhstan. Organizations may encounter certain difficulties when preparing integrated reporting in practice. For example, with the lack of legislative and regulatory provisions and the exact form of reporting, with the lack of specialists and professional practitioners to prepare such reporting, with a rather high labor input of the process of transition from the standard type of reporting to integrated reporting. However, the introduction of non-financial, but nevertheless critical for the functioning of the business, indicators into the reporting will significantly improve its quality. Taking into account the advantages of integrated reporting, we can recommend its introduction into the practice of the Republic of Kazakhstan. In this regard, the mechanism of integrated reporting should be regulated at the legislative level and the requirements of the International Integrated Reporting Council should be adapted to the Kazakhstani accounting practice. The introduction of this type of reporting will result in a voluntary transition of the organization to the principles of integrated approach to the formation of the information base, and this will lead the management and accountants of organizations to reconsider their role in society, compliance with the principles of social responsibility of business. The process of preparing the necessary information for the integrated report will lead to the improvement of both the accounting system as a whole and increase the efficiency of the strategic management accounting system, raising it to a qualitatively new level. The sooner integrated thinking is built into the organization's activities, the more naturally the connectedness of information will be manifested in management reporting, analysis and decision-making.

Keywords: *stakeholders, investment, accounting, integrated reporting, strategic management accountin*

References

1. Barth M. E., Li K., McClure C. G. Evolution in value relevance of accounting information //The Accounting Review. – 2023. – T. 98. – no. 1. – p. 1-28.
2. Brealey R. A., Cooper I. A., Habib M. A. Cost of capital and valuation in the public and private sectors: Tax, risk and debt capacity //Journal of Business Finance & Accounting. – 2020. – T. 47. – no. 1-2. – p. 163-187.
3. Eccles RG, Krzus MP, Solano C.A Comparative Analysis of Integrated Reporting in Ten Countries. SSRN Journal [Internet]. 2019 r. [cited June 14, 2022]; Available at: <https://www.ssrn.com/abstract=3345590>
4. Economic growth of Kazakhstan: factors and priorities of state regulation: monograph / scientifically edited by S.N. Alpysbayeva; Institute for Economic Research. - Nur-Sultan: Polygraph-Mir, 2020. - 145, [1] p.: pic., table. - Bibliogr.: p. 139-145 and in a footnote. - ISBN 978-601-215-190-9.
5. Flammer C., Toffel M. W., Viswanathan K. Shareholder activism and firms' voluntary disclosure of climate change risks //Strategic Management Journal. – 2021. – T. 42. – no. 10. – p. 1850-1879.
6. Freeman R. E., Dmytriiev S. D., Phillips R. A. Stakeholder theory and the resource-based view of the firm //Journal of Management. – 2021. – T. 47. – no. 7. – p. 1757-1770.
7. Penman S., Zhu J. An accounting-based asset pricing model and a fundamental factor //Journal of Accounting and Economics. – 2022. – T. 73. – no. 2-3. – p. 101476.
8. <http://www.doingbusiness.org/data>.
9. <http://www.doingbusiness.org/rankings>.

საქართველოს ფინანსური ბაზრის რეგულირების თანამედროვე მდგომარეობა

¹ირინა ვაშაკმაძე, ²ირინე თავაძე

¹ეკონომიკის დოქტორი, ასოც. პროფესორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

²ეკონომიკის დოქტორი, ასოც. პროფესორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

irina.vashakmadze@bsu.edu.ge

ფინანსურ ბაზრებსა და ეკონომიკურ ზრდას შორის ძალიან დიდი პირდაპირი კავშირია: ფინანსური ბაზრები ხელს უწყობს ინვესტირებას, რომ კაპიტალის გადაცემა მოახერხონ მათთვის, ვისაც ეს სჭირდება ბიზნესის განვითარების ან, უბრალოდ, ხარჯების გასასტუმრებლად. ამ ყველაფერთან ერთად იზრდება მათი ჯამური გადასახადების მოცულობა, ბოლოს კი ეს ყოველივე ეკონომიკის ზრდით სრულდება. კვლევებმა დაადასტურა, რომ იმ ქვეყნებში, სადაც ფინანსური ბაზარი არსებობს და ნორმალურ დონეზე ფუნქციონირებს, ინვესტიციების მოცულობა იზრდება, რაც ავტომატურად ხელს უწყობს წარმოების, მოხმარებისა და შემოსავლების ზრდას. ეს ქვეყნები გამოირჩევა მასიური ინვესტიციებით ქვეყნის შიგნით და, შესაბამისად, პროპორციულად ვიდრე ჯანსაღ და მზარდ ეკონომიკას.

აქედან გამომდინარე, მსოფლიო სტანდარტების შესაბამისი ფინანსური ბაზრის განვითარება ჯანსაღი ეკონომიკის აუცილებელი პირობაა.

წარმოდგენილ ნაშრომში განხილულია საბანკო სისტემის და ფასიანი ქაღალდების ბაზრის რეგულირების საკითხები, რომელთა შორისაა ცენტრალური ბანკის საქმიანობის ორგანიზება და უფლებამოსილების საზღვრები, საფონდო ბაზრის რეგულირების გაძლიერების ასპექტები.

საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ფინანსური ბაზარი, როგორც ასეთი, უფრო სიმბოლურ მნიშვნელობას ატარებს, ვიდრე სხვა რომელიმე რეალურად ფუნქციური ინსტიტუტი. საქართველოს საფონდო ბირჟა პრაქტიკულად ვერ ფუნქციონირებს სრულყოფილად, რადგან ამ ფინანსურ ბაზარზე წელიწადში სულ რამდენიმე დღე ხდება გარიგებები. სახელმწიფოს მხრიდან ფასიანი ქაღალდების რეგულირების გაძლიერება აიხსნება იმ როლით, რომელსაც ეს ბაზარი ასრულებს აწმყოში და მისწრაფებით, გაიზარდოს ბაზრის საიმედოობა და ნდობა მისდამი ყველა მონაწილის მხრიდან. ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ნორმალურ ფუნქციონირებას უზრუნველყოფს მისი ინფრასტრუქტურა: ბირჟები და სავაჭრო სისტემები, რეგისტრატორები, დეპოზიტარები და საკლირინგო სისტემები, საინფორმაციო, სარეგისტრაციო და კონსალტინგური სააგენტოები, ანალიტიკურ-კვლევითი და საექსპერტო ცენტრები. ბუნებრივია, არ გვაქვს ისეთი ფუნდამენტური საკითხები გადაჭრილი, როგორც არის სწორი კანონმდებლობა და რეგულაციები ფინანსურ ბაზრებთან მიმართებით, რაშიც, რა თქმა უნდა, ეროვნული ბანკის ყველაზე დიდი ჩართულობა არის მნიშვნელოვანი.

საკვლევი თემა უშაოლოდ შეეხება იმ ფაქტორებს, რომელიც გავლენას ახდენს საქართველოში საფინანსო სისტემის ფუნქციონირებას, ეროვნული ბანკის როლს საბანკო და საფონდო ბაზრის რეგულირებაში, გაანალიზებულია არსებული მდგომარეობა და შედეგები, რომელიც მოყვება არასრულყოფილად განვითარებულ ფინანსურ ბაზარს.

საკვანძო სიტყვები: ფინანსური ბაზარი, საბანკო სისტემა, ფასიანი ქაღალდები

CAN DIGITALIZATION AND PRECISE TECHNOLOGIES BOOST BIOECONOMY DEVELOPMENT?

¹*Dina Popluga, ²Nargiz Phalavandishvili*

¹*Professor Dr.oec. Latvia University of Life Sciences and Technologies,
Faculty of Economics and Social Doctor of Economics. Latvia*

²*Assist. professor Batumi Shota Rustaveli State University, Doctor of Economics Georgia
dina.popluga@lbtu.lv*

One of the areas that makes a significant contribution to the development of the bioeconomy is the development of precision agriculture. It is a lean approach to farm management that can improve productivity and yields, thereby increasing overall farm profitability. This approach also helps to reduce the need for inputs such as water, artificial fertilizers and pesticides, thus reducing the environmental impact of agriculture. One of the challenges that actualizes the use of precision technologies in agriculture is the ambitious goals of the European Union (EU) within the framework of the Green Deal, where the EU is committed to achieving climate neutrality by 2050, in which a special role is dedicated to the agricultural sector. Therefore, the need for environmentally friendly alternatives to pest control has become extremely urgent, where the solutions offered by precision agriculture promise promising results in achieving these goals. In this article, as one of the solutions contributing to solving the described problem, i.e. reduces the amount of pesticide use, weeding robots has been examined and evaluated in more detail. This study was based on meta analysis of existing theoretical information. The results of the study reveal and analyze the socio-economic conditions for a wider use of digital technologies in agriculture, using case of weed robots.

A bio-based economy that integrates the full range of natural and renewable biological resources - land and sea resources, biodiversity and biological materials (plant, animal and microbial), through to the processing and the consumption of these bio-resources

Scope of this study:

Aim – to identify conditions important for boosting bioeconomy through digitalisation and development of precision technologies.

Tasks - To perform meta analysis of theoretical information regarding digitalization role in bioeconomy development.

Technological advances enable new operating models, which require new technological and organisational solutions. Alternative method for reducing pesticide usage in agriculture – weeding robots.

Combining information and communications technology, robotics and artificial intelligence, autonomous weeding robots can distinguish weeds from crops and precisely treat the targeted weeds at the individual plant level

Types of weeding robots:

- GPS-based mechanical weeding robots;
- Vision-based mechanical weeding robots;
- Vision-based selective spot spraying robots;
- Vision-based thermal weed control with laser.

Benefits of this method:

- Reduces labor requirements;
- Likelihood of injury or toxicity to humans;

- Highly precise, reducing negative environmental impacts.
- Socio-economic conditions for wider use of weeding robots

Economics conditions:

- ✓ Unsufficient cost-effectiveness analysis of weeding robots.
- ✓ Limited adoption and data availability from farm trials.
- ✓ Lack of studies comparing the importance of different technology attributes, labour cost, and plot characteristics in determining the effectiveness of weeding robots

Social conditions:

- ✓ Lack of desire to learn and change practices.
- ✓ Fear of using new technologies.
- ✓ Larger farms focus more on the economic advantages and prefer large autonomous tractors.
- ✓ Small-scale or organic farms consider the environmental impacts of robots and favour small robots.

General conclusions

1. Digitalisation, in this study case of weeding robots, has potential to make a significant contribution in boosting bioeconomy development through bringing advanced technologies in agriculture.
2. However, there can be identified several economic and social conditions that currently limits:
 - farmers readiness to introduce alternative farmign methods;
 - technology providers machine design;
 - policymakers strategies to promote adoption and tackle the uncertainties regarding alternative farming methods.
3. Further research on cost-benefit analysis of weeding robots is needed.

Keywords: *bioeconomy, digitalisation, weeding robots.*

References:

1. Francis S. (2019) FarmWise launches autonomous weeding robot. Pieejams: <https://roboticsandautomationnews.com/2019/01/07/farmwise-launches-autonomous-weeding-robot/20383/>
2. Li Y., Feng Z.G., Show S. (2022) Key technologies of machine vision for weeding robots: A review and benchmark. *Computers and Electronics in Agriculture*, 196(4):106880, DOI: 10.1016/j.compag.2022.106880
3. Philip J. (2020) Digitalisation in the bioeconomy: Convergence for the bio-based industries. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org//sites/bd16d851-en/index.html?itemId=/content/component/bd16d851-en#>
4. Tunberg M. (2019) The digitalisation of the bioeconomy will provide opportunities for operators and ICT providers. Pieejams: https://www.analysismason.com/globalassets/x_migrated-media/media/analysys_mason_bioeconomy_digital_transformation_quarterly_oct2019.pdf
5. VTT (2017) Bits and biomass: A roadmap to the digitalisation – empowered bioeconomy. Pieejams: <https://www.vttresearch.com/sites/default/files/pdf/visions/2018/V12.pdf>
6. Wang A., Ang W., Seng K. (2019) A review on weed detection using ground-based machine vision and image processing techniques. *Computers and Electronics in Agriculture* ,Volume 158, 226 – 240

ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის ტრანსფორმაცია ციფრული ეკონომიკის პირობებში

¹დავით ქათამაძე, ²გულიკო ქათამაძე, ³ინდირა დავითაძე

¹ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

²ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

³დოქტორანტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი
gatamadze.davit@bsu.edu.ge

საზოგადოების ინფორმატიზაციის თანამედროვე ეტაპზე შრომის ბაზარზე მიმდინარეობს არსებითი ცვლილებები. შრომის ბაზარი ინდივიდისგან მოითხოვს მაღალტექნოლოგიურ კომპეტენციებს. იცვლება შრომითი საქმიანობის ფორმები. საზოგადოების ინფორმატიზაციისა და ციფრული ტექნოლოგიების ფართოდ გავრცელება მნიშვნელოვნად ცვლის შრომის ხასიათსა და ორგანიზაციას, განსაკუთრებულ მოთხოვნებს უყენებს დასაქმებულთა ცოდნასა და კომპეტენციებს. ციფრული ტექნოლოგიების ფართოდ გამოყენება იწვევს ახალ ციფრულ უნარ-ჩვევებზე მოთხოვნების ზრდას. შრომის ბაზარზე მიმდინარე ცვლილებები ყალიბდება სერიოზული გამოწვევების სახით, რომელთა შორის უმთავრესია: ახალი პროფესიების წარმოშობა, დასაქმების სტრუქტურის ცვლილება, ბევრი პროფესიის გაუქმება, უმუშევრობის ზრდა, ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის ტრანსფორმირება.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დასაქმების დისტანციურ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებულ არატრადიციულ და არაფორმალურ ფორმებს; გამოიკვეთა პრობლემები შრომითი კადრების მომზადების სფეროში. ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების უსწრაფესი ტემპებით განვითარება და მათმა დანერგვამ ადამიანთა საქმიანობის ყველა სფეროში, მოახდინა შრომის ბაზარზე არსებითი გავლენა – იცვლება მისი სტრუქტურა და შრომის ბაზრის სუბიექტებს შორის ყალიბდება ურთიერთობის ახალი ფორმები. თანამედროვე ტექნოლოგიების ფლობა განდა დასაქმებულების მიმართ მთავარი მოთხოვნა. ამ პროცესებმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის სფეროში.

ციფრული ეკონომიკის გამოწვევებიდან აღსანიშნავია ადამიანური რესურსის მენეჯმენტის ტრანსფორმაცია კვალიფიციურ კადრებზე მოთხოვნის მკვეთრად ზრდის მიმართულებით. ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის სფეროში ხდება მნიშვნელოვანი ცვლილებები. სულ უფრო იზრდება მოთხოვნა განათლების მაღალი დონის მქონე ადამიანებზე. შრომის ბაზარზე იკვეთება გარკვეული შეუსაბამობა კადრებზე მოთხოვნასა და საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიერ მომზადებული სპეციალისტების სტრუქტურულ, თვისებრივ და რაოდენობრივ მახასიათებლებს შორის. შესაბამისად, სულ უფრო აქტუალური ხდება კადრების მომზადებისა და მენეჯმენტის სრულყოფა თანამედროვე ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენებით.

თანამედროვე ეტაპზე ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის სპეციფიკის შესაფასებლად გამოიყენება შემდეგი სახის მახასიათებლები: 1. ინფორმაციულ სფეროში დასაქმებულ თანამშრომელთა ხვედრითი წილის ზრდა; 2. დასაქმებულთა კვალიფიკაციაზე მოთხოვნის ზრდა; 3. არაფორმალური დასაქმების ზრდა.

ამ მახასიათებლების მიხედვით პერსონალის მართვის სრულყოფა მოითხოვს მნიშვნელოვან ცვლილებებს შრომის ბაზრის სტრუქტურაში სახელმწიფო პოლიტიკის გატარების გზით. ინოვაციუ-

რი ტექნოლოგიების მართვის უნარ-ჩვევების ფლობა გახდა დასაქმებულების მიმართ წაყენებული მთავარი მოთხოვნა. თუმცა დასაქმების სხვა სფეროებში წარმოიქმნა სხვა სახის რისკები, რომლებზეც გამკლავება მოითხოვს ღრმა პროფესიული უნარების შეძენას და ფორმების შემოღებას.“ (ლაგვილავა, 2020: 8).

ადამიანური რესურსების მენეჯმენტზე ციფრული ეკონომიკის გავლენა მნიშვნელოვანი სამეცნიერო-პრაქტიკული და სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემაა, რომელსაც მე-20 საუკუნის ბოლოს მიექცა განსაკუთრებული ყურადღება. 2000-იანი წლებიდან ციფრული ეკონომიკის ჩამოყალიბებისა და განვითარების შესაბამისად, აღნიშნული პრობლემის კვლევამ შეიძინა გაცილებით მეტი აქტუალობა. ბოლო ათწლეულის განმავლობაში ინოვაციური ტექნოლოგიების ადამიანთა საქმიანობის ყველა სფეროში საყოველთაო ინტეგრაციამ გამოიწვია არსებითი ცვლილებები უპირველესად, ადამიანური რესურსების მენეჯმენტისა და განათლების სფეროებში.

ციფრული ეკონომიკის, ბიზნესისა და შრომითი რესურსების მენეჯმენტის ურთიერთმიმართებაში გაჩნდა ახალი მოვლენები, პრობლემა გახდა კომპლექსური, მრავალწახნაგოვანი. ციფრული ტექნოლოგიების მაღალმა დონემ განაპირობა ე. წ. ქსელური ეკონომიკის ფორმირება. დღევანდელი საწარმოები არაა კონცენტრირებული ერთ ადგილზე, იქმნება საწარმოთა ქსელები, რომლებიც ტერიტორიული დაშორების მიუხედავად, კომუნიკაციებს ამყარებენ დროის რეალურ რეჟიმში. პერსონალის მენეჯმენტის ყველა დონეზე რეალიზებულია პირდაპირი კავშირი ქსელის ნებისმიერ ელემენტზე, რითაც მნიშვნელოვნად იზრდება შრომის ნაყოფიერება, ინერგება მაღალი დონის ინფორმაციული ლოჯისტიკა, მცირდება მმართველობითი ოპერაციების შესრულების დრო, გამონათვისუფლდება დროითი და შრომითი რესურსები საწარმოს სხვა საჭიროებებისთვის, მცირდება პერსონალის გადამზადების ხარჯები [9].

ასეთ პირობებში შრომის ბაზარზე მეტი მოთხოვნა იქნება ინტელექტუალურ კადრებზე. მათ მოეთხოვება, გააჩნდეთ უწყვეტი სწავლების სურვილი, შემოქმედებითი მიდგომები და ინფორმაციასთან მუშაობის უნარები. დღეისთვის შრომის ბაზრის, ადამიანური რესურსების მენეჯმენტისა და ციფრული ეკონომიკის მეცნიერულ კვლევას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია როგორც ცალკეული ქვეყნის, ისე საერთაშორისო ორგანიზაციების კვლევებში. ციფრული ეკონომიკის ზეგავლენის შედეგად ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის სფეროში შექმნილი პრობლემების გადაჭრის მიზნით საჭიროა, გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

1. უმაღლესი და პროფესიული განათლების სისტემა მოერგოს შრომის ბაზრის მოთხოვნებს; ახალი კადრების მომზადება-გადამზადების დროს უფრო მეტი ყურადღება დაეთმოს ინოვაციური ტექნოლოგიების მართვის უნარების გამომუშავებაზე. ამ მიზნით კერძო სექტორის კომპანიები და საგანმანათლებლო დაწესებულებები უნდა გადავიდნენ უწყვეტი თანამშრომლობის რეჟიმზე;

2. კერძო კომპანიების ბაზარზე უნდა ამოქმედდეს პროფესიული სასწავლებლები, სადაც ძველმა, გამოცდილმა, პროფესიონალმა პერსონალმა თავიანთ ფირმებში დასაქმებულ ახალგაზრდებს უნდა შეასწავლონ უშუალოდ სამუშაო უბნებსა და პოზიციებზე მორგებული უნარ-ჩვევები;

3. შრომის ბაზარზე ციფრული ეკონომიკის მოთხოვნების შესაბამისად, მიმდინარე ცვლილებების კვალდაკვალ რადიკალური ძვრები უნდა გატარდეს ადამიანური რესურსების მენეჯმენტში, რათა პერსონალი იოლად მოერგოს სამუშაოს გარემოს, შრომით პირობებს და მაქსიმალურად გამოავლინოს მისი პოტენციალი;

4. ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი უნდა გახდეს უფრო ლოიალური, ჰუმანური და ნდობაზე აგებული, და არა მკაცრი, სადამსჯელო, დიქტატორული, რადგან დასაქმების მონიტორინგის უხეში მექანიზმი, თანამედროვე ცივილიზაციის ინტელექტუალურ ეპოქაში არაეფექტურად მოქმედებს დასაქმებულებზე, ვიდრე შემოქმედებითი პოტენციალის რეალიზების გარემო პირობების შექმნა.

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზარი, ციფრული ეკონომიკა, ელექტრონული სწავლება, ციფრული ტექნოლოგიები, პერსონალის შერჩევა, განვითარება, ახალი თანამშრომლის ტრანსფორმაცია, ადამიანური კაპიტალი.

ლიტერატურა:

1. **აბულაძე რ. (2019).** ციფრული ეკონომიკა სიღარიბისა და უთანასწორობის წინააღმდეგ. www.bm.ge. 14 აგვისტო, <https://www.bm.ge/ka/article/cifruli-ekonomika-sigaribis-da-utanasworobis-winaagmdeg---rati-abuladze/38437> (ბოლო ნახვა 14.09.2023).
2. **ლაგვილავა ე. (2020)** კადრების მომზადების სისტემის ტრანსფორმაცია ციფრული ეკონომიკის პირობებში. Journal “The New Economist”, N1-2 (2020), Vol 15, Issue 1. P. 7-19; <http://www.neweconomist.com.ge/journal/article/kadrebis-momzadebis-sistemis-transpormacia-cipruli-ekonomikis-pirobebSi-1594468243> (ბოლო ნახვა 14.09.2023).
3. **საქართველოს... (2023)** საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია. საქართველო 2022. პროექტი. http://www.economy.ge/uploads/ecopolitic/2020/saqartvelo_2022.pdf (ბოლო ნახვა 14.09.2023).
4. **ფირანიშვილი ი. (2017).** სამუშაოზე დაფუძნებული სწავლების მოდელის დანერგვის მნიშვნელობა საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაში.//ახალი ეკონომისტი. #2(45)
5. **ხიდაშელი თ. (2018)** საინფორმაციო საზოგადოება და საქართველოს ევროკავშირში ასოციაციის დღის წესრიგი. საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი. თბ.. <http://asocireba.ge/files/Tina-Khidasheli-IS-2018.pdf> (ბოლო ნახვა 25.04.2020).
6. **Øverby H. (2018).** Digital Economics How Information And Communication Technology Is Shaping Markets Businesses And Innovation. English Edition. By HARALD VERBY, JAN A.AUDESTAL. EBOOK <https://www.amazon.ae/Digital-Economics-Information-Communication-Technology/dp/1986751392> (ბოლო ნახვა 25.04.2020).
7. Negroponte N. (1996). Being Digital. New York, 1995. <file:///C:/Users/user/Downloads/Nicholas-Negroponte-Being-Digital-Vintage-pdf> (ბოლო ნახვა 14.09.2023).
8. https://gurovpr.ru/netcat_files/userfiles/gurov-article.pdf (ბოლო ნახვა 25.04.2020).
9. <file:///C:/Users/user/Downloads/transformatsiya-trudov-h-otnosheniy-v-usloviyah-informatizatsii.pdf> (ბოლო ნახვა 14.09.2023).
10. https://www.researchgate.net/publication/333842924_Kollekcija_kejsov_i_instrumentov_dla_ocenki_cifrovyh_k_ompetencij_v_ramkah_programmy_DigComp (ბოლო ნახვა 14.09.2023).

სასურსათო უსაფრთხოებისა და მდგრადობის გობიერტი საკითხისათვის

¹რუზო მანველიძე, ²ლუილა ცეცხლაძე

*¹ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, საქართველო
²ბიზნესის მართვის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, საქართველო
Manvelidze.revaz@bsu.edu.ge*

ქვეყნის ეკონომიკური მდგრადობისთვის სასურსათო უსაფრთხოება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრიორიტეტული პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალურ-დემოგრაფიული მიმართულებაა. ბუნებრივია, მისი შესწავლა განსაკუთრებით აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენს. სასურსათო უსაფრთხოების საკითხებმა კიდევ უფრო მეტი აქტუალობა შეიძინა პანდემიის პერიოდში და დაადასტურა ქვეყნების სასურსათო დამოუკიდებლობის მნიშვნელობა და მდგრადი განვითარების ძირითადი მიმართულების სტრატეგიის დადგენის აუცილებლობა სახელმწიფო დონეზე.

ჩვენი აზრით, სასურსათო უსაფრთხოების სტრატეგია უნდა დაეფუძნოს ქვეყნის მუდმივი მობინადრეებისა და დროებითი მაცხოვრებლების, ტურისტებისა და ბიზნესრესურსების სურსათზე თვითუზრუნველყოფის პრინციპს. სწორედ, აღნიშნულს ითვალისწინებს ქვეყნის სუვერენიტეტისა და დამოუკიდებლობის ეკონომიკური საფუძვლები. ეკონომიკის გლობალიზაციის პირობებში თვით უზრუნველყოფა სრულიადაც არ ნიშნავს ქვეყნის აგრარული ან სასურსათო ინდუსტრიის იზოლაციას. პირიქით, მასში ჩვენ მოვიაზრებთ ადგილობრივი წარმოებისთვის რესურსების მოძიებას, ექსპორტის ზრდას და იმპორტის სტრუქტურის ოპტიმიზაციას, შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში სრულყოფილი ჩართულობით რესურსების ოპტიმალურ ტრანსფორმაციას.

გაეროს პროგნოზით მოსახლეობის რიცხოვნობა მოიმატებს ორ მილიარდზე მეტით, ანუ ზრდის ტემპი ყოველწლიურად 80 მილიონზე მეტი იქნება. მსოფლიოში მიმდინარე გლობალიზაციის პროცესებს თან ერთვის კლიმატის გლობალური ცვლილებები, საომარი სიტუაციები, პანდემიები და სხვადასხვა საფუძვლის კრიზისები. სწორედ, ეს და სხვა ფაქტორები წარმოადგენენ მნიშვნელოვან შეზღუდვებს მოთხოვნების შესაბამისად საკვების წარმოების გაზრდისთვის. ბუნებრივია, აღნიშნული პრობლემები ცალკეულ ქვეყნებში განსხვავებულია. ხშირ შემთხვევაში ადეკვატურია ამ გამოწვევების დაძლევის გზებიც. მათ შორისაა საქართველო, რომლისთვისაც განსაკუთრებული საზრუნავია სასურსათო ინდუსტრიის მაფორმირებელი პოტენციალის სრული და ეფექტური გამოყენება, რესურსდამზოგი და თვითუზრუნველმყოფი სტრატეგიის რეალიზაცია. სარგებლიანობის თვალსაზრისით ეფექტური ექსპორტ-იმპორტი, როგორც საშუალო ვადიან, ისე გრძელვადიან პერსპექტივაში.

ნაშრომში წარმოდგენილია გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის მიერ შერჩეული ოთხი ძირითადი მაჩვენებლის - სურსათის არსებობა, ხელმისაწვდომობა, მოხმარება და მდგრადობა - ანალიზი. ამასთან, ყურადღება აქვს დათმობილი თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლების ფაქტორების წარმოჩენას, რომელიც ადგილობრივი პოტენციალის სრულად ამოქმედების შესაძლებლობებს ეყრდნობა. საქართველოში სასურსათო უსაფრთხოების გადაჭრის ძირითადი კონცეფცია იყო იმპორტი. მსოფლო ბაზარზე სურსათის მიმწოდებელ ქვეყნებს შეუქმნათ სხვადასხვა პრობლემა და ძირითადი აქცენტი გადაიტანეს საკუთარი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაზე. ასევე, მათთვის საჭირო რესურსებით უზრუნველმყოფ ქვეყნებთან სასაქონლო გაცვლაზე.

ბუნებრივია ჩვენს ქვეყანაში შეიქმნა გრძელვადიან პერიოდში უსაფრთხოების ისეთი კონცეფციის შემუშავების საჭიროება, რომლის პრიორიტეტი იქნება სურსათით თვითუზრუნველყოფა და დეფიციტის შევსება წარმოების უპირატესი ფაქტორების მქონე ადგილობრივი ქარბი პროდუქციის ეკვივალენტური ექსპორტით. ასევე, წარმოდგენილია მოსაზრებები მდგრადი სასურსათო ინდუსტრიის განვითარების საკითხებზე.

სტატიაში წარმოდგენილია ზოგიერთი მოსაზრება სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფად არსებული რეგიონული პრობლემების შემსუბუქებისთვის. მოცემულია მდგრადი განვითარების კონცეფციის შემუშავებისა და სურსათით თვითუზრუნველყოფის ძირითადი მიმართულებების ავტორებისეული წინადადებები.

საკვანძო სიტყვები: სასურსათო უსაფრთხოება, სურსათის წარმოება, თვითუზრუნველყოფა, სტრატეგია, ექსპორტი, იმპორტი.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს საგარეო ვაჭრობა -2022. https://www.geostat.ge/media/54897/External-Merchandise-Trade-2022_publication.pdf
2. საქართველოს სოფლის მეურნეობა - 2022. https://www.geostat.ge/media/54292/soflis_meurneoba_2022.pdf
3. კოდუაშვილი პაატა, არჩვაძე იოსებ, ჩიხლაძე ნიკო. სასურსათო უშიშროება - ეროვნული უშიშროების საფუძველი. ჟ. ეკონომიკური პროფილი, ტომი 17, 1(23), 2022/ <http://economicprofile.org/pdf/paatakoghhuashvili.pdf>
4. კოდუაშვილი პაატა, მამუკელაშვილი დ. საქართველოს რეგიონებში მეწარმეობის განვითარების ეკონომიკური მექანიზმი. ეკონომიკა და ბიზნესი, 2021, №2, გვ. 40-54
5. მანველიძე რ. მესხიძე ზ. მდგრადი სასურსათო მეურნეობის ფორმირების პრობლემები და შესაძლებლობები პოსტპანდემიურ პერიოდში. ჟ. ეკონომიკა და ბიზნესი, №2. 2023 <https://eb.tsu.ge/?leng=ge>
6. ხარაიშვილი ე. ატიპური კრიზისის გავლენა ხილის ბაზარზე: სტრუქტურული ცვლილებები და გამოწვევები. ჟ. ეკონომიკა და ბიზნესი, №1. 2023
7. Wen Penga,b and Elliot M Berry. The Concept of Food Security. Encyclopedia of Food Security and Sustainability, Volume 2, 2019, 1–7. https://www.researchgate.net/publication/326524423_The_Concept_of_Food_Security
8. World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2022. FAO. 2022. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc2211en>
9. Population, food security, nutrition and sustainable development. United Nations Department of Economic and Social Affairs April 2021. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesapd_2021_policy_brief.pdf

ირაციონალური გადაწყვეტილებების მიღების უცნაურობები: დიმილის პროგნოზირება

დავით როინიშვილი

ეკონომიკის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, საქართველო
david.roinishvili.1@gmail.com

ეს სტატია არის იმ ნაშრომების სერიის ნაწილი, სადაც გამოთქმული და შემოწმებულია ჰიპო-
თეზა ადამიანების ირაციონალურობის შესახებ.

მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკა როგორც მეცნიერება (მაგალითისთვის სარგებლიანობის
თეორია), უმეტესწილად, ადამიანებს განიხილავს, როგორც რაციონალურ არსებებს, ეს კვლევა გა-
მოთქვამს ჰიპოთეზას, რომ ზემოთ აღნიშნული დაშვება არ ასახავს ინდივიდების რეალურ ქცევას
და შესაბამისად, მიიჩნევს, რომ ადამიანები სინამდვილეში არ არიან რაციონალურები. ნაშრომი
გასცემს პასუხს აღნიშნული იდეის მცირე ნაწილს, კერძოდ, იმას, თუ როგორ იწარმოება ადამიანე-
ბის მიერ დივლათის დაუფლებისგან მიღებული კმაყოფილება, სიხარული, ბედნიერება და ა.შ. ყვე-
ლა ამ ემოციას ჩვენ ტერმინში - „ემოციური კეთილდღეობა“ - გავაერთიანებთ.

კვლევა პირველად მონაცემებს იყენებს, რომელთა მოსაპოვებლად ექსპერიმენტული მიდგო-
მა გამოყენებული. ჩატარდა ორი ექსპერიმენტი, რის შედეგადაც მოხდა ადამიანების ქცევაზე დაკ-
ვირვება და მონაცემების მიღება.

პირველ ექსპერიმენტში მონაწილეობა ორი სხვადასხვა უნივერსიტეტის სტუდენტებმა მიიღეს,
ის სამ ჯგუფში ჩატარდა და საერთო ჯამში მონაწილეობა 138-მა სტუდენტმა მიიღო.

მეორე ექსპერიმენტს პირველისგან განსხვავებით, ქალაქ თბილისის მასშტაბით, შემთხვევითი
შერჩევა ემატება და მიზანი ერთის მხრივ პირველის შედეგების გადამოწმებაა, მაგრამ ასევე, დამა-
ტებითი ამოცანაც აქვს - მისი მიზანია, განასხვავოს „პირველადი“, მნიშვნელოვანი დოვლათის
ფლობისგან წარმოებული ემოციური კეთილდღეობა, ანუ იმის, რისი ფლობაც ადამიანებისთვის
პრინციპულად მნიშვნელოვანია, და „ფუფუნების“ ტიპის კმაყოფილება.

სტატიაში წარმოდგენილია აღნიშნული ექსპერიმენტების შედეგების ანალიზი და დასკვნა
ადამიანების ირაციონალური ქცევის შესახებ. ასევე ინდივიდების ირაციონალურობის ალგორით-
მის გამოვლენით შემოთავაზებულია რჩევები და რეკომენდაციები ეკონომიკისა და ბიზნესის
მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: ირაციონალური გადაწყვეტილებები, გადაწყვეტილებების მიღების უცნაუ-
რობები, ემოციური კეთილდღეობა, დიმილის პროგნოზირება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Akerlof, George A., Janet L. Yellen, and Michael L. Katz. "An Analysis of Out-of-Wedlock Childbearing in the United States." *Quarterly Journal of Economics* 111 (1996): 277-317.
2. Ariely, Dan. 2009. *"Predictably Irrational"*. New York, NY: HarperCollins.
3. Ariely, Dan. and Wallsten, Tom. "Seeking Subjective Dominance in Multidimensional Space: An Explanation of the Asymmetric Dominance Effect," *Organizational Behavior and Human Decision Processes* (1995).

4. Asch, Solomon. "Opinions and Social Pressure." In *Readings About the Social Animal*, ed. Elliott Aronson, 13. New York: W. H. Freeman, 1995.
5. Christakis, Nicholas A., and James H. Fowler. "The Spread of Obesity in a Large Social Network over 32 Years." *New England Journal of Medicine* 357 (2007): 370–79.
6. Clark, Andrew E., Ed Diener, Yannis Georgellis, and Richard E. Lucas. "Lags and Leads in Life Satisfaction: A Test of the Baseline Hypothesis," DELTA Working Paper 2003-14, 2003.
7. Cooper, Arnold C., Carolyn Y. Woo, and William C. Dunkelberg. "Entrepreneurs' Perceived Chances for Success." *Journal of Business Venturing* 3, no. 2 (1988): 97– 108.
8. Holland, Rob W., Henk Aarts, and Merel Hendriks. "Smells Like Clean Spirit." *Psychological Science* 16 (2005): 689–93
9. Kirsch, Irving. "Antidepressants Proven to Work Only Slightly Better Than Placebo," *Prevention and Treatment* (June 1998).
10. Sherif, Muzafer. "An Experimental Approach to the Study of Attitudes." *Sociometry* 1 (1937): 90–98.
11. Thaler, Richard H., and Cass R. Sunstein. 2009. "*Nudge*". New York, NY: Penguin.

„ქეისი“ როგორც ბიზნესის კვლევის სტრატეგია

შოთა შაბურიშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი

კვლევის სტრატეგიაში ქეისის გამოყენება სულ უფრო პოპულარული ხდება თანამედროვე ბიზნესის ურთულესი პრობლემების შესწავლისას. მიუხედავად იმისა, რომ ქეისის ანალიზი ბიზნესის ადმინისტრირების სპეციალისტების სწავლების პროცესშიც აქტიურად გამოიყენება, ასევე, მკვეთრად გამოიკვეთა ამ მიდგომის გამოყენების აუცილებლობა სამეცნიერო კვლევების განხორციელებისას. ტრადიციული რაოდენობრივი მეთოდებისგან განსხვავებით ქეისებით წარმოებული კვლევის ლოგიკა ეფუძნება მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების გამოვლენას ობიექტის ცვლადებს შორის. ამ დროს პროცესები ფენომენის და კონტექსტის ღრმა ანალიზის საფუძველზე შეისწავლება. ეს მიდგომა ერთგვარ შუალედურ რგოლს წარმოადგენს თვისებრივი მეთოდით მიღებული, მკაცრად კონტექსტუალური, ინფორმაციიდან საერთო კანონზომიერებების გამოვლენამდე. შედეგად ქეისების ანალიზი, როგორც თეორიების განვითარების პროგრესული და კუმულაციური მეთოდოლოგია, იქცა ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ მიდგომად სოციალურ მეცნიერებებში.

მოცემული ნაშრომის მიზანია, ქეისების, როგორც კვლევის სტრატეგიის, გამოყენების ძირითადი უპირატესობების, ნაკლოვანებების ანალიზი, მისი გამოყენების ზოგადი სპეციფიკის, საზღვრებისა და მიზანშეწონილობის განსაზღვრა. მართალია, ძირითადი ფოკუსი ბიზნესის პრობლემებით დაინტერესებულ აუდიტორიაზე კეთდება, თუმცა, მეთოდოლოგიის ძირითადი პრინციპები შეიძლება, მეცნიერების სხვა დარგებშიც იყოს გამოყენებული. ამასთან, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბიზნესის ადმინისტრირების მრავალ მომიჯნავე სფეროში ქეისი კვლევის ამოსავალ სტრატეგიას წარმოადგენს. მაგალითად, ვიდოუსონის აზრით, ფსიქოთერაპიის მეცნიერების განვითარება მთლიანად ქეისების ანალიზის მეთოდოლოგიას ეფუძნება (Widdowson, 2011), ხოლო ილი აღნიშნავს, რომ ფსიქოთერაპიაში კვლევის ყველაზე მთავარი ერთეული „ქეისია“ (Eels, 2007). თუმცა, მისი თავისებურებების გამო, არსებობენ მეცნიერები, რომლებიც უარყოფენ კვლევის ასეთი მიდგომის ეფექტიანობას. მაგალითად, დემბიტსკი ქეის-მეთოდს არ მიიჩნევს არც კვლევის მეთოდად და არც მეთოდოლოგიად, რადგან მისი ჩატარების ფარგლებში გამოიყენება სხვადასხვა ინსტრუმენტის და ტექნიკების ერთობლიობა (ინტერვიუ, დაკვირვება, დოკუმენტების ანალიზი და სხვა) (Dembitsky, 2010). აღნიშნული პრობლემის ერთ-ერთი ცნობილი მკვლევარი, გერინგი, მიუთითებს რომ ქეისი დღემდე არსებობს, როგორც უცნაური მეთოდოლოგიური გაურკვევლობა (Gerring, 2004). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ქეისი წარმოადგენს კვლევის სტრატეგიას, რომელიც იმდენადვეა გავრცელებული ეკონომიკის, ბიზნესის ადმინისტრირების და ზოგადად სოციალურ მეცნიერებებში, რამდენადაც რთულია მისი ზუსტი განსაზღვრა.

თავიდანვე უნდა აღვნიშნოს, რომ ტერმინი „ქეისი“ ქართული წარმომავლობისა არ არის, თუმცა, არჩევანი მაინც მასზე შევაჩერეთ. ქართული სიტყვათმეტანხმება „პრაქტიკული სიტუაცია/შემთხვევა“ ხშირად სხვა დატვირთვით გამოიყენება სამეცნიერო ლიტერატურაში, ასევე აბსტრაქტულია და სრულად ვერ გადმოსცემს ამ მოვლენის კონკრეტულ მეთოდოლოგიურ მიმართულებას. ტერმინი „ქეისი“ არა მხოლოდ მყარად შემოვიდა ყოველდღიურ სამეცნიერო და აკადემიურ ლექსიკონში, არამედ ასევე უმრავლესობისთვის ძალზედ გასაგები და მისაღებია. ამასთან, ქართულ ენაზე შესრულებული სამეცნიერო ნაშრომების რიცხვი, რომელიც განმარტავდა ქეისის არსს, სახეებს და

მისი, როგორც კვლევის მეთოდოლოგიის, გამოყენების საზღვრებს ბიზნესის ადმინისტრირებაში, არც ისე დიდია.

რეტროსპექტულად თუ შევხედავთ, ქეის მეთოდოლოგია, როგორც კვლევის ინსტრუმენტი, არსებობს იმდენივე ხანი, რამდენსაც პირველი ისტორიული ჩანაწერი ითვლის (Bennett, 2001). თანამედროვე მდგომარეობით კი კვლევის ამ სტრატეგიის კვალი წარუშლელია ფსიქოლოგიაში, კრიმინოლოგიაში, სამართალმცოდნეობაში, საერთაშორისო ურთიერთობებში, ანთროპოლოგიაში, ბიოლოგიაში, ისტორიაში, ბიზნესის ადმინისტრირებაში, მენეჯმენტში, ეკონომიკაში, მედიცინაში და სხვა. ტრადიციული რაოდენობრივი მეთოდებისგან განსხვავებით, ქეისით წარმოებული კვლევის ლოგიკა ეფუძნება მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების გამოვლენას ობიექტის (შემთხვევისა და კონტექსტის) ცვლადებს შორის და ასევე მოვლენის ინტუიციურ აღქმას (Yin, 2015). შესაბამისად, ამ მეთოდოლოგიის გამოყენება მკვლევრის მხრიდან შემოქმედებითობას, პრობლემის ღრმა თეორიულ ცოდნას და დიდ პრაქტიკულ გამოცდილებას მოითხოვს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ქეისების მეთოდს სხვადასხვაგვარად განმარტავენ. გერინგის მიხედვით, ეს არის ერთეული შემთხვევის ჩაღრმავებული ანალიზი უფრო ფართო კლასის რთული შემთხვევების გასაგებად (Gerring, 2004). ქეის მეთოდი ითვალისწინებს ერთეული ან უნიკალური შემთხვევის შესწავლისას მიღებული ცოდნის განზოგადებას. მისი გამოყენებისას განსაზღვრული მოვლენა საინტერესოა არა თავისთავად, არამედ როგორც რაღაც „მოვლენების კლასის“ მაგალითი. ტერმინი „მოვლენათა კლასი“ მოიცავს სოციალური სამყაროს ნებისმიერ ობიექტებს, რომლებსაც მკვლევრები შესწავლის მიზნით ირჩევენ (George, 2004). იმის მიხედვით ქეის მეთოდოლოგია თანამედროვე ფენომენის (მოვლენის) ემპირიული კვლევაა რეალური ცხოვრების კონტექსტით, როდესაც ფენომენს და კონტექსტში შორის საზღვრები ნათლად განსაზღვრული არ არის (Yin, 2015). ასევე, ინი გამოყოფს რამდენიმე ტექნიკურ ასპექტს: გამოსაკვლევი სიტუაციის უნიკალობა, დაკვირვების რამდენიმე წყაროს არსებობა, მონაცემების შეგროვების და ანალიზის თეორიული საფუძვლების არსებობა. დალის და ჰაკის თანახმად, ესაა მეთოდი, რომლის დროსაც ქეისი ან მათი გარკვეული რაოდენობა (შეღარებითი ანალიზის დროს) შეირჩევა შემდგომი თვისებრივი ანალიზისათვის (Dul & Hak, 2007). კოლისის და ჰასის მიხედვით კი, ეს არის მეთოდოლოგია, რომელიც გამოიყენება ერთი მოვლენის შესასწავლად ყოფით, ჩვეულ გარემოში სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებით, რათა მივიღოთ გაღრმავებული ცოდნა (Collis & Hussey, 2013).

სამეცნიერო ნაშრომებში გამოყენებული ქეის სტრატეგია შეიძლება ორი პარამეტრის მიხედვით დავაჯგუფოთ - განსახილველი ქეისების რაოდენობა და თეორიასთან მისი კავშირი. მიუხედავად იმისა, რომ ქეისი ხშირად ერთეულ შემთხვევასთან ასოცირდება, უმეტესად რამდენიმე ნიმუში შეისწავლება. ამიტომ ქეის მეთოდოლოგიაში გამოყოფენ ცალკეული შემთხვევის შესწავლას (single-case study) და ასევე, სტრატეგიას, რომელიც ითვალისწინებს რამდენიმე/მრავალი ნიმუშის ანალიზს (multiplecase study). უკანასკნელი ვარიანტი გულისხმობს, რომ ყველა შემთხვევა დამოუკიდებლად შეისწავლება და შემდგომ მკვლევარი ეძებს გადაკვეთებს, საერთო კონცეფციებს და ა.შ.

კვლევის ქეის სტრატეგია აერთიანებს სხვადასხვა კვლევით ტექნიკებს. ყველაზე ხშირად ისეთ სფეროებში გამოიყენება, სადაც აუცილებელია მოვლენისა და კონტექსტის, მათი ურთიერთკავშირის რეალური და ღრმა შესწავლა. ამ მიდგომის გამოყენებისას შეიძლება გავაერთიანოთ რაოდენობრივი და თვისებრივი მეთოდები, რაც საკმაოდ ხელსაყრელ პირობებს ქმნის მონაცემთა შეგროვებისა და ანალიზისთვის. ქეის მეთოდი შეიძლება ვარიირებდეს აღწერილობით და ამხსნელ სტრატეგიებს შორის, კონცენტრირდებოდეს ერთეულ ან მრავალ შემთხვევაზე. ქეისების სტრატეგია არ ითვალისწინებს უნივერსალურ, მზა რეცეპტებს კვლევის ჩატარებისას. კონკრეტული პროცედურა დამოკიდებულია კონტექსტზე (თეორიულ საფუძვლებზე, კონცეფციებზე, დასახულ მიზნებზე, მკვლევრის მისწრაფებებზე, მის კვლევით უნარებსა და გამოცდილებაზე).

ერთობლიობაში ეს მეთოდოლოგია სავსებით თავისუფალი, დემოკრატიული ხასიათის არის, რომელიც კარგად პასუხობს თანამედროვე ღია მეცნიერებას. ქეის მეთოდოლოგია ერთნაირად შეესაბამება როგორც პოზიტიურ პარადიგმას, რომლის მიხედვითაც სოციალურ მეცნიერებებში შესაძლებელია უნივერსალური კანონების გამოვლენა, ასევე - პოსტპოზიტიურს, რაც გულისხმობს, რომ სოციალურ მეცნიერებებში შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ კონტექსტით განპირობებული მოვლენები. ამ სტრატეგიის გამოყენება მკვლევრის მხრიდან შემოქმედებითობას, პრობლემის დრმა თეორიულ ცოდნას და დიდ პრაქტიკულ გამოცდილებას მოითხოვს.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესის ადმინისტრირება; ქეისი; კვლევის მეთოდი; კვლევის მეთოდოლოგია; კვლევის სტრატეგია.

References

1. Bennett, A. (2001). Case study: Methods and analysis. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* , 1513–1519.
2. Collis, J., & Hussey, R. (2013). *Business research: A practical guide for undergraduate and postgraduate students*. Palgrave macmillan.
3. Dembitsky, S. (2010). Theoretical validization on different levels of sociological research. *Sociology: theory, methods, marketing. N4* , 152–178.
4. Dul, J., & Hak, T. (2007). Case study methodology in business research. *Ro utledge*.
5. Eels, T. (2007). Generating and generalizing knowledge about psychotherapy from pragmatic case studies . *Pragmatic Case Studies in Psychotherapy*, 35-54. Retrieved from <http://pcsp.libraries.rutgers.edu> .
6. Gerring, J. (2004). What Is a Case Study and What Is It Good for? *American Political Science Review. Vol. 98. № 2.*, 341.
7. Widdowson, M. (2011). Case study research methodology. *International Journal of Transactional Analysis Research* , Vol 2 No 1, <http://usir.salford.ac.uk/id/eprint/30763>.
8. Yin, R. K. (2015). Case Studies. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* , 194–201.

სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემები თანამედროვე პირობებში მასკინძლობის ინდუსტრიაში

სალომე სურამელი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ბიზნესისა და ტექნოლოგიების ფაკულტეტის დოქტორანტი, თბილისი, საქართველო
ss.surameli17@gmail.com

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ეკონომიკური ხასიათის ძირითად გლობალურ პრობლემებს მიაკუთვნებენ სიღარიბის დაძლევის და სასურსათო უსაფრთხოებას.

სასურსათო უსაფრთხოება განეკუთვნება გლობალურ სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პრობლემათა კატეგორიას. სურსათს, როგორც სასიცოცხლო უზრუნველყოფის მთავარ კომპონენტს, სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს. სასურსათო პრობლემა მეტად აქტუალურია თანამედროვე მსოფლიოსთვის, რადგან დედამიწის მოსახლეობის მატება ადეკვატურ ზეგავლენას ახდენს სურსათზე მოთხოვნილების ზრდაზე. სასურსათო უსაფრთხოების სტრატეგია მნიშვნელოვანია დაეფუძნოს ქვეყნის სურსათის თვითუზრუნველყოფის პრინციპს, სახელმწიფოს სუვერენიტეტისა და დამოუკიდებლობის მტკიცე ეკონომიკური საფუძვლის უმნიშვნელოვანეს პირობას.

HACCP-ის, იგივე საფრთხის ანალიზისა და კრიტიკული საკონტროლო წერტილების დანერგვის სისტემა, საქართველოსთვის ასოცირების ხელშეკრულების მიხედვით ნაკისრი ერთ-ერთი ვალდებულებაა. სისტემის პირველი ეტაპი 2021 წლის 1-ლ ივნისს ამოქმედდა.

სურსათის ეროვნული სააგენტოს ინიციატივით, HACCP-ის, იგივე საფრთხის ანალიზისა და კრიტიკული საკონტროლო წერტილების დანერგვის სისტემის, ბოლო ეტაპის დანერგვა შესაძლოა, 2025 წლის 1-ლ ივნისამდე გადავადდეს.

სააგენტო მიიჩნევს, რომ მიუხედავად გონივრული ვადის მიცემისა, ფინანსური და ინფრასტრუქტურული პრობლემების გამო, ობიექტების უმეტესობა ჯერ ისევ არაა მზად ახალ სტანდარტებზე გადასასვლელად.

აღსანიშნავია, რომ HACCP-ის სისტემის ბოლო ეტაპი შეეხება აბსოლუტურად ყველა ტიპის ბიზნესოპერატორს, რომელიც ცხოველურ სურსათს ნებისმიერი ფორმით გადაამუშავებს ან აწარმოებს.

მიუხედავად იმისა, რომ HACCP, უპირველეს ყოვლისა, ასოცირდება კვების მრეწველობასთან, ის ასევე შეიძლება გამოყენებულ იქნას ტურიზმის კონტექსტში, განსაკუთრებით ისეთ ადგილებში, სადაც სურსათის უსაფრთხოება შემამფოთებელია, მაგ. სასტუმროებში, რესტორნებსა და საკრუიზო გემებზე.

HACCP-ს ტურისტულ სექტორში (სასტუმროები, რესტორნები) შეუძლია დაეხმაროს საკვების მიერი დაავადებების თავიდან აცილებას და უზრუნველყოს სტუმრების უსაფრთხოება და კმაყოფილება. ასევე შეიძლება გამოყენებულ იქნას ტურიზმის სხვა ასპექტებზე - უსაფრთხოება სათავგადასავლო აქტივობებში, წყლის ხარისხი საცურაო აუზებში და ჰიგიენა სპა და გამაჯანსაღებელ ობიექტებში. მთლიანობაში, HACCP ემსახურება როგორც დირექტულ ჩარჩოს რისკების მართვისა და ტურისტებისთვის უსაფრთხო და სასიამოვნო გამოცდილების უზრუნველსაყოფად.

განსაკუთრებით გამოწვევები ფიქსირდება რეგიონებში HACCP-ის სისტემის იმპლემენტაციის მიმართულებით. აღსრულების პროცესის ხარვეზების გათვალისწინებით ბიზნესოპერატორებს (საზოგადოებრივ კვების ობიექტებს, სასტუმროებს) ჯერ კიდევ არ აქვთ გააზრებული და დანერგილი აუცილებელი მოთხოვნები. ამ ახალი სტანდარტების დანერგვისთვის მიმდინარე პროექტები ემსახურება ცნობიერების ამაღლებასა და სწავლებებს, რომელიც ზოგადი ხასიათისაა, თუმცა ბიზნე-

სოპერატორების კითხვები და გამოწვევები ხშირად უპასუხოდ რჩება. მათ აქვთ კონკრეტული პრობლემები, რომლებსაც არ ან ვერ აგვარებენ, რადგან არ აქვთ საკმარისი მოტივაცია ან რესურსი.

მასპინძლობის ინდუსტრიის ბიზნესსუბიექტებსა და სურსათის ეროვნულ სააგენტოს შორის კომუნიკაციის გაუმჯობესება, არსებული პრობლემების იდენტიფიცირება და აღმოფხვრა ორივე მხარეს მისცემს საშუალებას, რომ მოახდინონ საკუთარი საქმიანობის ეფექტიანობის შეფასება და არსებულ რეალობაზე მორგება. რაც, ასევე, უზრუნველყოფს მარეგულირებელი ორგანოს შემოწმების შიშის დაძლევას, ასევე ღრმა და ყოვლისმომცველი სავაჭრო სივრცის შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებების თანმიმდევრულ შესრულებას ეროვნული კანონმდებლობის ჩარჩოში.

თანამედროვე მსოფლიოში არსებობს ქვეყნები, რომლებმაც უკვე გადაჭრეს სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა საკმარისობის, ხელმისაწვდომობის და თვითუზრუნველყოფის თვალსაზრისით, მაგრამ ადამიანის აქტიური და ჯანსაღი ცხოვრებისთვის კვლავ მნიშვნელოვან საფრთხეს წარმოადგენს კვების პროდუქტების დაბინძურების საკმაოდ მაღალი ხარისხი. სურსათის ვარგისიანობა სულ უფრო აქტუალური თემა ხდება ეკოლოგიური სიტუაციის გამწვავებისა და სოფლის მეურნეობის მზარდი ქიმიზაციის პირობებში.

დღეისთვის მსოფლიოში სურსათის უვნებლობის მართვის ყველაზე უფრო გავრცელებული, ეფექტური და ინტეგრირებული სისტემაა **HACCP**.

HACCP - საფრთხის იდენტიფიკაციისა და მასზე კონტროლის განხორციელებით უზნებელი სურსათის წარმოების საშუალებას იძლევა. **HACCP**- ის პრინციპები პირველად შემუშავდა 60-იან წლებში აშშ-ში, ამერიკულ კოსმოსურ პროგრამაზე მუშაობისას, როდესაც აუცილებელი გახდა ასტრონავტების დაცვა სურსათისმიერი დაავადებებისგან.

(HACCP) დანერგვა არის ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური გზა სურსათის უვნებლობის უზრუნველსაყოფად, რომლითაც ბიზნესსოპერატორებს შეუძლიათ, თავიდან აიცილონ საფრთხეები.

HACCP არის დღეისთვის სურსათის უვნებლობის მართვის საერთაშორისოდ აღიარებული, ყველაზე გავრცელებული და ეფექტური სისტემა.

სამზარეულო სასტუმრო სფეროს უმნიშვნელოვანეს განყოფილებას წარმოადგენს . კვებითა და სასმელებით უზრუნველყოფა სტუმრის სასტუმროში ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია.

HACCP იმიჯრება როგორც:

Hazzard - საფრთხე

Analysis - ანალიზი

Critical - კრიტიკული

Control - საკონტროლო

Points - წერტილები

HACCP-ის პრინციპები:

1.საფრთხის ანალიზი - ნებისმიერი ბიოლოგიური, ფიზიკური თუ ქიმიური საფრთხის გამოვლენა, რაც შეიძლება მოიცავდეს: ნედლეულს, შესაფუთ მასალებს, გადამამუშავების მეთოდებს, დასუფთავების მეთოდებს, ტრანსპორტირებას და სხვა ფაქტორებს. **2. კრიტიკული საკონტროლო წერტილების დადგენა;** კრიტიკული საკონტროლო წერტილი არის შესაძლებლობა, რომელიც აგვაცილებს თავიდან სურსათის უვნებლობასთან დაკავშირებულ საფრთხეებს. როდესაც გამოვლინდება საფრთხე, შემდეგ ნათელი ხდება, როგორ უნდა აღმოიფხვრას იგი. **3. კრიტიკული ზღვრების დადგენა;** ყველა კრიტიკულ საკონტროლო წერტილს უნდა ჰქონდეს თავისი კვლევის საფუძველზე დადგენილი ზღვრები. ესენი შეიძლება იყოს: ტემპერატურა, ტენიანობა, დრო, წონა, კონსერვატივის კონცენტრაცია, ვიზუალური კონტროლი თუ სხვა. **4.მონიტორინგის პროცესების დაწესება;** კრიტიკული საკონტროლო ზღვრები რეგულარულად უნდა კონტროლდებოდეს. HACCP-ის გეგმა უნდა მოიცავდეს პროცედურების განრიგს, მისი ჩატარების სიხშირის განსაზღვრას. ასევე, უნდა

კონტროლდებოდას პასუხისმგებელი პირების მიერ განხორციელებული საქმიანობა და ამასთან, უნდა შეიქმნას მონაცემების ასახვის სისტემა. **5. მაკორექტირებელი ქმედებების დაწესება;** მაკორექტირებელი მოქმედებები გულისხმობს პროცედურების განსაზღვრას, რომელიც უნდა განხორციელდეს იმ შემთხვევაში, თუ მოხდება კრიტიკული ზღვრების დარღვევა, რომელსაც ვადგენთ კრიტიკული საკონტროლო წერტილების მონიტორინგის საფუძველზე. ღონისძიებები უნდა მოიცავდეს გეგმას, რომლის მეშვეობითაც, პარამეტრები დაუბრუნდება დასაშვებ ფარგლებს. **6. ვერიფიკაცია;** გადამოწმება გულისხმობს ყველა მეთოდს, გარდა მონიტორინგისა, რომელიც გვარწმუნებს, რომ საკვების უვნებლობის მენეჯმენტი მუშაობს ეფექტურად. შემოწმების პროცესში დაწესებული უნდა იყოს დარწმუნებული, რომ ხდება პოტენციური საფრთხეების იდენტიფიკაცია, პროცედურები არის ეფექტური და შექმნილ HACCP გეგმას მიყვება უკლებლივ ყველა თანამშრომელი. **7. დოკუმენტაციის/ჩანაწერების წარმოება.** HACCP გეგმის შესრულებისას ჩატარებული პროცედურების დროს სისტემატურად უნდა წარმოებდეს ჩანაწერები, რაც გვეხმარება დავრწმუნდეთ, რომ ის მუშაობს მაქსიმალურად ეფექტურად და შესრულებულია ყველა თანამშრომლის მიერ. ყველა განხორციელებული პროცედურის ჩანაწერების ისტორია და დოკუმენტაცია არის ღირებული და მნიშვნელოვანი ინფორმაცია.

HACCP-ის 7 პრინციპის გათვალისწინება და სამზარეულოში საკვების უსაფრთხოების მენეჯმენტი დაგეხმარებათ უსაფრთხოდ შეინარჩუნოთ როგორც საკვები, ისე მისი მომხმარებლები.

სურსათის უვნებლობის მართვის სისტემის შემუშავებისა და ეფექტურ დონეზე შენარჩუნების მიზნით, საწარმოში აუცილებელია HACCP-ის ჯგუფის ჩამოყალიბება HACCP-ის ჯგუფის წევრებს უნდა გააჩნდეთ სურსათის უვნებლობის მართვის სისტემის დანერგვისთვის აუცილებელი მრავალდარგობრივი ცოდნა და გამოცდილება.

კვლევის ჩატარება მეტად საინტერესო და ინფორმაციული იქნება, თუ როგორ ხდება მათი მხრიდან სასტუმროში HACCP-ის სისტემის განხორციელება. ტურიზმი ეკონომიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია, აქედან გამომდინარე, ეს სისტემა სასტუმროებისთვის მნიშვნელოვანია და საინტერესოა, რამდენ სასტუმროში ხდება მათი თანამშრომლების გადამზადება HACCP-ით.

ლიტერატურა:

1. ვანიშვილი მ. საქართველოს სასურსათო უსაფრთხოების საშინაო და საგარეო ეკონომიკური ასპექტები: თეორია, მეთოდოლოგია, პრაქტიკა. თბილისი, საზოგადოება ცოდნა, 2003.
2. ასათიანი ს. სასურსათო უსაფრთხოების პოლიტიკა და რეგულირება საქართველოში. თბილისი 2010.
3. ასათიანი ს., ასათიანი რ., ევროკავშირში სასურსათო უვნებლობის რეგულირების საკითხისათვის .
4. Asatiani, R., Asatiani, S. Agricultural Extension: World Experience and Tendency of Development, Monograph, Tbilisi, Georgia.
5. პავლიაშვილი ს, გუბელაძე დ . ეროვნული სასურსათო უსაფრთხოების ძირითადი კრიტერიუმები.

ტურიზმის განვითარების საკითხები საქართველოში პანდემიის COVID – 19-ის შემდგომ პერიოდში

¹ანზორ დევაძე, ²ლელა დევაძე

¹პროფესორი, ტურიზმის ფაკულტეტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ბათუმი, საქართველო

²დოქტორანტი, ტურიზმის ფაკულტეტის ასისტენტი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, საქართველო.
devadze.anzor@bsu.edu.ge

ტურიზმის განვითარებას უაღრესად დიდი მნიშვნელობა გააჩნია მსოფლიო ეკონომიკისთვის, ვინაიდან ის წარმოადგენს ნებისმიერი ქვეყნის შემოსავლების არა მარტო მნიშვნელოვან წყაროს, არამედ ითვალისწინებს უამრავ დადებით მხარესაც: ინფრასტრუქტურის, სხვა, მასთან კორელაციაში მყოფი დარგების, კულტურულ-ისტორიული ტრადიციებისა და სახალხო რეწვის განვითარებას; სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლებს შორის ფორმალური და არაფორმალური კავშირების ჩამოყალიბებას, რაც მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ინვესტიციების მოზიდვას; საერთაშორისო არენაზე ქვეყნის იმიჯის გაუმჯობესებას და ა.შ. [1. გვ. 43].

ბოლო წლებში ტურიზმი საქართველოში წარმოადგენდა ეკონომიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სფეროს, რომელიც ახდენდა ქვეყნის მშპ-ს 11,5%-ის გენერირებას. 2019 წლისთვის (ყველაზე წარმატებული წელი საერთაშორისო ტურიზმის განვითარების სფეროში), საერთაშორისო ვიზიტორების საერთო რაოდენობამ მიაღწია 9 258,0 ათას კაცს, რაც 7,8%-ით მეტია წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით. ამავე პერიოდში, საქართველოში ტურისტული ინდუსტრიის შემოსავლებმა გადააჭარბა 3,35 მლრდ. აშშ დოლარს (ცხრილი #1).

ცხრილი #1. საერთაშორისო ვიზიტების რაოდენობისა და შემოსავლების დინამიკა 2017-2022 წწ.

მაჩვენებლის დასახელება	ზომის ერთეული	წლები					
		2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7	8
ვიზიტორები	ათ. კაცი	6 482,8	7 203,4	9258.0	1 513,4	1881,2	5 426,9
შემოსავლები	მლნ. აშშ დოლარი.	2 704,3	3 222,1	3 368,7	541,7	1245,0	3 516,7

წყარო: [2. <https://gnta.ge/ge>. საქართველოს ტურიზმის ეროვნული დეპარტამენტი].

როგორც ცხრილი #1-დან ჩანს, საერთაშორისო ვიზიტების რაოდენობა საქართველოში 2017-2019 წლებში გაიზარდა 2775,2 ათ. კაცით, ანუ 42.8%, ხოლო შემოსავლები 664,4 მლნ. აშშ დოლარით, ანუ 24,6%-ით. რაც შეეხება 2020 წელს, ცნობილი მიზეზების გამო (პანდემია COVID – 19-ს დაწყების წელი), 2019 წელთან შედარებით მკვეთრად დაეცა როგორც საერთაშორისო ვიზიტების რაოდენობა (- 7744.6 ათ. კაცი, ანუ 83.7%-ით), ასევე საერთაშორისო ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების რაოდენობა (- 2 727 მლნ. აშშ დოლარი, ანუ 83,9% -ით).

პანდემია COVID – 19-მა მთლიანად შეცვალა მსოფლიო დღის წესრიგი. 2020 წელს, მსოფლიო პანდემიის გამო, საქართველოს ტურიზმის ინდუსტრიამ, მსოფლიო ტურიზმის ინდუსტრიის მსგავს

სად, უპრეცედენტო კლება განიცადა. შესაბამისად, ტურიზმის წილი საქართველოს მშპ-ში შემცირდა 11,5%-დან 5,9%-მდე.

პანდემიის გავრცელებამ და მისგან გამოწვეულმა შიშმა მოგზაურობის განხორციელებაზე, ასევე ქვეყნების საზღვრების ჩაკეტვამ, ნეგატიური გავლენა იქონია ტურისტულ ინდუსტრიაზე - ტურისტული ინდუსტრია აღმოჩნდა ყველაზე დაუცველი და დაზარალებული.

საქართველოს მთავრობამ, გავრცელებული პანდემიის პირობებში ტურისტული კომპანიებისა და ტურიზმის სფეროში დაკავებული პირებისთვის შეიმუშავა ტურიზმის გადარჩენისა და აღორძინების ანტიკრიზისული გეგმა, რომელიც ითვალისწინებდა კრედიტების გადავადებას, ქონების გადასახადისგან განთავისუფლებას, სასტუმროების, ტურისტული კომპანიებისა და გიდების მხარდაჭერას. შემუშავებული იქნა მიზნობრივი პროგრამები, რომლებმაც ტურისტულ დარგს ხელი შეუწყვეს კრიზისის დაძლევისა და აღორძინებაში. ანტიკრიზისული გეგმის ჯამურმა ბიუჯეტმა შეადგინა 200 მლნ. ლარი [3.გვ.406].

ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს, რომ ბუნებაში ყველაფერს აქვს თავისი დასაწყისი და დასასრული. დღეისთვის, შეიძლება დავუშვათ, რომ მიუხედავად ვირუსი COVID – 19 - ით გამოწვეული დაავადების ერთეული შემთხვევებისა, არსებული კრიზისი უკვე დასრულებულია.

პანდემიის დასრულებისთანავე, ტურისტებმა დაიწყეს ისეთი ადგილების ძიება, სადაც ისინი დაცულად იგრძნობენ თავს და ხშირ შემთხვევებში, დაინფიცირების შიშიდან გამომდინარე, გაურბიან ხალხმრავალ, გადატვირთულ საკურორტო ზონებს, უპირატესობას ანიჭებენ დასვენებას ისეთ ადგილებში, სადაც მათ ექნებათ სოციალური დისტანცირების საშუალება და დაცულად იგრძნობენ თავს.

დღეისთვის, მსოფლიო პანდემიის დამარცხების და მოსახლეობის ცხოვრების წესსა და პირობებზე პანდემიის პირობებში არსებული შეზღუდვების მოხსნის შემდეგ, საქართველო დგას თავისი რეგიონების განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრის წინაშე. ამავ დროს, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სხვა, შედარებით ახალი, დარგების განვითარების აუცილებლობა, რაც უზრუნველყოფს დადებით მულტიპლიკატორულ ეფექტს რეგიონულ ჭრილში. საქართველოს რეგიონების ეკონომიკის ზრდის ერთ-ერთ ასეთ პერსპექტიულ მიმართულებად ვთვლით ეკოლოგიური ტურიზმის განვითარებას [3, გვ. 409].

ეკოტურიზმის განვითარება განსაკუთრებულად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საქართველოს დაცულ ბუნებრივ ტერიტორიებზე, ვინაიდან ისინი განლაგებულია ეკოლოგიურად „ხელუხლებელ“, ეგზოტიკურ ბუნებაში, გაცილებით პოპულარულია და იზიდავს უამრავ ტურისტსა და დამსვენებელს. ამ შემთხვევაში, ეკოტურიზმი ორიენტირებული იქნება ბუნებრივი, კულტურული-ისტორიული და სხვა რესურსების გამოყენებაზე კომპლექსური სპეციფიკური ტურისტული პროდუქტის შექმნის მიზნით. აღსანიშნავია, რომ ჩვენ, საქართველოში, დღეისთვის ძირითადად, გაგვაჩნია მხოლოდ ტურისტული რესურსები და, ამავ დროს, განვიცდით რეალური ტურისტული პროდუქტის, როგორც საბაზრო საქონლის მკვეთრ დეფიციტს. ამავ დროს, არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ერთის მხრივ, ეკოტურიზმი ქმნის ტურისტული ბაზრის ახალ სეგმენტებს, ხოლო მეორეს მხრივ, ეკოტურიზმი შეიძლება გახდეს საქართველოს აგრარული სექტორის განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორი.

დღეისთვის დაცული ტერიტორიების ფართობი საქართველოში შეადგენს 793 351 ჰექტარს, ანუ საქართველოს ტერიტორიის დაახლოებით 11,4%-ს. დაცული ტერიტორიების დაახლოებით 75% მწვანე საფარითაა დაფარული. საქართველოში არის 14 სახელმწიფო ნაკრძალი, 13 ეროვნული პარკი, 40 ბუნებრივი ძეგლი, 23 აღკვეთილი და 3 დაცული ლანდშაფტი [4].

მონაცემები ვიზიტორების რაოდენობის და მათი სერვისული მომსახურებიდან მიღებული შემოსავლების შესახებ საქართველოს დაცულ ტერიტორიებზე 2017-2022 წწ მიხედვით მოცემულია ცხრილში #2.

ცხრილი #2. საქართველოს დაცულ ტერიტორიებზე ვიზიტორებისა და მათგან მიღებული შემოსავლების დინამიკა 2017-2022წწ.

მონაცემის დასახელება	ზომის ერთეული	წლები					
		2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7	8
ვიზიტორების რაოდენობა	ათ. კაცი	954,7	1108,5	1199,0	240,3	589,1	902,1
შემოსავლები	ათ. ლარი	4504,4	8436,1	9363,4	899,1	5832,8	6215,8

წყარო: [4. <https://apa.gov.ge/ge/angariSebi>. საქართველოს დაცული ტერიტორიების სააგენტოს ანგარიში].

ცნობილი მიზეზების გამო, 2023 წლის მანძილზე საქართველოს დაცული ტერიტორიები მოინახულა 240,3 ათ. ვიზიტორმა, რაც 958,7 ათ. ვიზიტორით ნაკლებია წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით (-80,0%). საქართველოს დაცულ ტერიტორიებზე უცხოელი ვიზიტორების რაოდენობა 2020 წლისთვის 2019 წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით შემცირდა 95,7%-ით და შეადგინა მხოლოდ 26,4 ათ. კაცი. საზღვარგარეთელ ვიზიტორებს შორის ლიდერობდნენ ტურისტები რუსეთიდან (18,7%), გერმანიიდან (10,3%), უკრაინიდან (10,2%), ისრაელიდან (8%), პოლონეთიდან (6,7%) და ლატვიიდან (6,1%) [4].

საქართველოს დაცულ ტერიტორიებზე ეკოტურიზმის განვითარების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ვთქვათ, რომ ეკოლოგიურ ტურიზმს პირველ რიგში ესაჭიროება სახელმწიფო მხარდაჭერა რეგიონულ დონეზე. ეკოტურისტული სექტორის ორგანიზაციის საქმეში ძირითადი როლი უნდა ითამაშოს ტურისტული ბიზნესის რეგიონულ ასოციაციებმა, რომლებმაც, ჩვენი აზრით, ადგილობრივ ადმინისტრაციებთან, რეგიონულ ფონდებთან, შრომითი მოწყობის ცენტრებთან და სხვა დაინტერესებულ ორგანიზაციებთან ერთად კურირება უნდა გაუწიონ ეკოტურიზმის ინფრასტრუქტურის ფორმირებას ადგილებზე, ხოლო ფორმირების მექანიზმი უნდა ეფუძნებოდეს ეკოტურიზმის განვითარების მხარდაჭერ სახელმწიფო პროგრამას, რომელმაც უნდა გაითვალისწინოს: ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზის შემდგომი სრულყოფა; საინფორმაციო ქსელების განვითარება და მეთოდური უზრუნველყოფა; სხვადასხვა ფონდების, სპეციალური ბანკების, სადაზღვევო და საინვესტიციო ინსტიტუტების მონაწილეობით შესაბამისი საფინანსო ინფრასტრუქტურის ფორმირება საწარმოო-ტექნოლოგიური და საქმიანი, სოციალური ცენტრების, ბიზნეს-ინკუბატორებისა და ტექნოპარკების ქსელის განვითარება.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ტურიზმი, პანდემია, COVID – 19, დაცული ტერიტორიები.

ლიტერატურა:

1. Логунцова И.В. Индустрия туризма в условиях пандемии коронавируса: вызовы и перспективы. Государственное управление. Электронный вестник. Выпуск № 80. Июнь 2020 г.
2. საქართველოს ტურიზმის ეროვნული დეპარტამენტი. წლიური ანგარიშები. <https://gnta.ge/ge>.
3. А. Девадзе., Л. Девадзе. Пандемия COVID-19 и туризм в Грузии: вызовы и перспективы развития. учасний рух науки: тези доп. XII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1-2 квітня 2021 р. – Дніпро, Україна, 2021. – Т.1.– 493 с.
4. საქართველოს დაცული ტერიტორიების სააგენტო. წლიური ანგარიშები. <https://apa.gov.ge/ge/angariSebi>.
5. საქართველოში კორონავირუსის განვითარების პრევენციის შესახებ. <https://stopcov.ge/>.

სტრატეგიული ღონისძიებების მენეჯმენტის როლი დანიშნულების მარკეტინგში

¹ნათია ბერიძე, ²თამარ ბერიძე, ³ცირა ცეცხლაძე

¹ასისტენტ-პროფესორი, ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

²ასისტენტ-პროფესორი, ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

³ასისტენტ-პროფესორი, ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი
beridze.tamar@bsu.edu.ge

დანიშნულების მენეჯმენტის როლი მდგრადი ტურიზმის განვითარებაში ძალზე მნიშვნელოვანია. თუმცა, ასევე მნიშვნელოვანია, აღინიშნოს, რომ სასიცოცხლო როლს ასრულებს ტურიზმის სექტორის წარმატების ფორმირებაში ეფექტური დანიშნულების მარკეტინგი. ბოლო წლებში სხვადასხვა სახის ღონისძიების ორგანიზება უფრო მნიშვნელოვანი გახდა, არა მხოლოდ ტურიზმის მოთხოვნის მოკლევადიანმა მატებაზე ფოკუსირებით, არამედ როგორც ურბანული განვითარების პოლიტიკის ელემენტი, რომელსაც გავლენა ექნება პოლიტიკაზე, ეკონომიკასა და საზოგადოებაზე. სტატიის მიზანია, ხაზგასმით აღვნიშნოთ ღონისძიების მენეჯმენტის გამოწვევები მცირე მოვლენებზე ფოკუსირებით. განიხილება მენეჯმენტის მიდგომები დაინტერესებული მხარეების ჩართულობისა და ურთიერთქმედების, დანიშნულების ადგილის განვითარების დაგეგმვის სტრატეგიის ფორმირების მიმართ. გამოკვლეულია სპონსორობის როლი და ბუნება, რომელიც დაკავშირებულია მცირე ღონისძიებების ღირებულების გაზრდასთან, ასევე ტერიტორიული მარკეტინგის მართვის მოდელის შემუშავებასთან. სტატია, ასევე, ხაზს უსვამს კომპლექსური საკომუნიკაციო სტრატეგიების როლს მცირე ღონისძიებების ღირებულების გაზრდაში. დასკვნაში წარმოდგენილია მარკეტინგის მენეჯმენტის მოდელი მცირე ღონისძიებებისთვის, რომელიც შეიძლება იყოს ღონისძიების ორგანიზატორების მიერ პრობლემის გადაჭრის პროცესების შედეგი საზოგადოების ეკოსისტემაში აღიანსების შექმნის საფუძველზე.

საკვანძო სიტყვები: სტრატეგიული ღონისძიებების მენეჯმენტი; ივენთი; საქმიანი ტურიზმი; მარკეტინგული კომუნიკაციები; დანიშნულების ადგილის განვითარების დაგეგმვა.

ინოვაციური პროცესების მენეჯმენტი

¹ირმა ჩხაიძე, ²ლელა ღვინჯი

¹ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი
²დოქტორანტი, ასისტენტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო, ბათუმი
Chkhaidze.irma@bsu.edu.ge

სამყარო, რომელშიც ვცხოვრობთ, მუდმივად ცვალებადია და ამ ცვლილებების სისწრაფის განმაპირობებელ ფაქტორად სახელდება ინოვაცია. აღსანიშნავია ისიც, რომ ცივილიზებულ სამყაროს სიახლეებისადმი ინტერესი აქვს არა მხოლოდ დღეს, არამედ ჰქონდა წარსულშიც და ექნება მომავალშიც. აღნიშნულს, შესაძლებელია, საფუძვლად დაუდოთ ერთი მხრივ სხვადასხვა ეტაპზე მოღვაწე მეცნიერ-ეკონომისტების მიერ ჩამოყალიბებული განსაზღვრებები ინოვაციაზე და მეორე მხრივ, კომპანიების მიერ წლების მანძილზე ინოვაციური საქონლის წარმოებისკენ სწრაფვა და მათი განვითარებით ეკონომიკაში ინოვაციების დანერგვის მიზნით სახელმწიფოს ინოვაციური პოლიტიკის გააქტიურება.

სტატიაში შესწავლილია ინოვაციის, როგორც ბიზნესპროცესის თეორიული მოდელები. ჩამოყალიბებულია ინოვაციის შექმნაზე მოქმედი ძირითადი ფაქტორები: უპირატესობა, შესატყვისობა, სირთულე, შემოწმება და დაკვირვების შესაძლებლობა. სამეცნიერო პრაქტიკული კვლევის შედეგებით გაანალიზებულია ინოვაციური პროცესის განვითარებისა და ეტაპების თანმიმდევრული განხორციელების ეფექტური მართვის პრინციპები.

მისწრაფება, შექმნა ინოვაცია ან იყო ინოვატორი - ეს, ყველაფერი „დიდი“ ბიზნესიღვით იწყება, რომელიც არ არის შემთხვევითი და შესაძლებელია. დაეფუძნოს პროდუქტში, სერვისში, პროცესში არსებული პრობლემების აღმოფხვრის კონკრეტულ პრინციპებს. ბიზნეს იდეის წარმოშობიდან მისი კომერციალიზაციის ჩათვლით მიმდინარე პროცესი კი წარმოადგენს ინოვაციის პროცესს, რომელიც მეცნიერ ბრაიენ სიტვისის განსაზღვრებით (1989). აერთიანებს მეცნიერებას, ტექნოლოგიას, ეკონომიკას და მენეჯმენტს. ასევე, მეცნიერის აზრით, ინოვაციის მიზანია სიახლის შექმნა, ხოლო ინოვაციური პროცესი იწყება იდეის წარმოშობიდან და გრძელდება მის რეალიზებამდე.

მეცნიერებასა და პრაქტიკაში ბიზნესიდეის წარმატებით განხორციელებისთვის ინოვაციური პროცესის თანმიმდევრული ეტაპებიდან: პირველი "იდეების გენერაციის" ეტაპი ითვალისწინებს აღნიშნულ დროში ახალი იდეების წარმოშობას და გენერირებას, რაც უნდა ეფუძნებოდეს ინოვაციური იდეების ავტორების, განმახორციელებელი გუნდის და თანამშრომლების მოტივირებას. მეორე „ადოკატირება და სკრინინგი: იდეის გაანალიზების და შეფასების“ ეტაპი გულისხმობს იდეების, როგორც ღირებულების შემქმნელი ინოვაციის განხილვა-გაანალიზებას; მისი სასიცოცხლო ციკლის განსაზღვრას და ინოვაციური იდეის დადებითი და უარყოფითი მხარეების შეფასებას მონიტორინგის საფუძველზე. ინოვაციების ციკლის მესამე „ექსპერიმენტის“ ეტაპი იდეის ეფექტიანობის განსაზღვრის მიზნით საჭიროებს დიდ დროსა და ფინანსებს. მეოთხე - „კომერციალიზაციის“ ეტაპი ითვალისწინებს სამიზნე აუდიტორიისთვის ინოვაციური პროდუქტის, სერვისის მიწოდებას.

ინოვაციების ციკლის მეხუთე „ინოვაციის გავრცელება-დიფუზის“ ეტაპი შეისწავლის თუ, როგორ ვრცელდება ინოვაცია, გამოცდილება ან პროდუქტი დროში. აღნიშნული ეტაპის გაანალიზება ეფუძნება „ინოვაციის გავრცელება-დიფუზის“ თეორიას, რომლის თანახმად, სიახლეების დანერგვის დროს ადამიანები და ჯგუფები იყოფიან შემდეგ კატეგორიებად: ინოვატორებად, სიახლის ან

წამოწყების ადრეულ საფეხურზე მიმდებ ადამიანებად, წამოწყების ან სიახლის მიღწევების ადრეულად გამავრცელებლებელ ადამიანებად, წამოწყების ან სიახლის გვიან მიმდებ ადამიანებად, წამოწყების ან სიახლის უკიდურესად რთულად ამთვისებელ ადამიანებად.

მეცნიერული კვლევებით დადგენილია, რომ ინოვაციების რიცხვი მცირეა და მოსახლეობის მხოლოდ 2,5%-ს შეადგენს. სიახლის ან წამოწყების ადრეულ საფეხურზე მიმდებ ადამიანების წილი მოსახლეობის 13,5%-ია. წამოწყების ან სიახლის მიღწევების ადრეულად გამავრცელებელი ადამიანების წილი მოსახლეობის-34%-ია. წამოწყების ან სიახლის გვიან მიმდებ ადამიანები, რომლებსაც არ უყვართ ცვლილებები, ამ ჯგუფის წილი მოსახლეობის-34%-ს შეადგენს. წამოწყების ან სიახლის უკიდურესად რთულად ამთვისებელი ადამიანები, რომლებიც ეწინააღმდეგებიან სიახლებს და მისდევენ ტრადიციული ცხოვრების წესებს მათი წილი მოსახლეობის -16%-ს შეადგენს.

ამრიგად, მეცნიერული თეორიებითა და პრაქტიკული კვლევის შედეგებით დადგენილია, რომ ინდივიდი ერთსა და იმავე კატეგორიას არ განეკუთვნება და მასზე შეიძლება, ზოგადად, გავლენას ახდენდეს შემდეგი ხუთი ძირითად ფაქტორი: „უპირატესობა“ - რა სარგებელი მოაქვს ინოვაციას; „შესატყვისობა“ - რამდენად შეესაბამება ინოვაცია მიმდების ღირებულებებს, გამოცდილებებსა და საჭიროებებს; „სირთულე“, რამდენად რთულია ინოვაციის გაგება ან გამოყენება; „შემოწმება“ -რამდენად გავლილი აქვს პროდუქტს ან ინოვაციას ექსპერიმენტული ტესტირება; „დაკვირვების შესაძლებლობა“-ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა, თუ რამდენად იძლევა ის ხელშესახებ შედეგებს.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესიდეა, ინოვაცია, ინოვაციური პროცესები, მენეჯმენტი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბრალავა.ა., ეკონომიკისა და ბიზნესის გლობალურ-ინოვაციური პრობლემები. მონოგრაფია. თბ., 2014
2. **ერიკ რისი, „წარმატებული სტარტაპი“ ეკონომიკური სტარტაპის მეთოდი, თბ.,2018**
3. ქოქიაური ლ., ქოქიაური ნ., გეჩბაია ბ., „ინოვაციური ეკონომიკა“, გამომცემლობა „კალმოსანი“, თბილისი - ბათუმი, 2018;
4. ქოქიაური ლ. ინოვაციები, თბ. 2016
5. A. Baregheh, J. Rowley and S. Sambrook. (2009). Towards a multidisciplinary definition of innovation. Management Decision, Vol. 47 No. 8
6. Twiss, Brian C. Managing technology for competitive advantage: integrating technological and organisational development : from strategy to action. London : Pitman,; 1989, .217-2018
7. <https://geoeconomics.ge/?p=12815>
8. <https://www.facebook.com/EFAgeorgia/videos/1039617766583931/>

საქართველოს სატრანზიტო დერეფნის რეგიონული და საერთაშორისო ასპექტები

¹რამინ ცინარიძე, ²ანანო კუკულაძე,

¹ბიზნესის მართვის დოქტორი, ასოც. პროფესორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი,

²მაგისტრი, ფინანსები და საბანკო საქმე,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

ramin.tsinaridze@bsu.edu.ge

საუკუნეების გასვლასთან ერთად ვითარდება მსოფლიო ცივილიზაცია, რაც თავის მხრივ ხელს უწყობს გლობალიზაციური პროცესების პროგრესირებას, შესაბამისად თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარეობს სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური და დემოგრაფიული პროცესების დაახლოება და სულ უფრო მეტად აქტუალური ხდება ქვეყნებს შორის მიმოსვლის საკითხები.

უნდა ითქვას ისიც, რომ ცივილიზაციის განვითარების ყოველ საფეხურზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა სახელმწიფოებს შორის სავაჭრო და მიმოსვლით ურთიერთობებს, რაც მოცემულ რეალობაში კიდევ უფრო ყურადსაღებია, რადგანაც ტვირთების გადატანა, ტრანზიტი და საბაჟო პროცესები წარმოადგენს ქვეყნებს შორის ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური ურთიერთობების ჩამოყალიბების მექანიზმს. აგრეთვე, ხელს უწყობს განვითარებად ქვეყნებს საკუთარი თავის რეგიონულ თუ საერთაშორისო სავაჭრო ბაზარზე დამკვიდრებისთვის.

გამონაკლისს არ წარმოადგენს საქართველოც, საქართველო ისტორიულად იყო აბრეშუმის გზის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც აკავშირებდა აღმოსავლეთსა და დასავლეთს და ხელს უწყობდა საქონლის, კულტურისა და იდეების გაცვლას. ჩვენი ქვეყნის სტრატეგიული მდებარეობა აღმოსავლეთ ევროპისა და დასავლეთ აზიის გზაჯვარედინზე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს რეგიონულ და საერთაშორისო მიმოსვლასა და ვაჭრობაში. ერთგვარად საქართველო წარმოადგენს მთავარ დამაკავშირებელ ლოკაციას, რომელიც ერთმანეთთან აახლოებს ისტორიულად მკვეთრად განსხვავებულ ევროპასა და აზიას. შესაბამისად, კეთდება დასკვნა იმის შესახებ, რომ საქართველოს სატრანზიტო დერეფანი რეგიონული და საერთაშორისო სატრანსპორტო და სავაჭრო ქსელების გადამწყვეტი ელემენტია.

ტრანზიტის სასაქონლო ოპერაცია თავისი მნიშვნელობით დიდ როლს ასრულებს სავაჭრო ურთიერთობების გაღრმავებაში, რადგან იგი საშუალებას გვაძლევს, უცხოური საქონელი ტარიფების დაკისრების გარეშე გადაადგილდეს საქართველოს საბაჟო ტერიტორიაზე და პარალელურად მიმდინარეობდეს საბაჟო კონტროლი. ტრანზიტის პროცედურა შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალებით - იქნება ეს, საჰაერო, საზღვაო თუ სახმელეთო, მათ შორის - სარკინიგზო. საქართველოში წლიდან წლამდე იზრდება ტრანზიტულად გადაადგილებული საქონლის მოცულობა, რაც, რა თქმა უნდა, გამოწვეულია ჩვენი სატრანზიტო დერეფნების შესაძლებლობებით.

ზოგადად, სატრანზიტო დერეფანი წარმოადგენს ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული განვითარების მთავარ ხერხემალს ქვეყნისთვის. აჩქარებს ქვეყნის რეგიონალურ და საერთაშორისო დონეზე ინტეგრაციის პროცესებს. საქართველოსთვის სატრანზიტო პოტენციალის სრულად ათვისება იქნება გარანტი იმისა, რომ ქვეყნის გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა გაუმჯობესდება. შესაბამისად, უმნიშვნელოვანესია გაანალიზებულ იქნას საქართველოს

სატრანზიტო დერეფნების რეგიონული და საერთაშორისო ასპექტები, აგრეთვე, გამოწვევები და შესაძლებლობები.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საქართველოს სატრანზიტო დერეფანს აქვს როგორც რეგიონული, ისე საერთაშორისო მნიშვნელობა, რაც თავის მხრივ გამოიხატება იმაში, რომ ჩვენი ქვეყანა წარმოადგენს კავკასიის მთავარ სატრანსპორტო ჰაბს, მონაწილეა რეგიონული ენერგეტიკული ტრანზიტის, არის ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფნის (TRACECA) პროგრამის წევრი, რითაც უზრუნველყოფს საქონლისა და ენერგორესურსების ალტერნატიულ გზას ორ კონტინენტს შორის გადაადგილებისთვის, ეს კი, თავის მხრივ, ამცირებს სხვადასხვა სახელმწიფოების დამოკიდებულებას რუსულ მარშრუტებზე.

საქართველო აქტიურად ავითარებს სატრანზიტო ინფრასტრუქტურას, რათა კიდევ უფრო გაზარდოს თავისი როლი, როგორც რეგიონულმა და საერთაშორისო სატრანზიტო ქვეყანამ. საქართველოს სტრატეგიულმა მდებარეობამ ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე, მიმდინარე ინფრასტრუქტურულ პროექტებთან და სატრანსპორტო კავშირების გაუმჯობესების მცდელობებთან ერთად, განაპირობა საქართველო, ფორმირებულიყო როგორც სატრანზიტო განვითარების მთავარი მოთამაშე. ქვეყანამ დაამყარა კავშირები მეზობელ სახელმწიფოებთან: სომხეთი, აზერბაიჯანი და თურქეთი. აგრეთვე, მსხვილი სავაჭრო ინდუსტრიის მქონე ამერიკის შეერთებულ შტატებთან, ჩინეთთან, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან.

მნიშვნელოვანი ის ფაქტიც, რომ მზარდია სატრანზიტო ტვირთების გადაზიდვის დინამიკა. გადაზიდვების სხვადასხვა სახეთა შორის (ადგილობრივი გადაზიდვა, საერთაშორისო გადაზიდვა, ტვირთის გატანა, ტვირთის შემოტანა, ტრანზიტის) ლიდერობს ტრანზიტის პროცედურა, რომელიც უშუალოდ ხორციელდება სარკინიგზო სატრანსპორტო საშუალებით. თუმცა, აგრეთვე, აღსანიშნავია ისიც, რომ TIR კორნეტის სისტემის დამსახურებით 300 000 სატრანზიტო სატვირთო სატრანსპორტო საშუალება ახერხებს საქართველოს მასშტაბით ყოველწლიურად მოძრაობს. TIR (საერთაშორისო საავტომობილო ტრანსპორტი) სისტემა იძლევა დოკუმენტს, რომელიც ამარტივებს საბაჟო პროცედურების გავლას ტრანზიტის ოპერაციის დროს და უზრუნველყოფს ეფექტურ გადაადგილებას უმოკლეს დროში. აგრეთვე, TIR კონვენციის მიღება და მისი გამოყენება ჩვენი ქვეყნისთვის ალბათ საერთაშორისო სატრანზიტო ჰაბად ჩამოყალიბების შესაძლებლობათა კარს.

საკვანძო სიტყვები: ტრანზიტის, საქართველოს სატრანზიტო სისტემა, სატრანზიტო დერეფნები, TIR კორნეტის სისტემა, საქონლის მოძრაობა, ტვირთების გადაზიდვა დინამიკაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბიზნესისა და ეკონომიკის ცენტრი (BEC), „სატრანსპორტო-ლოგისტიკური დარგი საქართველოში: ძირითადი გამოწვევები და განვითარების პერსპექტივები“, 2017, იხ: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00TH43.pdf
2. დანელია ირაკლი, „გეოეკონომიკური ჰაბის სატრანზიტო შესაძლებლობების განვითარების პერსპექტივები საქართველოში“, თბილისი 2019, იხ: https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Irakli_Danelia.pdf
3. Taxation and Customs Union, „TIR (Transports Internationaux Routiers, International Road Transport)“, იხ: [TIR \(Transports Internationaux Routiers, International Road Transport\) \(europa.eu\)](http://www.europa.eu)

„შუა დერეფნის“ მნიშვნელობა და საქართველოს როლი მის განვითარებაში

მურმან ცეცხლაძე

ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო. ბათუმი
murman.tsetskhladze@bsu.edu.ge

საქართველო ძველთაგანვე დიდ როლს ასრულებდა სამხრეთ კავკასიის გზებით დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის ვაჭრობის განვითარებაში.

XVII საუკუნიდან, როცა აბრეშუმის დიღმა გზამ მნიშვნელობა დაკარგა, მნიშვნელოვნად დაზარალდა საქართველოც. ევროპასთან ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობები განსაკუთრებით შესუსტდა XIX ს. დასაწყისიდან, - საქართველოს რუსეთის იმპერიაში მოქცევის შემდეგ.

XX საუკუნის მიწურულიდან, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, საქართველოს კვლავ მიეცა შესაძლებლობა, გამოიყენოს თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობა და შეასრულოს განსაკუთრებული სატრანზიტო სავაჭრო კვანძის, ევროპასა და აზიას შორის დამაკავშირებელი რგოლის ფუნქცია.

ბოლო დროს გავითარებულმა მოვლენებმა კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა შესძინა საქართველოს გეოპოლიტიკურ პოტენციალს, რამაც ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა ჩვენი ქვეყანა.

ნაშრომში შეფასებულია საქართველოს პოტენციალი აზიიდან ევროპისკენ და პირიქით, ტვირთნაკადების ზრდის თვალსაზრისით, ახალი გამოწვევები და მათი დაძლევის გზები.

საკვანძო სიტყვები: შუა დერეფანი, ევროპა, აზია, ტვირთნაკადები, გადაზიდვები

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის თანამედროვე გამოწვევები საქართველოში

თამთა ქარცივაძე

დოქტორანტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ბათუმი, საქართველო

E-mail: tamta.kartsivadze@bsu.edu.ge

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა (CSR) წარმოადგენს ორგანიზაციასა და საზოგადოებას შორის დამაკავშირებელ რგოლს. სოციალური პასუხისმგებლობა არის კონცეფცია, რომელიც გულისხმობს ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული გარემოს გაუმჯობესებასა და ისეთი პრობლემების გადაჭრას, რომლებიც პირდაპირ თუ არაპირდაპირ გამოწვეულია ამა თუ იმ ბიზნეს საქმიანობით.

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა უკვე გახდა სწრაფად მზარდი თანამედროვე ტენდენცია და ბიზნესის წარმოების ჩვეულებრივი ფორმა. დღესდღეობით იზრდება იმ კომპანიების რიცხვი, რომლებიც აქტიურები არიან სოციალური პასუხისმგებლობის მიმართულებით. ისინი იჩენენ კეთილ ნებას და მათთვის მთავარი მიზანია, არა მხოლოდ მოგების მიღება, არამედ დადებითი ზეგავლენის მოხდენა სამუშაო, ბუნებრივ და სოციალურ გარემოზე.

ტერმინი „ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა“ 1960-იანი წლების ბოლოსა და 1970-იანი წლების დასაწყისში დამკვიდრდა. ათწლეულების მანძილზე დაზუსტდა მისი ცნება, გამოიკვეთა საქმიანობის სფეროები და ტიპები. თავდაპირველად, მისი განმარტება ბუნდოვანი და ზოგადი ხასიათისა იყო. საკითხები - გარემოსდაცვითი საქმიანობა, ადამიანისა და მომხმარებელთა უფლებების დაცვა - თანდათან შევიდა CSR-ის ფარგლებში მათი აქტუალიზაციის გამო.

განვითარებულ ქვეყნებში CSR-ის გავრცელების მთავარ საფუძველს წარმოადგენს მძლავრი ბიზნესსექტორი და საზოგადოებისა თუ ადგილობრივი თემის ცნობიერების მაღალი დონე, ამიტომ დასავლეთის მაღალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში სოციალური პასუხისმგებლობა ფართოდაა დანერგილი. გარდა სოციალური მიზნებისა, CSR გამოიყენება როგორც მარკეტინგული ინსტრუმენტი ბაზარზე უპირატესობის მოსაპოვებლად გაძლიერებული კონკურენციის პირობებში. საქართველოში ამ მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯების მიუხედავად, ეს სოციალური ინსტიტუტი ბოლომდე არ არის ჩამოყალიბებული. ქართულ კომპანიებს არ აქვთ გაცნობიერებული სოციალური პასუხისმგებლობის მნიშვნელობა და მათი პრაქტიკაში დანერგვის აუცილებლობა. CSR, როგორც მდგრადი განვითარებისა და ეფექტური კომუნიკაციის ინსტრუმენტი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ბიზნესსექტორის განვითარების პროცესში.

თემის აქტუალობიდან გამომდინარე, სულ უფრო მატულობს საქართველოში CSR-სადმი მოთხოვნა მომხმარებლების, თანამშრომლებისა და ინვესტორების მხრიდან, რაც იწვევს სოციალური პასუხისმგებლობის სიღრმისეულად შესწავლის აუცილებლობას. სტატიაში განხილულია ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის, როგორც თანამედროვე ფილოსოფიის არსი, მისი ფუნქციები და განხორციელების სფეროები. ასევე სტატიაში შესწავლილია საქართველოში არსებული მდგომარეობა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, დახასიათებული და გაანალიზებულია ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის მონაწილე მხარეები საქართველოს მაგალითზე. ყურადღება არის გამახვილებული თანამედროვე გამოწვევებზე და ჩამოყალიბებულია აღნიშნული გამოწვევების მოგვარებისთვის საჭირო რეკომენდაციები.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა, კონკურენტული უპირატესობა, მდგრადი განვითარება, CSR-ის მონაწილე მხარეები, CSR-ის გაციფრულება.

WOMEN IN THE LABOR MARKET OF GEORGIA: STATISTICS AND REALITY

¹*Nino Abesadze*, ²*Otar Abesadze*, ³*Natalia Robitashvili*, ⁴*Rusudan Kinkkadze*

¹*Doctor of Economics, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Georgia, Tbilisi.*

²*Doctor of Economics, Associate Professor, Georgian National University (SEU) Georgia, Tbilisi.*

³*Doctor of Business Administration, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University. Batumi, Georgia*

⁴*Doctor of Economics, Associate Professor, Georgian Technical University. Georgia, Tbilisi.*

nino.abesadze@tsu.ge

At the modern stage of development, in the conditions of increasing globalization and democracy, the issue of increasing women's labor activity has come to the fore. According to the trends established in the labor market of Georgia today, there is a decrease in the economic activity and employment level of the population, unemployment has increased, gender imbalances have worsened, the level of compliance of women's wages is lower compared to men, etc. Sh. However, according to certain types of economic activity, women's labor activity is increasing, and one of the reasons for this is the disappearance of the old stereotype, which influenced the increase of women's participation in the labor market.

It is safe to say that gender equality is a prerequisite for employment, increased incomes and universal well-being. There is no doubt that gender equality is one of the most important factors for the economic development and democracy of the country. One of the important indicators of gender inequality is employment. Today, when there is an increased interest in gender equality in the labor market, an increase in women's labor activity is more or less evident in almost all fields of activity, women appear in workplaces that were previously considered strictly male professions, labor discrimination still exists, gender imbalances in wages, etc. . Sh. Increases the importance of statistical assessment of women's activity on the labor base, which confirms the relevance of the research of the mentioned issues.

It should be noted that the statistical characteristics of employment in Georgia show both positive and negative changes taking place in the country. Currently, there is a low level of economic activity and employment of the entire population, increased unemployment and clearly marked gender imbalances. The rate of difference in salaries of women compared to men is quite high, etc. Sh. However, parallel to all this, there are some positive changes in women's employment. One of the reasons for this can be named the disappearance of the old stereotype, which influenced the increase of women's participation in the labor market. As of 2022, there are 1,605.7 thousand women aged 15 and over in Georgia, of which 41.4% are in the labor force, which is 666,300. The number of employed women is 568,900, which is 35.4% of all women aged 15 and older and 85.4% of the female workforce. 77.6% of employed women are hired. 19.1% of the workforce is self-employed. There are 939,400 women outside the labor force, the unemployment rate is 35.4% and the female labor force participation rate is 41.5%. Today, 568,900 women are employed in Georgia. Although the employment of women has been increasing every year for the last 10 years, the highest number of women were employed in the country in 2015, but after 2015, the rate of decrease in the employment of women was shown every year, which was replaced by a rate of increase of 6.1% compared to the previous year in 2022.

Growth rates calculated by the chain method confirm that the rate of women aged 15 years and older is almost equal. In recent years, rates of increase in women's labor force are evident. The range of growth rates for 2011-2022 ranges from 0.1% to 4.3%. 77.6% of employed women are hired, among whom an increase of 6.4% was recorded in 2022 compared to the previous year. In the same period, the number of self-

employed women increased by 4.8%. Accordingly, the level of unemployment decreased and today, in Georgia, according to the latest data, its level is 14.6%.

From the analysis of statistical data, it is revealed that the largest number of employed women in Georgia are over 55 years old, whose number in 2022 has increased by 7.9% compared to the previous year, the employment rate of women aged 45-54 is increasing. In 2022, in two years, 11% more women of this age were employed in Georgia, the number of employed women in the age group of 35-44 is also increasing, the growth rates of their number in 2020-2022 were 1.7% and 1.3%, respectively.

According to Geostat data, the number of women among employees is increasing in such fields as: transport and warehousing, state administration and defense; Mandatory social security, health care and social service activities, etc. It should be noted here that the number of workers of both sexes decreased: in industry, wholesale and retail trade; in automobile and motorcycle repair, accommodation and food service activities, arts, entertainment and recreation and other services. It should be noted that the number of women employed in real estate-related activities has increased significantly. It should be noted that in 2022, the most women were employed in construction (the number of employed women increased by 57.6%), in the field of administrative and support services by 53.9%, in household activities by 33.4%. At the same time, their number in extraterritorial organizations and bodies decreased by 61.3%. It is noteworthy that the number of women has increased and the number of men has decreased in household activities for their own consumption and in agriculture, forestry and fisheries. In general, by 2022, the number of women employed in the field of service and sales has increased, albeit slightly, but their number has also increased among plant and equipment operators and installers. Compared to 2021, more women were employed in agriculture, forestry, and fish farming. The number of specialist professional women exceeded the level of 2020, as well as increased rates of women's employment were recorded in technician-assistant specialists. The number of women in the positions of managers decreased the most. (by 9%). Accordingly, the unemployment rates of women decreased. Before the start of the COVID-19 pandemic in 2022, female unemployment decreased by 9% compared to 2019 and by 27% compared to 2015.

In the dynamics, there is a tendency to increase the number of employed women with higher education. According to the data of 2022, 48.4% of employed women have higher education. For men, this indicator is 12.5 percentage points lower and is at the level of 35.9%. In dynamics, the employment rates of women in the age group of 20-34 years are decreasing. So, for example, if by 2021 48.2% of graduates of this age were employed, by 2022 this figure decreased to 44.7%. It is an interesting fact that 58% of the unemployed population who produce agricultural products mainly for their own consumption are women;

In 2022, compared to 2021, the level of employment in all regions of Georgia increased by an average of 2.8%. In Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti, the level of employment increased the most, by 5.1%, and the least in Adjara. Accordingly, in 2022, unemployment has decreased by 3.9% on average in all regions (except Kakheti, where it increased by 0.3%). Imbalances are manifested in wages. According to the latest data, the salary of women is 67.7% of the salary of men. Women's wages compared to men's wages increased in construction by 10.4%, in agriculture, forestry and fish farming by 17.2%, in professional, scientific and technical activities by 6.8%, in real estate-related activities by 16.1%. with Health care and social service activities by 0.2%, etc. Sh. Women's salary is 67.7% of men's salary. In the last ten years, the average monthly salary of men in Georgia has been increasing by 80 GEL, and of women by 60 GEL. Women's wages increased in agriculture, forestry and fishing by 29%, in professional, scientific and technical activities by 16.4%, and the most in real estate activities by 31.9%. in the mining industry, by 15.8% and others.

.Conclusion. Women create an active and intensively developing labor force in the labor market of Georgia; In the dynamics, there is a tendency to increase the number of employed women with higher

education; In 2022, compared to 2021, the level of employment in all regions of Georgia increased by an average of 2.8%; Most of the employed are women aged 55 and older; The employment rates of women in the age group of 20-34 years are decreasing; The number of self-employed women also decreases, although its rate is high in rural areas; The number of women among employees is increasing in such fields as: transport and warehousing, public administration and defense; mandatory social security, health care and social service activities; In 2022, the most women were employed in construction, administrative and support services, household activities; The number of employed women has increased in the field of service and sales among operators and assemblers of equipment and devices, in agriculture, forestry and fish farming; Despite this, there are still imbalances in wages. Women's salary is 67.7% of men's salary; Women's wages have increased in agriculture, forestry and fish farming in professional, scientific and technical activities, and most of all in activities related to real estate, mining industry, etc.

In the current conditions of women's labor activity, women perfectly combine work and family affairs. They also take care of professional growth. They also take care of their children, use their free time purposefully and maintain the status of being socially active.

Key words: gender, employment, imbalance, trend, analysis.

References:

1. Paresashvili, N., Abesadze, N., Kinkladze, R., Chitaladze, K., Edzveradze, T. Georgian labour market during the coronavirus pandemic SHS Web of Conferences. EDP Sciences Volume 92
2. Abesadze, N., Paresashvili, N., (2018) Gender aspects of youth employment in Georgia Ecoforum Journal, Volume 7, Issue 1
3. Abesadze, N. (2013) The methodological issues of the improvement of gender statistics of employment. Journal Economics and Management, Volume 18, Issue 1 154-158
4. Sepashvili, E., (2019) Gender dimension of economic decision-making: Women on top management Journal Economia Aziendale Online. Volume 10 Issue 2 385-399
5. Patrizia, G., Sepashvili, N., Roberta, P. (2016) Corporate Social Responsibility as a Mean To Promote Gender Equality. Journal Business and Management Sciences International. Volume 7
6. Okruashvili, N., & Paresashvili, N. (2019). Youth unemployment in Georgia and the ways for its reduction. Challenges of Globalization in Economics and Business, 318-325. 11. Paresashvili, N. (2015). Major mechanisms to develop the strategies of the labor market in Georgia. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 213, 574-579
7. Paresashvili, N., Abesadze, N. (2018). Main Tendencies of Youth Unemployment and the Regulation Mechanisms for Decreasing Its Rate in Georgia. International Journal of Economics and Management, 12(5), 634-638.
8. Kurashvili, G., & Kinkladze, R. (2016). Women's Migration Processes from Georgia. Preparation for the Future Innovative Economy, 308-313.
9. www.geostat.ge Official web page of National Statistics Office of Georgia, last access 15/09/2023

WHAT DO BUSINESS STATISTICS SHOW AFTER THE PANDEMIC IN GEORGIA

¹*Marine (Maia) Mindorashvili*, ²*Lia Dzebisauri*

¹Doctor of Economics, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

²Doctor of Economics, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia
maia.mindorashvili@tsu.ge

Georgia entered the “final phase” of the accession process to the European Union and the final decision would “inevitably” mean Georgia’s full membership of the Union. Georgian people welcome the European Council’s decision of June 23 to recognize Georgia’s European perspective for membership as the “most important decision”, with the European partners giving a “political promise” that the country would “definitely” become a member of the EU. The EU membership candidate status had been given to Ukraine and Moldova. Still, the process of European integration and, in general, the entire membership of the country in the EU is a “challenging and time-consuming” process. So, what do numbers show about the business sector in Georgia, are we trying our best to enter the EU statistics space and what gives us hope, what are the problems in business statistics since the pandemic just ended? To study the mentioned issues, we emphasize the role and importance of multifaceted analysis of business statistics, which is achieved by business sector turnover, output, register and labour market indicators. Along with the coordinated study of these issues in different aspects, we sequentially analyze the business sector development trends before the pandemic, during the pandemic and after the pandemic.

Before the Pandemic, in 2010-2019, the nominal indicators of business turnover, output, intermediate consumption and value added have steadily increased. For example, turnover during this period increased 4.5 times, output and intermediate consumption - 3.6 times, value added - 3.5 times. The average annual growth rate over these 10 years was about 18% in turnover, 14% in output and intermediate consumption, and 13% in value added. In this period, intermediate consumption is 51% of output, and value added - 49%, respectively. It is significant that over this 10-year period, output is up to 52% of turnover, although a sharp decline is observed precisely in 2018-19, when this figure first became 48%, and then fell to 44%. In the year-on-year growth of all four indicators, there is a constant increase compared to the previous year, however, 2011 was a special year, when the growth was about 50% in turnover, 45-50% in output and intermediate consumption and 38% in value added.

The turnover of the business sector in the first quarter of 2020 increased by 13.5 percent compared to the corresponding period of last year, in the second quarter it decreased by 11.5 percent, in the third and fourth quarters it increased by 0.6 and 2.1 percent, respectively.

As a result, the turnover of the business sector in 2020 increased by 4.9 percent compared to the last year and amounted to 114.3 billion lari. The rate of output of the business sector is characterized by a downward trend. In 2020, its volume was set at 46.2 billion lari, which is 2.7 percent lower than last year.

The turnover of the business sector in 2021 increased by 29.6 percent compared to the corresponding period last year and amounted to 148 billion lari. The rates of production of the business sector are also characterized by a growth trend. In 2021, its volume was set at 54.7 billion lari, which is 18.3 percent more than last year.

In 2019-2021, the volume of turnover of large enterprises increased to 62% due to the reduction of medium and small enterprises to 18 and 20%. A similar trend dates back to 2016 and is not directly related to the pandemic.

In 2012-16, the structure of turnover by enterprise size recorded stable growth rates, the dynamics continued with a peak growth in 2017-19 and a sharp decline in 2020 for all three enterprise sizes. In 2021,

the largest growth was shown by large, then medium and finally small enterprises. As expected, large enterprises emerged from the crisis most quickly.

In terms of production, there was a sharp increase in 2011, and a decrease in 2013 and 2020. In the first case, the output growth rate of large and medium-sized enterprises decreased by 2%, while this did not lead to a decrease in the overall output indicator, since it was covered by an increase in the output of small enterprises. And in 2020, the pace of production fell by almost 3% overall, mainly due to a nearly 7% drop in production volumes of large enterprises. The growth was insignificant and amounted to 0.1% in medium-sized enterprises.

Considering the pandemic, the share of large enterprises in the output has significantly decreased, the output of medium-sized enterprises has experienced large fluctuations, and the output of small enterprises has gradually increased by 2%.

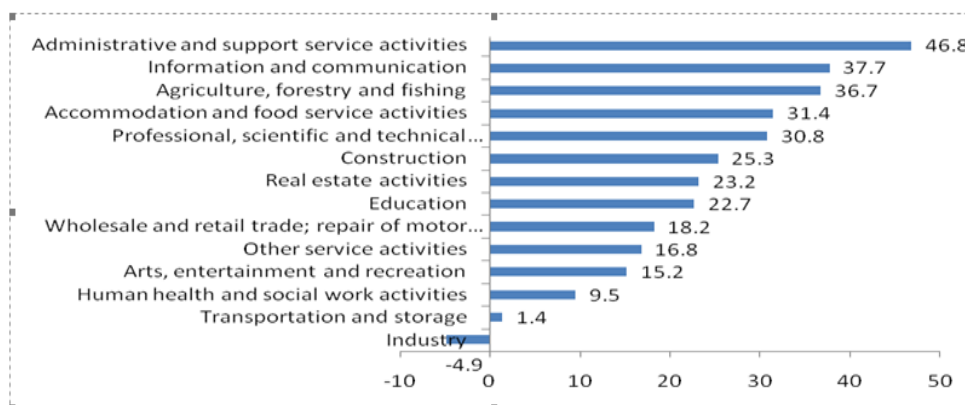
In fact, both before the pandemic and during the pandemic, Tbilisi, Adjara, Kvemo Kartli, Imereti, Samegrelo-Zemo Svaneti are leading in the structure of turnover by region. It is significant that during the pandemic, the share of Tbilisi increased even more (by 2.1%), which, apparently, is associated with a decrease in turnover in Adjara (by 1.9%). As expected, the pandemic has significantly affected the tourism business in Adjara, which is clearly seen in the numbers. While quarterly turnover figures for 2021 are preliminary, there is still an upward trend that is likely to continue going forward.

In 2010-19, albeit with a declining trend, trade was the sole leader, until 2018 industry was in second place, and since 2018 arts and entertainment have increased significantly, and construction is in third place with a mixed trend. The pandemic years of 2020 and 2021 were characterized by a decline in the share of both trade and construction and transport, although this decline was not sharp or disruptive.

During the pandemic years, the leading industries remain unchanged, although the shares of industry, construction and transport are declining.

After Pandemic, in the II quarter of 2023 compared to the same quarter of previous year the volume of business sector turnover increased by 15.2 percent and amounted to 48.0 billion GEL. The production value of the business sector is characterized by the increasing tendency. In the II quarter of 2023, its volume equaled to 18.3 billion GEL, which is year-on-year 10.8 percent more, the average number of persons employed equaled to 737.7 thousand, which is year-on-year 6.1 percent more. 43.3 percent of total number of persons employed comes on large, 20.8 percent – on medium and 35.9 percent - on small businesses. By regions, Tbilisi is leading in gross turnover (77.5%) and in gross production value (64.6%). By data analysis, the output of the following industries showed an increase of more than 25% in the second quarter of 2023 compared to the previous year by kind of economic activity:

Figure 1. INCREASE OF BUSINESS PRODUCTION VALUE BY KIND OF ECONOMIC ACTIVITY, %

Source: Based on Geostat data.

It should be mentioned, that the majority of economic activities significantly increase their production except mining and quarrying, manufacturing, electricity, gas, steam and air conditioning supply, what resulted in 5% downturne in spite of 10% increase of water supply, sewerage, waste management and remediation activities production.

Keywords: *Business Turnover, Output, Intermediate consumption, Value added, Business Register, Employment, Statistics.*

References

1. *Business Statistics data of Georgia.*(n.d.) Retrieved from: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/326/statistical-survey-of-enterprises>.
2. Dzebisauri, L.; Mindorashvili, M. (2023). *Business statistics in pre-pandemic and post-pandemic periods: Georgia and the European Union. National Scientific Conference - The World Economy in the Post-Pandemic Period: Results and Challenges*, dedicated to the 105th anniversary of TSU.
3. Dzebisauri, L.; Mindorashvili, M. (2022). *The Role of Sector Accounts in the Progressive Alignment of Georgia with the European Statistical System*. Tbilisi: VII International Scientific Conference "Challenges of Globalization in Economy and Business" dedicated to the 100th anniversary of the Faculty of Economics and Business, collection of works. TSU.
4. Dzebisauri, L.; Mindorashvili, M. (2023). *The Latest Trends in Georgia's Business Register*. Innovative Economics and Management, Vol. 10 No 2 (2023), <https://doi.org/10.46361/2449-2604.10.2.2023.116-128>, p. 116-128
5. *Ease of doing business rankings*. (2020). Retrieved from World Bank: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/10/24/georgia-ranks-7th-in-the-world-for-ease-of-doing-business-says-latest-world-bank-study>
6. Gelashvili, S.; Abesadze, N.; Mindorashvili, M.; Dzebisauri, L. (2022). *Employment statistics in the business sector of Georgia against the backdrop of pandemic shocks*. Tbilisi: VII International Scientific Conference "Challenges of Globalization in Economy and Business" dedicated to the 100th anniversary of the Faculty of Economics and Business, collection of works. TSU.

მმართველობის ეფექტიანობა, რეგულაციების ხარისხი და კორუფციის კონტროლი საქართველოში

ტარიელ გიორგაძე

ეკონომიკის დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი

giorgadzetarieli@gmail.com

ეფექტიანი და შედეგებზე ორიენტირებული მმართველობა აუცილებელია ნებისმიერი ქვეყნის ნორმალური განვითარებისთვის. ის უზრუნველყოფს ქვეყნებს, გააუმჯობესონ ეკონომიკური ზრდა, შექმნან ადამიანური კაპიტალი და გააძლიერონ სოციალური ერთიანობა. მსოფლიო მმართველობის ინდიკატორები (WGI) შექმნილია იმისთვის, რომ დაეხმაროს მკვლევრებს და ანალიტიკოსებს, შეაფასონ მმართველობის აღქმის ფართო სექტორები ქვეყნებში, დროთა განმავლობაში.

შეფასების მთავარ ექვსივე კრიტერიუმში: კანონის უზენაესობა, მთვრობის ეფექტიანობა, ანგარიშვალდებულება, პოლიტიკური სტაბილურობა, რეგულირების ხარისხი, კორუფციის კონტროლი - საქართველოს ბოლო პერიოდში აქვს შესამჩნევი პროგრესი. თუმცა ჩვენს ქვეყანაში დემოკრატიული მმართველობის შემდგომი განვითარებისა და ევროკავშირის ქვეყნებთან დაახლოების მიზნით მნიშვნელოვანია როგორც მიღწეული პროგრესის ხაზგასმა, ისე იმ გამოწვევებზე პასუხის გაცემა, რომელიც ქვეყნის წინაშე არსებობს.

საკვანძო სიტყვები: მმართველობა, ინდიკატორები, ეფექტიანობა, შეფასების კრიტერიუმები, რეგულირება, კორუფცია

ლიტერატურა:

1. Freedom House (ფრიდომ ჰაუსი)
2. Bertelsmann Transformation Index (BTI) (ბეტსელმანის ტრანსფორმაციის ინდექსი)
3. Economist Intelligence Unit (EIU) ეკონომისტ ინტელიჯენს იუნითი
4. The Gallup Organization (კვლევითი ცენტრი „გელაპი“)
5. IHS Markit (აი ეიჩ ეს მარკიტი)
6. Varieties of Democracy Project at the University of Gothenberg and University of Notre Dame („დემოკრატიის მრავალფეროვნება“- გოტენბერგის და ნოტერდამის უნივერსიტეტების პროექტი)
7. World Justice Project Rule of Law Index (მსოფლიო მართლმსაჯულების პროექტის „კანონის უზენაესობის ინდექსი“)
8. World Economic Forum Global Competitiveness Survey (GCS) (მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის გლობალური კონკურენტუნარიანობის კვლევა)

სტარტაპები ქართულ ბაზარზე – პრობლემები და გამონახვები თანამედროვე პირობებში

ნანული მახარაძე

ასოცირებული პროფესორი, ბიზნესისა და მართვის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი
maxaradze.nanuli@bsu.edu.ge

სტარტაპების შექმნა და მათდამი მხარდაჭერა, ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს. როგორც ცნობილია, სტარტაპი წარმოების განვითარების ერთ-ერთი პროგრესული და შედარებით მარტივი ფორმაა, ამიტომ ბაზარზე სტარტაპების წინაშე არსებული პრობლემებისა და გამოწვევების შესწავლა აუცილებელ პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს. სტარტაპების შექმნის ძირითად რესურსად ითვლება კარგი ნოვატორული იდეა, რომლებიც თავის მხრივ საჭიროებენ მნიშვნელოვან ფინანსურ რესურსებს. თავად იდეა, თუკი ის არ განხორციელდა რეალურად, არ ფლობს არავითარ მატერიალურ ღირებულებას, ამიტომ სტარტაპებისთვის მნიშვნელოვანია თანამშრომლობა აღნიშნული მიმართულებით. სწორედ აღნიშნული განაპირობებს საკვლევი თემისადმი დაინტერესებას. კერძოდ, დაფინანსების თვალსაზრისით სტარტაპების ბაზრის შესწავლა (სტარტაპერების გამოკითხვის ორგანიზება) და ამ მიმართულებით არსებული პრობლემების შეფასება, რომლებიც მნიშვნელოვანია სტარტაპების ბაზარზე დამკვიდრებისა და მათი სამომავლო პერსპექტივების განსაზღვრისთვის.

კვლევის პროცესში ყურადღება გამახვილდა ქართულ ბაზარზე არსებულ იმ სტარტაპებზე, რომლებიც დაფინანსებულია საქართველოს ინოვაციების განვითარების სააგენტოსა და ქვეყანაში არსებული საფინანსო ინსტიტუტების (ბანკები) მიერ. კერძოდ, სტარტაპების დაფინანსების ტიპები რამდენადაა ცნობილი თავად სტარტაპერებისთვის; ფლობენ თუ არა ინფორმაციას აღნიშნულთან დაკავშირებით, რამდენად სწორად და რეალურად შეირჩევა იგი და ა.შ.

აღსანიშნავია, რომ ქართულ ბაზარზე სტარტაპების საქმიანობის შეფასება არასაკმარისადაა შესწავლილი. აშკარად არასაკმარისი ყურადღება ექცევა მარკეტინგულ ანალიზს, რომელიც საშუალებას იძლევა, განისაზღვროს სტარტაპების წარმატებისა ან წარუმატებლობის მიზეზები. აღსანიშნავია, რომ სწორედ ამიტომ, აღნიშნულ სფეროში ბაზრის საფუძვლიანი შეფასება და მარკეტინგული ანალიზი უნდა იყოს პრიორიტეტული და რაც შეიძლება დეტალურად აღწერილი რათა ზუსტად განვსაზღვროთ, დაფინანსების რომელი გზაა ხელსაყრელი და მოგებიანი. სასურველია, ანალიზისას კომპანიები შეფასებული იქნა სხვადასხვა ჭრილში (მათ შორის დარგობრივი), რათა სწორად გამოვლინდეს საქართველოში ის პრიორიტეტული სტარტაპები, რომელთა საქმიანობა გათვლილი იქნება გრძელვადიანი პერიოდისთვის. ზოგადად სტარტაპის ეფექტურობის შეფასება, როგორც წესი, ხორციელდება ბაზარზე გასვლისა და დამკვიდრების ეტაპზე. სწორედ აქ ვლინდება, სტარტაპები სასიცოცხლო ციკლის რომელ ეტაპზე რჩებიან ხანგრძლივი დროით. სტარტაპების მარკეტინგული კონცეფცია შესაძლოა, დამუშავდეს ქვეყნის ბაზრის ანალიზის საფუძველზე, რომელიც საშუალებას მოგვცემს მიმომხამდე შემცირდეს რისკები, რომელთა წინაშეც შესაძლოა, აღმოჩნდნენ დამწყები სტარტაპერები.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ, საქართველოში შეინიშნება სტარტაპების რეგისტრაციის მხრივ ბუმი და ადგილი აქვს კონკურენციას, თუმცა ჩანს ისიც, რომ კომპანიათა უმრავლესობა სათანადოდ ვერ აფასებს თავიანთ საქმიანობას და მომავალს. პრობლემა ისაა, რომ სტარტაპერებს

სჭირდებათ მეტი ყურადღება მარკეტინგული თვალსაზრისით, რომლის გარეშეც მკაცრი კონკურენციის პირობებში ბაზარზე დამკვიდრების შანსი დაბალია.

ამიტომ, ქვეყანაში სტარტაპების საქმიანობის სრულყოფის მიზნით სასურველია, განხორციელდეს:

- დაფინანსების ნაწილში სწორად განისაზღვროს სტარტაპების მნიშვნელობა და გამოვლინდეს პრიორიტეტული დარგები;
- დადგინდეს სტარტაპების განვითარებაში ხელის შეშლელი მიზეზები და გამოვლიდეს მათი განვითარების ტენდენციები;
- სტარტაპების მასშტაბების გაფართოების მიზნით განხორციელდეს წარმოებისა და გასაღების ყველა სტადიის თამამიმდევრული დამუშავება;
- ეტაპობრივად შეფასდეს და განისაზღვროს რეალური რისკები.

საკვანძო სიტყვები: სტარტაპი, სტრატეგია, ბაზარი, ბაზრის ანალიზი, დაფინანსება, მარკეტინგული კვლევა

ლიტერატურა

1. საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 10 სექტემბრის N1722 განკარგულება. „საქართველოს საინოვაციო კონცეფცია“.
2. <https://balance.ge/rogor-avwiot-startup>
3. <https://fintech.ge/%E1%83%A0%E1%83%90-%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%A4%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98-%E1%83%90/>
4. <http://gita.gov.ge/>
5. <http://startup.gov.ge/>
6. <https://www.marketer.ge/startupebi-da-dafinanseba/>
7. <https://www.startuperi.ge/ka/about-project>
8. <https://www.economy.ge/?page=projects&s=29>
9. <https://medialab.ge/news/startapis-dapinansebis-7-gza>
10. <https://on.ge/story/60892-10-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%A1%E1%83%9D-%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%9E%E1%83%98-%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%AA-mystartup-ge-%E1%83%96%E1%83%94-%E1%83%A8%E1%83%94%E1%83%92%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%90>
11. <https://netgazeti.ge/news/256643/>
12. <https://publika.ge/saqartvelos-bankma-500-georgia-shi-chartuli-startapebidan-sakutari-top-5-euli-daasakhela/>

საქართველოს ტურისტული პოტენციალი და კლიმატის ცვლილებით განპირობებული რისკების შეფასება

მაია აზმაიფარაშვილი

ეკოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველო, გორი,

maiaazmaiparashvili@gmail.com

კლიმატის ცვლილება ცნობილი გლობალური მეგატრენდია, მაკროეკონომიკური და გეოსტრატეგიული ძალა, რომელიც გავლენას ახდენს დედამიწის აწმყოსა და მომავალზე, გლობალურ ეკონომიკაზე, კულტურულ და ბუნებრივ მემკვიდრეობაზე, საზოგადოებებსა და ინდივიდებზე (PwC, 2016). კლიმატის ცვლილება მუდმივად სახელდება გლობალურ საფრთხეთა მთავარ ხუთეულში და თან „მოსალოდნელზე გაცილებით სწრაფად მწვავედება“. როგორც გაერო აღნიშნავს, განსაკუთრებით შემაშფოთებელია, რომ სათბურის აირების (GHGs) ემისიები კვლავ გლობალურად იზრდება. კლიმატის ცვლილების დაძლევა მდგრადი განვითარების ერთ-ერთი მიზანია და გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) მნიშვნელოვანი პრიორიტეტი. გლობალური ამოცანაა კლიმატის ცვლილების წინააღმდეგ მიმართული ზომების ინტეგრირება ეროვნული პოლიტიკის დოკუმენტებში, სტრატეგიებსა და გეგმებში.

ისეთი ფენომენის აღწერისას, როგორც ტურიზმია, ძნელია, ზუსტად განსაზღვრო მისი საქმიანობა მდგრადობასთან მიმართებით. კლიმატი ამა თუ იმ ტურისტული ადგილის გამოყენების ხარისხობრივ თავისებურებებს განსაზღვრავს. კლიმატი ტურიზმის ძირითადი რესურსია, რადგანაც განაპირობებს დანიშნულების ადგილებში მრავალ ტურისტულ აქტივობას. საქართველოს ტურიზმის სექტორის ერთ-ერთ მთავარ კონკურენტულ უპირატესობას მისი ხელსაყრელი კლიმატური პირობები წარმოადგენს. დღეს ღირებულია და საჭირო დაისვენო იქ, სადაც ხელსაყრელი ჰავა და სამკურნალო რესურსებით გამორჩეული ადგილებია. მეტად განსხვავებულია ბიოკლიმატური გარემო მთაში, მაგრამ ფაქტი ერთია, რომ დაბალი მთები (750-1000 მ), საშუალო (1000-1500 მ) და უფრო მაღალი ადგილები ზღვის დონიდან, ტურიზმისა და კურორტოლოგიაში ფასდაუდებელი რესურსია. საინტერესოა, რომ საქართველოში არსებული ბალნეოლოგიური ცენტრების უმრავლესობა (ზ.დ. 1000 მ-მდე) წლის ნებისმიერ პერიოდში ვარგისია სარგებლობისთვის.

კლიმატის ცვლილება საფრთხეების შემცველია, რომელთა გაუთვალისწინებლობა აზარალებს ტურიზმის რეკრეაციულ რესურსებს, მისი რესურსული პოტენციალის ყველაზე მთავარ ნაწილს - ბუნებას და კულტურული მემკვიდრეობას. ტურისტული დანიშნულების ადგილებში ბიომრავალფეროვნების სერიოზული შემცირება ზღუდავს ეკოსისტემური სერვისების მიწოდებას და, რაც უფრო საგანგაშოა, იწვევს ეკოსისტემათა რეგულაციური ფუნქციების მოშლას (მათ შორის, კლიმატის კუთხით). ეკოსისტემებს, რომლებიც ისედაც არასახარბიელო მდგომარეობაში არიან, უმცირდებათ მდგრადობის შენარჩუნების შესაძლებლობა სერიოზული შოკის - კლიმატის ცვლილების მიმართ.

ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსების შეფასებისას, კლიმატის ზემოქმედების შესწავლა საყურადღებოდ საგნად მიგვაჩნია. ნაშრომის მიზანს წარმოადგენს ტურიზმის სექტორისთვის ღირებული ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსების შეფასება კლიმატის ცვლილებით განპირობებული რისკების ფონზე. ნაშრომში გაანალიზებულია, როგორც საქართველოს კლიმატის ცვლილების შერბილების პოლიტიკა, ისე, გლობალური და ეროვნული პოლიტიკის „მწვანე“ ტენდენციები. კვლევაში გამოყენებულია თვისებრივი კვლევის მეთოდები, რაც გულისხმობს, ერთი მხრივ, ღია წყაროებში

წარმოდგენილი ანალიტიკური მასალის დამუშავებას, მეორე მხრივ კი, შესაბამისი პროფესიული წრეების წარმომადგენელთა გამოკითხვას. სამაგიდო კვლევის ფარგლებში გაანალიზდა ლიტერატურა, პუბლიკაციები (საქართველოს კლიმატის ცვლილების კანონის მწვანე წიგნი-2023“, „მწვანე მეწარმეობა“, კლიმატის ცვლილება და მდგრადი განვითარება“, „სტანდარტები ტურიზმში“, ევროკავშირის კლიმატის პოლიტიკა, ევროპის მწვანე შეთანხმება და მისი პოტენციური გავლენები საქართველოზე, საქართველოს კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და დასაქმების პოლიტიკა, საკანონმდებლო-პოლიტიკის დოკუმენტები და სხვა).

როგორც ცნობილია, კლიმატის ცვლილება გამოწვეულია ადამიანის არამდგრადი ეკონომიკური აქტივობებითა და თანმდევი სათბურის აირების ემისიებით. მწვანე ზრდის კონცეფცია ადასტურებს, რომ ეკონომიკური ზრდა შეიძლება მდგრადი და თავსებადი იყოს გარემოს დაცვასთან. ამიტომაც კლიმატის ცვლილების შერბილების პოლიტიკა უნდა აღიქმებოდეს არა როგორც ტვირთი ეკონომიკური განვითარებისთვის, არამედ მასთან სრულიად თავსებადი რამ. ბოლო წლებში „მწვანე“ მშენებლობისა და შენობის რეაბილიტაციის ტენდენციები ბევრ ქვეყანაში მკვეთრად იზრდება და ამ ინდუსტრიის ზრდასთან ერთად, იზრდება მისი კვალიფიციური აქტიური სამუშაო ძალა. სათბურის აირების დიდი რაოდენობით წარმომქმნელია სასტუმროს სექტორი; მნიშვნელოვნად გაიზარდა ენერჯის მოხმარება შენობებსა და წარმოებაში, ამიტომ მაღალი უნდა იყოს მათი როლი შერბილებაში; ცვლილებები უნდა მიმართული იყოს ენერჯის მოთხოვნის შემცირებისკენ განვითარების შეუფერხებლად; შემუშავდეს ენერჯის მოხმარების ეფექტურობის მდგრადი ენერგეტიკის განვითარების სამოქმედო გეგმა. საქართველოს კანონი „შენობების ენერგოეფექტურობის შესახებ“, ქმნის სამართლებრივ საფუძვლებს ენერგორესურსების რაციონალური გამოყენების ხელშეწყობისა და შენობების ენერგოეფექტურობის გაუმჯობესებისთვის შენობების გარეკლიმატური და ადგილობრივი პირობების, შიდაკლიმატურ პირობებზე მოთხოვნილებისა და ხარჯეფექტურობის გათვალისწინებით. კანონის მთავარი მიზანია ენერჯის დაზოგვა, თუმცა, ის, სავარაუდოდ, გავლენას მოახდენს მშენებლობის პრაქტიკებსა და სამუშაო/უნარების მოთხოვნებზე (საქართველოს კანონი, შენობების ენერგოეფექტურობის შესახებ, 2020).

ტურიზმის მდგრადი განვითარებისთვის საჭიროა ეკოლოგიურად სუფთა გარემოს შენარჩუნება და რეგიონის კლიმატური პირობების სწორი გათვალისწინება გადაწყვეტის ერთ-ერთი გზა მწვანე უნარები, მწვანე ეკონომიკა, მწვანე ინვესტიციებია. უნდა დაინერგოს ეკონომიკური განვითარების ის მოდელი, რომელიც მდგრად განვითარებასა და ეკოლოგიური ეკონომიკის ცოდნაზეა დაფუძნებული. ტურიზმის ეკონომიკური ბუნება მარტო იმით კი არ გამოიხატება, რომ სექტორში იქმნება ეკონომიკური საქმიანობის პროდუქტი, არამედ იმამიტ, რომ მის შესაქმნელად საჭიროა განსაზღვრული რესურსების დახარჯვა. ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, თვითეული სამეურნეო სუბიექტი, ქვეყანა, რეგიონი, დარგი, მდგრადი კონცეფციის რაკურსით უნდა განიხილებოდეს. ტურისტული ინდუსტრიის განვითარებისა და დაგეგმვის დროს აუცილებელია, სათანადოდ იყოს გათვალისწინებული მოწყვლადი რესურსები (მაგ. მთების და ზღვის ეკოსისტემის პარამეტრები, სანაპირო ზოლში წყლის ღონის მატება, მთიან რეგიონებში ექსტრემალური სტიქიური მოვლენების გააქტიურება და ა. შ.), ამავდროულად, უნდა ხდებოდეს ალტერნატიული ტურიზმის სახეების ხელშეწყობა, ამ მიმართულებით საერთაშორისო გამოცდილების, მათ შორის ალპური რეგიონის გამოცდილების გაზიარება. საქართველოს ტურიზმის ინდუსტრიის „ინდივიდუალიზმი“, როგორც სფეროს მწვანე მენეჯმენტის სტილის პრიორიტეტული მიდგომის განსაზღვრა, მნიშვნელოვანია ტურიზმის სექტორში საერთაშორისო ISO-ს სტანდარტით განპირობებული მიდგომების გათვალისწინება.

საკვანო სიტყვები: კლიმატი, გავლენა, ტურიზმი, რესურსები, ცვლილება, მემკვიდრეობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. კლიმატის ცვლილების შერბილების პოლიტიკის გავლენა შრომის ბაზარზე, კვლევითი ნაშრომი, 2021.
<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/17943.pdf>
2. კლიმატის ცვლილების მწვანე წინგი, საქართველოს პარლამენტის გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების კომიტეტის კონსულტაცია, 2023 წ.
<https://web-api.parliament.ge/storage/files/shares/Komitetebi/garemo/green-paper.pdf>
3. მწვანე მეწარმეობა, ევროკავშირი საქართველოსთვის, CENN
ენერგოეფექტურობის ეროვნული (ეესგ 2019-202) სამოქმედო გეგმა.
https://www.economy.ge/uploads/files/2017/energy/samoqmedo_gegma/2019_2020_clis_energoefekturobis_samoqmedo_gegma.pdf
4. მზის ენერგეტიკა საქართველოში: პრობლემები, გამოწვევები და საჭირო ღონისძიებები, დევიდე მ., 2020.
5. სტანდარტები და ტურიზმი, Latvijas standarts, AM/GPK-05/2019
PwC, 2016: PwC, “Five Megatrends And Their Implications for Global Defense & Security,” ხელმისაწვდომია:
<https://www.pwc.com/gx/en/government-public-services/assets/five-megatrends-implications.pdf>
6. What is sustainable finance? (2018, April 17). The Economist. <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/04/17/what-is-sustainable-finance>

ციფრული მარკეტინგის მენეჯმენტის პრობლემები თანამედროვე პირობებში

¹გულიკო ქათამაძე, ²დავით ქათამაძე, ³თამილა ქარცივაძე

¹ასოცირებული პროფესორი, ბიზნესისა და მართვის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

²ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

³ბიზნესის ადმინისტრირების II კურსის დოქტორანტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი საქართველო, ბათუმი
qatamadze.guliko@bsu.edu.ge

ნებისმიერი კომპანიისთვის აუცილებელია იმისი ცოდნა თუ, ვინ არის მისი მომხმარებელი და რას მოითხოვენ ისინი კომპანიისგან; მნიშვნელოვანია, ფლობდეს ინფორმაციას მისი პროდუქციისა და მომსახურების მომხმარებლის ფინანსური მდგომარეობის, მათი შემოსავლებისა და გადახდისუნარიანობის შესახებ. ამ სახის ინფორმაციის მოპოვება კომპანიებს შეუძლიათ ციფრული მარკეტინგის მეშვეობით. ციფრული მარკეტინგის დანიშნულებაა ინტერნეტის და თანამედროვე ციფრული ტექნოლოგიების მეშვეობით მომხმარებლების მოზიდვა, მოხიბვლა და კლიენტებად ქცევა. ციფრული მარკეტინგი მოიცავს სხვადასხვა მიდგომას, - კონტენტ მარკეტინგი, Email და SMS მარკეტინგი, ვიდეომარკეტინგი, რეპუტაციის მენეჯმენტის მარკეტინგი, SEO ოპტიმიზაცია, სოციალური მედია, ონლაინრეკლამები და სხვა. Email მარკეტინგი ციფრული მარკეტინგის ყველაზე გავრცელებული ფორმა არის საქართველოში. ქართულ კომპანიებს მისი გამოყენება შეუძლიათ პოტენციური მომხმარებლებისა და პარტნიორების მოძიებისთვის, რეკლამის დასაგზავნად და PR ღონისძიებებისას. ელფოსტა საშუალებას აძლევს კომპანიებს, აწარმოონ მომხმარებელთა სეგმენტაცია. ის გამოიყენება, ასევე, საქმიანი მიმოწერების მიზნითაც.

ციფრული მარკეტინგი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს განვითარებული ქვეყნების ბიზნეს საქმიანობაში. იგი წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტურ საშუალებას კლიენტების მოზიდვის თვალსაზრისით. ციფრული მარკეტინგი მოიცავს თანამედროვე ტექნოლოგიური მიდგომების და ძველი მარკეტინგული პრინციპების ერთობლიობას, ციფრული მარკეტინგის სწორი მენეჯმენტით შესაძლებელია კლიენტების მოზიდვა, ბიზნესის ცნობადობის გაზრდა, ბრენდის შექმნა, გაყიდვების ზრდა და უფრო მეტი მოგების მიღება. საქართველოში ციფრული მარკეტინგის მენეჯმენტი არ არის სათანადო დონეზე განვითარებული, რასაც აფერხებს მრავალი პრობლემა. ესენია: ინფორმაციის არქონა, უნდობლობა, ქართული ვებგვერდების პოპულარობის უქონლობა, ქართულ ენაზე ინფორმაციის სიმცირე, ვებგვერდების იშვიათად განახლება, რეკლამების უქონლობა, დიზაინის მომხიბვლელობის ნაკლებობა, რთული მენიუ, მომხმარებელი ფოტოს საშუალებით ხედავს პროდუქციას და დიდი შანსია, შენაძენი არ აღმოჩნდეს ისეთი, როგორც მან აღიქვა და ა.შ.

ციფრული მარკეტინგის აუტოსორსინგი თანამედროვე ბიზნესის მძლავრი იარაღია, პოტენციური კლიენტების უმრავლესობა ყოყმანობს, დაიქირაოს ციფრული მარკეტინგის სააგენტო, თუ ჯობია კადრის დაქირავება, რომელიც შეითავსებს მარკეტინგულ საქმიანობას, ან ხომ არ ჯობია სხვა დასაქმებულებზე ამ საქმიანობის დელეგირება. ზოგიერთს არ სჯერა შედეგის, ბევრი ძველ მეთოდებს ვერ ელევა.

ციფრული მარკეტინგის აუტოსორსინგი მოიცავს შემდეგ კომპონენტებს:

1. **ცოდნა და მომსახურების ხარისხი.** ძალიან ძლიერი კადრის აყვანის შემთხვევაშიც, მას ბევრი რამ, უბრალოდ, არ ეცოდინება. ვიდაც შეიძლება კვალიფიცირებული იყოს გრაფიკულ დიზაინში, ძალიან ეფექტურად მართავდეს სოციალურ მედიას და ინტერნეტ რეკლამას, თუმცა წარმოდგენა არ ჰქონდეს ვებგვერდის ფუნქციონირებაზე, მის ტექნიკურ და შინაარსობრივ მართვაზე, მობილური აპლიკაციების შექმნაზე, გუგლის საძიებო სისტემაზე, SEO-ს ოპტიმიზაციაზე და ა.შ.
2. **ეფექტური ინვესტიცია.** ციფრული მარკეტინგის მენეჯმენტი, მართალია, ძალზედ ეფექტურია, თუმცა მეორე მხრივ, მისი წარმოება არ ჯდება იაფი. საკუთარი კადრის დაქირავების დროს, ერთი შეხედვით, კომპანია თითქოს აკეთებს ეკონომიას, თუმცა რეალურად ასეთ შემთხვევაში, კომპანიის ხარჯები იზრდება.
3. **მოტივაციის ნაკლებობა.** ყველა ადამიანს სჭირდება მოტივაცია, სამუშაოს ეფექტიანად შესრულებისთვის, ასეთი მოტივაციის კარგი მაგალითია მატერიალური მოტივაცია, რომლის არარსებობის შემთხვევაში ძნელია ეფექტიანი შედეგების მიღება.
4. **დროის ეკონომია.** ფულთან ერთად უმნიშვნელოვანესია დრო, რომელიც თავისი ბუნებით შეუვსებელი რესურსია. ციფრული მარკეტინგის აუტოსორსინგის შემთხვევაში კომპანია გამოათავისუფლებს მნიშვნელოვან დროს. მას აღარ მოუწევს დროის ხარჯვა მარკეტინგული კამპანიების დაგეგმვაზე, რეკლამების ეფექტურობაზე, სოციალური მედიის განვითარების კონტროლზე, e-mail მარკეტინგზე და ა.შ.

ციფრული მარკეტინგის მენეჯმენტი, თავის მხრივ, მოიცავს გარკვეული სახის რისკებს. ამის მაგალითია კომპანიის ან მისი პროდუქციისა და მომსახურების შესახებ სოციალურ მედიაში უარყოფითი შეხედულებებისა და კომენტარების გავრცელება. ბრენდის მიმართ სოციალურ ქსელში უარყოფითი მოსაზრებების გამოხატვის გამო, კომპანიის წარმატებები შეიძლება მნიშვნელოვნად გაქარწყლდეს. მის გამოსწორებას კი დიდი დრო და ძალისხმევის გაწევა სჭირდება. სოციალურ მედიაში გავრცელებული ინფორმაცია სხვადასხვა მომხმარებელზე სხვადასხვაგვარად მოქმედებს, რამაც მათი უკმაყოფილება და დაპირისპირებაც კი შეიძლება გამოიწვიოს. ეს ფირმების იმიჯზე ნეგატიურად აისახება და იწვევს ბევრ პრობლემას, რაც დაკავშირებულია ლოიალურ მომხმარებელთა რაოდენობის შემცირებასთან, დანახარჯების ზრდასთან და ა. შ. მომხმარებლებს შეუძლიათ, დააფიქსირონ საკუთარი აზრი სოციალურ ქსელში, ეს კი ქართულ კომპანიებს ვერ დაიცავს იმ ნეგატიური კომენტარებისგან, რომლებიც მომხმარებელმა შეიძლება დააფიქსიროს მათ ვებგვერდზე. ასეთმა შემთხვევამ შესაძლებელია, მასაობრივი ხასიათი მიიღოს და შექმნას კომპანიის ნეგატიური სახე.

ციფრული მარკეტინგის მენეჯმენტის კიდევ ერთი რისკი დაკავშირებულია იმასთან, რომ ტექნოლოგიური სიახლეების გამოყენებისას არსებობს გარკვეული მტყუნების ალბათობა, რომელმაც შესაძლებელია, შეაფერხოს კომპანიის საქმიანობა. ეს იქნება კიბერშეტევის რისკი, ინფორმაციის მოპარვის და უარყოფითად გამოყენების საფრთხე და ა. შ. ამიტომ ფირმის მარკეტინგის მენეჯერი დიდი სიფრთხილით უნდა მოეკიდოს ინოვაციურ სიახლეებს, ზედმიწევნით უნდა შეაფასოს რისკები და მინიმუმამდე დაიყვანოს უარყოფითი შედეგების მიღების ალბათობა. რისკების არსებობის მუხედავად, სოციალური მედიისა და ტექნოლოგიების გამოყენებიდან მიღებული სარგებელი იმდენად დიდია, რომ კომპანიები მაინც მიდიან ამ რისკებზე.

ქართული ფირმების ინტერნეტ-მარკეტინგის მენეჯმენტის სფეროში არსებული პრობლემების აღმოფხვრის მიზნით საჭიროა, გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

1. ქართული ინტერნეტკომპანიები უნდა შეეცადონ ონლაინ მომხმარებლის ნდობის მოპოვებას; შესთავაზონ მათ ფასდაკლებები, რათა იგრძნონ მათი პროდუქციის ონლაინმომხმარებელმა ის უპირატესობები, რასაც ონლაინ სთავაზობენ;

2. ინტერნეტით მოვაჭრე კომპანიებმა უნდა გააუმჯობესონ და ხშირად განაახლონ თავიანთი ვებგვერდები, ასევე უნდა იზრუნონ მათი დიზაინის მომხიბვლელობაზე, რათა გაზარდონ თავიანთი ვებგვერდების პოპულარობა. მათ ასევე უნდა გააუმჯობესონ პროდუქტის აღქმა; უნდა შეისწავლონ ინტერნეტმომხმარებელთა კმაყოფილების დონე და მიიღონ შესაბამისი გადაწყვეტილებები;
3. საჭიროა ქართულმა კომპანიებმა მიაწოდონ განახლებული ინფორმაცია თავიანთ ონლაინ მომხმარებელს პროდუქციის / მომსახურების შესახებ, რათა მოიპოვონ და გაზარდონ ნდობა პოტენციურ მომხმარებელში;
4. საჭიროა, ქართულმა კომპანიებმა თავიანთ ვებგვერდებზე მათ მიერ წარმოებული პროდუქციისა და მომსახურების მახასიათებლების შესახებ რაც შეიძლება მეტი ინფორმაცია მიაწოდონ ქართულ ენაზე;
5. საჭიროა ქართულმა ინტერნეტ-კომპანიებმა თავიანთი პროდუქციის შესახებ სრულყოფილი რეკლამები განათავსონ ციფრული მარკეტინგის არხების მეშვეობით, ასევე მათ უნდა გაამარტივონ თავიანთ ელექტრონული მაღაზიების საძიებო სისტემა (მენიუ), თავიანთი ვებგვერდები, ფოტოებთან ერთად, უნდა გაამრავალფეროვნონ ვიდეოკოლაჟებით, რათა მომხმარებელმა უფრო კარგად დაინახოს და აღიქვას პროდუქციის/მომსახურების სამომხმარებლო თვისებები, ხოლო შენაძენი პროდუქცია აღმოჩნდეს ზუსტად ისეთი, როგორც მან აღიქვა.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციური ციფრული მარკეტინგი, ინტერნეტ-მარკეტინგი, სოციალური მედია-მარკეტინგი, ინტეგრირებული მარკეტინგული საინფორმაციო სისტემები, კონტენტ მარკეტინგი, Email და SMS მარკეტინგი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბულაძე რ. (2008) ელექტრონული მარკეტინგის განვითარების პრობლემები და პერსპექტივები საქართველოში. თბილისი, გვ. 166 (მონახულება 14. 09. 2023) <https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/171237/1/Disertacia.pdf>
2. ბერიძე ნ. (2018) ინტერნეტ მარკეტინგის განვითარების თავისებურებები საქართველოში: პრობლემები და პერსპექტივები (ავტორეფერატი). ბათუმი, გვ. 75 https://www.bsu.edu.ge/text_files/ge_file_9848_2.pdf (მონახულება 14. 09. 2023)
3. თურმანიძე ლ. (2019) ინტერნეტ-მარკეტინგის როლი აგრობიზნესის განვითარებაში. ბათუმი, გვ. 55; (მონახულება 14. 09. 2023) <https://openscience.ge/bitstream/1/1613/1/lika%20turmanidze%20%20samagistro.pdf>
4. ინასარიძე ი. (2020) ციფრული მარკეტინგი - ინოვაციური აქტივობების განხორციელების საშუალება. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი. თბ, გვ. 31
5. ლაცაბიძე მ. (2020). ციფრული მარკეტინგის განვითარება და მისი გამოყენება საავიაციო ინდუსტრიაში. საქართველოს საავიაციო უნივერსიტეტი, თბილისი, გვ. 109; <https://openscience.ge/bitstream/1/2102/1/Meri%20Latsabidze%20samagistro.pdf> (მონახულება 14. 09. 2023)
6. რა არის ციფრული მარკეტინგი? <https://blh.com.ge/#> BLH • Business & Legal Hub
7. ცირეკიძე თ. (2019) ციფრული მარკეტინგის გავლენა ქართულ მედიაზე. კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი. თბილისი. გვ. 62 (მონახულება 14. 09. 2023) <https://openscience.ge/bitstream/1/1791/1/Tamta%20Tsirekidze%20Samagistro.pdf>
8. Ivanov M. (2019) The digital marketing with the application of cloud technologies. SHS Web of Conferences 65, 04019 (2019) M3E2 2019. Zaporizhzhya National University, 7, Engineer Preobrazhensky ave., Zaporizhia, 69000, Ukraine <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196504019> (visiting 14. 09. 2023)

9. **Liska. R. (2018)** management challenges in the digital Era. Analyzing the impacts of industry 4.0. In modern Business Environments (pp. 82-99). (visit 15.09.2023).
10. **Oklander M, Oklander T. Yashkina O (2018)**Analysis of technological innovations in digital marketing. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies ISSN 1729-3774 p. 10-21 <http://dspace.op.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8078/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf> (visiting 14. 09. 2023)

თანამედროვე ტენდენციები მომხმარებელთა ქცევაში

ნინო მამულაძე

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი
nino.mamuladze@bsu.edu.ge

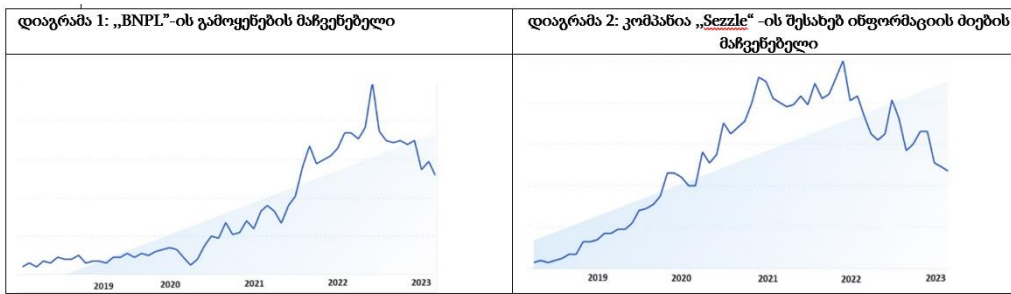
მომხმარებელთა ქცევა და მასთან დაკავშირებული გარემოებები აქტუალური საკითხია თანამედროვე სამყაროში. მომხმარებელთა ქცევის შესწავლა გადამწყვეტი ფაქტორია ყველა მარკეტოლოგისთვის. იმის განსაზღვრით, თუ რას და რატომ ირჩევენ მომხმარებლები, მარკეტოლოგებს შეუძლიათ: განსაზღვრონ მათთვის პრიორიტეტული და ამავდროულად არასასურველი საქონელი და მომსახურება; უფექტურად ჩამოაყალიბონ თავიანთი მარკეტინგული სტრატეგიები და წარმართონ შედეგზე ორიენტირებული მარკეტინგული კამპანიები, რათა გავლენა მოახდინონ მომხმარებელთა ქცევაზე; მნიშვნელოვანია, დაიხვეწოს მარკეტინგული ძალისხმევა, რადგან მათ შეუძლიათ აღმოაჩინონ მომხმარებელთა ახალი დემოგრაფია, გააუმჯობესონ მათი შეტყობინებები და იწინასწარმეტყველონ მომავალი საბაზრო ტენდენციები.

დღესდღეობით მომხმარებლის ქცევა უფრო სწრაფად იცვლება, ვიდრე ოდესმე. რა სურთ მომხმარებლებს, სად სურთ პროდუქციის შეძენა, როდის უნდა რომ მიიღონ წვდომა თავიანთ საქონელსა თუ მომსახურებაზე და ა.შ. მუდმივად წარმოადგენს განხილვისა და შესწავლის საგანს.

მომხმარებელთა ქცევაზე სხვადასხვა გარემოება ახდენს გავლენას, რაც მთლიანობაში გავლენას ახდენს მათ სამომხმარებლო ქცევაზე. ბოლო პერიოდში, ბაზრის განვითარებასთან ერთად მნიშვნელოვნად შეიცვალა მომხმარებელთა ქცევა და გამოიკვეთა რამდენიმე მნიშვნელოვანი ტენდენცია, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- გადახდის მრავალფეროვანი საშუალებები: მომხმარებელი ელოდება გადახდის მრავალფეროვან საშუალებებს. გამომდინარე იქიდან, რომ ადამიანები სულ უფრო ხშირად ყიდულობენ საქონელსა თუ მომსახურებას ინტერნეტით, ისინი ონლაინ საცალო ვაჭრობისგან მოელიან გადახდის სხვადასხვა ვარიანტების ფართო არჩევანს. ეს მოიცავს გადახდის სხვადასხვა გზების შეთავაზებას - კრედიტით, სადებეტო, PayPal და სხვა ტიპის გადახდები. ასევე, მათ აქვთ მოლოდინი, რომ დროთა განმავლობაში მათ ექნებათ გადახდების გადადების შესაძლებლობა. „იყიდე ახლა და გადაიხადე მოგვიანებით“ (BNPL) ინდუსტრია მნიშვნელოვნად იზრდება ელექტრონული კომერციის ზოგად ზრდასთან ერთად. დღესდღეობით მსგავსი ტიპის შეთავაზებებზე, რომელიც აკმაყოფილებს ამ მოთხოვნას (BNPL) არ არის დეფიციტი. გადაიხადე შემდგომ (After pay) ერთ-ერთი ლიდერია ამ კატეგორიაში (იხ. დიაგრამა 1).

საერთაშორისო ბაზარზე დიდი მოთხოვნით სარგებლობს კომპანია Sezzle - რომელიც მუშაობს „იყიდე ახლა, გადაიხადე მოგვიანებით“ (BNPL) - პრინციპით ონლაინ შესყიდვის დროს. კომპანია მოწინავე პოზიციებს იკავებს საერთაშორისო ბაზარზე და მნიშვნელოვნად ზრდის მოთხოვნას (იხ. დიაგრამა 2).

წყარო: <https://explodingtopics.com/topic/bnpl>

- მომხმარებლებს სურთ ყველაფრის მიწოდება: ბოლო პერიოდში მნიშვნელოვნად გაიზარდა მოთხოვნა შექმნილი პროდუქციის სახლში მიტანაზე. მათ შორის ისეთ პროდუქციაზე, რომელიც ტრადიციულად მაღაზიებში იყიდებოდა. მაგ: სასურსათო პროდუქცია, მედიკამენტები, ფეხსაცმელი, ტანსაცმელი, კოსმეტიკური საშუალებები, მცენარეები და სხვა მრავალი. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი პროდუქციის დროულად და უვნებლად მიტანა საკმაოდ რთულია, სხვადასხვა კომპანიები, რომლებიც ახერხებენ მომხმარებლის ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილებას, მნიშვნელოვან ზრდას განიცდიან ბაზარზე და შესაბამისად, ამყარებენ კონკურენტულ უპირატესობას.

- გაზრდილი მოთხოვნა ეთიკურ და მდგრად პროდუქტებზე: IBM-ს (International Business Machines Corporation) კვლევის მიხედვით მომხმარებელთა 77% მიიჩნევს, რომ მდგრადობა და გარემოზე ზრუნვა ბრენდის მნიშვნელოვან ღირებულებას უნდა წარმოადგენდეს. ჰარვარდის ბიზნესის სკოლის მონაცემებზე დაყრდნობით, მდგრად პროდუქტებს აქვთ 5.6-ჯერ მეტი გაყიდვების ზრდის შესაძლებლობა, ვიდრე არამდგრადს. შესაბამისად, უდავოა, რომ ეთიკურად პასუხისმგებელი კომპანიების მდგრადი პროდუქტები არის მომხმარებელთა ქცევის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ტენდენცია, რომელსაც თვალი უნდა ვადევნოთ მომდევნო რამდენიმე წლის განმავლობაში. მზარდი მდგრადი პროდუქტის კატეგორიის მაგალითია ბამბუკის საპირფარეშოს ქაღალდი. ტრადიციულისგან განსხვავებით, იგი მიიღება მცენარისგან, რომელსაც აქვს შედარებით მცირე უარყოფითი გავლენა გარემოზე. მოცემული პროდუქციის მწარმოებელი კომპანიები პარალელურად იყენებენ სახლში მიტანის სერვისს, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის გაყიდვების მაჩვენებელს.

მომხმარებლებისთვის მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ მდგრადი პროდუქტები, არამედ მათი შექმნა ეთიკურად პასუხისმგებელი კომპანიისგან. შესაბამისად, ბოლო პერიოდში, მსგავსი გარემოებები მომხმარებელთა დაკვირვების და შესწავლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გარემოებაა.

- ინფლუენსერების გავლენა მომხმარებელთა ქცევაზე: ინფლუენსერები სულ უფრო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ შესყიდვის გადაწყვეტილებაზე. თანამედროვე მომხმარებლები განიცდიან მნიშვნელოვან გავლენას მათი მხრიდან და ახალი საქონლისა თუ მომსახურების შესახებ საიმედო ინფორმაციის მიღების წყაროს წარმოადგენს მათთვის. მომხმარებლები ინფლუენსერების საშუალებით ავლენენ სანდო ბრენდებს და სწორედ ეს ბრენდი განიხილება შემდგომ მომხმარებლისთვის პრიორიტეტულად. ბოლო წლებში იგი ერთ-ერთი ყველაზე სწრაფად მზარდი მიმართულებაა და მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს იმ ფაქტორებს შორის, რომელიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მომხმარებელთა ქცევაზე. არაერთი მარკეტოლოგი მიმართავს მას გაყიდვების სტიმულირების მიზნით და მნიშვნელოვან შედეგებსაც აღწევს.

ბოლო პერიოდში კომპანიების მხრიდან ასევე აქტიურად გამოიყენება „მიკროინფლუენსერები“, რომელთაც შეიძლება ჰყავდეს მხოლოდ მცირე, ნიშური აუდიტორია, რაც მიზნობრივ და დაინტერესებულ აუდიტორიასთან წვდომის მარტივ და კარგ საშუალებას წარმოადგენს.

- მომხმარებლები იწერენ მეტ ყოველთვიურ სერვისებს: ყოველთვიური სააბონენტო ინდუსტრია სწრაფად გაიზარდა და შეადგინა 90% წელიწადში. თუ ადრე მომხმარებელი ერთჯერად შესყიდვებს ანიჭებდა უპირატესობას, ახლა ეს ქცევა მუდმივად განმეორებადმა შესყიდვებმა ჩაანაცვლეს. მომხმარებელს აღარ უწევს პროცედურების ხელმეორედ განმეორება, რადგან ავტომატური შესყიდვები ამ პროცესს ამარტივებს.

- სახლი ხდება მომხმარებლის ცენტრი: ამერიკელების დაახლოებით 90% დროის უმეტეს ნაწილს დახურულ შენობაში ატარებს. დღესდღეობით მნიშვნელოვნად მზარდია იმ ადამიანების რაოდენობა, რომელიც სახლიდან მუშაობს. შესაბამისად, რაც მეტ დროს ატარებს ის შენობაში, მნიშვნელოვნად ცვლადია მათი სამომხმარებლო ქცევა. მომხმარებელი ეძებს მაქსიმალურად მარტივ რესურსებს თავისი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, ჭკვიანი კარის ჩამკეტები, ავტომატურად გათიშვადი ელექტროტექნიკა და მცირე საოჯახო ტექნიკა, დროის დაზოგვის მიზნით ტრადიციული კერძებიდან სწრაფად და მარტივად მოსამზადებელი ან მზა საკვები პროდუქტების გამოყენებაზე გადასვლა, შეკვეთილი პროდუქციის სახლში დრონით მიტანის სერვისი, რომელიც მნიშვნელოვნად ზოგავს დროს და სხვა მრავალი გარემოებები.

- მზარდი მოთხოვნა ნაკლებად ცნობილ ბრენდებზე, ბოლო დროის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ტენდენციაა. როგორც ვიცით, ფასი იყო და არის მნიშვნელოვანი ფაქტორი მომხმარებლისთვის ყიდვაზე გადაწყვეტილების მიღების დროს. თუმცა ბოლო პერიოდში ბევრი მომხმარებელი უფრო მგრძობიარე გახდა ფასების მუდმივი ინფლაციისა და ცხოვრების გაძვირების გამო. შესაბამისად, მომხმარებლები ფულის დაზოგვის მიზნით, ნაკლებად ყიდულობენ, თუმცა აუცილებელი პროდუქციის შეძენის დროს მომხმარებელი პრიორიტეტს დაბალი ღირებულების და ნაკლებად ცნობილი ბრენდის საქონელსა თუ მომსახურებას ანიჭებს. იმ პირთა რიცხვი, რომლების სხვადასხვა სოციალურ ქსელში მსჯელობენ არაბრენდულ პროდუქტებზე, ბოლო თორმეტ თვეში წინა პერიოდთან შედარებით 11%-ით არის გაზრდილი. პარალელურად, მნიშვნელოვანი ცვლილებებია ონლაინგანხილვებში. ბოლო დროს მნიშვნელოვნად გაიზარდა ნეგატიური შეფასებების მაჩვენებელი. მიმდინარე წლის ბოლო 6 თვეში დადებითი გამოხმაურებები 9%-ით შემცირდა, ხოლო უარყოფითი გამოხმაურებები გაიზარდა 6%-ით. (წყარო: Brandwatch research results 2023). რამ შეიძლება განიწვიოს მოცემული გარემოება? არაბრენდულ პროდუქციაზე გადასვლა სულაც არ არის არჩევანის გაკეთება, რაც სურს მომხმარებელს, ეს არის არჩევანი, რომელიც მათ უნდა გააკეთონ. მზარდმა ფასებმა მომხმარებელი აიძულა, რომ შეიძინოს იაფი პროდუქცია ფინანსური გამოწვევების დასაძლევად. ასე რომ არც უნდა იყოს გასაკვირი, რომ პროდუქციის ხარისხისდა მიუხედავად მომხმარებლები არ არიან დადებითად განწყობილი მათ მიმართ, რადგან მოუწიათ მათი მყიდველობითი ჩვევის შეცვლა. მეორე კატეგორია მომხმარებლებისა კი, იმედგაცრუებულები არიან პროდუქციის ხარისხით.

ეს არასრული ჩამონათვალია იმ ტენდენციებისა, რომელიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მომხმარებელთა ქცევაზე. თუმცა, როგორც აღნიშნულიდან გამოიკვეთა, სამომხმარებლო ქცევაზე სხვადასხვა ტიპის მნიშვნელოვანი გარემოებები ახდენს გავლენას. აღნიშნული ტენდენციების გარკვეული ნაწილი რაღაც ფორმით წინა წლებშიც არსებობდა, თუმცა ბოლო წლებში მნიშვნელოვნად გამოიკვეთა და უფრო აქტუალურიც გახდა. ამ ტენდენციების დიდი ნაწილი კვლავაც შენარჩუნდება გრძელვადიან პერსპექტივაში. ასევე მნიშვნელოვანია გარემოება, რაც ამ ტენდენციებს აკავშირებთ, არის ის, რომ მომხმარებელი უპირატესობას ანიჭებს იმ პროდუქციას, რომელიც მნიშვნელოვნად დაზოგავს მათ დროს, ძალისხმევას და გარკვეულწილად, ფინანსებსაც. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, მოხდეს ამ ტენდენციებზე გრძელვადიან პერიოდში დაკვირვება და შესაბამისი ფასეულობების მომხმარებლისთვის შეთავაზება.

საკვანძო სიტყვები: მომხმარებელი, მომხმარებელთა ქცევა, ტრენდები, მომხმარებელთა პრიორიტეტები, ფასულობები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

2. **ბედნარზ 2019:** Bednarz J., Nikodemska-wolowik A., "Trends in young consumers' behavior" 2019;
3. **კუმარ... 2022:** Kumar S., Pandey N., "Evolution and trends in consumer behavior", 2022;
4. **კალაშნიკოვა ... 2023** Kalashnikova T., Panchuk A., "Global trends in the behavior of consumers of retail enterprises in the digital economy", 2023.
5. **მამულაძე 2022:** Mamuladze N., „Consumer behaviour characteristics in social networks”, 2022;
6. **რედერ 2022:** Reader G., " Responding to consumer trends in the new reality", 2023.
7. <https://explodingtopics.com/blog/consumer-behavior>
8. <https://blog.hubspot.com/marketing/state-of-consumer-trends-report>
9. <https://www.shopify.com/enterprise/consumer-behavior-trends>
10. <https://www.brandwatch.com/blog/understanding-consumer-shopping-behavior/>
11. <https://www.brandwatch.com/blog/understanding-consumer-shopping-behavior/>
12. <https://www.pwc.com/m1/en/publications/global-consumer-insights-survey-2023-pulse-5-middle-east-findings.html>

სამშენებლო ბიზნესის განვითარების პრობლემები საქართველოში

ანანო მანიძე

დოქტორანტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი
Ms.ananoshanidze@gmail.com

განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს სამშენებლო ბაზარი, რომელიც, როგორც წესი, ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის სტრატეგიული მიზანია. სამშენებლო ინდუსტრია არის ბიზნესი, სადაც თითოეული პროექტის განხორციელებას შეიძლება ჰქონდეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქვეყნის ეკონომიკისთვის, მაშინ, როდესაც საქმე ეხება განვითარებად ქვეყნებს - ისეთი როგორც საქართველოა.

სამშენებლო ბიზნესი ერთ-ერთი ყველაზე მზარდ სექტორს წარმოადგენს საქართველოში, რომლის განვითარებაც ინვესტიორების მოზიდვასთან, მეტ სამუშაო ადგილთან, მეტ დასაქმებულთან და ბიუჯეტში შეტანილ თანხებთან ასოცირდება. აღნიშნული ბიზნესი მუდმივად მზარდი, მრავალპროფილური და მოთხოვნადი მიმართულებაა, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია საქართველოში არსებული წამყვანი ეკონომიკური დარგების: სოფლის მეურნეობის, ჯანდაცვის, განათლების, ტურიზმის, მრეწველობის და სხვათა ფუნქციონირება და განვითარება.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2022 წლის მონაცემებს თუ დავეყრდნობთ, სამშენებლო სფეროში გაცემული ნებართვების ჩამონათვალიდან – ადმინისტრაციული შენობა, სავაჭრო ობიექტი, კაფე-ბარი, რესტორანი, სასტუმრო, საცხოვრებელი კომპლექსი, სასწავლო დაწესებულება და სხვა, ყველაზე მეტი ნებართვის გაცემის მაჩვენებელი 8,086 საცხოვრებელ შენობაზე მოდის. მშენებლობის ბუმი საქართველოში დაიწყო 2011 წლიდან და პიკს მიაღწია 2013 წელს. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ციფრების მატება განაპირობა პროდუქტზე მოთხოვნის ზრდამ. მოთხოვნის ზრდა კი, ტურიზმის განვითარებამ. ტურიზმის დეპარტამენტის მიერ ჩატარებული კვლევების თანახმად, 2016-2017 წლებში ტურისტული ნაკადის ყველაზე დიდი მატება აღინიშნა, 1 266 125 საერთაშორისო მოგზაური ეწვია საქართველოს, სწორედ ტურისტების მატებამ განაპირობა სასტუმროებსა და საოჯახო ტიპის საცხოვრებლებზე მოთხოვნის ზრდა, რამაც თავის მხრივ, გაზარდა მოთხოვნა სამშენებლო პროდუქტზე.

როგორც კვლევებით ვლინდება, სამშენებლო ინდუსტრია ყველაზე სწრაფად განვითარებადი და მზარდი მიმართულებაა, სწორედ ამიტომ ძალზე მნიშვნელოვანია, ყურადღება მიექცეს იმ ხელის შემშლელ და შემაფერხებელ გარემო ფაქტორებს, რომელიც საქართველოში ამ სფეროს განვითარებას უშლის ხელს. მსურს, ყურადღება გავამახვილო საქართველოში არსებული მსხვილი სამშენებლო კომპანიების ბიზნესგარემოზე, იმ პრობლემებზე, რომლებსაც ისინი აწყდებიან მომსახურების სფეროში რეგულაციებთან დაკავშირებით, ბანკებთან თანამშრომლობით და სხვა. საქართველოს ეკონომიკური გარემო ყოველწლიურად ფასდება სხვადასხვა საერთაშორისო და ადგილობრივი ორგანიზაციების მიერ. საერთაშორისო ორგანიზაციების შეფასებები, ძირითადად, ეფუძნება ანგარიშებს, ახალ კანონებსა და საკანონმდებლო ცვლილებების ანალიზს, სამწუხაროდ, ამ შეფასებების უკან არ დგას უშუალოდ მეწარმეებისა და ბიზნესმენების მოსაზრებები და კონკრეტული პრობლემები. მიმზიდველი ბიზნესგარემოს შესაქმნელად და არსებული პრობლემების შესამცირებლად აუცილებელია ბიზნესგარემოს მუშაობის პროცესის დაკვირვება, კვლევა და შეფასება.

სამშენებლო ბიზნესგარემოს შესახებ მნიშვნელოვან ინფორმაციას თავად ამ სექტორის ქართული ბიზნესმენები ფლობენ, სწორედ ამიტომ მათი გამოკითხვა მნიშვნელოვანია. ვინაიდან,

სწორედ ჩატარებული კვლევებით გამოვლინდა სამშენებლო ბიზნესსექტორში არსებული პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები.

პირველი ეს არის კანონმდებლობა - ბიზნესკანონმდებლობა. კერძოდ, საგადასახადო კოდექსი, ჯარიმები, დღგ-სთან მიმართებაში არსებული გაუგებრობები. მეორე ეს არის შრომის ბაზარი - კვალიფიციური კადრების ნაკლებობა, განსაკუთრებით შეინიშნება გაყიდვების სფეროში სპეციალისტების ნაკლებობა, კვალიფიციური მუშებისა და ტექნიკური პერსონალის სიმცირე. მესამე არის ფინანსური სახსრები - კრედიტებზე მაღალი პროცენტები, ბანკები, როგორც წესი, ბიზნესის დაკრედიტებისას მაღალ მოთხოვნებს აყენებენ. მეოთხე არის ინფორმირებულობა - ბიზნესმენებმა და მეწარმეებმა კვლევის დროს გამოთქვეს პრეტენზია და გამოვლინდა (კომუნიკაციის) პრობლემა, მათ სურთ - მეტი ინფორმაცია ჰქონდეთ ახალ კანონებთან, ტექნოლოგიებთან და საერთაშორისო გამოფენებთან დაკავშირებით, მეტი ინფორმაცია ახალ ბიზნესპარტნიორობის მოზიდვის შესაძლებლობასა და სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების შესახებ. ინფორმაციის მიწოდება არის ერთ-ერთი მთავარი კომპონენტი ბიზნეს გარემოს გასაუმჯობესებლად. მეხუთე – მასმედიის როლი ბიზნესზე - გამოკითხვის დროს ბიზნესსექტორის წარმომადგენლებმა აღნიშნეს, რომ დღეისთვის საქართველოში ბიზნესის განვითარებაში მედიას არ მიუძღვის წვლილი, ნაკლებად ხდება ბიზნეს ინფორმაცია, ასევე ნაკლებად განიხილება და ანალიზდება საკანონმდებლო ცვლილებები და ზოგადად, ბიზნესის პრობლემები. აგრეთვე, აღსანიშნავია პრობლემები: ლიცენზიები და ნებართვები, საბაჟო კანონმდებლობა, ბიზნესის დაფინანსება და კონკურენცია. კონკურენტების არსებობა ბაზარზე არის ძალიან მნიშვნელოვანი და ამავდროულად სენსიტიური, რადგან ფასების რეგულაცია და გაყიდვები დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მდგომარეობაა კონკურენტულ ბაზარზე. იმისთვის, რომ ადგილობრივ ბაზარზე იყო მოწინავე და კონკურენტუნარიანი, აუცილებელია სწორი მარკეტინგის შემუშავება და ხარისხზე ორიენტირება. ეს ყოველივე დაეხმარება ინვესტორს არსებული მომხმარებლების შენარჩუნებაში და ახლის მოზიდვაში.

მიმაჩნია, რომ სამშენებლო ინდუსტრია შეინარჩუნებს და განაგრძობს მოწინავე ასპარეზობას ქართულ ბაზარზე. არსებული გამოწვევები და პრობლემები სავსებით ბუნებრივია, კვლევების ჩატარებით, სტატისტიკურ მონაცემებზე დაკვირვებით და მეტი კომუნიკაციის მეშვეობით, ბიზნესსექტორის წარმომადგენლებთან შესაძლებელია ყველა არსებული პრობლემის შემსუბუქება და მოგვარება. როგორც უკვე არაერთგზის აღინიშნა, ბიზნესგარემოს განვითარება შეუძლებელია, თუ საზოგადოების ყველა სექტორმა არ გაწია ძალისხმევა ამ მიმართულებებით.

საკვანძო სიტყვები: სამშენებლო ბიზნესინდუსტრია, საქართველოს ბიზნესგარემო, ბიზნეს-სექტორი, ინფორმაცია, კანონმდებლობა, რეგულაციები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ნამჩავაძე ბ. მშენებლობის სექტორი საქართველოში. საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველოში (2018). გვ.6-16
2. გუგუშვილი პ. ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურული და ინოვაციური პრობლემები. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. (2017). გვ.5
3. საქართველოს ახალგაზრდა ეკონომისტთა ასოციაცია. ბიზნესგარემო საქართველოში. (2008)
4. საქართველოს მთავრობის დადგენილება „მშენებლობის ნებართვის გაცემის წესისა და სანებართვო პირობების შესახებ“. (2022)
5. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. მშენებლობაზე გაცემული ნებართვები ობიექტების ტიპის მიხედვით. (2006-2022)

6. ჯალაღონია დ. პაპასუა ი. ყიფშიძე გ. ბიზნესი და კანონმდებლობა. მდგომარეობა და განვითარების ტენდენციები საქართველოში. (2022)
7. ნ. ზურაშვილი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დეველოპერული კომპანიების მართვის ეფექტიანობის გაუმჯობესების გზები საქართველოში. (2018) გვ.14, 63, 183.
8. <https://www.bpn.ge/article/92350-ra-unda-gaitvaliscinos-samsheneblo-biznesma-sagadasaxado-shemocmebis-processhi/>

ტანსაცმლის ბაზარი: ინდუსტრიული რევოლუციების გავლენა, ტენდენციები და პერსპექტივები

¹ეთერ ხარაიშვილი, ²ნინო ლობჯანიძე

¹პროფესორი, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, საქართველო

*²ასისტენტ პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, საქართველო
eter.kharashvili@tsu.ge*

სტატიაში შეფასებულია ტანსაცმლის ინდუსტრიის როლი ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებასა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ზრდაში. ბიბლიოგრაფიულ კვლევაზე დაყრდნობით გაანალიზებულია ტანსაცმლის ძირითადი ხაზები და ტანსაცმლის მოდის ინდუსტრიის განვითარებაზე მოქმედი ისტორიული, ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური და სხვა ფაქტორები.

დასაბუთებულია, რომ ტანსაცმლის მოდის ინდუსტრიის მთავარი მიმართულებები და ბაზრის განვითარების მახასიათებლები ყველაზე თვალნათლივ ისტორიულად ინდუსტრიული რევოლუციების დონეების მიხედვით იკვეთება. შესაბამისად, ტანსაცმლის მოდის ინდუსტრიის განვითარების ძირითადი ეტაპები და ბაზრის განვითარების მახასიათებლები ოთხი ინდუსტრიული რევოლუციის ფონზეა შეფასებული.

გლობალური ტანსაცმლის ინდუსტრიის მონაცემების გამოყენებით გამოვლენილია მიმდინარე პერიოდისა და პერსპექტივისთვის ამ სექტორის განვითარების ტენდენცია, შეფასებულია ტანსაცმლის ინდუსტრიის გარემოზე უარყოფითი ზემოქმედების შედეგები.

საქართველოში ტექსტილისა და ტანსაცმლის წარმოების შედარებითი ანალიზისა და განვითარების ტენდენციების საფუძველზე გაანალიზებულია სექტორის ძირითადი მაჩვენებლები.

ნაშრომში გამოყენებულია ბიბლიოგრაფიული კვლევა, ანალიზის, სინთეზის, შედარების, ექსპერტული, მატრიცული, ფაქტორული და სხვა მეთოდები, შეფასებულია სექტორის შესახებ არსებული თეორიულ-ემპირიული მასალები და ანგარიშები.

წარმოდგენილია დასკვნები ტანსაცმლის ბაზრის გამოწვევების შესახებ და შემოთავაზებულია რეკომენდაციები ინდუსტრიის განვითარების პერსპექტიულ მიმართულებებზე.

საკვანძო სიტყვები: ტანსაცმლის ბაზარი, ტექსტილის ბაზარი, ინდუსტრიული რევოლუცია, ტენდენცია, პერსპექტივა.

ციფრული მეწარმეობა - ინოვაცია ქართულ ბიზნესში, მისი მნიშვნელობა და ძირითადი გამოწვევები

ნათია კოჭუაშვილი

ასოცირებული პროფესორი, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველო, გორი
natia7413@gmail.com

2020 და 2021 წლებში Covid-19-ის პანდემიურმა პროცესებმა მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში ტექნოლოგიური ცვლილებების ტემპის ზრდა გამოიწვია და სხვადასხვა გამოწვევის გადასაჭრელად ციფრული მეწარმეობის გაღვივებას უბიძგა. დღემდე თანამედროვე სამყაროში ტექნოლოგიური განვითარების ტემპი სულ უფრო მატულობს. ორგანიზაცია, რომელიც ვერ აუწყობს ფეხს ამ პროცესს, ვერ დააკმაყოფილებს ბაზრის მინიმალურ მოთხოვნებს, ჩამორჩება და ვერ გაუძლებს კონკურენციას. ტექნოლოგიების ინტეგრაციის მეშვეობით იმართება ორგანიზაციაში გუნდი, ინახება თანამშრომლების ინფორმაცია, იმართება პროექტები - ფიზიკურად ინახება თითოეული დოკუმენტი, შეთანხმება, მყარდება კომუნიკაცია პოტენციურ და არსებულ მომხმარებლებთან, ყოველგვარი ბარიერების გარეშე და მარკეტინგი. ციფრული მეწარმეობა მოიცავს ინოვაციურ საქმიანობას, რომლის საშუალებითაც იქმნება ციფრული პროდუქტი. საქართველოს ბიზნესსექტორიც, სახელმწიფოც აქტიურად არის ჩართული ამ პროცესებში, თუმცა მათ წინაშე უამრავი გამოწვევა დგას.

მეწარმეობა მოიცავს საქმიანობის ფართო სპექტრს და რა თქმა უნდა, ინოვაციურობას - ახალი ან გაუმჯობესებული პროდუქტის შექმნით დაწყებული, მაღალტექნოლოგიური გამოგონებით დამთავრებული. სხვადასხვა ციფრული პლატფორმების შექმნამ და ინტერნეტის მასშტაბურად გამოყენებამ ხელი შეუწყო სამეწარმეო საქმიანობის თანამედროვე ფორმის - ციფრულ მეწარმეობის ჩამოყალიბებას. ამ ინოვაციური საქმიანობის საშუალებით იქმნება სხვადასხვა ციფრული პროდუქტები: მობილური აპლიკაციები, ვიდეოთამაშები, ონლაინპლატფორმები და ა.შ. ციფრული მეწარმეობის დასაწყებად მნიშვნელოვანია თანამედროვე ტექნოლოგიური და ელექტრონული ბაზრის კონიუნქტურის პროგრესული ხედვა, სამეწარმეო და ციფრული ინოვაციების განვითარება, მომავალი ტენდენციების პროგნოზირების უნარი და შემოქმედებითობა. COVID 19-ის კრიზისმა ბიზნესის სფეროში დააჩქარა მომხმარებლებთან ურთიერთქმედების გაციფრულება. შექმნა ციფრული ბიზნესი. ციფრული ბიზნესი არის ახალი ბიზნესწყობა, სადაც ციფრული და ფიზიკური სამყარო ერთმანეთს ერწყმის, ციფრული ხელსაწყოების გამოყენებით - იქნება ეს ინტერნეტი, ციფრული მონაცემები, თუ პროგრამული უზრუნველყოფა. ცვლილებები შეეხო, როგორც ბიზნესს და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს, ასევე, ადამიანების პირად ცხოვრებას. საზოგადოებას მოუწია COVID-19 პანდემიის მიერ გამოწვეული აჩქარებული ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესებისთვის ფეხის აწყობა.

ციფრული ბიზნესი შეიძლება წარმოვაჩინოთ ისეთ საქმიანობად, რომელიც იყენებს ციფრულ ტექნოლოგიებს ბიზნესმოდელებში, მომხმარებელთა გამოცდილებასა და შიდა შესაძლებლობებში ახალი ღირებულების შესაქმნელად. ციფრული ბიზნესი ცვლის ორგანიზაციების აზროვნების ტექნოლოგიას. ეს აზროვნება მიმართულია ინოვაციების, შემოსავლებისა და ბაზრის ზრდისკენ. ციფრული ბიზნესი მეტ ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, თუ როგორ საშუალებას აძლევს ტექნოლოგია კომპანიებს შექმნან ახალი ღირებულებები და გამოცდილება, რომლებიც განასხვავებენ კომპანიებს ერთმანეთისგან და ანიჭებენ მათ კონკურენტულ უპირატესობას.³

³ DIGITAL ENTREPRENEURSHIP Rabi'ah Seman Rusmaini Ramly 2022.

საქართველოს მთავრობამ გასული წლების განმავლობაში მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ძალისხმევა წარმართა მცირე და საშუალო საწარმოების მხარდასაჭერად. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია OECD- ი მხარს უჭერს ამ ძალისხმევას და მჭიდროდ თანამშრომლობს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროსთან (MoESD) შესაბამისი ზომების შემუშავების მიზნით, ქართული მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის ხელსაყრელი პოლიტიკის გარემოს შესაქმნელად. OECD-მ გაუწია საქართველოს ახალი, მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგიის მომზადებაში. (სტრატეგია 2021-2025)¹. OECD-ი ეხმარება საქართველოს მთავრობას, შეიმუშაოს შესაბამისი პოლიტიკა მცირე და საშუალო ბიზნესის ციფრული ტრანსფორმაციის დასაჩქარებლად. პარტნიორი ორგანიზაციების მხრიდან შემუშავდა შეფასების შედეგების ამსახველი დოკუმენტი, სადაც მნიშვნელოვანი ნაწილი ეძღვნება მცირე და საშუალო ბიზნესის გაციფრულებას საქართველოში.

COVID-19 კრიზისმა ძალზედ დააჩქარა ციფრული ტრანსფორმაცია. რადგან მთავრობები, ბიზნესები და კერძო პირები იძულებულნი გახდნენ ემუშავათ დისტანციურად, და შესაბამისად, მათ მოუხდათ ონლაინპლატფორმების გამოყენებით შესრულებული ამოცანების წილის გაზრდა. ქვეყნის პერიოდულმა ჩაკეტვებმა და სოციალური დისტანცირების ხანგრძლივმა ზომებმა მობილობის მკვეთრი შემცირება გამოიწვია: საზოგადოებრივი ტრანსპორტის ჰაბების გამოყენება 78%-მდე შემცირდა 2020 წლის აპრილის თვეში საბაზისო მონაცემთან შედარებით, ხოლო სამუშაო ადგილებზე გამოცხადება 81%-მდე შემცირდა.² 2020 წლის შემოდგომისთვის, ქართული ფირმების მესამედზე მეტმა დაიწყო ან გაზარდა ონლაინბიზნესსაქმიანობა, ხოლო ონლაინმაღაზიებში მიმართვიანობა სამჯერ გაიზარდა 2019-დან 2021 წლამდე პერიოდში, რაც სამომხმარებლო ჩვევებში არსებულ ცვლილებებს ასახავს, რომლებიც, სავარაუდოდ, შენარჩუნდება.³ ანალოგიურად, ქართველებმა საგრძნობლად გაზარდეს ელექტრონული მმართველობის სერვისების გამოყენება: მაშინ, როცა ხელისუფლებამ თითქმის გააორმაგა my.gov.ge პორტალზე ხელმისაწვდომი სერვისების რაოდენობა, რომლებმაც 2020 წელს 700-ს მიაღწია, ამ სერვისებით სარგებლობა 9-ჯერ მეტად გაიზარდა.

საქართველოში გაჩნდა მხოლოდ რამდენიმე ქართული კომპანია, რომლებიც სთავაზობენ ხელოვნური ინტელექტის სერვისებს ტრადიციული ბიზნესისთვის: მაგალითად, ფინტექ სტარტაპი Optio.AI, საშუალებას აძლევს ფინანსურ ფირმებს, დაახარისხონ მომხმარებლების ტრანზაქციები და აწვდის ბიზნესზე მორგებულ რჩევებს ხარჯების ოპტიმიზაციის შესახებ ხელოვნური ინტელექტის ბაზაზე მომუშავე ჩატბოტის მეშვეობით. ფირმამ ახლახან პარტნიორობა დაამყარა საქართველოს ბანკთან ვირტუალური ასისტენტის შესაქმნელად.⁴

საქართველოში მსხვილი ფირმები ორჯერ უფრო ხშირად ნერგავენ და იყენებენ ონლაინინსტრუმენტებს შეკვეთების მისაღებად და დასამუშავებლად, ვიდრე მცირე ფირმები, მაგრამ დაახლოებით ოთხჯერ უფრო ხშირად გამოიყენებენ ახალ ტექნოლოგიებს. ეს ციფრული განსხვავებები აფერხებს ეკონომიკურ ზრდას და უთანასწორობის გაზრდის რისკს ქმნის, რადგან მცირე და საშუალო ბიზნესის გაციფრულების შეფერხება ხელს უშლის მათ, მიიღონ სარგებელი, რომელსაც ციფ-

¹ ბიზნესის განვითარებისა და გაციფრულების ხელშეწყობა საქართველოში © OECD 2022

² Google LLC (2021), Google COVID-19 Community Mobility Reports, <https://www.google.com/covid19/mobility/> (accessed on 1 September 2021).

³ Galt & Taggart (2021), E-commerce in Georgia, <https://galtandtaggart.com/en/reports/research-reports/e-commerce-georgia>.

⁴ Optio.AI (2021), *Optio's Natural Language Processing Engine will power Bank of Georgia's virtual assistant*, <https://www.optio.ai/index.php/2021/02/02/optios-natural-language-processing-engine-will-power-bank-of-georgias-virtual-assistant/> (accessed on 15 September 2021).

რული ინსტრუმენტების დანერგვა სთავაზობს, რაც პროდუქტულობის თვალსაზრისით არსებული განსხვავების კიდევ უფრო მეტ ზრდას იწვევს. საქართველო ჩართულია რამდენიმე რეგიონულ და საერთაშორისო ინიციატივაში, რომლებიც მიმართულია ფართოზოლოვანი სატელეკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის, სიჩქარისა და ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესებაზე. განიხილება ციფრული სატელეკომუნიკაციო დერეფნის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს თანამედროვე სატრანზიტო ოპტიკურ-ბოჭკოვანი ინფრასტრუქტურის ქსელს, რომელიც ევროპას აზიასთან დააკავშირებს საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის გავლით. სახელმწიფოს მხრიდან გადადგმული ნებისმიერი ნაბიჯი ბიზნესის გაციფრულების ხელშეწყობის გზაზე მნიშვნელოვანი მხარდაჭერაა ბიზნეს სექტორისთვის, რაც ეკონომიკის გაძლიერების და საზოგადოების კეთილდღეობის საწინდარია.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესი, ინოვაცია, გაციფრულება, გამოწვევები, საქართველო

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. DIGITAL ENTREPRENEURSHIP Rabi'ah Seman | Rusmaini Ramly 2022.
2. ბიზნესის განვითარებისა და გაციფრულების ხელშეწყობა საქართველოში © OECD 2022
3. Google LLC (2021), Google COVID-19 Community Mobility Reports, <https://www.google.com/covid19/mobility/> (accessed on 1 September 2021).
4. Galt & Taggart (2021), E-commerce in Georgia, <https://galtandtaggart.com/en/reports/research-reports/e-commerce-georgia>.
5. Optio.AI (2021), *Optio's Natural Language Processing Engine will power Bank of Georgia's virtual assistant*, <https://www.optio.ai/index.php/2021/02/02/optios-natural-language-processing-engine-will-power-bank-of-georgias-virtual-assistant/> (accessed on 15 September 2021).

საგადასახადო პოლიტიკის როლი ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებაში

ვაჟა ვერულიძე

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, საქართველო
vazha.verulidze@bsu.edu.ge

თანამედროვე მსოფლიოსთვის დამახასიათებელი გლობალური ეკონომიკისა და მწვავე კონკურენციის პირობებში, ეკონომიკის მდგრადი განვითარების შენარჩუნების თვალსაზრისით, სახელმწიფოს მხრიდან ინოვაციური საქმიანობის სტიმულირებამ განსაკუთრებული როლი შეიძინა. ინოვაციური ეკონომიკის სტიმულირების მექანიზმებს შორის, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი, საგადასახადო რეგულირებას უჭირავს.

საქართველოში, საგადასახადო მექანიზმების გამოყენება ეკონომიკის სტიმულირებისა და საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესების მიზნით, დაიწყო 2017 წლის 1-ლი იანვრიდან მოგების გადასახადის რეფორმით, ხოლო 2020 წლიდან, არსებითი ხასიათის ცვლილებები შევიდა დამატებითი ღირებულების გადასახადში, რომელიც განხორციელდა ევროკავშირთან გაფორმებული ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის (DCFTA) შესახებ შეთანხმების ფარგლებში და ხელი შეუწყო საგადასახადო სისტემის ლიბერალიზაციას.

საგადასახადო პოლიტიკის ინსტრუმენტები, რომელსაც უშუალო კავშირი აქვს ინოვაციურ საქმიანობასთან და წარმატებით გამოიყენება როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად ქვეყნებში, ასახულია საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობაშიც. ეს არის, შეღავათები სამეცნიერო ტექნიკურ და საცდელ საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე და საინვესტიციო საგადასახადო კრედიტი ანუ დაჩქარებული ამორტიზაცია, რომელიც ამცირებს ახალი მოწყობილობების შეძენის ხარჯებს.

მიზანშეწონილია საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობით დარეგულირდეს ასევე საინოვაციო საქმიანობის წახალისების ფორმა - გადასახადის განაკვეთის შემცირება, კომპანიის ინტელექტუალური საკუთრებიდან მიღებულ შემოსავალზე, კერძოდ, ეს ეხება პატენტებს, საავტორო უფლებას, სამრეწველო ნიმუშებს და სასაქონლო ნიშნებს. გარდა აღნიშნულისა, სასურველია, დაიხვეწოს საგადასახადო კოდექსის 107-ე მუხლი და პროცენტების გამოქვითვის შეზღუდვა არ გავრცელდეს ინოვაციური საქმიანობის მიზნით აღებულ კრედიტებზე, პროცენტები სრულად გამოიქვითოს ხარჯებში.

ევროსტატის მონაცემების მიხედვით, ევროპის ქვეყნებში, ინოვაციურ ხარჯებში მნიშვნელოვანი წვლილი უჭირავს ახალი მოწყობილობების, ინფორმაციული ტექნოლოგიებისა და პროგრამული უზრუნველყოფის შეძენას.

ინოვაციების წახალისება მნიშვნელოვანია კონკურენტული უპირატესობის მისაღწევად და სტრატეგიული დარგების გრძელვადიანი განვითარების მიზნით, ამიტომ განვითარებადი ქვეყნებისთვის, ინოვაციური აქტივობის სახელმწიფო მხარდაჭერა განსაკუთრებით აქტუალურია.

სტატიის მიზანია, შეაფასოს საგადასახადო რეგულირების როლი ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებაში.

კვლევის პროცესში ყურადღება გამახვილებულია, თუ რამდენად აისახება საგადასახადო კანონით გათვალისწინებული, ინოვაციების ხელშეწყობასთან დაკავშირებული შეღავათები, ეკონომიკის რეალურ სექტორზე. შესაბამისი მაჩვენებლების ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ ეკონომიკის ცალკეული დარგების მოდერნიზაცია ძალიან ნელი ტემპით მიმდინარეობს, რაც მიუთითებს

ინოვაციური ეკონომიკის განვითარების სტიმულირების მიზნით შემოღებული საგადასახადო ნორმების არასაკმარის ეფექტიანობაზე.

შექმნილ ვითარებაში, როდესაც საგადასახადო კანონმდებლობა, სათანადოდ ვერ უზრუნველყოფს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების სტიმულირებას და კონკურენციული უპირატესობის მოპოვებას, როგორც შიდა, ისე საერთაშორისო ბაზარზე, მიზანშეწონილია, დაიხვეწოს ეკონომიკის სექტორების დაჩქარებული მოდერნიზებისა და განვითარებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციური ეკონომიკა; საგადასახადო მექანიზმები; საგადასახადო შეღავათები; მოდერნიზაცია;

Bibliography

1. Bloom, N., Van Reenen, J., & Williams, H. (2019). A toolkit of policies to promote innovation. *Journal of economic perspectives*, 33(3), 163-184. <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdf/10.1257/jep.33.3.163>
2. Cai, J., Chen, Y., & Wang, X. (2018). The impact of corporate taxes on firm innovation: Evidence from the corporate tax collection reform in China (No. w25146). National Bureau of Economic Research. <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-corporate-taxes-firm-innovation-evidence-corporate-tax-collection-reform-china>
3. Ferraro, D., Ghazi, S., & Peretto, P. F. (2020). Implications of tax policy for innovation and aggregate productivity growth. *European Economic Review*, 130, 103590. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0014292120302208>
4. Gale, W., & Brown, S. (2013). Small business, innovation, and tax policy: A review. *National Tax Journal*, 66(4), 871-892. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/57384/1/1001675-Small-Business-Innovation-and-Tax-Policy-A-Review.pdf>
5. Hall, B. H. (2019). Tax policy for innovation (No. w25773). National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w25773/w25773.pdf
6. Holt, J., Skali, A., & Thomson, R. (2021). The additionality of R&D tax policy: Quasi-experimental evidence. *Technovation*, 107, 102293. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0166497221000742>
7. Palazzi, P. (2011). Taxation and innovation. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5kg3h0sf1336-en.pdf?expires=1698753797&id=id&accname=guest&checksum=41D0D3E32DD6D86176DF9A25D7D5766C>
8. Tax Code of Georgia (2023). <https://matsne.gov.ge/en/document/view/1043717?publication=202>
9. Wen, H., Lee, C. C., & Zhou, F. (2022). How does fiscal policy uncertainty affect corporate innovation investment? Evidence from China's new energy industry. *Energy Economics*, 105, 105767. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988321006095?casa_token=ulebY7qpgB8AAAAA:w76RrRLRXSb1TFwW24JGxy4enC4GjNWqZakZS6641r-wraPxApemNANe9TU5ELITT_m3bdS2DscY

კორპორაციული საგადასახადო მენეჯმენტი და მისი მნიშვნელობა თანამედროვე ბიზნესში

ბესიკ ბაუჩაძე

ასოცირებული პროფესორი, ბათუმის შოთა, რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ბათუმი, საქართველო

besik.bauchadze@bsu.edu.ge

სტატიის მიზანია, გამოიკვლიოს და განსაზღვროს კორპორაციული (ბიზნესის) საგადასახადო დაგეგმვის, საგადასახადო აღრიცხვა ანალიზის, საგადასახადო პოლიტიკის შემუშავებისა და განხორციელების პროცესის მნიშვნელობა თანამედროვე ბიზნესში. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში საგადასახადო დაგეგმვის ამოცანების ფორმულირება ეკონომიკურ სუბიექტებსა და სახელმწიფოს შორის, საგადასახადო ურთიერთობების სტრუქტურა, საკმაოდ რთულია. ამიტომ სპეციალური მოთხოვნები დგება საგადასახადო მენეჯმენტის პროცესზე. ძირითადი გადაწყვეტილებები არასოდეს მიიღება გადასახადების გავლენისა და მათი მართვის გარეშე. აშკარა ხდება, რომ აუცილებელია საგადასახადო ხარჯების მართვის მექანიზმის დანერგვა, რომელსაც შეუძლია, შეამციროს ორგანიზაციის მატალი საგადასახადო ტვირთის უარყოფითი შედეგები. თანამედროვე პირობებში გადასახადების გამოთვლა და გადახდა საკმაოდ რთული და საპასუხისმგებლო პროცედურაა, გარდა გადასახადების გადახდის ხარჯებისა, საწარმოს მფლობელები, ასევე, იძულებულნი არიან, დახარჯონ მნიშვნელოვანი თანხები კორპორაციული საგადასახადო პოლიტიკის შემუშავებასა და განხორციელებაზე.

საკვანძო სიტყვები: კორპორაცია; მენეჯმენტი; საგადასახადო სისტემა; ფინანსები; საგადასახადო აღრიცხვა; საგადასახადო დაგეგმვა; ანგარიშგება; მოგება; კაპიტალი.

საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობის ევროკავშირთან ჰარმონიზაციის გამოწვევები და პერსპექტივები

ალეკო მელაძე

დოქტორანტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო, ბათუმი
aleko.meladze@bsu.edu.ge

საბაჟო სისტემა ოდითგანვე წარმოადგენდა ქვეყნის ეკონომიკური ინტერესების დამცველს, თუმცა, თანამედროვე ეტაპზე მკვეთრად გაიზარდა საბაჟო სფეროს მარეგულირებელი და მასტიმულირებელი როლი საგარეო ვაჭრობისა და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებისა და გადრმავეების კუთხით. გლობალურმა კონკურენტულმა გარემომ და მსოფლიო ეკონომიკის სრულმა გამჭვირვალობამ დღის წესრიგში დააყენა ქვეყნის საბაჟო სისტემის საზღვარგარეთის ქვეყნების საბაჟო სისტემებთან შესაბამისობის საკითხი, რაც თავისთავად ითვალისწინებს საბაჟო სფეროს მარეგულირებელი სამართლებრივი ნორმების ოპტიმიზაციას საერთაშორისო ნორმებთან შესაბამისობის თვალსაზრისით.

საბაჟო სისტემა განსაზღვრულ ელემენტთა, ინსტრუმენტთა, სამართლებრივ ნორმათა და ეკონომიკურ ურთიერთობათა მოწესრიგებული ერთობლიობაა, რომლებიც უზრუნველყოფენ სახელმწიფო საბაჟო პოლიტიკით განსაზღვრული ღონისძიებების განხორციელებას (ურიდია და სხვ., 2009). საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობა განსაზღვრავს საბაჟო პოლიტიკის სამართლებრივ, ეკონომიკურ და ორგანიზაციულ საფუძვლებს. იგი ადგენს საბაჟო ორგანოებისა და ფიზიკური და იურიდიული პირების უფლება-მოვალეობებს საბაჟო პოლიტიკის განხორციელების პროცესში (ქარუმიძე, 2002). საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობა შედგება საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებისგან, საბაჟო კოდექსისგან და მათ შესაბამისად, საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებული და საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ გამოცემული კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტებისგან (საბაჟო კოდექსი, 2019).

დამოუკიდებლობის მოპოვების დღიდან საქართველოსთვის საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტს დასავლური კურსი წარმოადგენდა. 1992 წელს ევროკავშირის მიერ საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ აღიარებამ საფუძველი ჩაუყარა საქართველო-ევროკავშირის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ურთიერთობებს. 1996 წელს მოეწერა ხელი და 1999 წელს შევიდა ძალაში პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმება, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილია საქართველოს კანონმდებლობის ევროკავშირის კანონმდებლობასთან ჰარმონიზაცია (ქარდავა, 2016). 1997 წლის 2 სექტემბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო დადგენილება #828, რომლის თანახმადაც, 1998 წლის 1 სექტემბრიდან საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული ყველა კანონი და სხვა ნორმატიული აქტი უნდა შეესაბამებოდეს ევროკავშირის მიერ დადგენილ სტანდარტებსა და ნორმებს. კანონმდებლობის დაახლოებასთან დაკავშირებული სირთულეების გათვალისწინებით ევროკავშირმა იკისრა ვალდებულება, ტექნიკური დახმარება გაუწიოს საქართველოს შეთანხმებით გათვალისწინებულ სფეროებში (განვითარებისა და დემოკრატიის ცენტრი, 2016). საბაჟო სფერო და საბაჟო სამართალი იმ სფეროებს შორისაა, რომელიც პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმების თანახმად უნდა მოიცვას საკანონმდებლო ჰარმონიზაციამ.

საქართველოს კანონმდებლობის ევროკავშირის კანონმდებლობასთან ჰარმონიზაციას ხელი შეუწყო 2006 წლის ნოემბრის თვეში ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის ფარგლებში ევროკავშირი-საქართველოს სამოქმედო გეგმის მიღებამ, რომლითაც გამოიკვეთა თანამშრომლობის ახალი

პრიორიტეტები, მათ შორის - საბაჟო სფეროში. ახალი საბაჟო კოდექსი, რომელიც 2006 წელს იქნა მიღებული, ძირითად ნაწილში შეესაბამებოდა ევროკავშირის საბაჟო კანონმდებლობას. დღეს მოქმედი საბაჟო კოდექსი ძალაში შევიდა 2019 წლიდან, რომელიც უფრო ახლოსაა ევროკავშირის სტანდარტებთან, ვიდრე მისი წინამორბედი. 2008 წელს საქართველოს საბაჟო სფეროში რისკზე დაფუძნებული საბაჟო კონტროლის მექანიზმების შემოღებით საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობა კიდევ უფრო დაუახლოვდა ევროკავშირის საბაჟო კანონმდებლობას.

საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობის ევროკავშირთან ჰარმონიზაციის თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესია 2014 წელს ხელმოწერილი საქართველოსა და ევროკავშირის შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმება, რომელიც მოიცავს ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის სივრცის კომპონენტს (DCFTA). ასოცირების შესახებ შეთანხმებაში ვაჭრობასთან დაკავშირებული საკითხების განხორციელება უზრუნველყოფს ევროკავშირის ბაზარზე საქართველოს რეალურ ეკონომიკური ინტეგრაციას. DCFTA მოიცავს ვაჭრობასთან დაკავშირებულ საკითხთა ფართო სპექტრს და ითვალისწინებს ამ კუთხით საქართველოს კანონმდებლობის ეტაპობრივ დაახლოვებას ევროკავშირის კანონმდებლობასთან. საკანონმდებლო დაახლოების შედეგად გადაილახება არასატარიფო ბარიერები, რომლებიც ძირითად მოიცავენ პროდუქციის უვნებლობისა და უსაფრთხოების მოთხოვნებს, რასაც უნდა აკმაყოფილებდეს პროდუქტი ევროკავშირის ბაზარზე შესასვლელად.

საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობის ევროკავშირთან ჰარმონიზაციისა და საქართველოსა და ევროკავშირის ეკონომიკური დაახლოების მთავარ მიზანს ქვეყნისთვის ეკონომიკური სარგებლის მიღება წარმოადგენს. აღნიშნული გამოიხატება ადგილობრივი წარმოების მაქსიმალური დაცვითა და ექსპორტიორებისთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნით, რამაც უნდა უზრუნველყოს საქართველოსა და ევროკავშირის შორის სავაჭრო ურთიერთობების გაღრმავება-განვითარება (ვგულისხმობთ საგარეო ვაჭრობის მაჩვენებლების ზრდას), უპირატესად ექსპორტის ზრდის ხარჯზე.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით საქართველოს საგარეო ვაჭრობაში იმპორტის მოცულობა ექსპორტის მოცულობას თითქმის სამჯერ აღემატება. 2009 წლიდან დღემდე ევროკავშირის ქვეყნებიდან განხორციელებული საქონლის იმპორტი და ევროკავშირში ექსპორტირებული საქონლის მოცულობა ყოველწლიურად ძალიან უმნიშვნელოდ იზრდება. ყოველწლიური ზრდის ტემპები უფრო მეტია სხვა რეგიონების, მაგალითად, აზიის ქვეყნებთან ვაჭრობის მიმართულებით, ვიდრე ევროკავშირის ქვეყნებთან. უფრო მეტიც, მთლიან საგარეო ვაჭრობაში ევროკავშირთან ვაჭრობის პროცენტული წილი 2015 წლიდან მოყოლებული კლების ტენდენციით ხასიათდება. ბოლო 5 წლის მონაცემების საშუალოს მიხედვით კი ევროკავშირიდან იმპორტირებული საქონლის წილი მთლიან იმპორტის 24%-ს შეადგენს, ევროკავშირში ექსპორტირებული საქონელი კი მთლიანი ექსპორტის მხოლოდ 19%-ს. 2021-2022 წლების მონაცემებით საექსპორტო ქვეყნების ათეულში ევროკავშირის წევრი მხოლოდ ერთი ქვეყანა, ბულგარეთია წარმოდგენილი, ხოლო უმსხვილეს საიმპორტო ქვეყნების ათეულშია გერმანია, რუმინეთი და იტალია (www.geostat.ge). აღნიშნული რეალობიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობის ევროკავშირის ნორმებთან ჰარმონიზაციისთვის გადადგმულ ნაბიჯებს განსაზღვრულ მიზნამდე და რეალურ შედეგებამდე არ მივყავართ. მხოლოდ სამართლებრივი ნორმების ცვლილება და მის ევროკავშირის რეკომენდაციებთან და სტანდარტებთან შესაბამისობაში ეტაპობრივად მოყვანა, ბუნებრივია, საკმარისად არ მიგვაჩნია. ამ პროცესის პარალელურად აუცილებელია საქართველოსა და ევროკავშირის საბაჟო ადმინისტრაციებს შორის მჭიდრო კავშირების ჩამოყალიბება და ადგილობრივი მწარმოებლებისა და ექსპორტიორების სახელმწიფო მხარდაჭერა.

რეალური შედეგების მისაღებად სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს საზოგადოებისა და ბიზნეს სუბიექტების სრული ინფორმირება, ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის

სივრცის შესახებ შეთანხმებით მიღებული უპირატესობებისა და პრივილეგიების შესახებ. სახელმწიფომ მხარი უნდა დაუჭიროს ადგილობრივი მწარმოებლებს ფინანსური და ტექნიკური თვალსაზრისით, ევროკავშირის ბაზარზე შესვლისთვის საჭირო ნორმებისა და სტანდარტების დაკმაყოფილების მიზნით. გარდა აღნიშნულისა, ევროკავშირის ქვეყნებში საექსპორტოდ განკუთვნილი პროდუქციის წარმოების გარკვეული დოზით სახელმწიფო სუბსიდირება ექსპორტის სტიმულირების როლს შეასრულებს, რასთან ერთადაც სურსათის უვნებლობის უზრუნველსაყოფად საჭირო სანიტარიული და ფიტოსანიტარიული ზომების, სტანდარტიზაციის, ტექნიკური რეგლამენტებისა და მეტროლოგიის პროცედურების სახელმწიფო უზრუნველყოფა ევროკავშირთან სავაჭრო ურთიერთობების გაღრმავებას შეუწყობს ხელს.

საქართველოში იმპორტირებული საქონლის მთლიან მოცულობაში ევროკავშირში წარმომობილი პროდუქციის ხვედრითი წილის ზრდისთვის სახელმწიფომ უნდა შეიმუშაოს ადგილობრივი ბაზრის დაცვის ისეთი მექანიზმი, რომლის საშუალებითაც სატარიფო და არასატარიფო ღონისძიებების გამოყენებით, გარკვეული დოზით შეიზღუდება სხვა ქვეყნებიდან საქონლის იმპორტი და ამასთან ერთად, წახალისდება პროდუქციის ევროკავშირის წევრი ქვეყნებიდან იმპორტირება.

საკვანძო სიტყვები: საგარეო ვაჭრობა; იმპორტი; ექსპორტი; საბაჟო კანონმდებლობა; სამართლებრივი ნორმების ჰარმონიზაცია; ევროკავშირი

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. განვითარებისა და დემოკრატიის ცენტრი (CDD). (2016). საქართველო და ევროკავშირი განვითარებისა და რეფორმების კვალდაკვალ, თბილისი;
2. საქართველოს საბაჟო კოდექსი (2019), თბილისი;
3. ურიდია, გ., რუხაია, ფ. (2009), საბაჟო საქმის თეორია. თბილისი;
4. ქარდავა, ე. (2016), სამართლებრივი აპროქსიმაციის ასპექტები საქართველოს ნორმატიულ სივრცეში, თბილისი;
5. ქარუმიძე, ვ. (2002), საბაჟო საქმე, თბილისი;
6. www.geostat.ge - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.

საჯარო გადაწყვეტილებები საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობაში

ეკატერინე შაინიძე

ფინანსების დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი.
ekaterine.shainidze@bsu.edu.ge

საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობით გადამხდელთა ინფორმირება საგადასახადო ადმინისტრირების სისტემაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია. საქართველოში 2011 წლის 1-ლი იანვრიდან ახალი საგადასახადო კოდექსის ამოქმედებით გადამხდელისთვის ინფორმაციის მიწოდების ერთ-ერთ წყაროდ განისაზღვრა საჯარო გადაწყვეტილება. იგი წარმოადგენს საგადასახადო კანონმდებლობის გამოყენების ნორმის შესახებ გადაწყვეტილებას, რომელსაც გამოსცემს საქართველოს ფინანსთა მინისტრი დავების განმხილველი ორგანოს გადაწყვეტილებით ან საგადასახადო ორგანოს მიერ გადასახადის გადამხდელთა დაბეგვრის არსებული პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე. საჯარო გადაწყვეტილებას აქვს სავალდებულო იურიდიული ძალა, ამდენად, მაკონტროლებელი და სამართალდამცავი ორგანოები არ არიან უფლებამოსილნი, პირს დაარიცხონ დამატებითი გადასახადი ან/და სანქცია, თუ იგი მოქმედებს საჯარო გადაწყვეტილების შესაბამისად.

საჯარო გადაწყვეტილების მექანიზმის შემოტანა საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობაში უნდა გამხდარიყო გადამხდელთა მიერ საგადასახადო ვალდებულებების ჯეროვნად შესრულებისთვის ხელშემწყობი ღონისძიება, თუმცა, დღემდე მხოლოდ 7 ასეთი გადაწყვეტილებაა მიღებული და შესაბამისად, გამოქვეყნებული. ამასთან, გადამხდელთა ინფორმირების აღნიშნული ბერკეტი 2018 წლამდე არ გამოყენებულა.

გამოქვეყნებული საჯარო გადაწყვეტილებებით დარეგულირდა დაბეგვრის რამდენიმე საკითხი, მათ შორის: ფასიანი ქაღალდებიდან მიღებული შემოსავლების, ფიზიკურ პირთათვის სასესხო ვალდებულებების პატიების, კრიპტოაქტივებთან დაკავშირებული ოპერაციების, საიჯარო აქტივის გამოყენების უფლების, საქართველოში წარმოებული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მიწოდების, მარცვლეულის იმპორტისას დაცლის პორტსა და დატვირთვის პორტში საქონლის წონებს შორის სხვაობის, ტურისტული მომსახურების დაბეგვრის წესები. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ საჯარო გადაწყვეტილების მიღების საფუძველია არსებული პრაქტიკის ანალიზი, რომელიც განაპირობებს საგადასახადო ნორმის უფრო მეტად განმარტების აუცილებლობას, ვიდრე ეს საგადასახადო კოდექსითა თუ კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტებით არის გადმოცემული.

შემოსავლების სამსახურის ყოველწლიურ ანგარიშებში არ არის ასახული ინფორმაცია საგადასახადო ადმინისტრირების ამ მნიშვნელოვანი ბერკეტის - საჯარო გადაწყვეტილების მექანიზმის გამოყენების შედეგიანობის შესახებ. ამასთან, რთულია, დავასახელოთ არგუმენტები, გადახდელთა ინფორმირების აღნიშნული საშუალების მეტი ინტენსივობით გამოყენების აუცილებლობის არარსებობის შესახებ.

საგადასახადო დავებში მნიშვნელოვანი ნაწილი უჭირავს გადამხდელთა სასარგებლოდ ნაწილობრივ დაკმაყოფილებულ საჩივრებს, რაც იმის მაუწყებელია, რომ სადავო საკანონმდებლო ნორმები საგადასახადო კანონმდებლობაში მრავლადაა. ქვეყანაში დაბალი საგადასახადო კულტურის პირობებში, გადამხდელთა ერთ-ერთი ფუნდამენტური უფლების - საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობის გამოყენების შესახებ ინფორმაციის მიღების უფლების არასრულფასოვანი დაცვა უარყოფითად მოქმედებს საგადასახადო ვალდებულებათა ჯეროვნად შესრულებაზე. აღნიშნულ

პირობებში კი საგადასახადო ნორმების სწორად და ერთმნიშვნელოვნად გამოყენების უზრუნველსაყოფაში, როგორც გადამხდელთა, ისე საგადასახადო ორგანოთა მხრიდან, სწორედ საჯარო გადაწყვეტილების მექანიზმის აქტიურ გამოყენებას აკისრია მნიშვნელოვანი როლი.

საკვანძო სიტყვები: საჯარო გადაწყვეტილება, საგადასახადო ადმინისტრირება, გადამხდელთა ინფორმირება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი (2010 წ) - კოდიფიცირებული ტექსტი. თბილისი;
2. საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2010 წლის 31 დეკემბრის №996 ბრძანება „გადასახადების ადმინისტრირების შესახებ“. 3 იანვარი, 2011. კოდიფიცირებული ტექსტი. თბილისი;
3. საქართველოს მთავრობის 2010 წლის 30 მარტის №96 დადგენილება „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – შემოსავლების სამსახურის მიერ მომსახურების გაწევისათვის საფასურებისა და მათი განაკვეთების დამტკიცების შესახებ“. 31 მარტი, 2010. კოდიფიცირებული ტექსტი. თბილისი;
4. შემოსავლების სამსახურის ანგარიშები, განთავსებული ვებ-გვერდზე www.rs.ge;
5. საქართველოს ფინანსთა მინისტრის საჯარო გადაწყვეტილებები, განთავსებული საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს ვებ-გვერდზე <https://matsne.gov.ge>.

სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების საბადასახადო შეღავათები და მართვის ხელშეწყობის საკითხები აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მაგალითზე

¹ნატო ჯაბნიძე, ²ია მესხიძე

¹ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

²ბიზნესის მართვის აკადემიური დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, ბათუმი

Jabnidze.nato@bsu.edu.ge

სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი დღეს ბაზარზე სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მნიშვნელოვანი მიმწოდებელია. მისი შექმნა გარდა მცირე რესურსების გაერთანებისა, ასევე განპირობებულია მიწოდების არხის გაფართოებით, რადგან ბაზრისთვის მნიშვნელოვანია ნებისმიერი პროდუქციის უწყვეტი თუ არა, გრძელვადიანი მიწოდების პირობა მაინც.

კოოპერატივების საქმიანობის რეგულირება დღეს ხდება საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებით, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით, კანონით „მეწარმეთა შესახებ“ და ამ კანონის და საქართველოს სხვა საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე აქტებით. სტატუსი მოიპოვება კოოპერატივის სამართლებრივი ფორმით დაფუძნების შემდეგ, როცა სამართლის იურიდიული პირი განცხადებით მიმართავს სააგენტოს. განსაზღვრულია კოოპერატივის წევრთა რაოდენობა.

აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში კოოპერატივების განვითარებას მნიშვნელოვნად შეეწყობა ხელი, კოოპერატივის წევრებს აქვთ შესაძლებლობა, მონაწილეობა მიიღონ აჭარის სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მიერ გამოცხადებულ პროგრამებში და მნიშვნელოვანი ფასდაკლებით შეიძინონ მათი საქმიანობისთვის საჭირო მასალები თუ ინვენტარი.

კოოპერატივის წევრები ვალდებული არიან, აწარმოონ შესაბამისი აღრიცხვის წიგნი, სადაც დეტალურად აღიწერება კოოპერატივის შემოსავლები და ხარჯები, მეპაიეთა შენატანები და ასე შემდეგ, თუმცა საჭიროდ ვთვლით, რომ კოოპერატივები არა ასეთი ჩანაწერებით, არამედ ბუღალტრული გატარებებით (შედარებით გამარტივებულად) ასახავდეს ჩანაწერებს. მით უმეტეს, რომ ფერმერთა სახლი, სოფლის მეურნეობის სამინისტრო პერიოდულად ფერმერებთან არაერთ ტრენინგსა და საინფორმაციო შეხვედრას ატარებს და მის ფარგლებში შესაძლებელია კოოპერატივების თავმჯომართა გადამზადება ამ საკითხებში.

ასევე პრობლემად რჩება კოოპერატივების მონიტორინგის საკითხები. არც ისე იშვიათია შემთხვევები, როდესაც კოოპერატივის წევრად წესდებაში დასახელებული მეპაიე სინამდვილეში სულაც არა არის ჩართული კოოპერატივის საქმიანობაში და მხოლოდ პროგრამის ფარგლებში იაფად შეძენილი მასალებისა და ინვენტარის შეძენა სურს შემდგომ მისი გაყიდვის მიზნით. მონიტორინგი ესაჭიროება ასევე მეპაიეს მეურნეობის მოცულობასაც.

მნიშვნელოვანია მართვის საკითხების დამუშავება, პასუხისმგებლობის დელეგირების და მონიტორინგის საკითხები.

ჩვენ მიერ დამუშავებულია გარკვეული პრობლემები და შემუშავებულია შესაბამისი წინადადებები, რომელთა გათვალისწინებაც ხელს შეუწყობს კოოპერატივების გაძლიერებას და ისეთი მეწარმის შექმნას, რომელსაც პრეტენზია ექნება ადგილობრივი პროდუქციით იმპორტის ჩანაცვლების,

საექსპორტო პოტენციალის შექმნის. ამისთვის აუცილებელია დარგის სუბსიდირების, საგადასახადო შეღავათებისა და მართვის საკითხებისადმი კომპლექსური მიდგომა.

საკანონო სიტყვები: სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება, კოოპერატივის ხელშეწყობა, სოფლის მეურნეობის სამინისტროს პროგრამები, კოოპერატივების მონიტორინგი, ადრიცხვის საკითხები სასოფლო სამეურნეო კოოპერატივებში, კანონი მეწარმეთა შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. <https://cooperatives.rda.gov.ge>
2. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1972742?publication=10>
3. სსიპ საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე
4. საქართველოს კანონი მეწარმეთა შესახებ

ტურიზმის გამომწვევები და პერსპექტივები მაღალმთიან აჭარაში: კურორტ ბეშუმის მაგალითზე

მერაბი ფუტკარაძე, ლანდა ფუტკარაძე, სანდრო დუაძე

*ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, საქართველო
merab.putkaradze@bse.edu.ge*

მთიან რეგიონებში მოსახლეობის დამაგრება და მისი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება თანამედროვეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა. შესაბამისად, მთიანეთის მდგრადი განვითარება ბევრადაა დამოკიდებული ადგილობრივი ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებაზე. ამ მიმართებით, მთიან აჭარაში პრიორიტეტი ტურისტულ-რეკრეაციულ რესურსებს ენიჭება, რომელიც ჯერ კიდევ სრულყოფილად არ არის ათვისებული. ნაშრომში კვლევის ტრადიციული და თანამედროვე მეთოდების გამოყენებით შესწავლილია სამთო-კლიმატური კურორტის - ბეშუმის ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსები, მისი ტურისტული მიზნებით გამოყენების ვარგისიანობის კოეფიციენტი და ლანდშაფტურ-რეკრეაციული ათვისების ინდექსი. დადგენილია კურორტის ტურისტთა გამტარობის პოტენციალი, ტურისტული ინდუსტრიის განვითარების დონე, ტურისტთა დინამიკის თავისებურებები და მის წინაშე არსებული პრობლემები. გარკვეულია ადგილობრივი მოსახლეობის დამოკიდებულება ტურიზმის განვითარებასთან დაკავშირებით, ხოლო რეგიონის მუდრეობის დარგებთან მიმართებით, შეფასებულია ტურიზმის განვითარების პრიორიტეტები და დასახულია კურორტის შემდგომი განვითარების პერსპექტივები.

საკვანძო სიტყვები: მთიანეთი, რესურსი, მუდრეობა, ტურიზმი

ეთიკური ბიზნესის გამოყენების არეალი კომერციული ორგანიზაციების მენეჯმენტში

პაატა აროშიძე

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ბათუმი, საქართველო
aroshidze.paata@bsu.edu.ge

თანამედროვე ბიზნესის მართვა სხვადასხვა პრინციპის გათვალისწინებას მოითხოვს. ბიზნესის წარმოების უმთავრეს ასპექტს წარმოადგენს კომერციული შედეგი, რომელიც ნებისმიერი ბიზნეს-აქტივობის ფუნდამენტია, მეორეს მხრივ, მნიშვნელოვანი და აუცილებლად გასათვალისწინებელია ის ეთიკური პრინციპები, რომლის დაცვა აუცილებელია ცივილური ბიზნესპროცესების წარმართვისთვის. მით უმეტეს, როცა საერთაშორისო ბაზარზე პოზიციონირება წარმოუდგენელია ეთიკური ბიზნესის წარმოების გარეშე.

ნაშრომში გამოკვლეულია ქართული კომპანიების დამოკიდებულება ბიზნესის ეთიკურად წარმართვის პროცესისადმი. შესაძლებელია, კომპანიები აღიარებენ ეთიკური საქმიანობის აუცილებლობას, მაგრამ რეალურად, ხშირია შემთხვევები, როცა ირღვევა ეთიკის ფუნდამენტური პრინციპები არა მარტო მომხმარებელთან, მიმწოდებელთან ან დასაქმებულებთან მიმართებით, არამედ ფასწარმოქმნის, კონკურენციისა და ბაზარზე პოზიციონირების მხრივაც.

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში ჩატარდა კვლევა ამერიკის შეერთებულ შტატებში სხვადასხვა რანგის მენეჯერებს შორის, სადაც გამოიყო ეთიკის დარღვევის ის მიმართულებები, რაც ხელს უშლის ბიზნესის პასუხისმგებლიან მოღვაწეობას. დაახლოებით 30 პრობლემაა გამოკვეთილი.

ჩვენი კვლევის მიზანს წარმოადგენს, განვსაზღვროთ ეთიკური ბიზნესის გამოყენების არეალი ქართულ კომპანიებში. საბაზისოდ აღებული გვაქვს აშშ-ში ჩატარებული კვლევის მოდელი. კვლევაში მონაწილეობს კომერციული ორგანიზაციები, გამოკითხულთა უმეტესობა წარმოადგენს სხვადასხვა დონის მენეჯერებს, მათი შეხედულებების განზოგადების გზით, დადგინდება ეთიკური ბიზნესის გამოყენების არეალი კომერციული ორგანიზაციების მენეჯმენტში, ასევე მათი დამოკიდებულება ეთიკურად მდგრადი ბიზნესის წარმოებისადმი.

საგღვათ პორტების მნიშვნელობა საქართველოს ეკონომიკაში: სტრუქტურული ტრანსფორმაციის ტენდენციები და პრიორიტეტები

¹ბადრი გეჩბაია, ²ლევან გვარიშვილი

¹ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, საქართველო

²დოქტორანტი, ბათუმის ნავიგაციის სასწავლო უნივერსიტეტი, ბათუმი, საქართველო

gechbaia.badri@bsu.edu.ge

საქართველო, თავისი სივრცით, წარმოადგენს ფორმირებას, რომელიც აერთიანებს აღმოსავლეთის, დასავლეთისა და სამხრეთის რეგიონებს, გააჩნია გეოგრაფიული მდებარეობის, რესურსების ბაზის, ეკონომიკური, სამეცნიერო და ტექნიკური პოტენციალის გამომხატული ეროვნული ეკონომიკური სპეციალიზაცია, განვითარების საკუთარი ლოგიკა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დინამიკა. ამგვარი კონცეფცია ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში სულ უფრო და უფრო ავიწროებს უფრო ტრადიციულ ფრაზას „ამიერკავკასიის ეკონომიკური რეგიონი“ და ამას აშკარად არაერთი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზი აქვს. მათი ანალიზის გარეშე, აქ ჩვენ მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ ამჟამად არსებობს საქართველოს, როგორც ამიერკავკასიის ერთ-ერთი რეგიონის, გაფართოებული გაგებაც და ასევე მისი, როგორც დამოუკიდებელი ეკონომიკური რეგიონის, განმარტებაც.

ცხადია, რომ საქართველოს ახალ რეალობაში რეგიონულმა პროცესებმა სერიოზული ტრანსფორმაცია განიცადა, ხდება რეგიონთაშორისი ურთიერთობების სისტემის რესტრუქტურისა და ამ მხრივ, საქართველოს „ფართო“ ინტერპრეტაციის კონცეფცია მუშაობს პერსპექტივისთვის, ახდენს რა საქართველოს ტერიტორიების ეკონომიკური, გეოპოლიტიკური და სოციალურ-კულტურული ინტერესების სფეროს გამოკვეთას და ინტეგრაციის ტენდენციების ინიცირებას. ამავდროულად, ახალი რეგიონების (რომლებიც დღეს ოკუპირებულ ტერიტორიებს წარმოადგენს) შემოსვლა საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ სივრცეში არის დროის საკითხი. სხვათა შორის, მოცემული პროცესის დაჩქარებაზე იმუშავებენ საერთო რეგიონული სატრანსპორტო პროექტები - ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის დერეფანი, მილსადენების სისტემები და ა.შ.).

არსებითია საქართველოს ეკონომიკურ კომპლექსში ინფრასტრუქტურის ფუნქციების საერთო ზრდა, რადგან რეგიონული სპეციალიზაციის სტაბილიზაციის კომპონენტი შერწყმულია სატრანსპორტო კომპონენტთან, რაც გამოიხატება ექსპორტ-იმპორტის ტრანზიტის ზრდაში რეგიონის ტერიტორიაზე, ასევე საქართველოს პორტების განსაკუთრებულ როლში საქართველოს ეკონომიკის მზარდი საგარეო ეკონომიკური ორიენტაციის უზრუნველსაყოფად. შედეგად, ახალ ეკონომიკურ პირობებში, რეგიონული პრიორიტეტების ტრადიციული სისტემა მნიშვნელოვნად შეიცვალა და იმ სფეროების სია, რომლებშიც საქართველო „სპეციალიზდება“ ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკური კომპლექსის მასშტაბით.

რეგიონული სპეციალიზაციის კორექტირებას ხელს შეუწყობს სატრანსპორტო და ინფრასტრუქტურული ქსელის რეკონსტრუქცია, სატრანზიტო სატვირთო მიმოსვლის მასშტაბის ზრდა, რაც ირიბად აძლიერებს საქართველოს საწარმოების კონკურენტულ პოზიციას, მისი განვითარებად რეგიონთაშორის სატრანსპორტო ნაკადებთან ადაპტაციის საფუძველზე ქმნის წინაპირობებს წარმოების აღორძინებისთვის. ამის მაგალითია საპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება ბათუმსა და ფოთში. ეროვნული მეურნეობის ეს დარგი აგროვებს სხვადასხვა დარგში მოქმედი უამრავი

საწარმოს მუშაობის შედეგებს. თუ გავითვალისწინებთ საქართველოს ეკონომიკაში მისი ინფრასტრუქტურისა და სატრანსპორტო კომპონენტის მზარდ მნიშვნელობას, აუცილებელია, აქვე დავაზუსტოთ, რომ, ძირითადად, ვსაუბრობთ საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების სატრანსპორტო მხარდაჭერაზე (ამ სფეროში გამოიყოფა სარკინიგზო კომუნიკაციები მაგისტრალური ნავთობის მილსადენები, საპორტო ობიექტები და ა.შ.). ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ ზღვისპირა ტვირთების დაკარგვის ფონზეც კი, ქართულმა პორტებმა მოახერხეს ტვირთბრუნვის სტაბილიზაცია და ზრდა. ამ სფეროში დადებითი ტენდენციების პროგნოზირება შესაძლებელია სამომავლოდაც.

იმ პირობებში, როდესაც ბაზრის გაფართოება ხდება ქართული საწარმოების დიდი უმრავლესობის გადარჩენის საფუძველი, ინფრასტრუქტურისა და სატრანსპორტო კომპლექსის მდგომარეობა პრიორიტეტულია რეგიონული მწარმოებლებისთვის, რაც, ასევე, აძლიერებს ტრანსპორტის პოზიციას საქართველოს ეკონომიკაში. ამავდროულად, სატრანზიტო მაგისტრალების, დატვირთვა-გადმოტვირთვის მოდულებისა და ტერმინალების ქსელი (რომელიც ემსახურება რეგიონთაშორის სატვირთო ნაკადებს) წარმოადგენს რეგიონის მთელი ინფრასტრუქტურისა და სატრანსპორტო კომპლექსის ძირითად, ფუნდამენტურ კომპონენტს, რომელიც განსაზღვრავს როგორც მის ზოგად სპეციალიზაციას, ასევე მის პერსპექტივებს შიდა რეგიონული სატვირთო მიმოსვლის განვითარებაში. ამასთან დაკავშირებით, სატრანსპორტო კომპონენტის, როგორც რეგიონული დინამიკის პირობად და საქართველოს ეკონომიკურ სტრუქტურაში „ზრდის წერტილად“ განხილვისას, აუცილებელია, ხაზი გაუსვავთ წყლის ტრანსპორტის რეგიონის ფორმირების როლს, რადგან ის წარმოადგენს სატრანსპორტო ქსელის მთავარ ელემენტს, რომელიც უზრუნველყოფს რეგიონის და მთლიანად საქართველოს საკომუნიკაციო და სატრანსპორტო ინტერესებს ყველაზე მნიშვნელოვანი გეოსტრატეგიული მიმართულებით.

საქართველოს შავი ზღვის პორტებისთვის სატრანსპორტო კომპლექსის კომპონენტების კოორდინაცია წარმოადგენს ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორს. შავი ზღვისა და მდ. რიონის მცირე წყლებში პრიორიტეტულ მნიშვნელობას იძენს, აგრეთვე, საზღვაო და მდინარის გადაზიდვების ინფრასტრუქტურის მდგომარეობა: გადამზიდი არხების სიღრმე, რიონის არხის გამტარუნარიანობა და მდინარის ღონის არხები (სიღრმით 2 მ-მდე), რომელიც არ იძლევა დიდი ტევადობის გემების გამოყენების საშუალებას და საპორტო ეკონომიკის განვითარებისთვის წარმოადგენს ობიექტურ დაბრკოლებას. ტვირთბრუნვის გასაზრდელად და, ზოგადად, წყლის ტრანსპორტით გადაზიდვების ზრდის მიზნით, აუცილებელია პერმანენტულად ჩატარდეს ფსკერის გაღრმავების და რეგიონის წყალსადენებზე ვიწრო გზების „გაგანიერების“ სამუშაოები (კერძოდ, შავი ზღვის ბასეინის მდინარეებზე არსებულ ჰიდროელექტროსადგურზე და ა.შ.). ამ პრობლემების გადაწყვეტა შესაძლებელია მხოლოდ დარგობრივ-სექტორული და რეგიონული ძალისხმევის კოორდინაციის შემთხვევაში.

რეგიონული ტვირთების გადაზიდვის ორგანიზებასა და შენარჩუნებაში არსებულ სერიოზულ პრობლემებს იწვევს თავად საქართველოს პორტების მდგომარეობაც. კერძოდ, საქართველოს შავი ზღვის პორტების შესაძლებლობები (პოტენციალი) ნავთობის გადაზიდვისთვის პრაქტიკულად ამოწურულია, ხოლო ზოგიერთი ზოგადი ტვირთისთვის გადამეტებულიც კი. ვგულისხმობთ იმას, რომ პორტები მუშაობენ შესაძლებლობათა მაქსიმუმზე და ზრდის პოტენციალი პრაქტიკულად აღარ აქვთ. ამის გათვალისწინებით, რომ ყაზახეთიდან, ცენტრალური აზიიდან, აზერბაიჯანიდან სატვირთო ნაკადები შესაძლოა გაიზარდოს, მწვავედ დგას საქართველოს საპორტო ეკონომიკის რეკონსტრუქციისა და მისი ტვირთის დამუშავების შესაძლებლობების გაფართოების საკითხი. ეს ერთ-ერთი პირველი და გადაუდებელი ამოცანაა ეკონომიკური სარგებლიანობისა და ეკონომიკური ზრდის მატების თვალსაზრისით.

რეგიონულ დონეზე სატრანსპორტო კომპლექსის ინტეგრაციის მნიშვნელობაზე, შესაძლებლობებსა და პრობლემებზე მოწმობს, კერძოდ, აჭარის რეგიონის გამოცდილება, სადაც მოქმედებს სპეციალური სამიზნე პროგრამა, რომელიც პირდაპირ არის ორიენტირებული ტვირთების გადაზიდვის რეგიონული სისტემის შექმნაზე, მათ შორის სატრანსპორტო და შესანახი ტერიტორიების ქსელის და პორტებში ტერმინალური ობიექტების შექმნაზე, რომლებიც მუდმივ რეჟიმში მოქმედებენ საკონტეინერო ხაზების ხარჯზე და ა.შ. ამ პროგრამის იდეოლოგიის დადებითად შეფასებასთან ერთად (მისი განვითარება თავისთავად სწორი მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯია), აღვნიშნოთ მისი აშკარად სუსტი მხარეც - ეს უკანასკნელია კონკურენტულ გარემოში მოქმედი და ეკონომიკური გადაწყვეტილებების მიღებისას სრულიად დამოუკიდებელი, სატრანსპორტო საწარმოების ინტერესებისა და „ქცევის“ მაკოორდინირებელი ორგანო. ასეთი მექანიზმის თანმიმდევრული შექმნა და ზოგადად სატრანსპორტო კომპლექსში ინოვაციური პროცესის სტიმულირება ამ მხრივ პრიორიტეტულ რეგიონულ პრობლემად გვევლინება. მისი გადაწყვეტისას, მნიშვნელოვანია როგორც რეგიონული მართვის სტრუქტურების პოზიციები, ასევე ტვირთის გადაზიდვების, პორტების და სატრანსპორტო საქმიანობის სხვა მონაწილეების ყოველდღიური პრაქტიკა მდგრადი ფუნქციონირების და, საბაზრო გარემოში კონკურენტუნარიანობის ზრდის ინტერესებიდან გამომდინარე, მათი შესაძლებლობებისა და საჭიროებების ადეკვატური ინდუსტრიის შიდა ურთიერთქმედების ფორმებისა და ტექნოლოგიების ძიება.

საკვანძო სიტყვები: საზღვაო პორტები, ლოგისტიკა, მექანიზმები

EVALUATION OF SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF BIOECONOMY

Jurgita Baranauskiene

Associate professor, Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

jurgita.baranauskiene@vdu.lt

Numerous research endeavors and discussions are underway with the goal of making information regarding bioeconomy products and processes readily accessible to stakeholders and the general public. Equally vital is the examination of the social and economic ramifications stemming from the development of the bioeconomy.

The socio-economic impact of the bioeconomy is characterized by a multitude of indicators, encompassing factors such as quality of life, health, employment, income fluctuations, and costs, among others. Social phenomena are inherently intertwined with economic effects, making it imperative that the assessment of socio-economic impact be all-encompassing. This necessitates a meticulous selection of indicators that best capture the overall situation, as relying on a single isolated indicator devoid of context can result in erroneous conclusions and decisions.

The primary objective of this research is to identify the most pertinent socio-economic indicators and formulate a theoretical model for appraising the socio-economic impact of the bioeconomy. This theoretical exploration has brought to light the economic and social processes associated with the bioeconomy, which exert an influence on the public. Furthermore, it has pinpointed a prospective research area, namely, the need to amalgamate the analyzed indicators and develop evaluation methods for comprehensively assessing the socio-economic impact of the bioeconomy.

Through a judicious evaluation of the socio-economic impact of the bioeconomy, a deeper understanding of the objectives of bioeconomy development can be attained.

ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმებით გათვალისწინებული ვალდებულებები საავტომობილო ტრანსპორტის სფეროში

შალვა ურიადმოყელი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ბიზნესადმინისტრირების სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამის დოქტორანტი
shalvauria@gmail.com

საქართველოსა და ევროკავშირის შორის გაფორმებული ასოცირების შეთანხმების ფარგლებში, საქართველომ აიღო ვალდებულება განსაზღვრულ ვადებში ეტაპობრივად დაუახლოოს თავისი კანონმდებლობა ევროკავშირის კანონმდებლობასა და საერთაშორისო სამართლებრივ ინსტრუმენტებს საავტომობილო ტრანსპორტის სფეროში. ევრორეგულაციები ადგენენ საავტომობილო ტრანსპორტით ტვირთების გადაზიდვასა და მგზავრების გადაყვანაში ჩართული კომპანიების და მათი მენეჯმენტის მიმართ წესებსა და მოთხოვნებს. იმისთვის რომ ჰარმონიზებულ იქნას პირობები როგორც ქვეყნის შიდა, ისე საერთაშორისო გადამზიდავი კომპანიებისთვის, მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს მხრიდან ეტაპობრივი ნაბიჯების გადადგმა და შესაბამისი რეფორმების გატარება. წინამდებარე რეგლამენტები, ასევე, მიმართულია სახელმწიფოების მიერ მასში მოცემული დებულებების დაცვის მონიტორინგისა და კონტროლის მეთოდების სრულყოფისკენ.

სავტომობილო ტრანსპორტის სფერო არის ეკონომიკური ზრდისა და სამუშაო ადგილების შექმნის ერთ-ერთი მთავარი წყარო, რომელიც უზრუნველყოფს მძღოლების, ტექნიკოსების, ტრანსპორტის მენეჯერებისა და დამხმარე პერსონალის დასაქმების შესაძლებლობებს.

იმისთვის, რომ ლოგისტიკა და სატრანსპორტო პროცესის მართვა ეფექტური იყოს, აუცილებელია ორგანიზაციაში ყურადღება გამახვილდეს შემდეგ საკითხებზე: დაგეგმვა, ხელშეკრულებების წარმოება, დაზღვევის პროცედურების გააზრება, განბაჟების მომსახურების პროცესის ცოდნა, გადაზიდვის პროცედურის მომზადება, მცირე და დიდი გადაზიდვების ოპტიმალური კონფიგურაცია, ტრანსპორტირების მეთოდის არჩევა, ტვირთის გადაზიდვისთვის ავტოსატრანსპორტო საშუალების განსაზღვრა, შესაბამისი გადამზიდველის შერჩევა, ტვირთის დანიშნულების ადგილამდე მიტანის ორგანიზება, პროცესის ოპტიმიზაცია, გადმოტვირთვა და დატვირთვის ოპერაციების დაგეგმვა.

სატრანსპორტო კომპანიის მართვა ერთ-ერთი ყველაზე რთული პროცესია, სადაც ეკონომიკური სუბიექტის წარმატებული ფუნქციონირების გასაღები სწორედ მენეჯმენტის ორგანიზაციული სტრუქტურის სწორ არჩევანში მდგომარეობს, რასაც, უმთავრესად, მოჰყვება ორგანიზაციის სრულყოფილი კონტროლი.

ACCOUNTING AND MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL COSTS IN THE BUSINESS PROCESS OF COMPANIES

Beibit Korbaev

Modern entrepreneurs understand more than ever before the value of making a positive impact on the environment through their business. Environmental impact as an entity may strengthen customer relationships and help create a brand image characterized by honesty and commitment to ethics. However, quantifying the company's environmental impact may be difficult, especially when such company contributes to environmental protection in several ways. Learning how to creatively evaluate your company's positive environmental impact may help you compare your own progress by providing data and statistics useful for marketing and public relations campaigns.

Environmental cost management allows your business to control the costs associated with the environmental impact of your company's business operations. Your company may have an environmental impact in several ways, including air pollution, industrial emissions, impact on wet lands and waste disposal.

Environmental costs include the current and future environmental impact of your company, and the labor costs associated with accounting for environmental costs. Effective control of environmental costs and promotion of environmental benefits will increase the overall profitability of your company business.

Research on composition of production cost of products of industrial enterprises, including environmental costs, have been conducted, and this issue remains a matter of argument. The academic literature regarding environmental elements has no common opinion on methods of calculating the production cost that includes the environmental costs, and this leads to concealment of costs with environmental elements in the total amount of costs of an enterprise.

Proportion of overhead costs of the manufactured product is steadily increasing in modern economic practices of industrial production. This process is affected by various factors: the expansion of production automation, involving the complete or partial replacement of manual labor with machine labor; the introduction of new technologies, including information technology; deeper specialization of production with the transfer of provisional functions to various service organizations. One of the most common methods used in domestic manufacturing enterprises is the attribution of indirect costs to the production cost of a product based on structural indicators (man-hours worked, machine-hours) or based on the indicators of material and financial resources (the cost of the materials, the amount of remuneration of employees of the production unit, etc.). This approach does not take into account the complex nature of modern indirect costs, the structure of most of which includes an environmental element. As a result, the differentiation of distribution bases for overhead costs of different composition and content with environmental elements (indirect constants and indirect variables) will help to increase the degree of objectivity of the formed production cost, which will allow planning of production and material resources in the short and medium term. Many business entities face problems related to the formation of accounting and information data on environmental costs, the lack of systematization of information about such costs as part of management reporting.

One of the key areas of development of accounting and analytical tools for accounting activities includes the issues of optimization of costs with an environmental component, their adaptation to modern requirements of the accounting and analytical system of an entity, especially in the framework of the formation of the production cost. Information resources that serve as sources for the formation of reporting

forms may include: indicators reflected in the ecological object data sheet of an economic entity; environmental statistics from publicly available sources and reports of the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan; primary indicators in documents generated at the time of economic transactions; information from official sources on established standards, permissible environmental emissions; the established procedure for waste disposal; primary payment accounting documents reflecting the totality of payments of a mandatory nature for the use of environmental objects and resources. Costs with an environmental component in industrial enterprises have a significant share in the total amount of costs. Industrial enterprises measure these costs in indirect costs in articles of reporting forms as general administrative costs, as well as manufacturing overheads. Moreover, such costs are not separately defined in the reporting.

In addition, costs with an environmental component are subject to inclusion in the production cost of the calculated product, which should be reflected in the local act of the enterprise – the accounting policy that determines the appropriate base for the distribution of indirect costs. In addition, the composition of environmental costs in the course of operating activities may be significant, which is the basis for their disclosure in a separate line in the reporting forms.

The fundamental importance in the classification of costs containing an environmental element are the requirements of International Financial Reporting Standards (IFRS), differentiating the costs of internal and external classification feature. It is impossible to predict the external environment (external economic conditions) in advance and determine the amount of costs of industrial enterprises that environmental incidents will entail. In this case, an economic entity cannot bear expenses due to various circumstances of an objective and subjective nature, since the external environment has a factor of surprise and cannot be considered as a factor determining environmental costs.

Internal costs with an environmental element have a direct impact on the financial position of an economic entity, including as an integral part of costs. These costs may be indirect costs, and may also be considered as variable or constant in relation to the production cost. These may include: - reduction of economic benefits, expressed in financial equivalent, due to the development of additional territories planned to be involved in the environmental activities of the enterprise; - financial outflows of funds aimed at maintaining the functional purpose of facilities, the purpose of which is to provide and maintain environmental complexes; - outflows of financial resources related to the accounting and control support of environmental activities and the formation of reporting forms; - financial outflows of funds that are clearly not confirmed and have a predictable nature due to their tort nature, manifested in the occurrence of non-contractual liability (environmental costs of a sanctioned nature – penalties, fines, etc.); - current financial outflows of funds due to constant control, measuring, analytical measures to monitor the environmental activities of an economic entity. During the calculation of a product, all the expenditure items involved in this process depend on the volume of production to various degrees. This implies the division of costs into variables and constants.

Based on the above, this research proposes a classification of internal costs with an environmental element involved in the formation of the production cost.

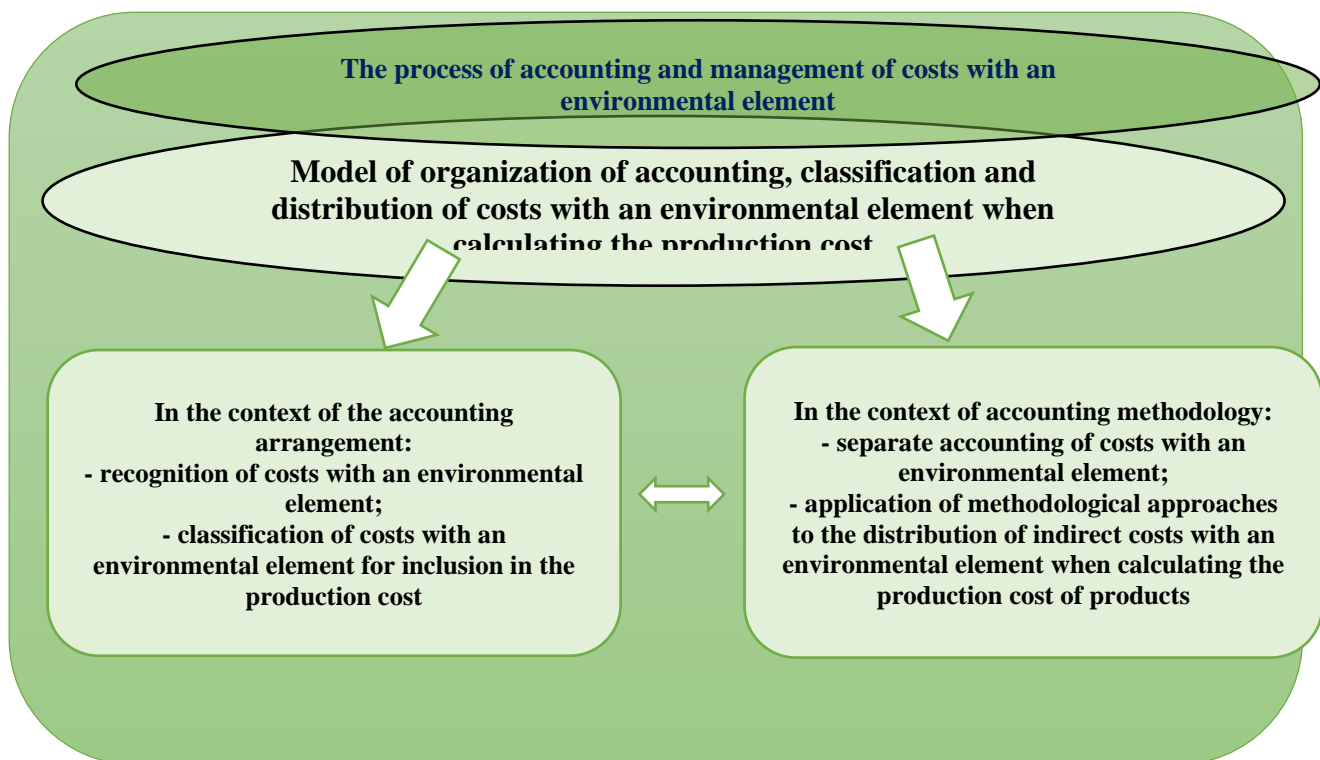

Figure 1 – Model of accounting and classification and distribution of costs with an environmental element in the business process of companies

We present an approbation of the implementation of methodological approaches for the distribution of indirect costs with an environmental element when calculating the production cost in the following proposed model.

Application of methodological approaches to the distribution of indirect costs with an environmental element when calculating the production cost of products:

- fixed indirect costs with an environmental element are attributed to the production cost based on the indicator of normal capacity utilization;
- variable indirect costs with an environmental element are included in the production cost based on the actual use of production capacity.

The key directions of the enterprise's economic activity in the context of an environmentally efficient approach are presented. In order to substantiate the practical application and consistency of the model proposed in the research, we will present the calculation element of the implementation of the methodology for the formation of the production cost, taking into account the costs with an environmental element. The accounting and analytical model for evaluating the effectiveness of activities involving costs with an environmental element in calculating the production cost is presented in the context of classification. The structural blocks of the presented model include the following: 1) methodological block of the algorithm for calculating the production cost involving the costs with an environmental element and the use of a differentiated approach in choosing the distribution base for indirect variable and indirect fixed environmental costs; 2) analytical block of calculated performance indicators of the enterprise, including environmentally adjusted profitability and cost intensity for environmental costs.

The methodological block is presented as a practical example for review. The algorithm for calculating the production cost of the industrial enterprise "Semipalatinsk Asbestos Cement Products Plant" LLP with the

inclusion of costs with an environmental element involves a step-by-step process: 1) differentiation of indirect fixed costs and indirect variable costs with an environmental element; 2) determination of the value of fixed and variable indirect costs with an environmental element attributed to the production cost using a differentiated indicator of their distribution base; 3) determination of the value of the production cost of a product, including costs with an environmental element. The calculation will be carried out using two methods to identify the discrepancies in the production cost: the full calculation method and in accordance with the International Accounting Standard (IAS 2 "Inventories") using the proposed differentiated approach to determining the distribution base of indirect fixed costs and indirect variable costs with an environmental element. As part of the research, we will partially use the data of the accounting financial statements of "Semipalatinsk Asbestos Cement Products Plant" LLP from open sources, and we will model some of the indicators in order to implement the visibility and accessibility of the implementation of the calculated indicators of the proposed methodology in practice. The following data are indicative for characterization of the share of costs with an environmental element in the enterprise under consideration. Environmental investments of "Semipalatinsk Asbestos Cement Products Plant" LLP amounted to approximately \$30.574 million for the period from 2013 to 2020. The key projects in the field of environmental management are the following: construction of a complete complex of facilities of the second stage of the 100 treatment facilities of Abai industrial site, designed for treatment of industrial waters of underground mines of Abai and Abai region, as well as rainwater, with a total project cost of about \$ 15,657 million; a complex for the implementation of paste thickening of tailings of concentrating enterprises led to a reduction in the anthropogenic load on the environment and allowed the start of recreational development of the Suykbulak quarry at a total project cost of \$15,449 million.

As we can see, the indicator of environmentally adjusted profitability, as well as the value of the cost intensity and production process (characterizing the value of the specific share of the analyzed costs in one tenge of revenue) involving costs with an environmental element in application of a differentiated approach to the base of distribution of indirect costs, are slightly higher than similar indicators obtained using the full calculation method.

საგოგადოების როლი მზის ენერჯის ინოვაციური კომპენსიალის ათვისების პროცესში აჭარის რეგიონის მაგალითზე

გიორგი რიჯვაძე,

ბიზნეს ადმინისტრირების დოქტორანტი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო, ბათუმი,
giorgirijvadze@gmail.com

რამინ ცინარიძე,

ბიზნესის მართვის დოქტორი, ასოც. პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო, ბათუმი,
ramin.tsinaridze@bsu.edu.ge

მწვანე ენერჯის ათვისება, გამოყენება მნიშვნელოვანი წინაპირობაა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისთვის, თანამედროვე მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების უმრავლესობა აქტიურად არის მომართული ისეთი არატრადიციული განახლებადი ენერჯის წყაროების ათვისების პროცესის ორგანიზებაში, როგორცაა ქარისა და მზის ენერჯის წყაროები.

2022 წელს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ჩართულობით ა(ა)იპ აგროსერვის-ცენტრის მეშვეობით განხორციელდა „განახლებადი ენერჯის ტექნოლოგიების“ საგრანტო პროგრამა. პროგრამის ბიუჯეტი შეადგენდა ერთ მლნ ლარს, ხოლო პროგრამის არეალი ხულოსა და ქედის მუნიციპალიტეტებს მოიცავდა, სადაც ოფიციალურ წყაროებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მწირი ინფორმაციის მიუხედავად მოსახლეობის ჩართულობა საკმაოდ მაღალი იყო.

მოცემულ შემთხვევაში მზის ელექტროფოტოვოლტური სისტემის ღირებულება 2022 წელს 7 995 ლარს შეადგენდა, საიდანაც ბენეფიციარის თანამონაწილეობა ქსელზე დაერთების საფასურის ჩათვლით 10 %-ს შეადგენს. ხულოსა და ქედის მუნიციპალიტეტებში 2022 წელს მზის ელექტრო ფოტოვოლტური სისტემის დადგმულმა სიმძლავრემ ჯამურად 194.4 კილოვატი შეადგინა, რაც მნიშვნელოვან ნაბიჯია საოჯახო მეურნეობების ეკონომიკური გაძლიერებისა და ენერგოეფექტურობის გაზრდის მიმართულებით.

აღსანიშნავია, რომ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ა(ა)იპ „აგროსერვის-ცენტრი“ განახლებადი ენერჯის ტექნოლოგიების დანერგვის მიმართულებით კვლავ აგრძელებს მნიშვნელოვანი პროგრამების განხორციელებას, რომელიც „განახლებადი ენერჯია ტყის მდგრადი მართვისა და თემების მედეგობის გაძლიერებისთვის“ პროექტის ფარგლებში იაპონიის მთავრობის და გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) ხელშეწყობით მიმდინარეობს. ამ ეტაპზე ეს საგრანტო პროგრამა მაჭახელას დაცული ლანდშაფტის ტერიტორიაში შემავალ სოფლებში ხორციელდება.

კლიმატის ცვლილება და მისი თანმდევი პროცესები მნიშვნელოვან უარყოფით ასახვას პოვენს გარემოზე, ამ კუთხით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ენერგეტიკის სექტორს და იქ მიმდინარე პროცესებს. უნდა ითქვას, რომ ენერგეტიკას პირველი ადგილი უკავია სექტორებს შორის, რომლებიც გავლენას ახდენენ კლიმატზე.

სწორედ მზისა და ქარის ენერჯის წყაროების გამოყენების საშუალებით შეგვიძლია, მცირედით მაინც შევუწყოთ ხელი გლობალურ კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული უარყოფითი შედეგების შემცირებას.

განახლებადი ენერჯის წყაროს - ჰიდრორესურსებსა და მისგან გენერირებულ ელექტროენერჯიას, დღეს საქართველოს ელექტროსისტემაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. რაც შეეხება მზისა და ქარის ენერჯის წყაროების ათვისების პროცესს, საქართველოს არ აქვს დიდი გამოცდილება ამ მიმართულებით.

თუმცა საქართველო ვერ იქნება გამონაკლისი ამ გლობალურ პროცესში და ჩვენ ჩვენი წვლილი უნდა შევიტანოთ ქვეყნის ენერგოდამოუკიდებლობის უზრუნველყოფის პროცესში, რაც თავის მხრივ შეამცირებს ემისიების რაოდენობას და ეკონომიკური განვითარების პროცესს ხელს შეუწყობს.

განახლებადი ენერჯია და მისი ამოუწურავი რესურსის გამოყენება მრავალი განვითარებადი ქვეყნის ერთ-ერთი მთავარი პოლიტიკაა, განსაკუთრებით სოფლის მოსახლეობის ელექტროენერჯიაზე ხელმისაწვდომობის გასაძლიერებლად.

განახლებადი ენერჯის ათვისების პროცესს გარდა ეკონომიკური ფაქტორებისა, რომლებიც დიდ როლს თამაშობენ განახლებადი ენერჯის ტექნოლოგიების მიღების პროცესში, ასევე მნიშვნელოვანი სოციალური და კულტურული დანიშნულება გააჩნია. განახლებადი ენერჯის პოლიტიკის შემქმნელებმა უნდა გაითვალისწინონ ყველა ის შესაძლო ფაქტორი, რომლებიც მნიშვნელოვნად ხელს შეუწყობენ განახლებადი ენერჯის ათვისების პროცესს საოჯახო მეურნეობებისთვის.

გლობალური თვალსაზრისით, მზის სისტემების ღირებულება სწრაფად შემცირდა ბოლო ათწლეულის განმავლობაში. მზის მოდულის ფასები კიდევ უფრო შემცირდა 2020 წელს, ზოგიერთი ანალიტიკოსი ამას მიაწერს ჩინეთში წარმოების გაზრდის და ენერჯის მოთხოვნის შემცირებას COVID-19-ის გავრცელების გამო, რამაც ფასები დაწია.

მზის ენერჯია მიიჩნევა ერთ-ერთ მწვანე წყაროდ, საქართველოს კი ამ სუფთა და მწვანე ენერჯის ათვისების დიდი პოტენციალი გააჩნია, რომელსაც დღესდღეობით ვერ ვიყენებთ და მხოლოდ მცირე პროექტებით შემოიფარგლება, რაც მცირე სიმძლავრის სადგურებით არის წარმოდგენილი.

მოცემულ ნაშრომში ჩემ მიერ განხილულია საზოგადოების როლი განახლებადი ენერჯის ათვისების პროცესში, რითაც გამოვლინდება ხელის შემშლელი ფაქტორები, მოტივაციები, რომლებიც ამ პროცესის ოპტიმიზაციას ხელს შეუწყობს.

შედეგად გავცემთ რეკომენდაციებს, რომელიც იქნება პრაქტიკული მნიშვნელობის როგორც სამთავრობო უწყებებისთვის, ისე კერძო სექტორისთვის, რომლებიც მუშაობენ განახლებადი ენერჯის მიმართულებით და გამოვავლენთ საზოგადოების ინტერესებსა და დამოკიდებულებას, რომელიც ამ პროცესის სტიმულირებას ხელს შეუწყობს.

ნაშრომში წარმოდგენილი იქნება არსებული გამოწვევების დაძლევის ძირითადი სტრატეგიები: განახლებადი ენერჯის პოლიტიკა, ხარჯების ოპტიმიზაცია. ნაშრომის მიზანია, მკვლევრებს და ენერგოპოლიტიკის შემქმნელებს, განახლებადი ენერჯის სფეროს წარმომადგენლებს და დაინტერესებულ პირებს მიაწოდოს ჩვენს რეგიონში არსებული რეალობა, გამოწვევები და პერსპექტივები.

საკვანძო სიტყვები: განახლებადი ენერჯია, ქარისა და მზის ენერჯია, ფოტოვოლტური სისტემა, ენერგოეფექტურობა, ინოვაცია, ნეტო აღრიცხვა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Tsinaridze, R., Rizhvadze G. (2023) Foreign Direct Investments in the Conditions of the COVID-19 Pandemic: Georgia-EU Relations, International Scientific Journal Innovative Economics and Management Vol 10, No1. 2023, <https://doi.org/10.46361/2449-2604.10.1.2023>. 48-65
2. Tsinaridze, R., Makharadze, N. (2023). The role of foreign direct investment in the national economy and correlation analysis. Access to science, business, innovation in digital economy, ACCESS Press, 4(1): 71-84. Bulgaria. [https://doi.org/10.46656/access.2023.4.1\(6\)](https://doi.org/10.46656/access.2023.4.1(6))
3. <https://www.euromoney.com/> (<https://www.omfif.org/about/omfif-team/>) - ბრიტანული ეკონომიკური გაზეთი;
4. <https://fortune.com/> (<https://www.aeaweb.org/journals/pol/about-pol/editors>) - აშშ-ს ეკონომიკური ჟურნალი;
5. ქოქიაური, ლ. (2017). უცხოური ინვესტიციები. თბილისი, 2017. ISBN 978-9941-9541-2-2
6. ქოქიაური, ლ., ბებიაშვილი, ნ. (2010). საინვესტიციო პროექტების თეორია, ანალიზი, მართვა. თბილისი, 2010.
7. გაეროს განვითარების პროგრამა, საქართველოს მესამე ეროვნული შეტყობინება გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მიმართ, <http://agrosc.ge/news.php?lang=ge&id=801> 2016წ.;
8. საქართველო მიწოდების უსაფრთხოების ანგარიში ელექტროენერგეტიკულ სექტორში 2021 [https://www.economy.ge/uploads/files/2017/energy/security_of_supply_statement_electricity/security_of supply statement_electricity_2021_geo.pdf](https://www.economy.ge/uploads/files/2017/energy/security_of_supply_statement_electricity/security_of_supply_statement_electricity_2021_geo.pdf)

FINANCIAL SECURITY ASSESSMENT OF THE LEVEL OF UKRAINIAN BANKING INSTITUTIONS

Vadym Brytan

postgraduate

Ukraine, Kyiv, State Tax University, vadym.brytan@gmail.com

The banking system of Ukraine is currently going through quite difficult times, the main reason for this is military actions and political instability, which creates the prerequisites for the appearance of new challenges and threats that it has not faced before. All this emphasizes the fact that now it is very important to pay considerable attention to ensuring the stable functioning of the banking sector, as it is a key element in the formation and maintenance of the financial security of the state as a whole. The problem of ensuring banking financial and economic security in the realities of martial law in Ukraine is a new direction of scientific research of the Ukrainian community of scientists.

Ukraine's achievement of rapid recovery in the short term and sustainable economic growth in the long term is possible only by ensuring its economic security, without which investment is impossible as a key growth factor. This, in turn, requires a clear organization of various spheres of state activity, among which the banking system is one of the most important.

In the extremely difficult conditions of military aggression, domestic banks lost a significant part of the client base, banking activities are mainly aimed at servicing cash flows. In addition, banks are forced to apply the extension of repayment of credit debt, at the same time, the sources for the formation of own resources have significantly decreased. It should be emphasized that the replenishment of financial resources of banks using household savings is practically absent due to the increase in unemployment, decrease in income, the appearance of additional medical expenses and for self-defense. And therefore, under such conditions, the topic of ensuring the financial security of banks becomes very relevant (Kovalenko V., 2022).

At the same time, fierce and high competition among banks and the general digitalization of the economy forces them to quickly change their business model, which generates new risks for the bank's financial security. For banks, digitalization means a simultaneous change in strategy, organizational structure, personnel requirements and IT systems. Those of them who quickly adapt get significant advantages over others (Garyaga L., Kulish R., 2019).

Theoretical and practical foundations of financial security of the banking system are reflected in the works of the following domestic scientists: Baranovsky O., Bolgar O., Yermoshenko M., Pedchenko N., Vovchenko R., Vasylychshyn O., Grebenyuk N. and others. Despite the significant contribution of the above-mentioned scientists, the conditions in which banks work are constantly changing, especially these days, and therefore it is necessary to simultaneously improve and adapt methodological approaches to the definition and assessment of their financial security and the banking system as a whole.

Such domestic scientists as Davydenko N. and Kolodyazhna V. concluded the interpretation of the concept of "financial security" after analyzing and summarizing relevant scientific and practical works. They determined that the financial security of a bank is a state of a bank or the banking system in general, which is characterized by the ability to resist possible external and internal negative threats to banking activity due to a set of legal, organizational and managerial measures to ensure its stable functioning and further development. As a result of the research carried out for 2014-2019, they concluded that the financial security of the banking system of Ukraine has a clearly defined discrepancy with modern requirements, since one of

the leading roles in the banking sector of Ukraine is occupied by state banking institutions, which is the result of the nationalization of PJSC "Privatbank" (Davidenko N., Kolodyazna V., 2020).

According to O. Baranovskyi and A. Lagno, the study of banking security for a comprehensive understanding of this area in the national economy should be carried out at the following levels: 1) commercial bank (micro level); 2) set of commercial banks (meso level); 3) Central Bank; 4) banking system in general (macro level). In addition, they emphasized that it is necessary to study banking security at the level of economic (currency) unions (meta-level), as well as thoroughly study the global banking system (mega-level). As a result, scientists conclude that a comprehensive study of banking security should be provided at six hierarchical levels (O. Baranovsky, A. Lagno, 2022).

It is important for Ukraine that the banking system should first of all provide financial resources to all solvent economic entities, and first of all to those that create the maximum added product and constantly expand their activities. The issue of supporting those business entities that have been greatly affected by military operations is extremely important, and today it is also becoming relevant. Unfortunately, this strategic goal is still weakly implemented, as the field of state forecasting still has such unresolved problems as: very large politicization of the economic development forecast for Ukraine, which, as a result, complicates the use of economic and mathematical forecasting methods; lack of an effective system of strategic planning coordinated with the financial resources of the state; inconsistency of official forecast and program development documents, which would correspond to the current state of the economy; lack of coordination and hierarchy between various official documents that are significantly related to state forecasting and planning; complex and inflexible processes of developing, approving and making changes to the main forecast macroeconomic indicators (Pestovska Z., 2018).

It should be emphasized that the NBU is actively implementing the main recommendations of the Basel Committee with the aim of increasing the stability of the functioning of the banking system and forming a system of banking regulation and supervision in accordance with international standards to create a reliable and effective system of banking supervision (M. Shynkar, 2017). It is also necessary to constantly update such measures, which takes into account the individual characteristics of the Ukrainian banking system, which must be carried out with minimal expenditure of financial resources and time to achieve the desired result at all levels (Pravdykovska I., Doroshenko N., 2022).

At the same time, bank financial security is constantly exposed to internal and external threats. External threats are very difficult to detect and predict. Internal threats are local in nature. The completeness, timeliness, and effectiveness of management measures to prevent and eliminate obvious and potential threats to the banking system largely depend on the correct definition of the level of banking security (Lisnyak A., 2017).

Studying the banking system of Ukraine for 2018–2022, Sytnyk N. and Pritsak Y. singled out the main threats to the banking sector's financial security. In their opinion, the following should be attributed to them: incessant military actions on the territory of Ukraine; economic decline in the state; significant fluctuation of the national currency rate; decrease in the level of liquidity assets in banking institutions; high inflation; outflow of capital from the state; cyber attacks and terror by a terrorist state. (Tarasenko I., Moskalenko A., 2014)

They calculated indicators of the level of financial safety for the assessment of the banking safety system, which are defined in the Guidelines (Methodical recommendations concerning calculation of level of economic safety of Ukraine, 2013). Based on the calculation of indicators of the level of financial security of the banking system and their weighting indicators, the integral level of financial security of the banking sector was calculated. According to the data of N. Sytnyk and Ya. Pritsak, it was determined that the level of security

of the banking system of Ukraine fluctuates during the analyzed period for 2018–2022 and has rather low values.

After conducting a study of the banking system of Ukraine for the years 2014–2021, other scientists performed a forecast of indicators of the level of financial security of the banking system for 2022–2023, according to which they came to the conclusion that most of the indicators of the assessment of the financial security of the banking system will continue to remain at the level of "unsatisfactory" and "critically" (N. Davydenko, Y. Lutsyk, A. Buriak, L. Vovk, 2023).

It is generally known that every bank has a financial security system, which is integrated into their management system, which allows for constant control over all risks, making timely and well-founded effective decisions. The operation of the corresponding system should be based on the principles of variability, prudence, objectivity, continuity and efficiency, confidentiality, complexity and systematicity, clarity in the interpretation of results, which will allow to ensure stable, crisis-free and effective operation of the bank (Dobryk L., Zaporozhets G., 2014).

It is worth noting that today there are various methods and models for assessing the financial stability of a bank, which determines the level of its financial security. In modern conditions of banking activity, the maximum number of representative indicators should be taken into account when assessing bank financial security. Therefore, it can be concluded that to determine the integral indicator of financial security of the bank, taking into account various factors, it is worth combining different methods: ratio, taxonomies, expert, logical and others. Another problem is the difficulty of calculating and assessing the impact of quality indicators on the level of financial security.

Currently, the main task of the National Bank of Ukraine is to create optimal conditions for banks to perform their functions and serve the local population in wartime, reducing the negative impact of military aggression on the banking system. During the Russian military aggression, the banking system of Ukraine faced a large number of risks affecting the main banking operations. They include the following: the growth of macroeconomic risk, which is determined by a sharp drop in GDP and a huge budget deficit; the growth of capital risk - capital has changed little since the beginning of the war, but if the war is long, the risk will increase; the growth of credit risk, which is explained by the fall in the incomes of the population, the cessation of the work of enterprises; the growth of foreign exchange risk, but the fixing of the exchange rate and balanced currency positions restrain this risk so far; the profitability risk is considered high due to loan losses and deductions to reserves for loan losses (Sytnyk N., Pritsak Ya., 2023).

Thus, ensuring the financial security of banks during the martial law in Ukraine requires drastic transformational measures from both the banks themselves and the regulator. This is related to the changes taking place in the market of banking services due to the emergence of problems regarding the resource provision of banks, their financial stability and the introduction of additional regulatory measures by the National Bank of Ukraine. The most important thing today is to define the main strategic goals of activity for all banks in order to ensure a powerful, qualitative recovery and growth of the Ukrainian economy.

In conclusion, we can say that the problem of improving the system of financial security of banks in the conditions of destabilization of the economy and martial law is quite urgent and should be considered as the main component of the entire national security of the state.

ფინანსური უსაფრთხოება, საბანკო სისტემა, საბანკო უსაფრთხოება, ფინანსური სტაბილურობა, სახელმწიფო.

Keywords Financial Security, Banking System, Banking Security, Financial Stability, State.

References

1. Kovalenko V. (2022). Financial security of banks: realities and prospects of provision. Economic Forum. No. 2. P. 141–151. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-2-18> (access date - 09.09.2023);
2. Haryaga L., Kulish R. (2019). Financial security of banking activity in conditions of digitalization. Finance and banking. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-4_0-pages-163_171.pdf (access date - 09.09.2023);
3. Davydenko N., Kolodyazhna V. (2020). Assessment of financial security of the banking system of Ukraine. Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Economic Sciences". Issue 40. P.51-58.
4. Baranovsky O., Lagno A. (2022). Nature of financial security of the banking system. The world of finance. Financial security. No. 3 (72) P. 141-156. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1540/1548> (access date: 11.09.2023);
5. Pestovska Z. (2018). Financial security of banking: modern aspects of diagnostics. Nobel Herald. No. 1(11) URL: <http://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/2548/1/12.pdf> (access date - 09/09/2023);
6. Shinkar M. (2017). Basel recommendations in the context of increasing the stability of the functioning of the banking system as legal measures to prevent the bankruptcy of banking institutions. Finance law. No. 7. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/7/23pdf> (date of application - 09.09.2023);
7. Pravdykovska I., Doroshenko N. (2022). The impact of the war on the banking system of Ukraine. A young scientist. No. 9 (109). P. 150–153. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5583> (access date: 11.09.2023);
8. Lisnyak A. (2017). Factors of financial security of banks. Bulletin of the University of Banking. #3(30) URL: http://file:///D:/!%20%D0%9E%D0%A1%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%90/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F/roman_editor,+13.pdf (date of application - 09/09/2023);
9. Tarasenko I., Moskalenko A.(2014). Problems of financial and economic security of banking institutions in modern conditions. Bulletin of KNUTD. Series "Economy and higher education". No. 6. P. 15–22. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/1411/1/V81_P015-022.pdf (date of application - 09.09.2023);
10. N. Davydenko, Y. Lutsyk, A. Buriak, L. Vovk (2023). Journal of Information Technology Management (JITM). Vol. 15, Issue 2 URL: https://jitm.ut.ac.ir/article_92315.html (access date: 09/04/2023).;
11. Dobrik L., Zaporozhets G. (2014). Financial security of the bank as the basis of its stability. Efficient economy. No. 6 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3116> (access date - 09.09.2023);
12. Sytnyk N., Pritsak Ya. (2023). Banking system of Ukraine in war conditions: risks and security assessment. A young scientist. No. 6 (118) P. 94-98 URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5890/5761> (access date: 09/10/2023).

THE IMPACT OF RISKS ON THE FINANCIAL SECURITY OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

Viktor Karbivskiy

Graduate student of the Department of Finance
National University of Bioresources and Nature Management, Kyiv, Ukraine

The article studies the essence of financial security of an enterprise. It has been determined that financial security at an enterprise is characterized by such a financial condition when an enterprise can withstand existing and potential threats through effective financial management to ensure the development of the economic activity of the enterprise. The types of threats are characterized by the main economic trends in the country. It is necessary to identify them to make effective decisions to reduce the negative impact on the financial condition and economic development of enterprises in the current economic environment.

The importance of ensuring the financial security of agricultural enterprises as a component of the country's security and support for its sustainable development is related to the need to address issues of food and environmental security. This is becoming a key strategic direction of the state's economic policy.

The financial security of an agricultural enterprise is a state in which the enterprise ensures a stable financial position capable of withstanding negative external and internal factors, as well as ensuring the fulfillment of its financial obligations and the ability to grow and develop in the long term. The financial security of an agricultural enterprise includes financial risk management, preservation of financial resources, and planning of financial activities, taking into account local and global economic conditions and legal requirements.

The assessment of the level of financial security in agriculture is a prerequisite for preventing financial risks and negative financial phenomena in their production and economic activities in general (Davydenko N., 2015). This assessment helps to ensure the stability and development of the industry in a competitive economic environment.

As part of their operational activities, agricultural enterprises are faced with various risks that arise due to the specifics of their sphere of influence. One of the key factors that has a negative impact is the uncertainty of circumstances, due to the presence of numerous alternative options for decision-making and the length of time during which these decisions affect the activities of the agricultural enterprise.

Investigating the impact of risks on the financial security of an agricultural enterprise requires identifying these risks and finding effective ways to manage them. Specifically, the development of effective risk management methods will ensure the financial security of enterprises and minimize the negative impact they might have (Marusiak N., Buck N., 2022).

Risks primarily mean a possible threat to actions that may require appropriate measures to ensure the financial stability of enterprises. Therefore, it can be easily concluded that the main goal of financial risk management should be to ensure the financial reliability of the enterprise during its operation and development, as well as to prevent a decrease in its market value. In other words, it should be understood that there is a close relationship between risks, especially internal risks, and financial stability at the enterprise level.

Financial risks can arise from various sources and lead to unexpected negative consequences for the company. These may include changes in market conditions, changes in exchange rates, rising raw material costs, and reduced demand for products, along with internal factors such as financial mismanagement or imperfect and inefficient management. All these risks can lead to losses for the company and, therefore, it is necessary to pay proper attention to them and develop strategies to manage them.

Ensuring the financial security of an enterprise requires a complex approach to the identification, assessment, and management of risks (Davydenko N., 2015). This includes a detailed analysis of the company's financial situation, the development of an action plan to reduce risks and ensure response to possible negative events. The company should also establish control and monitoring mechanisms to identify and resolve its financial problems in a prompt and timely manner.

Hence, risk management plays an important role in ensuring the financial security of an enterprise and helps to maintain its stability and competitiveness in the market.

Risks that may lead to a deterioration in the financial stability of an agricultural enterprise can be defined as the possibility of reducing the financial well-being of the enterprise in general due to the influence of external and internal factors when administrative decisions are made under conditions of uncertainty (Davydenko N.M., 2003).

In formulating a company's development strategy, it can be quite difficult to take into account various risks due to their conditionality by various unpredictable factors related to the overall situation in the country. For example, Covid-19 has had a significant impact on the financial security of many businesses, highlighting the importance of risk management in an uncertain environment.

At the same time, while trying to predict possible risks when formulating our development strategy, we cannot ignore the situation in the country, including potential threats. Such events may have a material adverse effect on the financial performance of companies and will require strategic planning to minimize possible consequences.

The case of agricultural enterprises in 2022 shows how various factors, such as difficulties with harvesting and selling agricultural products, especially to foreign markets, can affect the financial position of these enterprises. All of this requires the management of the company to conduct an in-depth risk analysis and develop strategies to ensure stability and successful development in an uncertain environment.

Political and economic instability in Ukraine, increasing prices for energy resources, and other factors are creating a significant threat to the financial security of domestic enterprises, especially those operating in the real sector of the economy. In such circumstances, they may not always be able to achieve the planned financial result, which was projected under stable operating conditions.

Furthermore, a high level of competition can lead to situations where the profitability of a business can be relatively high, but there are certain risks. For example, a more powerful competitor can easily take over a smaller agricultural enterprise. On the other hand, the higher the rate of growth and development of the enterprise, the more it becomes dependent on external financing, and this can pose a threat of loss of financial stability, independence, and control over the management of the enterprise.

Thus, we emphasize the importance of timely identification of potential threats and the development of strategies to ensure the financial security and long-term sustainability of the enterprise. Effective risk management and adaptation to changes in the business environment are becoming important components of success for any business that wants to survive and thrive in a challenging and unpredictable economic environment.

The key threats that endanger the financial security of an agricultural enterprise include the following aspects:

- Risk of loss of financial stability: this risk involves the possibility of losing the ability of an enterprise to maintain a stable financial position and operate without financial difficulties.
- Commodity price risks: changes in prices for agricultural raw materials such as grain, oil, and meat may affect the income of agricultural enterprises;
- Production risks: growing crops and livestock breeding involve the risk of losses due to diseases, pests, or quality problems;
- Technology risks: the use of new technologies can lead to improved yields and lower costs, but may also require large investments and carry risks associated with technology failure or obsolescence;
- Liquidity risk: this risk refers to the possibility of losing the ability of the enterprise to meet its current financial obligations;
- Credit risk: agricultural enterprises often use loans to finance their production. Changes in interest rates, debt, or inability to repay loans can lead to financial problems.
- Exchange rate risks: if an agricultural enterprise exports its products or imports raw materials, changes in exchange rates may affect its financial results.
- Risk of inefficient capital structure: this threat is the incorrect allocation of financial resources in the capital structure, resulting in high debt or unnecessary attraction of credit funds.
- Investment risk: this risk includes the possibility of losses from investments in objects that do not generate the expected return or are subject to fluctuations in the financial market.
- Tax risk: this threat includes the possibility of misunderstanding or non-compliance with tax legislation, which may lead to unforeseen financial burdens.
- Climate risk: this type of risk considers the impact of adverse weather conditions, climate change, or natural disasters on agriculture and the agricultural sector.
- Environmental and sustainability risks: consumers and regulators may impose requirements for environmental protection and sustainable production, possibly requiring changes in agriculture and increased costs.
- Other types of risk: this is a broad categorical risk that may include independent threats that do not fit into other categories, such as political instability, oil price risks, or changes in public attitudes towards products.

Given these various risks, it is important to develop strategies and management practices to ensure financial stability and maintain the financial security of an agricultural enterprise in an environment of constant change and uncertainty.

It should be noted that financial risks associated with the financial activities of an enterprise can be serious due to their ability to lead to negative consequences.

To ensure financial security, it is necessary to take systematic measures. The first thing to do is to constantly monitor the risks that may arise externally and internally (Lysa O.V., 2016). This includes analyzing market conditions, identifying potential threats, as well as assessing internal processes and the financial condition of the company.

Second, equally important, is the timely diagnosis of risks and the development of strategies for their management (Sukrusheva G.O., Kolyada K.V., 2018). This may include the development of backup plans, the use of financial insurance, and the development of probable scenarios for responding to risks.

The final step is to develop and implement specific measures to reduce the impact of negative factors on financial stability. This may include diversification of funding sources, improving the financial literacy of staff, and the ability to adapt the financial strategy to changes in the market and internal conditions.

Agricultural enterprises that make optimal use of their financial resources and know how to mitigate the negative impact of financial risks have a better chance of successful operation and sustainable development. The implementation of risk mitigation strategies, such as crop insurance, diversification of production, or effective financial planning, can help agricultural enterprises to maintain financial stability. At the same time, strategies need to be constantly updated and adapted to changing market and agricultural conditions.

Finally, the financial security of the agricultural sector is critically important for its successful operation. The stability and resilience of an enterprise's financial activities can be achieved through careful risk analysis and appropriate risk management measures.

Keywords: Financial security of the enterprise; Risk, probability, financial threats security; Financial stability.

References

1. Davydenko, N. (2015). Genesis of enterprise financial security. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*. No. 2. Access mode: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_2/2015_2_3.pdf
2. Marusiak, N. L., & Bak, N. A. (2022). Financial security of the enterprise and threats of its loss in the present economic environment. *Economy and the state*. No. 2. P. 109–113. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.109
3. Davydenko, N. (2015). Modern paradigm of agrarian units' financial security assessment. *Economic magazine XXI*. No. 5 - 6. P. 90 - 93 Davydenko N.M. (2003). Methodological support for the analysis of the financial situation enterprises. *Herald of LIFE*. Vol. 4. P. 92 – 98
4. Lysa, O.V. (2016). Financial security of economic entities in modern conditions. *Economic analysis: collection. of science works Ternopil: TNEU Publishing and Printing Center "Economic thought"*. T. 26. No. 1. P. 58—64.
5. Sukrusheva, G.O., & Kolyada, K.V. (2018). The theoretical essence of the subject's financial security management *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi. Economic sciences*. Vol. 23. P. 560—562.

გამომცემლობის დირექტორი – ნანა ხახუტაიშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი – გუნა სამნიძე
ტექნიკური რედაქტორი – ედუარდ ანანიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 18.06.2024
ფიზიკური თაბახი 30.2
ტირაჟი 50

დაიბეჭდა უნივერსიტეტის სტამბაში
ბათუმი, ფიროსმანის ქ. 12